

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**KUR'AN KURSLARINDA ÖĞRENİM GÖREN
YETİŞKİN BAYANLARDA BENLİK SAYGISI VE
DİNDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(BİLECİK ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Emre YILMAZ

BURSA- 2017

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN PSİKOLOJİSİ BİLİM DALI

**KUR'AN KURSLARINDA ÖĞRENİM GÖREN
YETİŞKİN BAYANLARDA BENLİK SAYGISI VE
DİNDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(BİLECİK ÖRNEĞİ)**

DOKTORA TEZİ

Emre YILMAZ

**Danışman:
Doç. Dr. İbrahim GÜRSES**

BURSA- 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda 711221013 numaralı Emre YILMAZ'ın hazırladığı "Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)" konulu Doktora Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 10/02/2017 günü 14:00-15:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna eminliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doc. Dr. İbrahim GİRSES
Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doc. Dr. Mustafa KOÇ
Balıkesir Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. M. Naci KULU

Osmanlı Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati HAKELEKLI
Uludağ Üniversitesi

Üye

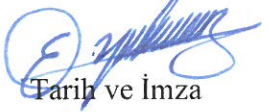
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Saçık PAY
Uludağ Üniversitesi

10/02/2017

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Kur’an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
11.01.2017

Adı Soyadı : Emre YILMAZ

Öğrenci No : 711221013

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Programı : Din Psikolojisi

Statüsü : Y. Lisans Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/01/2017

Tez Başlığı / Konusu: **Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 238 sayfalık kısmına ilişkin, 11/01/2017 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %20'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
11/01/2017

Adı Soyadı: Emre YILMAZ

Öğrenci No: 711221013

Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Programı: Din Psikolojisi

Statüsü: Doktora

Danışman

Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

12.01.2017

ÖZET

Yazar	: Emre YILMAZ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı	: Din Psikolojisi
Tezin Niteliği	: Doktora
Sayfa Sayısı	: XVIII + 220
Mezuniyet Tarihi	: 10/02/2017
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

KUR'AN KURSLARINDA ÖĞRENİM GÖREN YETİŞKİN BAYANLARDA BENLİK SAYGISI VE DINDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (BİLECİK ÖRNEĞİ)

Bu çalışmanın amacı, Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanlarda benlik saygısı ve dindarlık ilişkisini Bilecik örneğinde boylamsal olarak incelemek ve bu iki değişkenin bazı demografik değişkenlerle ilişkisini ortaya koymaktır.

Araştırmanın evrenini, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Bilecik İl Müftülüğüne bağlı olarak eğitim faaliyetlerini yürüten 30 Kız Kur'an Kursu (53 sınıf) ve bu kurslarda öğrenim gören 800 yetişkin bayan oluşturmaktadır.

Saha araştırması şeklinde yürütülen, dindarlığı ve benlik saygısını iki ana değişken olarak ele alan çalışmamızda Survey metodu kullanılmış ve araştırmaya katılanların dindarlık düzeylerini ölçmek için Dindarlık Ölçeği, benlik saygısı düzeyini ölçmek için ise Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılarak bu değişkenlerin birbirleriyle ilişkileri incelenmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizinde SPSS v20.0 (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanılmış, verilerin çözümlenmesinde ise frekans analizi, aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde gibi betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Karşılaştırmalar için ise parametrik testlerden Bağımsız T testi, Bağımlı T testi ve Anova (varyans analizi) varyans analizi sonuçları anlamlı çıktığında ise post hoc analizi için LSD testi kullanılmıştır. İlişki analizinde ise Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda Kur'an Kursu öğrencilerinin kursa başlamadan önceki durumları ile kursta eğitim aldıktan sonraki durum arasında değişim/farklılık meydana geldiği; öğrencilerin benlik saygısı, dindarlık, dindarlık alt boyutları ve öznel dindarlık algı düzeylerinin ikinci ölçümde ilk ölçüme göre önemli ve belirgin düzeyde artış gösterdiği, Kur'an Kursu öğrencilerinin ilk ve ikinci ölçümde

dindarlık boyutlarındaki puan ortalamaları bakımından en yüksek ortalamanın Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç boyutunda olduğu, daha sonra bunu diğer boyutların takip ettiği, en düşük puan ortalamasının ise İbadet boyutuna ait olduğu tespit edilmiştir.

Dindarlık Ölçeği ile Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının arasındaki ilişki analizine bakıldığında ise Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Tecrübe boyutu ile Benlik Saygısı ölçeği puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Tecrübe boyutu ortalaması arttıkça Benlik Saygılarının artmakta olduğu tespit edilmiştir.

Özetle, Kur'an Kurslarında verilen eğitimin bu kurslarda öğrenim gören yetişkin bayanların benlik saygılarına, onların dini inanç ve ibadetlerine, dini algılayış ve yaşayışlarına olumlu yönde katkı sağladığı ve öğrencilerin dindarlık ve benlik saygısı düzeylerinin artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler/Kelimeler: Kur'an Kursları, Benlik, Benlik Saygısı, Din, Dindarlık, Dindarlık boyutları.

ABSTRACT

Name /Surmane : Emre YILMAZ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Master of Science : Philosophy and Religious Sciences
Science Fellow : Psychology of Religion
Degree Awarded : PhD
Page Number : XVIII + 220
Degree Date : 10/02/2017
Supervisor : Doç. Dr. İbrahim GÜRSES

A STUDY ON SELF-ESTEEM AND RELİGİOSİTY RELATIONSHIP IN ADULT WOMEN STUDYİNG İN KORAN COURSES (BİLECİK EXAMPLE)

The aim of this study is to examine the relationship of Self-esteem and Religiosity in the sample of Bilecik in adult ladies who are studying in Quran courses and to show the relation of these two variables with some demographic variables.

The universe of the research consists of 30 female Quran courses (58 classes) carrying out training activities depending on the Bilecik Provincial Mufti in 2014-2015 academic year and 800 adult women studying in these courses.

The Survey method was used as a field study in which religiosity and self-esteem were considered as two main variables. Religiosity Scale was used to measure the religiousness level of the participants and Rosenberg Self Esteem Scale was used to measure the level of self-esteem.

SPSS v20.0 (Statistical Package for Social Sciences) package program was used for the statistical analysis of the data obtained in the research and descriptive statistics such as frequency analysis, arithmetic mean, standard deviation, percentage were used in the analysis of the data. The LSD test was used for the post hoc analysis when the results of Independent T test, Dependent T test and Anova (variance analysis) variance analysis were meaningful for parametric tests. Pearson correlation coefficient was calculated in the relationship analysis.

As a result of the statistical analysis, it is seen that there is a change / difference between the situation of the Quran Course students before the receiving training and the situation after the receiving training has been completed; It was found that the levels of self-esteem, religiosity, religiosity and perceived religiosity of the students increased significantly and significantly with respect to the first measure in the second measure and that the highest average of the Qur'an Course students in the first and second measures were the belief dimension from the Religiosity Scale subscales Then

this was followed by other dimensions and the lowest point average was related to the dimension of worship.

It found that religiosity scale is increasing in that there is a relationship and Koran courses in studying adult female of religiosity scale of the dimensions Rep size average increases self-esteem in the Self-Esteem Scale When we look at the analysis of the relationship between the points Religiosity Scale and experience the size of the sub-dimensions Self-Esteem Scale score.

In sum, the education given in the Quran courses on self-esteem of adult women who attend these courses, their religious beliefs and worship, which contributed positively to the religious perception and way of life and the students' religiosity and self-esteem has been found to increase the level.

Key Words: Qur'an Courses, Self, Respect for Self, Religion, Religiosity, Religiosity dimensions.

ÖNSÖZ

Bugün Türkiye’de Kur’an merkezli din eğitiminin verildiği mekanlar olan ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak faaliyet göstermekte olup son yıllarda sayıları hızla artan Kur’an Kursları; toplumun dini, ahlaki, kültürel yapısının oluşmasında, bireylerin ve toplumun dindarlık düzeyinin ve ahlaki seviyesinin yükselmesinde önemli katkıları olan, dini inanç, dini bilgi, dini yaşantı, dini duygu ve dini bilincin artmasında, güvenilir kaynaklara dayalı dini bilginin yaygınlaşmasında, toplumun bid’at ve hurafelerden arındırılmasında, dini ve milli aidiyet duygusunun oluşmasında, özellikle de bayanların sosyalleşmesinde ve benlik saygılarının artmasında çok önemli ve belirleyici bir fonksiyon icra etmektedir.

Her yaştan Müslümana Kur’an-ı Kerim ve temel dini bilgilerin öğretildiği ve bireylerin hayatına olumlu anlamda yön veren bu eğitim kurumları Din Psikolojisi açısından araştırılmaya değer en önemli yaygın din eğitimi kurumlarıdır.

Bu araştırma Kur’an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilerin bu kurslarda aldıkları Kur’an ve dini bilgiler eğitiminin öğrencilerin dindarlıklarına ve benlik saygılarına etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan bir alan araştırmasıdır.

Bu doğrultuda araştırmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi ortaya konulmuş ayrıca konu ile ilgili çalışmalar da kısaca tanıtılmıştır.

Birinci bölümde kavramsal ve kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevede öncelikle konuyla ilgili araştırmaya ışık tutacak temel kavramlar, “Kur’an Kursları”, “Benlik Saygısı”, “Dindarlık”, “Dindarlık Boyutları” konuları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, araştırmanın hipotezleri, varsayımları ve sınırlılıkları ile verilerin toplanması ve analizine ilişkin teknik bilgiler açıklanmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümü olan bulgular ve yorum bölümünde ise araştırma alanını oluşturan Bilecik Kur’an Kurslarında yapılan anket çalışması sonucu elde edilen bulgular, tablolar halinde sunulmuş ve araştırma bulgularına ilişkin analiz ve yorumlara yer verilmiştir.

Son olarak “Sonuç ve Öneriler” bölümünde ise tüm bu çalışmalar neticesinde araştırmadan elde edilen sonuçlar ortaya konarak giriş bölümünde ortaya koyduğumuz varsayımları araştırma metot ve teknikleri çerçevesinde inceleyerek açıklamaya ve hipotezlerimizin kontrolünü yapmaya çalışarak genel bir değerlendirme yapılmış ve bu sonuçlara dayalı bazı öneriler sunularak araştırma sonuçlandırılmıştır.

Ekler kısmında da öğrenci anketlerinden elde edilen verilerin farklı değişkenlerle ilişkisini gösteren çapraz tablolar ve araştırmamızda veri toplama aracı olarak kullandığımız anket formu verilmiştir.

Bu çalışmanın meydana gelmesinde, öncelikle araştırmanın konu seçiminden tamamlanmasına kadar, bilgisi ve tecrübesi ile her zaman yardımcı olan, çalışmalarım konusunda yardımlarını ve ilgisini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve aynı zamanda akademik danışmanım Doç. Dr. Sayın İbrahim GÜRSES Bey'e, ders döneminde bana emeği geçen, önerileriyle yönlendiren, yaptığı tenkit ve değerlendirmeler sonucu çalışmamın olgunlaşmasına katkıda bulunan, bilgi ve tecrübelerinden son derece istifade ettiğim Saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ Bey'e şükranlarımı saygıyla arz ederim.

Bunun yanında, hayatım boyunca maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen, her türlü desteği veren, pek çok sıkıntılar içinde bana sürekli kol kanat geren, benim bugünlere gelmemde büyük emekleri olan ve duaları ile her zaman yanımda hissettiğim Değerli Babama, Sevgili Anneme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ayrıca, akademik çalışmalarım süresince kimi zaman kendisini ihmal ettiğim, kendisine vakit ayıramadığım, ama yine de beni anlayışla karşılayan ve özverisi ile bana her zaman destek olan Kıymetli Eşime, anketlerin okunması, SPSS programına girilmesi hususunda bana yardımcı olan, kendisinin yardımlarını her daim gördüğüm Kıymetli Kardeşime en içten sevgi ve saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Bütün bunların yanında bu çalışmanın başlangıcından bugüne kadar kendileriyle olması gerektiği gibi ilgilenemediğim, dünya nimetlerinin en güzelleri olan, evimizin ve gönlümüzün neşesi olup, yorgunluğumu unutturmuş oğluma ve kızıma çok özel sevgilerimi sunarım.

Son olarak araştırmamızın istatistiksel işlemleri aşamasında yardımlarını esirgemeyen Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. İbrahim DEMİR ve asistanı Mehmet Akif MİNİÇ beylere de teşekkür ediyorum.

BİLECİK-2017

Emre YILMAZ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KUR'AN KURSLARI	11
1.1. Kur'an, Kur'an'ın Önemi ve Kur'an'a Saygı.....	11
1.2. Kur'an Kurslarının Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi	13
1.3. Günümüzde Kur'an Eğitimi ve Kur'an Kursları.....	14
1.4. Eğitim-Öğretim Programı Çeşitlerine Göre Kur'an Kursları.....	16
1.5. Kur'an-ı Kerim'i Yüzünden Okuma Programı	17
1.6. Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kurslarının Görevleri	18
1.7. Kur'an Kursu Öğrencileri İle İlgili Genel Bilgiler	18
1.8. Kur'an Kurslarının Niceliksel Yapısı.....	20
2. DİN, DİNDARLIK VE BOYUTLARI.....	22
2.1. Din ve Dinin Tanımları	22
2.2. Dindarlık ve Tanımları	27
2.3. Din ve Dindarlığın Kaynakları	30
2.4. Din ve Dindarlığın Etkileri.....	32

2.5. Dindarlığın (Dini Hayatın) Boyutları	35
2.5.1. İdeolojik (İnanç) Boyutu	39
2.5.2. İbadet & Davranış Boyutu	40
2.5.3. Duygu (Tecrübe) Boyutu	41
2.5.4. Zihinsel (Bilgi) Boyutu	44
2.5.5. Etki Boyutu	45
2.6. İslam'da Dindarlık	46
3. BENLİK-BENLİK KAVRAMI VE BENLİK SAYGISI	48
3.1. Benlik Tanımı	48
3.2. Benliğin Gelişimi	51
3.3. Benlik Saygısı (Self Esteem)	51
3.4. Benlik Boyutları	54
3.5. Benlik Saygısı Düzeyleri	55
3.6. Benlik Saygısının Oluşmasına Etki Eden Faktörler	56
3.7. Benlik Saygısı ve Din İlişkisi	57

İKİNCİ BÖLÜM

[ANKET UYGULAMASI]

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE UYGULAMASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER..	60
1.1. Araştırmanın Modeli	60
1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	61
1.3. Araştırmanın Hipotezleri (Denenceler)	63
1.3.1. Dindarlık, Dindarlık Boyutları ve Sosyo-Demografik Değişkenlerle İlgili Hipotezler	64
1.3.2. Benlik Saygısı Kavramı ve Sosyo-Demografik Değişkenlere Ait Hipotezler	65
1.3.3. Dindarlık, Dindarlık Boyutları ve Benlik Saygısı İlişkisiyle İlgili Hipotezler	66
1.4. Araştırmanın Varsayımları (Önkabulleri)	67
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	68
1.5.1. Evren ve Örneklem Sınırlılıkları	69
1.5.2. Zaman Sınırlılıkları	70
1.5.3. Metodolojik Sınırlılıklar	70
1.6. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama ve Ölçme Araçları	72

1.6.1. Anket Hakkında Genel bilgiler.....	72
1.6.1.1. Kişisel Bilgi Formu.....	73
1.6.1.2. Dindarlık Ölçeği (Religiosity Scale).....	74
1.6.1.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği	78
1.7. Güvenirlik ve Geçerlik Olguları ve Ölçütleri.....	78
1.7.1. Dindarlık ve Benlik Saygısı Ölçme Araçlarının Güvenirliği ve Geçerliği.....	79
1.7.2. Puanlama Sistemi	80
1.7.2.1. Dindarlık Ölçeği Puanlama Sistemi.....	80
1.7.2.2. Benlik Saygısı Ölçeği Puanlama Sistemi.....	81
1.8. Veri Toplama Süreci (Anketin Uygulama Aşaması)	82
1.9. Araştırmanın Veri Analizinde Kullanılan İstatistiksel İşlemler ve Teknikler.....	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI, TARTIŞMA VE YORUMLAR

1. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE ANALİZLERİ	86
1.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular ve Analizler	86
1.1.1. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaş Durumu	87
1.1.2. Ankete Katılan Öğrencilerin Medeni Durumu	88
1.1.3. Ankete Katılan Öğrencilerin En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri	88
1.1.4. Ankete Katılan Öğrencilerin Gelir Durumu	89
1.1.5. Ankete Katılan Öğrencilerin Meslek Durumu.....	90
1.1.6. Ankete Katılan Öğrencilerin Öğrenim Durumu	91
1.2. Katılımcıların Dindarlık Ölçeğine Verdikleri Cevaplara İlişkin Bulgular Ve Analizler	92
1.2.1. Dindarlık Ölçeği İnanç Boyutu ile ilgili Bulgular	92
1.2.2. Dindarlık Ölçeği Tecrübe (Duygu) Boyutu ile ilgili Bulgular	95
1.2.3. Dindarlık Ölçeği Etki Boyutu İle İlgili Bulgular	100
1.2.4. Dindarlık Ölçeği İbadet Boyutu İle İlgili Bulgular	109
1.2.5. Dindarlık (Dini Yaşayış) Ölçeği Bilgi Boyutu İle İlgili Bulgular	115
1.3. Katılımcıların Benlik Saygısı Ölçeğine Verdikleri Cevaplara İlişkin Bulgular Ve Analizler	120

1.4. Dindarlık-Benlik Saygısı-Demografik Değişkenler Arası Karşılıklı İlişki Analizine İlişkin Bulgular Ve Analizler.....	127
2. YORUM VE TARTIŞMA	152
2.1. Demografik Özellikler-Dindarlık İle İlgili Bulgular Ve Yorumlar.....	153
2.1.1. Yaş-Dindarlık İlişkisi	153
2.1.2. Medeni Durum-Dindarlık İlişkisi	154
2.1.3. Meslek Durumu-Dindarlık İlişkisi.....	155
2.1.4. En Uzun Süre Yaşanılan Yer-Dindarlık İlişkisi	156
2.1.5. Gelir durumu-Dindarlık İlişkisi	156
2.1.6. Eğitim Durumu-Dindarlık İlişkisi	158
2.2. Demografik Özellikler-Benlik Saygısı İle İlgili Bulgular Ve Yorumlar.....	161
2.2.1. Yaş-Benlik Saygısı İlişkisi	161
2.2.2. Medeni Durum-Benlik Saygısı İlişkisi	161
2.2.3. Meslek Durumu-Benlik Saygısı İlişkisi	162
2.2.4. En Uzun Süre Yaşanılan Yer-Benlik Saygısı İlişkisi	163
2.2.5. Gelir durumu-Benlik Saygısı İlişkisi	163
2.2.6. Eğitim Durumu-Benlik Saygısı İlişkisi	165
2.3. Dindarlık-Dindarlık Alt Boyutları-Benlik Saygısı İlişkinde İlişkin Bulgular Ve Yorumlar.....	166
SONUÇ	170
ÖNERİLER.....	173
KAYNAKLAR.....	175
EKLER	192
EK.1: ANKET FORMU.....	192
EK.2: ARAŞTIRMADA ANKET UYGULANAN KUR’AN KURSLARININ İSİMLERİ, ÖĞRENCİ VE SINIF SAYILARI.....	202
EK.3: ANKET İZİN BELGESİ (İL MÜFTÜLÜĞÜNÜN OLUR İSTEĞİ VE VALİLİK OLURU)	203
EK 4: ÇAPRAZ TABLOLAR.....	204
ÖZGEÇMİŞ	220

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Yaş Gruplarına göre Dağılım	87
Tablo 2: Medeni Duruma Göre Dağılım	88
Tablo 3: Hayatlarının en uzun süresini geçirdikleri yere göre dağılım	88
Tablo 4: Gelir durumuna göre dağılım	89
Tablo 5: Mesleki duruma göre dağılım	90
Tablo 6: Öğrenim durumuna göre dağılım	91
Tablo 7: “Allah Birdir, O'ndan başka İlah yoktur.” maddesinin frekans analizi.....	93
Tablo 8: “Hz. Muhammed Allah'ın elçisi ve Peygamberidir.” maddesinin frekans analizi	93
Tablo 9: “Allah Bir ve Mutlaktır, Her şey O'na dayanır ve O'na muhtaçtır.” maddesinin frekans analizi.....	94
Tablo 10: “Allah doğmamış ve doğurmamıştır; eşi ve benzeri yoktur.” maddesinin frekans analizi	94
Tablo 11: “Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir.” maddesinin frekans analizi	96
Tablo 12: “Allah'ın emir ve yasakları Kur'an ve Sünnet'te ifade edilmiştir (açıklanmıştır).” maddesinin frekans analizi	96
Tablo 13: “Kur'an ve Sünnet'te açıklananlar doğrudur.” Bu görüşe katılıyor musunuz? sorusunun frekans analizi	97
Tablo 14: “Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır.” maddesinin frekans analizi.....	97
Tablo 15: “Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.” maddesinin frekans analizi	98
Tablo 16: “Kur'an hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.” maddesinin frekans analizi.....	98
Tablo 17: Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur? sorusunun frekans analizi	99
Tablo 18: Günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız? sorusunun frekans analizi	101

Tablo 19: “Kendi başına ibadet dini hayatın en önemli ve tatmin edici cephesidir.” maddesinin frekans analizi	101
Tablo 20: “Müslüman Allah'a yakınlığını Cami'de ibadet sırasında veya gün boyunca çok sık hisseder.” maddesinin frekans analizi.....	102
Tablo 21: “Din, hayatın anlamını kavrama ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmada yardımcıdır.” maddesinin frekans analizi.....	102
Tablo 22: “Müslüman olmanın anlamını, niçin inandığınızı ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız?” sorusunun frekans analizi	103
Tablo 23: “Caminin en büyük önemi, sosyal ilişkileri geliştirmesidir.” maddesinin frekans analizi	103
Tablo 24: “Cami etrafındaki faaliyetlere katılmak, kişiye saygınlık kazandırır.” maddesinin frekans analizi	104
Tablo 25 İnanmayanlara veya inancı zayıf olanlara İslâm'ın mesajını ne sıklıkla vermeye çalışırsınız? sorusunun frekans analizi	105
Tablo 26: Çalışma arkadaşlarınızla, komşularınızla ve dostlarınızla ne sıklıkla dini konuları konuşursunuz? sorusunun frekans analizi	105
Tablo 27: “Kendimi . olarak kabul ederim.” maddesinin frekans analizi	106
Tablo 28: Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda olduğunuzda ne sıklıkla dini inançlarınıza dayanarak çözüm yolları ararsınız? sorusunun frekans analizi.....	108
Tablo 29: “İbadetler (namaz, oruç, zekât, hac) fert ve toplum için faydalı ve birleştirici olduğu için mutlaka yerine getirilmelidir.” maddesinin frekans analizi	109
Tablo 30: Zorunlu (Farz ve Vacip) ibadetlerin dışında ne sıklıkta nafile (zorunlu olmayan) ibadet ve dua yaparsınız? sorusunun frekans analizi.....	110
Tablo 31:“Şayet önemli bir engelim olmazsa, camiye giderim” maddesinin frekans analizi	111
Tablo 32: Camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara ne sıklıkta katılıyorsunuz? S orusunun frekans analizi.....	112
Tablo 33: Evinizde veya çevrenizde düzenlenen dini sohbetlere ne sıklıkta katılıyorsunuz? sorusunun frekans analizi	113
Tablo 34: Ramazan'da teravih namazlarını nasıl kılarırsınız? sorusunun frekans analizi...	114

Tablo 35: Kur'an ve Hadis dışındaki diğer İslami eserleri ne sıklıkta okursunuz? sorusunun frekans analizi	114
Tablo 36: Arapça Kur'an okumasını biliyor musunuz? sorusunun frekans analizi	116
Tablo 37: İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz? sorusunun frekans analizi	116
Tablo 38: Kur'an'ı ne sıklıkta okursunuz? (Arap veya Latin harfiyle yazılmış veyahut da Türkçe tercüme ve mealinden) sorusunun frekans analizi	118
Tablo 39: Beş vakit namaz ile ilgili tutum ve davranışınız, aşağıdakilerden hangisine uygundur? sorusunun frekans analizi	119
Tablo 40: “Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.” maddesinin frekans analizi	120
Tablo 41: “Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.” Maddesinin frekans analizi.....	120
Tablo 42:“Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim” maddesinin frekans analizi.....	121
Tablo 43: “Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim” maddesinin frekans analizi	122
Tablo 44: “Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.” maddesinin frekans analizi	122
Tablo 45: “Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.” maddesinin frekans analizi.....	123
Tablo 46: “Genel olarak kendimden memnunum.” maddesinin frekans analizi.....	124
Tablo 47: “Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi ve insanların bana daha fazla saygı duymalarını isterdim.” maddesinin frekans analizi.....	124
Tablo 48: “Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığımı düşünüyorum.” maddesinin frekans analizi.....	125
Tablo 49:“Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.”	125
Tablo 50: Benlik Saygısı ölçeği grupları	126
Tablo 51: Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçeklerine ait tanımlayıcı istatistikler.....	127
Tablo 52: Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçekleri ilk ölçüm ve ikinci ölçümlerinin karşılaştırılması	128
Tablo 53: Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçekleri arasındaki ilişki analizi	129

Tablo 54: İlk ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının yaşa göre karşılaştırılması	130
Tablo 55: İkinci ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının yaşa göre karşılaştırılması	132
Tablo 56: İlk ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılması	134
Tablo 57: İkinci ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılması	136
Tablo 58: İlk ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının mesleğe göre karşılaştırılması	138
Tablo 59: İkinci ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının mesleğe göre karşılaştırılması	139
Tablo 60: İlk ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının en uzun süre yaşanılan yere göre karşılaştırılması	140
Tablo 61: İkinci ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının en uzun süre yaşanılan yere göre karşılaştırılması.....	142
Tablo 62: İlk ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının gelir durumuna göre karşılaştırılması	144
Tablo 63 İkinci ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının gelir durumuna göre karşılaştırılması	146
Tablo 64: İlk ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması	147
Tablo 65: İkinci ölçüm için Dindarlık ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması	150

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.md.	Adı Geçen Madde
a.g.tb.	Adı Geçen Tebliğ
a.g.t.	Adı Geçen Tez
Akt.	Aktaran
Ans.	Ansiklopedi
Bsk.	Baskı
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
der.	Derleyen
ed.	Editör
h.	Hicrî
haz.	Hazırlayan
m.	Miladî
md.	Madde
nu.	Numara
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
S.B.E.	Sosyal Bilimler Enstitüsü
%	Yüzde
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
vr.	Varak
vs.	Vesaire
Yay.	Yayınevi, Yayınları
n.	Frekans
Min.	Minimum
Maks.	Maksimum
Ort.	Ortalama
S.S.	Standart Sapma

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Din ve Kur'an eğitimi, toplumumuzda hemen her dönemde gündemde yer alan konulardan birisi olmuştur. Bugün Türkiye'de 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı kanun ile toplumun din konusunda aydınlatılması, din kültürü yönünden geliştirilmesi, yaygın ve yetişkin din eğitimi faaliyetleri ve diğer din hizmetlerini resmi olarak planlamak ve kurumsal anlamda en üst düzeyde yürütmekle yükümlü kamu kurumu, bir Anayasa kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Kendisine kanunla, toplumu dini konularda aydınlatma görevi verilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu fonksiyonunu yerine getirdiği, yaygın ve yetişkin din eğitimi faaliyetlerinin en aktif ve etkili ayağını Kur'an Kursları oluşturmaktadır.¹

Kur'an Kursları, Kur'an'ı belli bir program çerçevesinde doğru ve usulüne uygun şekilde öğretmek, inanç, ibadet, ahlâk ve Hz. Peygamber'in örnek hayatı konusunda halkın bilgilenmesini sağlamak², dinî konulardaki ihtiyaçlara cevap vermek, toplumun yaygın din eğitimi ihtiyacını doğru bilgileri vererek karşılamak, dini sorulara cevap verecek bilgiyi öğrencilere sunarak günlük hayatta bu bilgiyi kullanmalarını sağlamak ve bir eğitim vasıtası olarak insan davranışında olumlu yönde değişiklikler gerçekleştirebilmek amacıyla faaliyetlerini sürdüren düzenli ve resmi yaygın din eğitimi kurumlarıdır.³

Ülkemizde kamu alanında bu görevleri bir bütün olarak üstlenen ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak eğitim veren Kur'an Kursları nicelik ve nitelik itibarıyla önemli bir yere sahiptir. Kursların öğrenci kitlesi oldukça heterojen olup, yüksek tahsillisinden okur-yazarına, gencinden yaşlısına, 15-16 yaşlarından 60-70 ve hatta 80 yaşlarına kadar, toplumun her kesiminden ve yaş grubundan, farklı sosyo-kültürel katmanlarından on binlerce insan bu kurslarda aynı anda öğrenim görmektedir.

¹ Muhammet Şevki Aydın, "Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni Açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine", Diyanet Aylık Dergi, S.172, Ankara 2005, s. 26.

² Muhammet Şevki Aydın, "Din Eğitimi Kurumu: Kur'an Kursu", Diyanet Aylık Dergi, S.180, Ankara 2005, s.33.

³ İbrahim Özler, Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği), A.Ü. S.B.E. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2007, s. 14.

Bu kurslar vasıtasıyla zamanında din eğitimi almamış veya eksik bilgi sahibi olmuş ve artık örgün eğitime devam edemeyecek durumda olan bireyler İslam'ın temel inanç prensipleri, uygulanması gereken dini pratikler ve ahlaki prensipler hakkında bilgi sahibi olma, daha önce çeşitli yerlerde ve çeşitli şekilde öğrenmiş oldukları dini bilgilerini kuvvetlendirme, dini pratiklerin uygulanması için yerine getirilmesi gerekli dua ve sureleri ezberleme⁴, Peygamberlerinin örnek hayatını öğrenerek bu hayattan davranış modelleri çıkarma ve Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenmenin yanında mealiyle birlikte okuma alışkanlığı kazanma imkânı elde etmektedirler.⁵

Kur'an Kursları din eğitim ve öğretimi açısından büyük bir öneme sahip olduğu gibi ferdin sosyalleşmesinde ve hayatının şekillenmesinde önemli etkiye sahip olan, öğrenim gören öğrencilerin pek çok açıdan gelişmesine ve değişmesine önemli katkılar sunan,⁶ bireylerin dindarlıklarının ve kişiliklerinin şekillendiği kompleks yapılardır.

Kur'an Kurslarında verilen eğitimin, öğrencilerin dini yaşantılarına ve psikolojilerine olumlu yönde katkı sağladığı düşünülmektedir. Nitekim kursların kanun ve yönetmeliklerle belirlenen gaye, hedef ve fonksiyonlarına bakıldığında, Kur'an Kurslarında verilen eğitimden, kursiyerlerin benlik saygıları ve dindarlıklarını artırmanın amaçlandığı görülmekte⁷ ve konuyla ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde de, Kur'an Kurslarının öğrencilerin inanç, ibadet ve dini yaşayışları üzerinde olumlu etki yaptığı ve bu noktada din eğitimine, bireylerin sosyalleşmesine ve benlik saygılarına çok önemli katkılarının olduğu tespit edilmiştir.⁸ Her yaştan vatandaşa din eğitimi hizmeti sunan ve bireyin hayatına olumlu anlamda yön veren Kur'an Kursları bütün bu işlevlerinden dolayı Din Psikolojisi açısından araştırılmaya değer önemli kurumlardır.

Bu çalışmada, tarihin her döneminde farklı şekillerde de olsa karşılanmaya çalışılan Kur'an öğrenme faaliyetlerinin bugünkü boyutunu oluşturan Kur'an Kurslarına ve öğrencilerine farklı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

⁴ Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11 (2), Adana 2011, ss. 18-19.

⁵ Muhammet Şevki Aydın, "Kur'an Kursu ve Ezberci Eğitim", Diyanet Aylık Dergi, S.189, Ankara 2006, s.32.

⁶ Muhammet Şevki Aydın, "Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu", DİB. Yayınları, Ankara 2008, s. 105.

⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, md. 13, Ankara 2012.

⁸ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. "İlgili araştırmalar" başlığı.

Bu çalışma, Kur'an Kursları olgusunun Din Psikolojisi açısından birçok çalışmaya konu olmuş dindarlık ile benlik saygısı kavramları bağlamında yetişkin bireyler açısından ilişkisinin ele alındığı bir alan araştırmasıdır. Bu bağlamda Bilecik İl Müftülüğüne bağlı olarak eğitim faaliyetlerinde bulunan Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkinlik dönemindeki bayanlarda benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi bu araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bilecik İl Müftülüğü bünyesindeki Kur'an Kursları ve bu kurslarda öğrenim gören öğrencilerin örneklem alındığı araştırmanın temel amacı, Kur'an Kurslarında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören yetişkin bayanların nasıl bir sosyo-kültürel ve ekonomik alt yapıdan geldiğini, kursiyerlerin kursa başlamadan (Kur'an öğrenimi ve din eğitimi almadan) önceki halleri ile kursu bitirdikten sonraki hallerini inceleyerek Kur'an Kurslarının ve bu kurslarda verilen eğitimin kursiyerlerin dindarlıklarında ve benlik saygıları düzeylerinde farklılıklara, değişikliklere sebep olup olmadığını, varsa nasıl bir değişikliğin meydana geldiğini, bu kurslarda öğrenim gören yetişkin bayanların benlik saygıları ile dindarlık olguları arasında bir ilişkinin olup olmadığını, ilişki varsa bu ilişkinin ne derece ve hangi düzeyde anlamlı olduğunu, öğrencilerden alınan veriler doğrultusunda tespit etmektir.

Araştırmanın bir diğer amacı ise, benlik saygısı ve dindarlık olgularının bazı demografik değişkenlere (yaş, eğitim düzeyi, ekonomik düzey, medeni durum, meslek durumu, hayatın en uzun döneminin geçtiği yer) göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamaktır.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere amacımız, Kur'an Kurslarında verilen eğitimin içeriğinden ve derslerde uygulanan metotlardan daha çok, Kur'an Kurslarının ve verilen eğitimin kursiyerlerin dindarlıklarına ve benlik saygıları düzeylerine etkisini tespit etmektir.

Bu doğrultuda, "yaygın din eğitimi kurumu olan Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların benlik saygıları ile dindarlık olguları arasında bir ilişki var mıdır? İlişki varsa ne yönde ve nasıl bir ilişki vardır?" sorusuna cevap bulmak araştırmamızın en önemli hedefleri arasında yer almaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Her bilimsel çalışma bilimi daha ileriye götürmeyi ve bu sayede insanlığa daha fazla hizmet etmeyi amaçlar. Bilimler ilerledikçe insanlık da ilerler. Bu bağlamda yeni bir bilim olan Din Psikolojisinin gelişmesinde ve bilim dünyasında yer edinmesinde yapılan her türlü bilimsel çalışma büyük önem arz etmektedir. İşte bu çalışmanın en temel önemi de bilimlerin ilerlemesine ve Din Psikolojisi bilimine katkı sağlayacak olmasıdır.

Bu araştırma, psikolojik açıdan büyük önem taşıyan benlik saygısı ile dinin ve dindarlığın ne ölçüde ilişkili olduğu, enerji ve zamanlarının büyük bir kısmını Kur'an kurslarında eğitimle geçiren yetişkin bayan öğrencilerin Kurslarda aldıkları eğitimin, dindarlıkları ve benlik saygıları üzerinde rolünün ne olduğunu tespit etmeye çalışan bir çalışma olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Bu araştırma daha önce yapılan çalışmalar göz önüne alındığında, sahasında yapılan ilk ve orijinal bir çalışmadır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, Türkiye'de Kur'an Kurslarıyla ilgili birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte bu çalışmalar genellikle din eğitimi bağlamında ele alınmış çalışmalar olup daha çok kurslardaki eğitim müfredatı, kursların fiziki yapıları ve kursların imkanları üzerinde duran ve psikolojik perspektiften uzak çalışmalardır.

Yaptığımız tespitlere göre Psikoloji ve Din Psikolojisi alanlarında benlik saygısı ve dindarlık ilişkisini, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Kur'an Kurslarında verilen din eğitiminin benlik saygısı ve dindarlık düzeylerine etkisini, bireylerin dini tutum ve davranışlarının oluşmasını nasıl etkilediğini, Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkinlik döneminde bulunan bayan öğrenciler bağlamında bugüne kadar ortaya koyan kapsamlı bir akademik çalışma bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın önceki araştırmalarla arasındaki en büyük fark, alan itibariyle toplumun nabzını tutmada önemi yadsınamayacak olan ve çok geniş bir coğrafyayı temsil eden Kur'an Kursları ve bu kurslarda öğrenim gören öğrenciler örneklem alınarak, dindarlıkları ve benlik saygıları arasındaki ilişkinin incelemeye alınmasıdır. İncelendiğinde görülecektir ki ülkemizde pek çok insan, çeşitli kavram ve meslek grubunun benlik saygısı, dindarlık düzeyi ve aralarındaki ilişkiler araştırmalara konu olmuşken, hakkında çok konuşulan ve her dönemde öğrenci kitlesiyle ve yapısıyla pek çok tartışmanın odağında olan, bireylerin dolayısıyla da toplumun dini kimliğinin oluşmasında önemli derecede etkiye sahip

olan Kur'an Kursları ve öğrencileriyle ilgili böyle bir alan araştırması bugüne kadar ele alınmamıştır.

Yine bu araştırma ülkemizde Din Psikolojisi alanında yapılan, dindarlığı ve benlik saygısını bir arada inceleyen araştırmalardan biri olmakla birlikte diğer çalışmalardan örneklem olarak sadece yetişkinlik dönemindeki öğrencileri ele alması ve yetişkin çağındaki bireylerden de sadece bayan öğrenciler üzerine odaklanmış olması ve dindarlık ve benlik saygısı olgularını Kur'an Kursları bağlamında inceleyen ilk araştırma olması bakımından farklılık arz etmektedir. Araştırma bu alanda önemli bir boşluğu doldurarak Din Psikolojisi alanında konuyla ilgili bundan sonra yapılacak olan çalışmalara tipik bir örnek teşkil etmesi ve benzer çalışmalara referans olacak olması sebebiyle önem arz etmektedir.

Ayrıca günümüzde ve özellikle de ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında görülecektir ki yapılan araştırmalar sadece belirli bir kesiti konu alarak inceleyen, boylamsal olmaktan daha ziyade kesitsel olarak gerçekleştirilmekte olan çalışmalardır. Ancak bu çalışmada daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak, Din Psikolojisi alanında daha sağlıklı ve nesnel birtakım sonuçlara ulaşabilmek için boylamsal araştırmalara ağırlık verilmesinin daha yararlı olacağı düşüncesiyle araştırmanın boylamsal olarak yapılması uygun görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmanın boylamsal olarak yapılmış ilk çalışma olması ve bununla birlikte çalışma evreninin tamamına ulaşılması da araştırmanın önemini bir kat daha artırmaktadır.

Kur'an Kurslarında yaptığımız bu çalışmadan elde edilen sonuçların teorik yönden olduğu kadar Kur'an Kursları ile ilgili yeni düzenlemelere ışık tutacağı, Kur'an Kurslarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin ilerlemesine ve kalitenin artırılmasına katkılar sağlayacağı ve böylece öğrenci, öğretici, idareci ve aileler açısından da anlamlı ve faydalı olacağı, genelde yaygın din eğitimi özelde ise Kur'an Kursları hakkında araştırma yapacak olan araştırmacılara kaynaklık edebileceği kanaatindeyiz.

Ayrıca araştırmanın bir eğitim kurumu olan Kur'an Kurslarının öğrenci profilini yansıtması, kurslarda gerçekleştirilen din öğretiminin yetişkin bireyler üzerindeki etkilerinin incelenmesine, Kur'an Kursları ile ilgili program geliştirme/değerlendirme çalışmaları ve hizmet-içi eğitim programlarının oluşturulmasına, böylelikle bu kurumların bağlı olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı'na katkı sağlayabilecek olması münasebetiyle de araştırma büyük önem arz etmektedir.

4. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Kur'an Kursları Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri var olan eski ve köklü müesseseler olmasına rağmen, Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin kadınlarda Benlik saygısı ve dindarlık ilişkisine yönelik Din Psikolojisi ile ilgili olarak yapılmış bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ülkemizde bu alanda doğrudan tezimizle ilgili olarak ulaşabildiğimiz bilimsel çalışmalar şunlardır:

Ali ÜNAL, “Yetişkinlerde Din Olgusu ve Kur'an Kurslarında Öğretim-Ankara İli Bir Alan Araştırması”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Din Eğitimi), Ankara-2008.

Bu çalışmada, Ankara'da bulunan 50 Kur'an kursu ve 1014 Kur'an kursu öğrencisi örneklem kabul edilmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Türkiye genelinde Kur'an Kurslarında 2004–2005 eğitim-öğretim yılında uygulamaya konan “Kur'an Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Okuyanlar İçin)”nın yetişkin öğrencilerdeki din olgusuna ne derece uygun olup, onların ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine hangi ölçüde cevap verdiği, yetişkin özellikleri ile örtüşme düzeyi, yetişkin öğrencinin dini tutum ve davranışlarının oluşmasını nasıl etkilediği (Ankara örneğinde) tespit edilmeye çalışılmıştır.

Muhammet Şevki AYDIN, Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu, DİB Yayınları, Ankara, 2008.

Bu çalışmada, bir din eğitimi kurumu olarak Kur'an Kurslarının sistem içindeki konumu, genel eğitim ve din eğitimi açısından yeri, eğitim politikası ve bu politika doğrultusunda din eğitimi anlayış ve uygulamaları gibi konulara yer verilmiştir.

Hatice ACAR, Kur'an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dini Başa Çıkma Faaliyetleri ve Psikolojik İyilik Halleri, Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2014.

Bu çalışmada, Kur'an kurslarına devam eden kadınların dindarlık biçimleri, dinî başa çıkma faaliyetleri ve psikolojik iyilik halleri ve bunlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca, bunların sosyo-demografik niteliklerle ilişkisi ortaya konulmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, Kur'an kurslarına devam eden kadınların sosyo-demografik özellikleri,

genel olarak dindarlık biçimlerini, dinî başa çıkma faaliyetlerini ve psikolojik iyilik hallerini etkilemektedir.

Emine ŞENOCAK, Kur'an Kursu Öğrencilerinde Benlik Saygısı, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans, 2015.

Bu çalışmada, kız ve erkek Kur'an Kurslarında öğrenim gören öğrencilerin demografik farklılıkları, Kur'an Kursuna devam etme süreleri, medeni durum, yaş, cinsiyet gibi bazı değişkenlerle benlik saygıları arasında anlamlı ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda Kur'an Kursu öğrencilerinin benlik saygılarının yüksek olduğu, Kur'an Kursu öğrencilerinin benlik saygısı; yaş, medeni durum, Kur'an kursuna devam etme süreleri, cinsiyet değişkenleri ile arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır.

Tezimizle ilgili olarak yukarıda verilen doğrudan alakalı çalışmalar dışında konuyla kısmen ilgili olarak yapılmış ve araştırmaya kaynaklık edebilecek, içerisindeki bilgilerden faydalandığımız bazı çalışmalar daha bulunmaktadır ki bunları da en azından künyeleri ve yapılış tarihleri itibariyle şöyle sıralayabiliriz:

Zahide BULUT, 18-50 Yaş Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları: (Ankara Keçiören Örneği), Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans, 2009.

Bu çalışma, "18-50 Yaş Arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonlarını" araştıran bir alan çalışması olup evreni temsil ettiği düşünülen bir grupta sınırlandırılmıştır. Araştırma genel anlamda kadınların Kur'an kurslarına devamında etkili olan psikolojik faktörleri ele almaya çalışarak bu faktörleri yaş, medeni durum, sosyo-ekonomik etkenler, eğitim seviyesi gibi değişkenlerle birlikte ele almaktadır. Öğrencilerin kurslara gelmelerinde etkili olan motivasyonların tespitinin yanında, kurslardan beklentileri, memnuniyet dereceleri, problemleri de ortaya konulmaktadır.

Mustafa KOÇ, Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ile Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki, Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Doktora, 2008.

Gelişim dönemlerinden yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik kavramı değişkenleri olarak tespit edilen benlik saygısı, kendini izleme ve empati arasındaki ilişkiyi

incelemeyi amaçlayan bu çalışma, din psikolojisi bilim dalında yapılan bir alan araştırmasıdır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda; “yetişkinlik döneminde geliştirilen iç ve dış güdümlü dindarlık modelleri ile belirlenen benlik kavramı değişkenleri arasında anlamlı ilişki ve farklılıklar olduğu” tespit edilmiştir.

Şükran ÇEVİK DEMİR, Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma, Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Doktora, 2013.

Bu çalışmada, ergenlik döneminde benlik saygısı ile dini başa çıkma arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulardan, bazı demografik değişkenler ile dindarlık, benlik saygısı, başa çıkma ve dini başa çıkma arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ve ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, dindarlık ile benlik saygısı arasında, negatif yönde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Benlik Saygısı ile dini başa çıkma ilişkisine yönelik olarak, Benlik Saygısı ile olumlu dini başa çıkma arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, buna karşılık Benlik Saygısı ile olumsuz dini başa çıkma arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu, dolayısıyla Benlik Saygısı düzeyi düştükçe olumsuz dini başa çıkma etkinliklerine başvurma sıklığının arttığı tespit edilmiştir. Örneklem grubunun dindarlık düzeyi ile hem olumlu ve hem de olumsuz dini başa çıkma arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu; yani dindarlık düzeyi yükseldikçe hem olumlu hem de olumsuz dini başa çıkma tarzlarına başvurma düzeyinin de yükseldiği ortaya konmuştur.

Emel Nuriye DAĞLI, Yaşlılarda Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, Selçuk Üniversitesi / S.B.E. / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi, Yüksek Lisans, 2010.

Araştırmanın konusu yaşlılık dönemindeki bireylerde ölüm kaygısı ve dindarlık arasındaki ilişkidir. Çalışmada yaşlılarda dindarlıkla ölüm kaygısı arasında bir ilişkinin olup olmadığının tespiti amaçlanmaktadır. Ayrıca yaşlılık döneminde dindarlığa ve ölüm kaygısına etki eden faktörler üzerinde de durulmaktadır. Çalışma neticesinde, ölüm kaygısı ile dindarlık ve dindarlığın duygu ve davranış boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda yaşlılıkta dindarlık düzeyi yükseldikçe ölüm kaygısının da arttığı saptanmıştır. Ayrıca ölüm kaygısı arttıkça dindarlık ve dindarlığın duygu ve davranış boyutlarından alınan puanlar da yükselmektedir. Buna göre yaşlılıkta dindarlık ölüm kaygısını etkilemekte ve ölüm kaygısı da bu yaş döneminde dindarlık üzerinde etkili olan faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Fatma YOĞURTCU, Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı, Sakarya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2009.

Bu araştırmanın amacı, yetişkinlerde cinsiyet, medenî durum, eğitim durumu, sosyo-ekonomik durum ve yaş gibi demografik özellikler dikkate alınarak dindarlık ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcıların medenî durum, yaş ve öğrenim durumu özellikleri dindarlık eğilimleri bakımından anlamlı farklılaşmaya yol açarken, ekonomik durum, dindarlık düzeyleri açısından istatistiksel olarak manidar bir fark doğurmamıştır.

Çalışmanın sonunda, demografik değişkenlerin bireylerin ruh sağlığı üzerinde farklılaşmaya neden olduğu, ayrıca ruh sağlığının da demografik özelliklere göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Fatma Hayrunnisa CEVİZ, Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dindarlık, Mistik Tecrübe ve Benlik Saygısı, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / İlahiyat Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2009.

Bu araştırmanın amacı, bazı demografik özellikler dikkate alınarak orta yaş ve yaşlılıkta dindarlık, mistik tecrübe ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma sonucuna göre, katılımcıların cinsiyet ve sosyal çevre değişkenleri dindarlık eğilimlerinde; ekonomik durumları mistik tecrübe düzeylerinde, cinsiyet, öğrenim düzeyi ve medeni durumları ise benlik saygısı düzeylerinde anlamlı farklılaşmaya yol açmıştır. Araştırma sonucuna göre, dindarlığın inanç boyutu ile benlik saygısı arasında anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Betül ÇAPAR, Farklı Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlık İle Benlik saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2008

Bu çalışmanın amacı, orta öğretim öğrencileri arasında dindarlıkla benlik saygısı arasında bir ilişki olup olmadığını ve bu iki değişkenle bazı demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Elde edilen bulgularda dindarlık ile benlik saygısı arasında anlamlı bir korelasyon olmadığı tespit edilmiştir.

Hatice SEMİZ, Kur'an Kurslarında Yetişkin Kadınların Din Eğitimi, Rize Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2011.

Bu çalışmada Kur'an Kursları, öğrencilerin kurslar hakkındaki düşünceleri, yetişkinlerin özellikleri ve yetişkin eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar vurgulanmıştır.

Ayşe ÖZYURT, Kur'an Kurslarında Kadınlara Yönelik Din Eğitimi (Kartal Örneği), Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Eğitim Bilimleri Bölümü / İlahiyat Anabilim Dalı / Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2009.

Bu araştırmada Kur'an Kurslarının genel problemlerinin yanı sıra özel olarak kadınlara yönelik kursların problem ve beklentileri üzerinde durulmuştur. Değişen öğrenci profili göz önünde bulundurularak yetişkinlerin özellikleri ve yetişkin eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususlar vurgulanmıştır.

Durmuş SEVİNDİK, Orta Yaş Bireylerde Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi: (Denizli Örneği), Süleyman Demirel Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2015.

Araştırmamızın amacı, orta yaş dönemi bireylerde dindarlık ve mutluluk düzeylerinin bağımsız değişkenler aracılığıyla incelenmesi ve aralarındaki ilişkinin tespit edilerek açıklanmasıdır. Araştırmanın sonucuna göre, bireylerin dindarlık düzeylerinin artmasıyla mutluluk düzeyleri artmaktadır.

Rüveyda Efdal AYDEMİR, Dindarlık ve Mutluluk İlişkisi (İlk Yetişkinlik Dönemi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans, 2008.

Bu araştırmanın amacı, ilk yetişkinlik döneminde bulunan bireylerin dindarlık ve mutluluk düzeylerini bazı bağımsız değişkenler açısından incelemek ve aralarındaki ilişkiyi açıklamaktır. Araştırma sonunda bazı sosyo-demografik değişkenlerin dindarlık düzeyini etkilediği ve ayrıca dindarlığın, mutluluğun artmasında önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KUR'AN KURSLARI

1.1. Kur'an, Kur'an'ın Önemi ve Kur'an'a Saygı

Kutsal kitaplar, dinlerin temel kaynak eserleridir. İslam inancına göre de Kur'an'ı Kerim, Allah'ın vahiy yoluyla son elçisi Hz. Muhammed'e gönderdiği son kutsal kitaptır. Her dinin mensupları, kendi kutsal kitabını okumak, anlamak ve onun öğretileri doğrultusunda yaşamak ister.¹ Bu doğrultuda mensubu oldukları İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i okumak, anlamak ve ona uygun bir hayat yaşamak isteyen Müslümanlar da İslam'ın ilk yıllarından günümüze kadar her dönemde Kur'an eğitim ve öğretimine büyük önem vermişlerdir.²

Kur'an, İslam toplumlarının yaşamında vazgeçilmez bir yere sahiptir. Çünkü İslam dinine gönül veren Müslümanlar için her alanda başvurmuş oldukları en mükemmel kitap ve hidayet rehberi olan Kur'an'ı usulüne uygun okumak, dinlemek, ezberlemek, öğrenmek ve öğretmek, anlamak ve anlatmak hem en önemli ibadet hem de dini bir gerekliliktir. Çünkü inananlar, karşılaştıkları herhangi bir dini problemin çözümünde Kur'an'a başvururlar.³ Namazlarda, cenazelerde vb. yerlerde Kur'an okunur. Mesela namaz kılanın kendisi işitebilecek derecede dili ile harfleri belirterek Kur'an-ı Kerim ayetlerinden bir miktar okuması, namazın bir rüknü olarak farzdır.⁴ Kur'an-ı Kerim, ibadetlerin ve dini törenlerin vazgeçilmezi olduğuna göre her Müslüman'ın dinini anlayabilmesi, emir ve yasaklarını öğrenip yerine getirebilmesi ve ibadetlerini doğru yapabilmesi için dini vecibelerini yerine

¹ Habil Şentürk, İslami Hayatın Psikolojik Temelleri, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s.35.

² Cahit Baltacı, Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri, Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s.15.

³ Ramazan Buyrukçu, Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği), Fakülte Kitabevi, Isparta 2001, s. 25; Ramazan Buyrukçu, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü, T.D.V. Yayınları, Ankara 2008, ss. 64-65.

⁴ İlmihal, İman ve İbadetler, TDV. Yayınları, C.1, Ankara 2012, s.241.

getirebilecek kadar Kur'an okuması, ezberlemesi ve yeterli ölçüde dini bilgi edinmesi gerekir.

İnsan yaşantısında olumlu etkiler bırakmayı hedefleyen Kur'an eğitimi ve öğretimi, ilk vahyin gelişiyle başlamış, her geçen gün artan bir ilgiye mazhar olmuş ve zaman içerisinde 7'den 70'e her yaştan insanın ilgi odağı haline gelmiştir. Kur'an eğitiminin bu derece önemsenmesi ve Kur'an'ın öğrenilmesine karşı olan isteğin her geçen gün artmasında Kur'an'ın ilk emrinin "oku" olması, ilim öğrenmeyi tavsiye etmesi (Bkz. Bakara 2/97; Hadid 57/9; Yusuf 12/111; A'raf 7/204; Al-i İmran 3/4; İsrâ 17/106; Enfal 8/2) Kur'an-ı Kerim'in okunup üzerinde düşünülmesi ve anlaşılmasının istenmesi (Bakara 2/121, 219, 221, 266; Nisa 4/82; Nahl 16/44; Mü'minun 23/68-70; Sad 38/29; Muhammed 47/24; Kamer 54/22, 40; Hadid 57/17; Müzzemmil 73/20; Alak 96/1-3) yanında, Hz. Peygamber'in de Kur'an'ın öğrenilmesi, öğretilmesi, anlaşılması ve mesajının iyi kavranarak hayata geçirilmesi yönündeki emir ve tavsiyeleri, teşvik ve telkinleri yatmaktadır. Zira Hz. Peygamber hayatı boyunca Kur'an'ı rehber edinmiş, öğrenilmesi, ezberlenmesi ve yaşanması için büyük bir gayret sarf etmiş, Kur'an-ı Kerim'i uygun bir şekilde okuyan, ezberleyen, gereğince amel eden kimseleri övmüş ve takdir etmişlerdir. Osman b. Affan tarafından Peygamber Efendimizden rivayet edilen "Kur'an okuyunuz. Çünkü Kur'an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaathçi olacaktır."⁵, "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve başkalarına da öğretenlerinizdir"⁶ hadis-i şerifleri Müslümanlar için motivasyon kaynağı olmuş ve Müslümanlar bu gibi müjdelere nail olabilmek için O'nu her daim kutsal sayarak büyük saygı göstermiş, bu yüce kitabı kendileri öğrendikleri gibi diğer insanlara da öğretme arzusuyla, Kur'an öğretimi kurumları inşa etmek suretiyle, bu emaneti kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmışlardır.⁷

Din eğitiminin temelini teşkil eden Kur'an eğitimi ve öğretimi tüm Müslüman toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da önemli bir yer tutmuş, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması, yüzünden ve ezbere okunması ve öğretilmesine çok büyük bir önem verilmiştir. Türk halkının Kur'an'a bu kadar gönülden bağlı olması ve onun öğretilmesi hususundaki

⁵ İmam Nevevî, Riyâzü's Salihîn, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, s. 96; İbrahim Canan, Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, C. 16, 6045, Akçağ Yayınları, Ankara 1993, s. 540

⁶ Buhari, Fedâilül-Kur'ân 17, 21; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn 250, Zikir 38; Ebu Dâvud, Salât 16, 349, Edeb 19; İbn Mâce, Mukaddime 16; Tirmizi, Sevâbu'l-Kur'ân 16, 18, Edeb 79.

⁷ Cahit Baltacı, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları" Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S. 6, İstanbul 1999, ss.181-186.

gayretleri herkesin malumudur. Geleneğimizde İslam kültürü demek Kur'an kültürü demektir. İslam dinine gönül veren milletimiz Kur'an okuma ile dini öğrenmeyi eş değerde tutmakta,⁸ asırlar boyunca, Kur'an'ı en güzel şekilde yazmak, okumak, hıfz etmek ve onun eşsiz mesajından nasiplenmek arzusuyla âdeti birbiriyle yarışmakta, bu dinin kitabı Kur'an-ı Kerim'i her daim kutsal sayarak büyük saygı göstermektedir.⁹ Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi'nin, kuruluşun ve kurtuluşun beşiği olan Bilecik'te, Şeyh Edebali'nin evinde misafir olduğu bir zamanda, içinde Kur'an-ı Kerim bulunan odada ayaklarını uzatıp yatmaktan hayâ ederek ayakta sabahlaması bu saygının başlıca örneklerinden birisidir.¹⁰

Özetle Kur'an ve dini bilgiler öğretimi, İslâm'ı benimsemiş bütün toplumlarda İslam'ın ilk günlerinden itibaren büyük bir heyecan ve gayretle ele alınmış, tarih boyunca, değişik İslam coğrafyalarında birbirine benzer veya farklı şekillerde, çeşitli eğitim kurumlarında hiç kesintiye uğramadan günümüze kadar sürdürülmüştür.¹¹

1.2. Kur'an Kurslarının Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi

Kur'an Kurslarının kuruluş tarihi ya da daha doğru bir ifade ile Kur'an Kursları adı altında faaliyet göstermeye başlaması, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanır. Kur'an Kursları, hemen hemen Cumhuriyet ile yaşıt olup Cumhuriyet dönemine ait özgün bir resmî kurumdur. Türkçe' de Kur'an Kursu olarak anılan ve temel işlevi Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun biçimde okumayı öğretmek, Kur'an'ın bir kısmını veya tamamını ezberletmek olan bu kurumlar, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın taşra teşkilatında İslam dini esaslarının yeni nesillere öğretildiği ilk ve en önemli yaygın din eğitimi kurumları olmuştur.¹²

Cumhuriyet'in ilk yıllarından bugüne çeşitli evrelerden geçerek gelen Kur'an Kursları, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda bazı değişiklikler getiren ve 4306 sayılı ve 16.8.1997 tarihinde çıkarılan ve 18.08.1997 tarihinde 23084 sayılı Resmî Gazete'

⁸ İrfan Başkurt, Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları, 2.Bsk., Dem Yayınları, İstanbul 2007, s.167.

⁹ Baltacı, a.g.m., s.185.

¹⁰ Kâmil Şahin, "Edebali", İslam Ansiklopedisi, C. 10., TDV. Yayınları, İstanbul 1994, s. 393.

¹¹ Ahmet Koç, Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005, s.15

¹² Fahri Kayadibi, "Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.8, İstanbul 2001, s.49.

de yayınlanarak yürürlüğe giren kanunla ilköğretimin kesintisiz ve zorunlu sekiz yıla çıkarılmasından sonra yeni bir döneme girmiştir.¹³

1997 yılında Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmesiyle ilköğretimi tamamlamadan Kur'an Kurslarına gitme imkânı ortadan kalkmış ve kayıt olabilme yaşı, 11'den 15'e yükselmiş¹⁴, böylece Kur'an Kursları bir dönem sadece çocuk ve gençlerin din eğitiminin gerçekleştirildiği mekânlar iken, son yıllarda çocuk ve gençlerden daha ziyade¹⁵, 15-16 yaşlarından 60 ve üstü yaşlara kadar yetişkin bayan öğrenciler tarafından tercih edilir duruma gelmiştir.¹⁶

1.3. Günümüzde Kur'an Eğitimi ve Kur'an Kursları

Din ve Kur'an Eğitimi, toplumumuzda hemen her dönemde gündemin ilk sıralarında yer alan konulardan biridir. Bugün Türkiye'de yaygın ve yetişkin din eğitimi ve Kur'an öğretimi faaliyetlerinin kurumsal anlamda en üst düzeyde yürütüldüğü ve diğer din hizmetlerini resmi olarak planlamak ve yürütmekle yükümlü kamu kurumu, bir anayasa kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır.¹⁷

“Diyanet İşleri Başkanlığı, yürütmekle yükümlü olduğu “toplumu din konusunda aydınlatma” vazife ve sorumluluğunu; camiler, kitle iletişim araçları, ceza ve tutukevleri, hastaneler, öğrenci yurtları ve yurt dışında çeşitli kurum ve faaliyetlerle çeşitli alanlarda verdiği hizmetlerle, dini konularda düzenlediği çeşitli konferans ve panellerle,¹⁸ toplumun bütün kesimlerine yönelik basılı, sesli ve görüntülü yayınlar ve internet aracılığıyla, özellikle de yaygın din eğitiminde çok önemli bir yer işgal eden camilerde vaaz ve hutbelerle ve yine

¹³ Buyrukçu, Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretimi Verimliliği Üzerine Bir Araştırma, s.48.

¹⁴ Mustafa Çağrı, “Kur'an Kursu”, İslam Ansiklopedisi, C.26, T.D.V. Yayınları, Ankara 2002, ss. 423-425.

¹⁵ M. Faruk Bayraktar, Eğitim Kurumu Olarak Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma, Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1992, s. 7; Mehmet Emin Ay, Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kurslarının Problemleri ve Beklentileri, Uludağ Yayınları, Bursa 1995, s.45; Süleyman Zihni Şen, “Kur'an Kursu Öğrenci ve Öğreticilerinin Beklentisi ve Sorunları” Uludağ Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1995. s. 8.

¹⁶ Mustafa Büyükdinç, Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Temel Eğitim Sonrası Kur'an Kurslarında Eğitim ve Öğretim, SAÜSBE, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2001, s. 30; Ahmet Koç, Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik, s. 41.

¹⁷ Muhammet Şevki Aydın, Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kuran Kursu, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2008, s. 25, 80.

¹⁸ Muhammet Şevki Aydın, “Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine”, Diyanet Aylık Dergi, Ankara 2005, s. 26.

bu anlamda önemli bir yere sahip yaygın din eğitim-öğretim kurumu olan Kur'an Kursları¹⁹ aracılığı ile planlı, programlı ve düzenli bir şekilde yerine getirmeye çalışmaktadır.²⁰

“Kur'an Kursları hedef kitesine Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğretme ve temel dini bilgileri verme, namaz sure ve dualarını öğretme, isteyen ve kabiliyeti olan öğrencilere hafızlık yaptırmanın amaçlandığı müesseseler olmasının yanında öğrencilerin kendisiyle ve toplumla barışık ve özgüven sahibi olmalarını sağlayan, öğrenenlerin hayatlarını anlamlandırma sürecinde yaşadıkları sorunların çözümünde destek sağlayacak bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranışların kazanımında rol oynayan, sevgi, saygı ve dostluk bağlarını güçlendiren, vatan, millet, bayrak, sancak, şehitlik, gazilik, milli birlik ve beraberlik gibi değerleri kazandıran, bir arada yaşama ve sorumluluk bilinci oluşmasına katkıda bulunan köklü bir tarihi geçmişe sahip yaygın eğitim-öğretim kurumlarıdır.”²¹

Bugün toplumsal hayatta önemli bir yeri olan Kur'an Kursları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş ve görevleri hakkındaki 633 sayılı kanun gereğince açılmış ve Başkanlıkça belirlenen sistem doğrultusunda “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur'an Kursları Yönergesi” çerçevesinde din eğitim ve öğretim faaliyetlerinin planlı, programlı biçimde ve belli bir mesleki pedagojik formasyona sahip ve ataması Başkanlık merkezinden yapılan²² ve en az İmam-Hatip Lisesi mezunları ve son yıllarda da İlahiyat ön lisans ve İlahiyat Lisans mezunları arasından sınavla seçilen²³ Kur'an Kursu öğretmenleri vasıtasıyla yürütüldüğü, gönüllü olarak kendisine gelen her yaştan insana hizmet veren ve özellikle de yetişkin kadınların din eğitimi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başvuracağı, devletçe açılmış, düzenli ve yegâne yaygın din eğitimi kurumlarıdır.²⁴

¹⁹ İrfan Başkurt, “İslam Eğitime Dair Bazı Temel İlkeler”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.9, 2002, ss. 89-111.

²⁰ Muhammet Şevki Aydın; "Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Yürütülen Eğitim Hizmetlerini Yeniden Düşünmek", Türk Milli Eğitim Sisteminde Din Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu, 02-03 Mart 2005, Yarınlık İçin Düşünce Platformu Yay., 2005, s. 41; DİB. Kur'an Kursları Öğretim Programları (Pilot Uygulama), Ankara 2011, s. 5.

²¹ DİB. Kur'an Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Okuyanlar İçin), Ankara 2011, s.1; Aydın, Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu, ss. 147-148; Muhammet Şevki Aydın, “Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kursu”, Diyanet Aylık Dergi, S. 245, Ankara 2011, ss. 32-34.

²² Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Gün Yayıncılık, Ankara 2001, s.130; DİB. Kur'an Kursları Yönetmeliği, Ankara 2012.

²³ İbrahim Ural, “Kur'an Kursları ve Din Eğitimi”, İmam-Hatip Liselerinin Kuruluşunun 40. Yılı Münasebetiyle Tartışmalı İlmî Toplantı, Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi, İslam Medeniyeti Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss.5-7.

²⁴ Aydın, Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu, s.25,80.

1.4. Eğitim-Öğretim Programı Çeşitlerine Göre Kur'an Kursları

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an okuma ve dini bilgiler öğretimi görevini farklı yıllarda çıkarmış ve uygulamaya koymuş olduğu çeşitli eğitim programlarıyla yapmaktadır. Ülkemizde bu ihtiyaçları en etkili şekilde karşılayabilmek üzere faaliyet göstermekte olan bu kurslar verilen eğitim çeşidi bakımından birkaç kategoride hizmet sunmaktadır. Her biri farklı kesime hizmet veren, amaç ve müfredat programları itibariyle birbirinden ayrı fakat birbiriyle bağlantılı olarak farklı ihtiyaçları karşılayan bu kurslarda, söz konusu temel ilke ve yaklaşım doğrultusunda fakat birbirinden farklı bir sistem çerçevesinde öğretim programları uygulanmaktadır.²⁵

Bunları cinsiyete göre, Erkek Kur'an Kursları ve Kız Kur'an Kursları olarak iki çeşit; Eğitim tarzı olarak ise, Yüzüne eğitim verilen Kur'an Kursları kategorisinde;

- Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı – 2005
- İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı – 2012
- 4-6 Yaş Grubu Öğrencilere Yönelik Din Eğitimi Verilen Kur'an Kursları Öğretim Programı – 2014
- Camilerde Kur'an Öğretim Programı – 2010
- Kur'an Kursları Yurt Dışı Misafir Öğrenci Öğretim Programı – 2013
- Engellilere Yönelik Din Eğitimi Verilen Kur'an Kursları şeklinde sıralayabiliriz.

Bunların dışında bir de hafızlık üzerine faaliyet gösteren “Hafızlık Eğitimi Programı – 2010” uygulanmaktadır.

Biz bu çalışmada araştırma konumuz olan “Yetişkinlere Yönelik Yüzünden Okuma Kur'an Kursları” hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

²⁵ Buyrukçu, Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretimin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma, s. 45.

1.5. Kur'an-ı Kerim'i Yüzünden Okuma Programı

Yüzünden Kur'an-ı Kerim okuma usullerinin öğretildiği İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı 32 haftalık bir eğitimden oluşmaktadır (Kur'an Kursları Yönergeleri, Madde: 15). Kurslarda eğitim Temel Öğretim ve Ek Öğretim Programları olarak iki boyutta uygulanmakta olup bu programlar başkanlıkça her yıl bölgesel talep ve şartlara göre belirlenen eğitim-öğretim takvimi doğrultusunda 4 dönem halinde yürütülür. Her eğitim-öğretim dönemi süre bakımından kendi içinde müstakildir ve her dönem 8 haftadan oluşur.²⁶

Kursların yıllık uygulaması gereken planı vardır. Öğreticiler 32 haftalık süre içerisinde o plana göre eğitimi uygularlar.⁶⁷ Buna göre 8 ay ve 32 hafta süreli Kur'an Kursları Öğretim Programı çerçevesinde Kur'an Kurslarında, Kur'an-ı Kerim dersi haftada 12 saat, İtikat dersi haftada 2 saat, İbadet dersi haftada 2 saat, Ahlak dersi haftada 1 saat, Siyer dersi haftada 1 saat olmak üzere toplam 18 saat ders okutulur.²⁷

Kur'an Kurslarında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan "Kur'an Kursları Öğretim Programı" çerçevesinde kursiyerlere ücretsiz dağıtılan "**Dinim İslam Temel Bilgiler**" adlı müstakil bir kitap derslerde takip edilmektedir.

Yüzünden Kur'an eğitim-öğretimi verilen bu kurslarda her yıl Eylül ayının son haftasında başlayan dersler, Mayıs ayı sonunda tamamlanır. Kursların yarıyıl tatilleri Başkanlıkça tespit edilen ve eğitim-öğretim takviminde belirtilen tarihlerde ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarıyla aynı zamanda başlar ve biter. Ayrıca doğal afet, ağır hava şartları, salgın hastalık ve diğer sebeplerle okulların tatil edildiği zamanlarda, o yerdeki Kur'an kursları da kendiliğinden tatile girer.²⁸

Her yıl eğitim-öğretim sonunda sözlü olarak Kur'an Kursu bitirme imtihanları yapılır. 32 haftalık eğitim sonunda öğrenciler, kurulan komisyon tarafından sınava tabi tutulurlar. Bu sınavlar neticesinde başarı elde ederek yüzünden eğitimi tamamlayan öğrencilere Başkanlık tarafından durumlarına göre, katılım, teşekkür, takdir ve başarı belgeleri verilir.²⁹

²⁶ DİB. Kuran Kursları ile Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, Ankara 2012, s. 4.

²⁷ DİB. Kur'an Kursları Öğretim Programı; Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları Yönergesi, md. 21

²⁸ A.g.md. 39.

²⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi, md. 84, 2012.

1.6. Yaygın Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kurslarının Görevleri

Her eğitim kurumunda olduğu gibi Kur'an kurslarında da eğitimin bir amaç ve hedefi vardır. Anayasa ve kanunların kendisine verdiği yetkiye dayanarak bu görevi yerine getiren Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak eğitim ve öğretimlerini sürdürmekte olan Kur'an Kurslarının kuruluş ve görevleri Resmî Gazetede 07.04.2012 tarih ve 28257 sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "D.İ.B. Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği" 13. maddesine göre;

(1) Kur'an kurslarında aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilir;

Nitelikleri uygun olan vatandaşlara;

- a) Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek,
- b) Tecvit, tashih-i huruf ve talim gibi Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun ve güzel okumayı sağlayıcı bilgileri uygulamalı olarak öğretmek,
- c) İbadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek ve anlamlarını öğretmek,
- ç) Hafızlık yaptırmak,
- d) Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasını sağlamak,
- e) İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile Hz. Peygamber'in hayatı ve örnek ahlâkı (sîreti) hakkında bilgiler vermek.
- f) Dini içerikli sosyal ve kültürel etkinlikler düzenlemek.³⁰

Bugün Kur'an kursları, yönetmelik ile belirlenen bu amaçlara ulaşmak ve bu görevleri yerine getirebilmek için şehir merkezlerinden en ücra köşelere kadar hizmet götürmektedir.

1.7. Kur'an Kursu Öğrencileri İle İlgili Genel Bilgiler

Kurslar ve öğrencileri hakkında bilgi vermeden önce araştırmada yetişkinlik dönemi Bayan Kur'an Kursu öğrencileri konu edildiği için burada, yetişkin ve yetişkinlik dönemi hakkında ana hatlarıyla kısa bilgiler sunulması faydalı olacaktır. İnsan, doğum ile ölüm arasındaki ömür çizgisinde yol alırken bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık

³⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği, md. 13, Ankara 2012 (Resmî Gazete Yayın Tarih ve Sayısı: 07.04.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28257); Çağrı, "Kur'an Kursu", İslam Ansiklopedisi, ss. 423-425.

gibi farklı gelişim dönemlerinden geçmekte ve her bir gelişim döneminde bedensel, zihinsel, duygusal vb. alanlarda farklı gelişim özellikleri göstermektedir. İnsanın geçirdiği gelişim dönemleri içinde yetişkinlik önemli bir yer tutmaktadır. Yetişkinlik dönemi çocuklukta gelişmeye başlayan kişiliğin ergenlikle son halini aldığı ve sorgulanmadan kabul edilen dini bilgilerin akıl süzgecinden geçirilerek içselleştirildiği ve bireyin artık sorumluluklar altına girerek kendi yolunu çizdiği dönemdir.³¹ İngilizce “adult”, Latince “adolescens” sözcüğü “büyümek”, “büyümüş kişi” anlamlarına gelmektedir.³² Yetişkin; “zorunlu öğrenimini tamamlamış, evli, tam zamanlı bir işte çalışan,³³ kendi hayatını yönetme sorumluluğunu üzerine alabilmiş³⁴, olgunlaşmış, uygun davranabilen ve bağımsız olabilen³⁵, karar verici, vatandaşlık sorumluluklarını yerine getiren,³⁶ kültürel, hukuki, dini rollerini icra etme ve bu rollerin getirdiği sorumlulukları alma seviyesine ulaşmış³⁷, kanunların belirttiği belli bir yaş aşmış birey olarak belirtilmektedir.³⁸

Psikolog ve gerontologlar arasında genellikle kabul edilen görüşe göre yetişkinlik dönemi; ilk yetişkinlik, orta yetişkinlik ve ileri (son) yetişkinlik olmak üzere üç temel evreye ayrılmıştır. Daniel Levinson da gelişim dönemlerini İlk yetişkinliğe geçiş, ilk yetişkinlik, orta yaş geçişi, orta yetişkinlik, son yetişkinlik geçişi ve son yetişkinlik şeklinde sıralamakta ve 17–20 yaş arasını ilk yetişkinlik geçiş dönemi, 40–45 yaş arasını orta yaş geçiş dönemi, 60–65 yaş arasını da son yetişkinlik geçiş dönemi olarak değerlendirmektedir.³⁹ Yetişkinlikte yaş sınırları konusunda tam bir anlaşma olmamasına karşın çalışmamızda, Tosun’un yetişkinlik dönemleri hakkında çoğunluğun yaklaşık olarak ittifak ettiklerini bildirdiği şu bölümlere esas alınmıştır.⁴⁰

- 17–44 ilk yetişkinlik dönemi,
- 45–64 orta yetişkinlik dönemi,
- 65 ve sonrası son / ileri yetişkinlik (yaşlılık) dönemi.

³¹ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, T.D.V. Yayınları, Ankara 2011, s. 281.

³² Bekir Onur, Gelişim Psikolojisi, 6.Bsk., İmge Kitabevi, Ankara 2014, ss. 55-56.

³³ A.g.e., s.56.

³⁴ A. Sudi Bülbül, Halk Eğitime Giriş, AÜAÖF Yayınları, Eskişehir 1991, s. 44.

³⁵ Firdevs Güneş, Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi), Ocak Yayınları, Ankara 1996, s.40.

³⁶ Hasan Dam, Yetişkinlerin Din Eğitimi, 19 Mayıs Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2002, s.16,26.

³⁷ Rıfat Okçabol, Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi), Ütopya Yayınevi, Ankara 2007, s. 19.

³⁸ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 2585.

³⁹ Akt. Onur, Gelişim Psikolojisi, ss. 76-77.

⁴⁰ Cemal Tosun, Din Eğitimi Bilimine Giriş, 2.Bsk., Pagem A Yayınları, Ankara 2002, s.156.

1.8. Kur'an Kurslarının Niceliksel Yapısı

Araştırmamızın yapıldığı 2014-2015 Eğitim-Öğretim Yılı İtibariyle Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak hizmet sunan Kur'an Kursları ve öğrenci sayıları ile ilgili Türkiye geneli İstatistikî bilgiler dağılımı şu şekildedir:

Diyanet İşleri Başkanlığı (D.İ.B.), Strateji Geliştirme Başkanlığı'nın Kur'an Kursları ile ilgili Başkanlığın resmi internet sayfasında yayımlamış olduğu 2014-2015 eğitim-öğretim yılı sonu İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasında, Kur'an kursu, kursiyer ve bitiren kursiyer sayısı verilerine göre Türkiye genelinde bulunan mevcut toplam kurs sayısı 15.611, kurslara devam eden öğrenci sayısı 1.202.903, kursu başarı ile bitiren öğrenci sayısı 1.148.521, bu sayının 92.375'i erkek öğrenci, 1.056.146'sı bayan öğrencilerden meydana gelmektedir. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde toplam 19.906 kadrolu, 17.425 geçici (fahri), 18 vekil Kur'an Kursu öğreticisi görev yapmaktadır.

2014-2015 eğitim-öğretim yılı itibariyle Türkiye genelinde Kur'an Kurslarına devam eden öğrencilerin eğitim durumlarına göre dağılımı ise şu şekildedir:

120.670'i okur-yazar değil,

169.741'i okuma-yazma bilip okul bitirmeyen,

18.881'i okul öncesi öğrencileri,

455.901'i ilkokul mezunu,

139.748'i ilköğretim-ortaokul mezunu,

188.348'i lise ve dengi meslek okulu,

50.690'ı yükseköğretim-üniversite mezunudur.

Bu öğrencilerin yaş durumlarına göre dağılımı ise şöyledir:

115.452'si 15 yaş altındaki öğrencilerden meydana gelmektedir.

57.699'u 15-17 yaş arası,

88.674'ü 18-22 yaş arası,

413.189'u 23-44 yaş arası,

469.020'si ise 45 yaş ve üstü öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırma alanımız olan Bilecik İl genelinde ise (ilçeler ve köyler dâhil), 2014-2015 eğitim-öğretim yılında kadrosu bulunan toplam kurs sayısı 47, kadrolu Kur'an Kursu öğretici sayısı ise 51'dir. Bu kurslara devam eden öğrenci sayısı 4.679, yılsonu itibariyle Kursu başarı ile bitiren ve katılım belgesi almaya hak kazanan öğrenci sayısı (kursiyer sayısı) 4.558 olup bu sayının 99'u erkek öğrenci, 4459'u bayan öğrencilerden meydana gelmektedir.

Bu öğrencilerin eğitim durumlarına göre dağılımı şöyledir:

294' ü okur-yazar değil

417' si okuma-yazma bilip okul bitirmeyen

159' u okul öncesi öğrencileri

2.613' ü ilkokul mezunu

344' ü ilköğretim-ortaokul mezunu

557' si lise ve dengi meslek okulu

171' i yükseköğretim-üniversite mezunu

Bu öğrencilerin yaş durumlarına göre dağılımları ise şöyledir:

213' ü 15 yaş altındaki öğrencilerden meydana gelmektedir.

48' i 15-17 yaş arası

243' ü 18-22 yaş arası

1.702' si 23-44 yaş arası

2.349' u ise 45 yaş ve üstü öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırma evrenini oluşturan Bilecik İl Müftülüğü' ne bağlı faaliyet göstermekte olan Kur'an Kurslarına (30 Kur'an Kursu/53 derslik)⁴¹ ise 2014-2015 eğitim-öğretim yılında toplam 1020 öğrenci kayıt yaptırmıştır. 1020 öğrenciden yetişkinlik dönemi dışında olan ve kursta bulunmayan öğrencilere anket uygulanmamıştır.⁴²

⁴¹ Araştırmanın gerçekleştirildiği Kur'an Kurslarının isimleri ve öğrenci sayıları Ek 1'de verilmiştir.

⁴² Öğrenci sayılarıyla ilgili bilgiler 2014-2015 eğitim öğretim yılına ait olup, Bilecik İl Müftülüğü arşivinden alınmıştır.

2. DİN, DİNDARLIK VE BOYUTLARI

Bu bölümde din, dindarlık, dindarlığın boyutları ve İslam'da dindarlık kavramları Psikoloji bilimi ve dini terminoloji açısından ele alınmıştır.

2.1. Din ve Dinin Tanımları

“Din” kelimesi, Arapça "deyn" kökünden gelen bir isim olup Farsça karşılığı “deana”dır.⁴³ Kelime olarak “örf, âdet, borç, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza ve mükâfat, hüküm, tevhit, ibadet, hesap ve millet” gibi manalara gelir.⁴⁴

Din teriminin batı dillerindeki karşılığı ise “religion” kelimesidir. Latince ise “religio” kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu kelimenin Latince “religare” ve “religere” kökünden geldiğini savunan iki görüş vardır. Birinci görüşe göre “religio” kelimesi, “birleştirmek ve bağlamak” anlamına gelen “religare”den; ikincisine göre ise “saygıyla kendisini toplamak”, bir işi tekrar tekrar ve dikkatlice yapmak anlamlarına gelen “religere” kökünden gelmektedir.⁴⁵

Din, insanla beraber var olan, varlığını insanla beraber sürdüren evrensel bir olgudur. Geçmişten bugüne her devirde dinin izlerine ve yansımalarına rastlamak mümkündür. Dinsiz bir toplumu tarih kaydetmediği gibi, din olarak isimlendirilmese bile belli bir inanç sisteminden mahrum bir insan topluluğuna da tarih boyunca rastlanmamıştır.⁴⁶

İnsanlığın yüzyıllardır süren serüveninde hep var olan din, insanlığın vazgeçilmez bir gerçeğidir. Duyan, gören, düşünen bir varlık olan insanı dinden soyutlamak imkânsızdır.⁴⁷

⁴³ Recep Yaparel, “Dinin Tarifi Mümkün mü?”, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.4., İzmir 1987, s. 408.

⁴⁴ İsmail Karagöz, Dini Kavramlar Sözlüğü, DİB. Yay., Ankara 2006, 121–122; Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yay., İstanbul 2003, ss. 212-214; Günay Tümer, “Din”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat, C. 9, İstanbul 1994, ss. 313-314; Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s.29.

⁴⁵ A. Adnan Adivar, Tarih Boyunca Bilim ve Din, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s. 13-14; Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, M. U. İ. F. V. Yay., İstanbul 1996, s. 17; Ünver Günay, Dindarlığın Sosyolojisi, Ünver Günay, Celaleddin Çelik (Ed.), Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi, Karahan Kitabevi, Adana 2006, s.11; Peker, Din Psikolojisi, s. 29; Yümni Sezen, Sosyoloji Açısından Din, İFAV Yayınları, İstanbul 1998, s.29.

⁴⁶ M. Osman Necati, Kur'an ve Psikoloji, (Çev. Hayati Aydın), Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s. 39; Hasan Kenan Şengüden, “2006 Yılı Müftülük Faaliyetlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 1.

⁴⁷ A. Cressy Morrison, İnsan Kâinat Ve Ötesi, Terc. Bekir Topaloğlu, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980, s.127.; Hayati Hökelekli, İslam Psikolojisi Yazıları, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s. 207.

Din, tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Din tanımlarına baktığımızda, bu konuda bir çeşitliliğin olduğunu, pek çok din tarifinin yapıldığını görürüz.⁴⁸ Yapılan çalışmalar gerek geçmişte gerekse günümüzde mevcut bulunan bütün inanç şekillerini kapsayan ve hepsinde ortak esasları tam anlamıyla ifade eden bir din tanımı ortaya koymanın zorluğunu gözler önüne sermektedir. Dinin tanımında yaşanan bu zorluk, din olgusunun çok yönlü ve kompleks bir yapı olup⁴⁹ insandan insana değişebilen ve farklı şekillerde ifade edilebilen⁵⁰ geniş bir çerçeveye sahip olmasından kaynaklanmaktadır.⁵¹ Bir başka sebep de dini, inceleme ve araştırma konusu edinen her disiplinin, kendi metodolojisine uyan bir din tanımıyla yola çıkması⁵² ve din olgusuyla ilgilenen, dinin tarifini yapan bilim adamlarının dini, bakış açılarına, anlayışlarına ve amaçlarına göre tanımlamalarıdır.⁵³

Din kavramının incelenmesinin kendi başına özel bir çalışma konusu olduğu düşünülerek ve bütün din tanımlarının burada verilmesinin mümkün olmaması sebebiyle araştırmamızda, Kuran’da, Batı dünyasında ve ülkemizde kullanılan özel ve genel manaları ile bazı din tanımlarına yer vermekle yetinilecektir.

Kuran-ı Kerim’de din terimi ile “bir otoriteye boyun eğme, o otoritenin emir ve yasaklarına uyma, bu emir ve yasaklara uygun hareket edildiğinde mükâfat, aksi takdirde ceza görüleceğine inanma şeklinde bir hayat düzeni” (bkz. Al-i İmran 19; Rum 30; Nisa 125; Saf 9; Fatıha 4; Zariyat 6; Enam 161, Tevbe 29,33; Gafir 26, Al-i İmran 19,85; Enfal 39; Nasr 1-3.vd.). Kur’an-ı Kerim, Al-i İmran, 3/19; Rum, 30/39; Nisa, 41/125) kastedilmektedir.

İslam dini terminoloji açısından din kavramını ele alacak olursak; Cürcânî dini “akıl sahiplerini Peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilâhî bir kanun”,⁵⁴ Yazır ise “akıl sahiplerini kendi arzuları ile bizzat iyilikleri yapmaya sevk eden ilahî bir kanun”⁵⁵ olarak tarif etmişlerdir. Başka bir ifadeyle din “akıl sahibi insanların dünya ve

⁴⁸ Sezen, Sosyoloji Açısından Din, s. 29.

⁴⁹ Kamiran Birand, “Dinin Mahiyeti Hakkında”, Ankara Üniversitesi İ.F.D., I-IV, 1957, s. 128.

⁵⁰ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık, Karahan Kitabevi, Adana 2013, s.8; Murat Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, 2.Bsk., İİVY., İzmir 2014, s. 80-101.

⁵¹ Hökelekli, Din Psikolojisi, s. 69.

⁵² Hayati Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, Dem Yayınları, İstanbul 2012, s.38.

⁵³ Peker, Din Psikolojisi, s. 29.

⁵⁴ Felicien Challeye, Dinler Tarihi, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul 1998, s. 213.

⁵⁵ M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Zehraveyn Yay., İstanbul 1990, s. 93; Ayrıca bkz. Mehmet S. Aydın, Din Felsefesi, İ.F.V. Yay., İzmir 2001, s. 6; Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydın, İlmihal 1 (İman ve İbadetler), T.D.V. Yayınları, Ankara, 2012, s. 3-4; Peker, a.g.e., s. 29, Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, Ankara 1993, ss. 26-31.

ahirette mutluluğunu sağlamak amacıyla Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği ilahi kurallar bütünüdür.”⁵⁶ Bu ve benzeri tariflerde dinin “Allah tarafından belirlenmiş bir kanun olduğu, insanlara saadet yollarını gösterdiği, yaratılışlarındaki gaye ve hedefi bildirdiği, insanları iyi işlere sevk ettiği” belirtilmekte ve tüm bunlar vurgulanırken vahiy esas alınmaktadır.⁵⁷

Din Psikolojisi çalışmalarındaki din tanımlarına bakacak olursak;

Modern Batı düşüncesinde din aşkın (transandantal) bir varlığa bağlanmak ve ona boyun eğmek olarak açıklanır.⁵⁸

Din Psikolojisinin modern zamanlardaki asıl kurucusu ve atası olarak kabul edilen William James⁵⁹ dini, bireylerin aşkın olan ilahi güçle ilgili olarak yaptıkları değerlendirme ve anlamlandırmalar sonucunda sahip oldukları duygu, düşünce, davranış ve tecrübelerden oluşan bir sistem şeklinde tanımlar.⁶⁰

Hümanist Psikolojinin kurucularından Maslow dini; bir peygamberin vahiy vasıtası ile ortaya koyduğu, büyük insan topluluklarına ulaşmış, inanç ve ibadet esaslarını kapsayan bir sistem⁶¹, Fromm ise “bir grup tarafından paylaşılan ve o grup bireyelerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef sunan ve de onlara ortak bir davranış biçimi veren bir sistem⁶² olarak tanımlamaktadır.

Modern psikolojideki en önemli isimlerden biri olan Freud ise dini bazen nörotik davranışlar düzeyinde ele alarak bazen de kurtulunması gereken bir yanılsama olarak değerlendirmiştir.⁶³

⁵⁶ A. Hamdi Akseki, İslam Dini, Nur Yay., İstanbul 1996, s. 53; Hayreddin Karaman vd., İlmihal 1: (İman ve İbadetler), ss. 3-4.

⁵⁷ Sezen, Sosyoloji Açısından Din, s. 3; Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, Dinler Tarihi, Ocak Yay., İstanbul 1993, s.15.

⁵⁸ Bülent Sönmez, Modern Batı Düşüncesi Hristiyanlık ve Din Algısı, Nkm Yayınları, İstanbul 2008, s. 21.

⁵⁹ Akt. Ali Ayten, Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri, 3.Bsk., İz yayıncılık, İstanbul 2012, s.17.

⁶⁰ William James, The Varieties of Religious Experience, New American Library, New York 1961, s.50; Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 221; Âdem Şahin, İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1999, s.10.

⁶¹ Akt. Ayten, Psikoloji ve Din, s.140; Abraham H. Maslow, Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler, Çev.: H. Koray Sönmez, Kuraldışı Yay., İstanbul 1996, s. 48.

⁶² Erich Fromm, Psikanaliz ve Din, Arıtan Yayınevi, (Çev. Aydın Arıtan), İstanbul 2004, s. 37.

⁶³ Akt. Ayten, Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri, ss. 28-29

Freud'un aksine dine daha iyimser bir yaklaşım sergileyen ve dini insan zihninin özel bir davranışı olarak gören⁶⁴ C.G. Jung'a göre din, isteğe bağlı keyfi hareketlerin sonucu olmayan dinamik bir varlık veya etkiye, kendini feda edercesine seveceği ve tapacağı kadar da anlamlı ve güzel bulduğu şeylere dikkatli ve özenli bir şekilde uymaktır.⁶⁵ Jung'a göre dindar insan ise, "bilinç-dışından gelen reaksiyonun doğrudan etkisi altında olan, genellikle bunu vicdanın işleyişi olarak niteleyen ve kişisel varlığının temelini Tanrı ile ilişkisine dayandığını gayet net bir şekilde bilen" insandır.⁶⁶ Ona göre din işlevseldir. Din, yalnızca tabiat olayları veya toplumun engellemeleri karşısında hissedilen çaresizlik ve güçsüzlüğün etkisiyle sığınma ve güven arayan kişiye telafi edici bir fonksiyona sahip değildir. Din telafi edici özelliğinin ötesinde, tüm psişik hayatı düzenleyici ve bu sayede kişilik bütünlüğünü sağlayıcı bir fonksiyona da sahiptir.⁶⁷

Sosyal bilimlerde en çok kabul gören din tanımlarından biri de Antropolog Geertz'in din tanımıdır. Gertz, dini "varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkiye bulunan bir semboller sistemidir" şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁸

Ülkemizdeki bazı Din Psikolojisi çalışmalarındaki din tanımlarına baktığımızda ise;

Yavuz, makalesinde dini, "kişinin ilahi bir kudretin varlığını, bu kudretin her şeyden üstün olduğunu, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunduğunu, gönülden kabul ve tasdik ederek onun hizmetine girmesidir"⁶⁹ şeklinde ifade ederken, Peker, dini "her şeyden üstün güçlü bir varlığa inanma ve onu kutsal kabul edip ona bağlanma ve tapınma davranışlarını ihtiva eden kurallar bütünü"⁷⁰ olarak tanımlamıştır. Yani din aşkın varlığa bağlanma ve buna ait inancın gerektirdiği düşünce ve uygulamaların bütünüdür.⁷¹

⁶⁴ A.g.e., s. 68.

⁶⁵ Carl Gustav Jung, Psikoloji ve Din. (Çev. Raziye Karabey), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 1998, s.6.

⁶⁶ Carl Gustav Jung, Keşfedilmemiş Benlik, (Çev. Canan Ener Sılay), İstanbul 1999, ss. 106-108.

⁶⁷ Abdülkerim Bahadır, Jung ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, ss. 277-278; Şinasi Gündüz, Yaşayan Dünya Dinleri, D.İ.B. Yayın., 2.Bsk., İstanbul 2007, s.21.

⁶⁸ Clifford Geertz, "Religion as a Cultural System", Anthropological Approaches to the Study of Religion, ss.1-46, Ed. Michael Banton, London 1966'dan naklen, Ali Ulvi Mehmedoglu, "Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik", Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi İçinde, Ed. Ünver Günay-Celeleddin Çelik, Karahan Kitabevi, Adana 2006, s. 262.

⁶⁹ Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.5, Erzurum 1982, ss. 87-88.

⁷⁰ Peker, Din Psikolojisi, s.31.

⁷¹ Sezen; "Sosyoloji Açısından Din", s.29.

En genel anlamıyla ise din şu şekilde tarif edilebilir: “Din, ferdî ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur. Din, bir değer koyma, değer biçme ve yaşam tarzı”dır.⁷²

Yukarıda yapılan tanımlarda görüldüğü ve daha önce de ifade edildiği üzere dinin tarifi hususunda çok boyutlu⁷³ ve karmaşık bir olgu olmasından kaynaklı olarak herkesin üzerinde uzlaştığı geçerli bir tanım bulunamamıştır.

Her tanım, dinin farklı bir yönünü ele almakta ve değerlendirmektedir. Her din tanımı, dinin mahiyeti, tanımı yapanın kişiliği, inançları ve ideolojisi başta olmak üzere o döneme hâkim olan sosyal, siyasal ve ekonomik eğilimlerin etkisi altında şekillenmektedir.⁷⁴ Her bilim dalı ve araştırmacı, sahip olduğu dünya görüşü ve bilimsel bakış açısına göre dini açıklama yoluna gitmiş ve çalışmalarını o doğrultuda yürütmüşlerdir.⁷⁵

Bir psikolog, dinin bireysel yönünü ele alarak dini çoğu kere yaşanan bir tecrübe, bir sosyolog toplumsal bir müessese, bir kelamcı ise akıl ve mantıkla savunulan bir sistem olarak görmektedir.⁷⁶ İlahiyatçılar, filozoflar ve sosyal bilimciler tarafından yapılan bu değişik tanımların üzerinde şimdiye kadar bir görüş birliğine ulaşılmış değildir.⁷⁷ Bütün bu etkenler gelmiş geçmiş tüm dinleri kucaklayan bütüncül bir din tanımı yapılmasına engel teşkil etmiştir.⁷⁸

Bununla birlikte dinle ilgili yapılan bütün tanımlamalar her ne kadar birbirinden farklılık arz etse de bütün dinlerde ortak bazı noktaların olduğu da görülmektedir. Bütün dinlerde ortak olarak kabul edilecek hususları iki maddede özetlemek mümkündür. Bunlardan birincisi, din, "insanın insanüstü (aşkın) olduğuna inandığı şeyle bir ilişkisi, bir münasebetidir." İkincisi ise, "insanın kutsal ya da ilahi varlıkla vahiy, hidayet, mistik tecrübe vb. şekillerde karşılaşması ve O'na karşılık vermek için harekete geçmesidir."⁷⁹ Başka bir ifadeyle din yaratıcıya isteyerek bağlanma, birtakım şeyleri duyma, onlara inanma ve onlara

⁷² Bilal Sambur, İslam'ın Aktüel Değeri, 2.Bsk., Katkı Yay., Ankara 2007, s. 24.

⁷³ Mustafa Arslan, “Dindarlık Farklılaşması ve Popüler Dindarlık”, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi, Der. Ünver Günay ve Celaleddin Çelik, Karahan Kitabevi, Adana 2006, s. 289.

⁷⁴ Ahmet Onay, Dindarlık, Etkileşim ve Değişim, Dem Yay., İstanbul 2004, s. 17.

⁷⁵ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, 2.Bsk., Karahan Kitabevi, Adana 2013, ss. 7-8.

⁷⁶ Mehmet S. Aydın, a.g.e., s. 5.

⁷⁷ Hökelekli, Din Psikolojisi, s. 69; Ali Ulvi Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s. 30.

⁷⁸ Ünver Günay, Din Sosyolojisi, s.217.

⁷⁹ Hökelekli, Din Psikolojisi, s. 70; Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s.39.

uygun iradi faaliyette bulunma olgusu; üstün varlıkla, ona inanan insan arasındaki ilişkiden doğan deneyimin inanan kişinin hayatındaki etkileri olarak tanımlanabilir.⁸⁰

2.2. Dindarlık ve Tanımları

Din ve dindarlık birbirine bağlı iki önemli unsurdur. Din kişinin kendi dışındaki çevrenin alışkanlıklarından veya nesilden nesle aktarılan ölümsüz eserlerden müteessir olarak yaşayabileceği objektif bir gerçeklik iken dindarlık (religiosity), dinin sübjektif yaşantı halidir.⁸¹ Dindarlık yaşayan din olarak insanın hayatında yer alır. Bu nedenle dindarlık ve din kavramlarını birbirinden ayrı düşünmek, birbirinden bağımsız bir biçimde tanımlamak mümkün değildir.

Dinin tanımında ortaya çıkan belirsizlik ve çeşitlilik dindarlık (dini hayat) kavramı için de geçerlidir. Genel anlamda kabul edilebilecek tek ve kapsayıcı bir din tanımı olmaması ve dindarlığın da göreceli bir kavram olması yani dini yaşayan bireylerin farklı yapı ve özelliklere sahip olmaları nedeniyle,⁸² tek ve kapsayıcı bir dindarlık tanımı da söz konusu değildir. Çünkü farklı din tanımları farklı dindarlık tanımlarını da beraberinde getirmektedir.⁸³ Dindarlık kavramı, kişiden kişiye, kültürden kültüre ve mensup olunan dinin esaslarına göre farklı anlamlar kazanmaktadır.⁸⁴ G. Allport’ın da dindarlığın (dini duygunun), bireyin kişilik ve karakterine göre, kişiden kişiye farklılık gösterdiğini ifade eder.⁸⁵ Zira insanlar, dindarlığı farklı şekillerde algılar ve farklı şekillerde tanımlarlar.⁸⁶ Bir Hristiyan’ın dindarlık anlayışı ile bir Müslüman’ın dindarlık anlayışı farklı olduğu gibi aynı dine mensup olan bireylerin dindarlık anlayışı ve dini yaşama tarzları arasında da belli hususlarda benzerlik veya farklılıklar görülebilmektedir.⁸⁷ Hatta din olgusu kişiden kişiye, hatta bir kişide yaşam boyu kendini farklı şekillerde göstermektedir. Psiko-sosyal pek çok faktör bireyin dini algılayışlarını ve yaşayışlarını farklılaştırmakta, bireylerin dini inanç, duygu ve

⁸⁰ Ahmet Çaycı, “Kavram ve Tanımlar”: Mitoloji ve Din, (Ed: Remzi Duran), Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2012, s. 2; Mustafa Usta, Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları, Marmara Üniversitesi, İFAV. Yay., İstanbul 2001, s. 22.

⁸¹ Ali Ayten, Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004, s. 43.

⁸² Necdet Subaşı, Türk(iye) Dindarlığı, Yeni Tipolojiler, İslamiyat Dergisi C. 5, S. 4, 2002, s.19.

⁸³ Hüseyin. Yılmaz, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık Ve Modernlik”, İslamiyat Dergisi, 5 (4), 2002, ss. 57-66.

⁸⁴ Veysel Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Dem Yayınları, İstanbul 2006, s.64; Ünver Günay, “Dindarlığın Sosyolojisi”, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi içinde, 2006, s. 9.

⁸⁵ W. G. Allport, Birey Ve Dini (Çev. Bilal. Sambur), İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s.12.

⁸⁶ Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, ss.89-105.

⁸⁷ Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, s.74.

düşünce dünyasını şekillendirmektedir. Dolayısıyla dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemek ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemek de oldukça zordur.⁸⁸

Yapılan dindarlık tanımlarından bazıları şu şekilde ifade edilebilir.

Dindarlık⁸⁹, dinin emirlerini gayretle yerine getirme, kişinin özel veya sosyal yaşamında dinî kural ve ritüelleri uygulaması ile kendini gösteren dini yaşama hali⁹⁰ olarak ifade edilmektedir. Dindar kelimesi ise “Din inancı güçlü, din kurallarına uyan” anlamında sıfat olarak kullanılmaktadır.⁹¹

Jung’a göre dindarlık “insana özgü iç-güdüsel bir tutumdur ve bunun kendini gösterme biçimlerini tüm insanlık tarihi boyunca izlemek mümkündür. Dinin belirgin amacı ruhsal dengeyi muhafaza etmektir”.⁹²

Schleiermacher’e göre dindarlık direkt bağlanma, yani sonlu olanın sonsuz ve yüce kudrete doğrudan doğruya bağlanmasıdır.⁹³

Davranışçı psikoloji ekolünün temsilcilerinden Pavlov dindarlığı, içgüdüsel bir kavramın ve güven arayışının ifadesi⁹⁴, Vergote, Allah’ı varoluşunun kaynağı ve iyiliksever bir kudret olarak kabul etme⁹⁵, Hiemelfarb ise bir kişinin mensubu olduğu dine ait ilgilerle, inançlarla veya faaliyetlerle meşgul olma düzeyi⁹⁶ olarak tanımlamışlardır.

Ülkemizde yapılan çalışmalardaki dindarlık tanımlarını incelediğimizde ise;

Okumuş’a göre dindarlık; “İnsanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dini tutum, deneyim ve davranış biçimi, yani dinî yaşantıyı inanılan dinin emir ve yasakları doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, tecrübe/duygu, ibadet ve etki organizasyon gibi boyutları olan bir olgudur.”⁹⁷

⁸⁸ Kemaleddin Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 2, Elazığ 2010, s. 52.

⁸⁹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 533.

⁹⁰ Vejdî Bilgin, “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, U.Ü.İ.F.D., C. 12, S.1, Bursa 2003, ss.193-214.

⁹¹ Türkçe Sözlük, a.g.e., s. 533.

⁹² Carl Gustav Jung, Psikoloji ve Din. (Çev. Raziye Karabey), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 1998, s.6.

⁹³ Akt. Yavuz, Din Psikolojisinin Araştırma Alanları, ss. 95-96.

⁹⁴ Akt. Abdülkerim Bahadır, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, İnsan Yayınları, 2.Bsk., İstanbul 2011, s.146.

⁹⁵ Antoine Vergote, Din, İnanç ve İnançsızlık (Çev. Veysel Uysal), İ.F.A.V. Yay., İstanbul 1999, s.88.

⁹⁶ Akt. Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, s.83.

⁹⁷ Ejder Okumuş, Gösterişçi Dindarlık, Özgü Yayınları, İstanbul 2005, s.38.

Subaşı dindarlığı, “Bireyin dinsel yapısıyla kurduğu bağlılık düzeyinin öznel ifadesi”⁹⁸ olarak tanımlamaktadır.

Tekin, dindarlığı “dinin insan hayatına nüfuz derecesi”⁹⁹, Kirman, “Bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesi”¹⁰⁰, Kurt ise “bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin içten kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi” olarak tanımlamıştır.¹⁰¹ Dindar da dininin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirerek bunları tutum ve davranışlarına yansıtan insandır.¹⁰²

Arslantürk ise dindar ve dindarlık kavramlarını şu şekilde tanımlamıştır: “Dindar, din özelliği taşıyan herhangi bir dini kabul eden, benimseyen ve davranış haline dönüştüren kişi, dindarlık ise din özelliği taşıyan herhangi bir dinin kabulü, benimsenmesi ve davranış haline getirilmesi derecesini ifade eder.”¹⁰³

Dindarlık, bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır.¹⁰⁴ Dindar ise mensubu olduğu dinin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirip bunları tutum ve davranışlarında sergileyen kişidir.¹⁰⁵

Dindarlık, inanılan ve bağlanılan dinin kurallarını hayatın temel referansı yapmaktır.¹⁰⁶ Dindar birey, hayata bakışı yani dünya görüşü ve yaşam tarzı olarak dini referans alır; dinî emir ve yasakları yerine getirme gayreti gösterir.¹⁰⁷

⁹⁸ Subaşı, Türk(İye) Dindarlığı, Yeni Tipolojiler, s. 24; Necdet Subaşı, Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz Yayınları, İstanbul 2004, s. 97.

⁹⁹ Mustafa Tekin, “Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri, Der. Hayati Hökelekli, Kurav Yayınları, İstanbul 2004, s. 53.

¹⁰⁰ M. Ali Kirman, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, s. 62.

¹⁰¹ Abdurrahman Kurt, İş adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme, Emin Yay., Bursa 2009, s. 22.

¹⁰² A.g.e., s. 23.

¹⁰³ Zeki Arslantürk, “Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri”, Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri, Der. Hayati Hökelekli, Kurav Yayınları, İstanbul 2004, s. 239.

¹⁰⁴ Kemaleddin Taş, “Türkiye’de Dindarlık Algıları”, 4. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, 2009, 293-311; Kirman, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, s. 62

¹⁰⁵ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 2, Bursa 2009, s. 2.

¹⁰⁶ Şerafeddin Gölcük, İslam Akaidi, 5.Bsk., Esra Yayınları, Konya 1997, s.23.

¹⁰⁷ Nuri Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003

Dindarlık yaşama ve hissetme bakımından bireysel, etkileri açısından da sosyal bir olgudur.¹⁰⁸ Başka bir deyişle bireysellik yönüyle öznel bir karaktere sahip olan dindarlık sosyal tezahürleri bakımından nesnel ve gözlenebilir bir yapı arz etmektedir.¹⁰⁹

Buraya kadar yapılan tanımlardan hareketle ifade edecek olursak dindarlık, inanılan ve bağlanılan dinin kurallarını hayatın temel referansı yapmak, dinin yapılmasını emrettiklerini yapmak, yasaklarından kaçınmak, hayata bakışta dini referans almaktır. Kısaca dindarlığı, “dinin insan hayatına nüfuz derecesi”¹¹⁰ şeklinde tanımlayabiliriz. Zira dindarlık, dinin bireyin yaşamını şekillendirmesidir. Bir bireyin dindarlığı, o bireyin hayatında dinin yer alması ve hayatını yönlendirmesi anlamına gelir. Dini yaşama hali olan dindarlık¹¹¹, en çok kişinin hayatında dinî kurallara uyması ile kendini göstermektedir. Dindar insan ise dinî emir ve yasakları yerine getirme gayretinde olan ve hayata bakışı yani dünya görüşü ve yaşam tarzı olarak dini referans alan kişidir. Özetle ifade edecek olursak, insan ile Yüce Varlık arasındaki manevi bağlantı inanç, bu bağlantı çerçevesinde oluşan ilişkiler bütünü din, bunların birey hayatına yansımaları da dindarlık¹¹² olarak ifade edilebilir.

2.3. Din ve Dindarlığın Kaynakları

Dindarlık kavramının tek ve kapsayıcı bir tanımı olmadığı gibi, onun tek bir kaynaktan beslendiğini söylemek de oldukça zordur. Çünkü yapılan çalışmalar göstermiştir ki dindarlık oldukça farklı kaynaklardan beslenerek şekillenen bir olgudur. Her araştırmacı, kendi din tanımına göre bir dindarlık tanımı yapmakta ve bu tanımlara dayanarak dindarlığın kaynaklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Esasen birbirinden farklı din ve dindarlık tanımlarının yapılması, ister istemez dindarlığın farklı kaynaklardan beslendiği düşüncesini de beraberinde getirmektedir.

William James’e göre dindarlık, büyük ve üstün bir varlığın hareket ve fiillerimizi gözetlediği yolundaki duygudan kaynaklanır. Bu duygunun derecesi kişinin dindarlığının göstergesidir. Bu duyguları en kuvvetli olanlar en dindar olanlardır.¹¹³

¹⁰⁸ Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”, s. 47.

¹⁰⁹ Onay, Dindarlık, Etkileşim ve Değişim, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s. 197.

¹¹⁰ Mustafa Tekin, Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri, KURAV Yayın., 2004, ss.49-53.

¹¹¹ Nuri Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar, Bağlam Yayın., İstanbul 2003, s. 195,

¹¹² Onay, a.g.e., s. 17.

¹¹³ Akt. Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, ss. 30-35.

Sigmund Freud'a göre ise dinin kaynağı ilkel düşüncedir. Freud din konusundaki görüşlerini ifade ederken fonksiyonel ve indirgemeci bir yaklaşım sergileyerek dini bazen bir saplantı nevrozu, bazen çocukluk anılarının tatmini ve bazen de Baba özleminden kaynaklanan bir yanılsama olarak değerlendirmiştir.¹¹⁴

M.A. Draz'a göre ise dindarlığın kaynağını doğuştan getirilen yani fitratta olan din duygusu oluşturur.¹¹⁵

İnsan inanmaya, ibadet etmeye, ilâhî-üstün bir güce sığınmaya yatkın bir yaratılışa sahip bir varlıktır.¹¹⁶ Din ve insanın doğuştan (fitri) (Bkz. Rum Suresi/30) getirmiş olduğu¹¹⁷ bir dine bağlanma duygusu insanlık tarihi boyunca var olagelmiş ve insan hayatını etkileyen bir olgu olmuştur.¹¹⁸

Erich Fromm'a göre de insanda bir şeye inanma, bir şeye yönelim ve bağlılık arzusu vardır.¹¹⁹ Bu arzu insanın varoluşunun ayrılmaz bir parçasıdır ve oldukça güçlüdür. İnsan, her zaman ve her yerde yüce, kudretli bir varlığa sığınma ihtiyacı hissetmiştir.¹²⁰ Dinin evrensel olması da insandaki bu yönelim ve bağlanma ihtiyacındandır. Kuşkusuz söz konusu ihtiyacın, sağlıklı ve tatmin edici bir şekilde karşılanmasında dinin hayati bir önemi vardır.¹²¹ İşte din, insanın en temel ihtiyaçlarından birisi olarak kabul edilen inanma ihtiyacına cevap vermektedir.¹²²

Dindarlığın kaynaklarından en önde gelenlerden birisinin de insanın çevresinde olup bitenleri anlama çabası (anlam arayışı) olduğu bilinmektedir. İnsan, yaşamını anlamlandırmak ve değerli kılmak ister. Yaratılmışlar arasında akli olan ve düşünebilme kabiliyetine sahip olan yegâne varlıktır. Fakat kendisine verilen bu önemli özelliğin de belli

¹¹⁴ Akt. Ali Köse, Freud ve Din, 4.Bsk., İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 66,75; Faruk Karaca, Dinî Gelişim Teorileri, DEM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 93; Ali Ulvi Mehmedoğlu, Tanrıyı Tasavvur Etmek, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, s.75-77.

¹¹⁵ Akt. Hasan Kayıklık; "Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları", Dini Araştırmalar Dergisi, C.5, S. 13, 2002, s.31-33.

¹¹⁶ Erol Güngör, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, s. 20.

¹¹⁷ Uysal, Türkiye'de Dindarlık ve Kadın, s.64.

¹¹⁸ Hökelekli, İslam Psikolojisi Yazıları, s. 208.

¹¹⁹ Erich Fromm, Psychoanalysis and Religion, Yale University Press, London 1963, s. 21; Erich Fromm, Umut Devrimi, (Çev. Şemsa Yeğin), Payel Yay, İstanbul 1990, s.28; Erich Fromm, Sahip Olmak Ya da Olmak, (çev. Aydın Arıtan), 5.Bsk., Arıtan Yay, İstanbul 1994, ss.86-87; Engin Geçtan, Psikanaliz ve Sonrası, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s. 222

¹²⁰ Hayreddin Karaman-Ali Bardakoğlu-Yunus Apaydın, İlmihal 1: İman ve İbadetler, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2012, s. 7; Şerafeddin Gölçük, İslam Akaidi, 5.Bsk., Esra Yayınları, Konya 1997, s.37.

¹²¹ Özlem Öztürk, Kur'an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma (Konya örneği), Selçuk Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s. 33.

¹²² Peker, Din Psikolojisi, ss. 79-80.

bir sınırı ve hareket alanı vardır. Bazı konular vardır ki insan bu konulardaki problemine cevap bulamaz, altından kalkamaz. Varoluşsal soru ve problemler de bu tür konulardandır. İnsan, var olduğu günden beri sürekli olarak, ben kimim, nerden geldim, nereye gideceğim, buraya nasıl geldim, nasıl ve niçin yaratıldım soruları¹²³ ile kâinatın nasıl var olduğu, yeryüzündeki canlıların ve insanların nasıl ortaya çıktığı, hayat ve ölümün anlamı vs. gibi soruların cevabını aramış ve böylece, kendisini, içinde yaşadığı dünyayı ve evreni tanımaya ve anlamaya çalışmıştır.¹²⁴

Görüleceği üzere, farklı din ve dindarlık anlayışına sahip olan araştırmacılar dindarlığın kaynağının ne olduğu konusunda farklı açıklamalar sunmaktadır. Bununla birlikte genel bir perspektifle söyleyecek olursak, çok yönlü bir yaratılışa sahip olan bireyin dindarlığının temelinde bireyin yaratılışında (fitratında) bulunan din duygusu, doğuştan getirdiği ve sonradan kazandığı kişilik özellikleri, duyguları, düşünceleri, davranışları, istekleri, arzuları, ümitleri, korkuları, kaygıları, endişeleri, beklentileri, bireysel ihtiyaçları ile kişilik ve benlik özellikleri gibi çok sayıda dinamik etken faktörden söz edilebilir.¹²⁵ Ayrıca konuyla ilgili yapılan ampirik çalışmalarda bağımsız değişken olarak kabul edilen, yaş, doğum yeri, eğitim düzeyi, medenî durum, meslek grubu, sosyo-ekonomik düzey ve dinsel eğitim düzeyi gibi olgusal faktörlerin de, bireysel dindarlığın oluşmasında ve gelişmesinde belirleyici olduğu görülmüştür.¹²⁶

2.4. Din ve Dindarlığın Etkileri

Din, insanlara bir yaşam tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan¹²⁷, ahlaki yönü olan ve insanların duygularına, düşüncelerine, tasavvurlarına ve davranışlarına nüfuz ederek hayatlarının tüm yönlerine tesir eden bir disiplindir.¹²⁸

Dinin, ona inanan insanların bireysel ve toplumsal hayatlarında varlığı tespit edilebilen birçok etki ve işlevleri vardır.

¹²³ Hayati Hökelekli, Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 17.

¹²⁴ Peker, Din Psikolojisi, s. 80.

¹²⁵ Hasan Kayıklık, Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine, Karahan Kitabevi, Adana 2011, ss. 74-78, 83; Kayıklık, “Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları”, Dinî Araştırmalar Dergisi, C. 5, S. 13, Ankara 2002, ss. 38-39.

¹²⁶ Ejder Okumuş; “Kadın Dindarlığının Sosyolojik Yansımaları”, Diyanet Aylık Dergi (Ek), S.207, 2008, ss. 9-13; Kemalettin Taş, “Dindarlığa Etki Eden Faktörler”, S.D.Ü.İ.F.D., S. 13, Isparta 2004, ss. 63-83.

¹²⁷ Sambur, İslam'ın Aktüel Değeri, Katkı Yayınları, Ankara 2007.s.24.

¹²⁸ Kerim Yavuz, “Günümüzde Din Psikolojisi”, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.8, 1988, s.252.

Din, insan hayatına anlam kazandıran bir olgudur. İnsan hayatı, din sayesinde bir gaye ve anlam kazanır. Din insana, nasıl ve niçin yaratıldığı, nasıl yaşaması gerektiği, nasıl huzur bulacağı (hayatın anlamı, varoluş gayesi), yaşamın bütünlüğü, güvenlik, kişisel yetersizlik ve sıkıntıları hafifletme, sosyal mahrumiyetten kurtuluş, ahlaki değerlerin kazanımı, ölüm korkusundan sıyrılma, kendinden daha yüce saydığı bir makamın yardımına sığınma, dünyada gerçekleştiremediği istek ve arzularını ahirette tatmin edebilme konularında psikolojik anlamda huzur sağlayan bir olgudur¹²⁹.

"Din, var oluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhî eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemidir".¹³⁰ Bu yönüyle din, bireylerin en temel ihtiyaçlarından birisi olan anlam ihtiyacına cevap vererek ona bir dünya görüşü kazandırır.¹³¹

Freud "hayatın amacı sorusuna sadece din cevap verebilir"¹³² derken, Berger, dinin insan hayatına gaye ve anlam kazandırdığı, evreni anlama çabasında bir destek olduğunu belirtmiş¹³³, V. Frankl' da dini, "asıl anlamı arama" olarak tanımlamış ve "din insana hiçbir yerde bulamayacağı bir anlam ve güven duygusu kazandırır" demek suretiyle insana yaşam amacı sunma konusunda dinin gücünü ifade etmişlerdir.¹³⁴ Yani onlara göre din, bireysel düzeyde kişiye yaşadığı ve karşılaştığı olaylara anlam vermede kullanılan şahsî zihinsel örüntüler sunmaktadır.

Bazı varoluşçu psikoterapistler de insanın varoluşuyla ilgili sorgulaması olarak kabul edilen "anlam arayışının" tatmininde dinin çok önemli ve işe yarayan katkılarda bulunduğunu ileri sürerler. Onlara göre, insanın varoluşsal dinamiklerinden olan, ölümün ve hayatın, felaket ve acıların anlamının sorgulanmasında din, bireyi tatmin edebilecek çıkış yolları gösterebilmektedir.¹³⁵

¹²⁹ Erdoğan Fırat, Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1977, s.7; Şaban Ali Düzgün, Din, Birey ve Toplum, Akçağ Yay., Ankara 1997, s.66.

¹³⁰ Hökelekli, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.70

¹³¹ Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, ss. 416-417.

¹³² Sigmund Freud, Civilisation and Its Discontents, Norton, New York 1962, s. 26; Akt: Bilal Sambur, "Din ve Psikoloji İlişkisini Yeniden Düşünmek", C.19., S.3., İslami Araştırmalar Dergisi, 2006, s.427.

¹³³ P. L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, (Çev. A. Coşkun), İnsan Yay, İstanbul 1993, s. 58-59.

¹³⁴ Akt. Ayten, Psikoloji ve Din, İz yayıncılık, İstanbul 2012, s. 161.

¹³⁵ Murat Yıldız, "Dindarlığın Tanımı Ve Boyutları Üzerine Psikolojik Bir Çalışma", Tabula Rasa, S. 1, 2001, ss. 19-42.

Psikologlar, dinin fonksiyonu üzerinde dururlarken dinin, insanın anlamlandırma ihtiyacını karşıladığını ve kişiye hayatın karmaşık yönleriyle uyum sağlamada yardımcı olduğunu ileri sürerler. Özellikle insanın aciz kaldığı, korktuğu, suçluluk ve pişmanlık hissettiği durumlarda din bireye önemli bir sığınak olmaktadır.¹³⁶

Dini inançlar, tutumlar, davranışlar ve ibadetlerin yani dindarlığın, insanın kişiliğini, kişiliğin bir yönü olan benlik saygısını, insanların psiko-sosyal davranış ve tutumlarını, olayları algılama ve değerlendirme biçimini, iletişimini derinden etkilediği de inkâr edilemez bir gerçektir.¹³⁷ Zira dünyayı anlama ve kendini o dünyada bir yere yerleştirme modeli olarak din, ortaya koyduğu inanç ve değerlerle ve insana yönelik mesajlarıyla, insana gerçek değerini vermek, insanın hayatına anlam kazandırmak, insana umut, teselli ve güven vermek, ruhsal yapısındaki aşırılıkları dengelemek, iradesini güçlendirmek, zorluklara karşı dayanma gücünü arttırmak ve kendisi ve etrafındakilerle barış içerisinde uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlamaktadır. Bu suretle insanın kendisini gerçekçi bir şekilde görüp değerlendirmesine ve kabul etmesine imkân hazırlayarak ve kendisine sevgi, saygı ve güven duygusu kazandırarak benlik bilincini ve benlik saygısını geliştirici ve koruyucu bir fonksiyon icra etmektedir.¹³⁸

Din, bireysel olduğu kadar toplumsal yönü de olan bir yapıdır.¹³⁹ Din, insana birtakım değerler sunma ve aynı değerler, pratikler etrafında bütünleşen bir topluluk içinde bulunma imkânı sağlayarak, insanın içinde bulunduğu toplumda kendisinin de bir yerinin, anlamının (değerinin) olduğunu kavramasına ve toplumdaki statüsünü belirlemeye yardımcı olur.¹⁴⁰

Bununla beraber din, birey ve toplumun hayatında belli bir alanla sınırlı olmayıp, hayatın her alanında etkisini gösterir. İnanç, ibadet, duygu, bilgi, ahlaki değer ve tutumlar, toplumsal ilgi ve ilişkiler, tutum ve davranışlar olarak geniş bir alanda dindarlığın varlığını ve etkilerini görmek mümkündür.¹⁴¹

¹³⁶ Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.416-417; Abdülkerim Bahadır, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, 2.Bsk., İnsan Yayınları, 2011, ss. 32-33.

¹³⁷ Nilüfer Voltan Acar- İbrahim Yıldırım- Tuncay Ergene, “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.12, 1996, ss.45-56.

¹³⁸ G. Stephens Spinks, Psikoloji ve Din, (Çev. Bozkurt Koç ve Zeynep Özcan), Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 13, S.1, 2008, s.311.

¹³⁹ Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş, Ankara 1980, s. 75.

¹⁴⁰ Nurten Kimter, “Üniversiteli Gençlerde Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, C. 2, S. 2, Çankırı Karatekin Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Çankırı 2011, s. 40.

¹⁴¹ Abdurrahman Kurt, “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18/2, Bursa 2009, ss.1-26.

Özetle ifade edecek olursak; başlangıcını insanlık tarihi kadar gerilere götürebileceğimiz din bireyin duygu, düşünce ve davranışları, özlem ve beklentileri, amaç ve idealleri, bireysel yaşam ve toplumsal münasebetleri üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahiptir. Din kendisi ve kâinat hakkındaki kadim sorularına akla uygun cevaplar sunarak ve karşılaştığı güçlüklerle baş etmede kendisinden daha yüce olan bir kudretin varlığına sığınma imkânı sağlayarak, insana huzur, emniyet ve teselli kaynağı olmaktadır.¹⁴²

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki dinin birey ve topluma yönelik birçok etki ve işlevi olmakla birlikte dinin inkâr edilemez derecedeki etkisi kişiye, kişinin bağlandığı dine, ait olduğu mezhebe ya da cemaate, dine kendini verme derecesine, sosyo-kültürel çevreye, kişinin fiziksel ve ruhsal sağlığına ve daha birçok faktöre bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir.

Ayrıca aynı inanca sahip olan insanların ortak davranışları sergilemeleri toplumun ortak bir yapı oluşturmasına katkı sağlar.¹⁴³

Dini hayatın psikolojik bakış açısıyla bilimsel araştırma konusu yapılması, insanı bütün yönleriyle tam olarak tanımayı hedefleyen psikoloji açısından bir gerekliliktir. İnsanı anlamada istenilen başarıya ulaşabilmek için, insanları derinden etkileyen din olgusunun göz ardı edilmemesi gerekliliği vardır. İnsanın dini yönünü ihmal eden bir psikolojinin, insanı tam olarak tanıma imkânı yoktur. Çünkü din, insanın birçok davranışının güdüleyicisi niteliğinde olup, insanın bütününe nüfuz eden bir karaktere sahiptir.¹⁴⁴ Bu bakımdan, insanın dinî boyutunun araştırılması, onun her yönünün araştırılması demektir.

2.5. Dindarlığın (Dini Hayatın) Boyutları

Din, inanan kişiye bir yaşam tarzı ve inanç sunması bakımından insanların hayatlarının tüm yönlerine tesir eden bir olgu olması hasebiyle her devirde düşünürlerin ilgi odağı olmuştur.¹⁴⁵ Sosyal bilimciler insanla beraber var olan ve bir bakıma onun ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdüren din konusunda çok çeşitli çalışmalar yapmış, onu

¹⁴² Bahadır, Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma, s.115-116.

¹⁴³ Günay, Din Sosyolojisi, 224.

¹⁴⁴ Hökelekli, Din Psikolojisi, 9. Bsk., TDV Yay., Ankara 2011, s. 7.

¹⁴⁵ Abdurrahman Kurt, Din Sosyolojisi, Dora Yayıncılık, Bursa 2011, s. 33.

anlamak için farklı yaklaşımlar geliştirmiş, bazıları doğrudan dini anlamaya çalışırken, bazıları onun insan hayatındaki yerini belirlemek için çaba harcamışlardır.¹⁴⁶

Dini yaşayış insanı her yönden kuşatır. Din insanın tutum ve davranışlarını, insanlar arası ilişkilerini, fert ve toplum hayatını etkileyen ve belirleyen temel kurumlardan biridir. Her dinin ortaya koyduğu belli başlı kural ve kaideler bulunur. Dinler, müntesiplerini belirledikleri bu kural ve kaideleri uygulamaya, onlara riayet etmeye davet eder. Fakat insanların dini ritüellere bakış açıları, onları değerlendirişleri, yorumlamaları, uygulamaları bireyden bireye değişir. Buna bağlı olarak dinin bireyler üzerindeki etkisinin yoğunluğu da bireylerin dindarlık düzeylerine göre değişiklik arz eder. Bireylerin dindar olup olmamaları onların seçimlerine, yaşam biçimlerine yön vermekte ve her birey sahip olduğu bu dindarlık düzeyine göre dininin kendisinden yerine getirmesini istediği emir ve yasakları, kendi bireysel dünyasında özümseyerek hayatına yansıtılmaktadır.¹⁴⁷

Bir dinin mensubu olmak, mensubu olunan dinin inanç ve öğretilerine inanmak, ahlaki bir yaşam tarzına sahip olmak, dini ibadet ve etkinliklere katılmak vb. bütün örnekler dindarlıkla ilişkilendirilebilecek özelliklerdir. Bu özelliklerin her biri, bir insanın dindar olduğu veya bir dine karşı kendisini sorumlu hissettiğine dair çıkarımlarda bulunmak için yeterli olabilir. Fakat bu, o birey hakkında net bir hükme varmak için yeterli değildir. Zira bir insanın belirtilen bu özelliklerin sadece birisi açısından dindar kabul edilmesi, onun diğer yönlerden de aynı seviyede dindar olabileceği anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla herhangi bir özelliğine atfen, bir insanın dindar olduğu ya da olmadığı hükmüne varmak, çok yanlış bir kanaattir.¹⁴⁸ Bu doğrultuda, bir toplumda yaşayan insanın dindarlığının nasıl tespit edileceği veya dinin insan hayatının hangi yönlerine ne derece etki ettiği meselesi, araştırmacıları dinin boyutlarını araştırmaya, çeşitli ölçekler geliştirmeye sevk etmiştir.¹⁴⁹

İlk dönem Din Psikolojisi araştırmalarında dindarlığı ölçme çalışmaları ilk önce tek boyutlu yaklaşımlarla başlamıştır.¹⁵⁰ Dindarlığı tek boyutta ölçmeye çalışanlar ya sadece dinin duygu boyutu (tecrübe) üzerinde durmuş ya da herhangi bir ölçek kullanmak yerine,

¹⁴⁶ Hasan Kayıklık, “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. 19, S. 3, 2006, s. 491.

¹⁴⁷ Nilüfer V. Acar-İbrahim Yıldırım-Tuncay Ergene; “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, Ankara 1996. ss. 45–56.

¹⁴⁸ Rodney Stark-Charles Y. Glock, American Piety: The Nature of Religious Commitment, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, USA 1968, s. 11.

¹⁴⁹ Köktaş, Türkiye’de Dini Hayat, s.50.

¹⁵⁰ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s.51.

dini inanç ve kiliseye karşı tutumların ölçülmesine yönelik ifadeler kullanarak kişinin dindarlığını genel olarak ölçme amacıyla meseleye yaklaşmışlardır.¹⁵¹

Dini davranış ve tecrübe üzerinde ilk olarak anketler vasıtasıyla korelasyonel araştırma yapan Stanley Hall, James Leuba, Edwin Starbuck ve William James gibi Amerikan din psikologları, dindarlığı tek-boyutlu bir yaklaşımla ele alarak, sadece dindarlığın duygu boyutu üzerinde durmuşlardır. Daha sonraları, Thouless, Poppleton ve Pickington ile Allport, Vernon ve Lindzey gibi araştırmacılar da dindarlığı tek boyutlu olarak incelemiştirlerdir. Örneğin Allport ve diğerleri, bireyin dindarlığını tek boyutlu olarak ölçmeye çalışırken, değer olarak kabul ettikleri beş değişken kullanmışlardır. Bunlar, kuramsal, politik, ekonomik, estetik ve sosyal değişkenlerdir. Bazı araştırmacılar, dindarlığı belirlemek için ölçekler kullanmamakla birlikte, kilise hizmetlerine katılma, dua ve kiliseye para verme gibi davranışların sıklığını saptamaya yönelik basit araçlar kullanmışlardır.¹⁵² Ancak ferdi ya da grubun dinini incelemek, sadece onun inançlarını ve ibadet sıklığını ele almakla yeterli bir sonuca ulaşamaz. Bundan dolayı dindarlığı anlamak için yapılan kuşatıcı bir çalışma, boyutların tamamını dikkate almalıdır.¹⁵³ Bunu dikkate alan araştırmacılar, din ve dindarlarla ilgili yaptıkları çalışmalarında dini çok boyutlu bir şekilde ele alma gereğini duymuşlardır.¹⁵⁴

Bu doğrultuda, Morton King, 1967 yılında dindarlığın çok boyutlu olduğu hipotezini bilimsel yöntemlerle test ederek dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğunu kanıtlamıştır. Dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğu hipotezinin kabulünden sonra, birçok bilim adamı bu doğrultuda kendi ölçeğini geliştirmiştir.¹⁵⁵ Batı'da ilk defa Joseph Ficher, bireysel dindarlığın çeşitli boyutlarını tespit etmeyi ve bu boyutların ampirik (deneye dayalı) olarak araştırılmasının temelini ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁵⁶

Çok-boyutlu yaklaşımların gelişmesinde önemli katkılar sağlaması açısından Glock, Lenski ve Fukuyama'nın çalışmaları çok önemlidir.¹⁵⁷ Bununla birlikte, dindarlığı en geniş

¹⁵¹ Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, 2.Bsk., İİVY., İzmir, 2014, s.89-92.

¹⁵² A.g.e., ss. 90-91

¹⁵³ Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", s. 491; Hökelekli, Din Psikolojisi, s.73.

¹⁵⁴ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, a.g.e., s.51.

¹⁵⁵ Onay, Dindarlık, Etkileşim ve Değişim, s.49.

¹⁵⁶ Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat, s. 50.

¹⁵⁷ Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, s.95.

anlamda ifade edecek çok boyutlu yaklaşımı ortaya koyan ilk sosyal bilimci Glock'tur.¹⁵⁸ Glock, dindarlık boyutlarına ilişkin kuramını, yaşayan dünya dinlerini inceledikten sonra ortaya koyduğunu belirtmiştir. Daha önce yapılan araştırmaların yetersizliğinden söz ederek, dinin kapsamlı ve operasyonel bir tanımının yapılması gerektiğini söyleyen Glock, Stark ile birlikte dinin inanç, ibadet, tecrübe ve etki olmak üzere dört boyutu olduğundan söz etmiş, Y. Fukuyama'nın bir boyutun (bilgi) daha olması gerektiğini ileri sürmesiyle boyutların sayısı beşe çıkmıştır.¹⁵⁹ Glock ve Stark, belirledikleri bu boyutların herhangi bir dine hasredilerek kullanılması gibi bir zorunluluğun bulunmadığını ifade etmişlerdir. Zira Glock'a göre ayrıntıya girildiğinde, dünya dinleri arasında birçok farklılığın bulunmasına rağmen, dindarlığın kendisini ortaya koyduğu genel alanlar açısından önemli ölçüde benzerlikler bulunmaktadır.¹⁶⁰ Dolayısıyla Müslüman dindarlığının ölçümüne ilişkin çalışmalarda da, Glock, Lenski, King ve Hunt gibi araştırmacıların 1960'lı yıllarda yaptıkları çalışmalardan ve bulgularından yararlanmışlardır.¹⁶¹ Bütün büyük dünya dinlerini kapsayacak biçimde geliştirdiği dindarlık boyutları hakkındaki teorisi, Türkiye'de Din Psikolojisi bilim dalında empirik olarak yapılan dindarlık ölçüm çalışmalarında en çok kabul gören dindarlık modeli,¹⁶² dindarlığı en geniş anlamda ihtiva edecek çok boyutlu yaklaşımı ortaya koyan ilk sosyal bilimci olarak tanınan Glock ve Stark'ın geliştirmiş olduğu metodoloji olmuştur.¹⁶³ Bu metodolojiye göre, dinî yaşayışın temel boyutları beş kategoride ele alınmalıdır.¹⁶⁴ Bunlar;

- a) Dinî İnanç Boyutu (Dinin inanç prensiplerine inanma),
- b) Dinî İbadet Boyutu (Dinî pratikleri yerine getirme),
- c) Dinî Tecrübe (Duygu) Boyutu (Dine ait psikolojik-sübjektif hisler),
- d) Dinî Bilgi Boyutu (Dinî inanç esaslarını ve diğer yönlerini bilme),

¹⁵⁸ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, Din Sosyolojisi, (Der. Yasin Aktay- M. Emin Köktaş), 2.Bsk., Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 252-274; Kayıklık, "Dini Yaşayış Biçimleri" Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000, ss. 5-6.

¹⁵⁹ Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, s. 28; Charles Y. Glock, "Dindarlığın Boyutları Üzerine", (Der. Yasin Aktay- M. Emin Köktaş), Din Sosyolojisi (içinde), 2.Bsk., Vadi Yayınları, Ankara 1998, ss. 252-274.

¹⁶⁰ Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat: İzmir Örneği, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, ss. 253-254.

¹⁶¹ Necdet Subaşı, Gündelik Hayat ve Dinsellik, İz yayınları, İstanbul 2004, s.100.

¹⁶² Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, ss. 105-106.

¹⁶³ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s.51.

¹⁶⁴ Hasan Kayıklık., Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi, İslami Araştırmalar Dergisi, C. 19, S. 3, 2006, ss.493-494.

e) Dinin Etkileme (netice) Boyutu (Dinî inanç, dinî ibadet, dinî duygu ve dinî bilgi boyutlarının, insan ilişkilerini etkilemesi) şeklindedir.¹⁶⁵

2.5.1. İdeolojik (İnanç) Boyutu

Her dinin bir inanç sistemi vardır. Bütün dini sistemler mensuplarından, inanması gereken inanç ilkelerini bilmesini ve kabul etmesini bekler.¹⁶⁶ İşte bu boyutta dindar insanın bu ilkeleri bileceği ve inanacağı beklentisi vardır. Zira bir kimsenin herhangi bir din ile bağ kurması, öncelikle o dinin temel inanç esaslarını kabul etmesi ve gönülden bağlanması ile başlar.¹⁶⁷

En ilkelinden en evrenseline ister hak din olsun ister bâtıl, her din mutlaka birtakım inançlara dayanmaktadır. Bir takım temel inançlara dayanmayan bir din tasavvur edilemez.¹⁶⁸

Her dinin inanç sisteminin temelinde ilahi bir varlığa inanmak vardır.¹⁶⁹ Dini inanç, insanın kendisi ve bütün kâinat üzerinde hâkimiyetini kabul ettiği, duyular üstü, yüce kudret ve kuvvet sahibi aşkın bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen birtakım esaslarla ilgili olup kişinin dini konulardaki kabul, red ya da şüphe durumunu gösterir.¹⁷⁰ Dindar insan kendisini ilahi varlığa bağlayan ve dini hayatın özünü oluşturan inançlar taşır. Yani dini inanç, hem mükemmel bir doğüstü varlığın (Tanrı) olduğunu kabul etmeyi ifade eden bilişsel bir eylemi, hem de O'na karşı zorunlu bir saygı duyma ve güveni ifade eder.¹⁷¹

Kişinin dinî inanç esaslarına bağlılığı, dinî değerleri kabul etmesi ve bunları uygulamadaki hassasiyeti, dindarlığının derecesini göstermektedir. İnançların içeriği ve kapsamı farklı dinlere ya da aynı dinin çeşitli mezhep ve gruplarına göre az-çok farklılık gösterebildiği gibi kişisel dinî inançlar da bireyden bireye farklılık arz edebilir.¹⁷² Birinin dindarlık düzeyi çok güçlü iken bir diğersinin dindarlık düzeyi daha düşük seviyede yer

¹⁶⁵ Glock, Charles, Dindarlığın Boyutları Üzerine, ss. 253-274.

¹⁶⁶ Köktaş, Türkiye'de Dinî Hayat, s. 53; Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul 2004, s.28; Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2012, s. 52.

¹⁶⁷ Ali Köse & Ali Ayten, Din Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s.111.

¹⁶⁸ Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s.217-218.

¹⁶⁹ Faruk Karaca, Din Psikolojisi, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2011, s. 102.

¹⁷⁰ Peker, Din Psikolojisi, s. 29-30,

¹⁷¹ Michal Stríženec, Dindarlık ve Bilişsel Süreçler, (Çev. Abdulvahid Sezen), C.10, S.3., Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2010, s.276.

¹⁷² Kayıklık, a.g.e., s.492-493.

alabilir. Bunun nedeni dinî inançların bazı insanlar için merkezî bir öneme bazıları için ise daha yüzeysel bir öneme sahip olmasıdır.

Dinî inanç bir inançlar örgüsüdür, kopmaz bağlarla bağlı bir bütündür. Bu bağların kopması inanç bütünlüğüne zarar verdiği gibi kişide tutarsızlıklara da neden olur. Bu yüzden sağlıklı bir şahsiyetin temelinde sağlıklı bir inanç sistemi bulunur.¹⁷³

2.5.2. İbadet & Davranış Boyutu

İstilah olarak İbadet “dini birtakım sâiklerle kişinin, Yüce Yaratıcı’ya yönelmesi; O’na yönelik sevgi, saygı ve bağlılık ifade eden tutum ve davranışlarda bulunması”¹⁷⁴ diye tanımlanmaktadır.

Hemen her dinî gelenek, bünyesinde birtakım uygulama, eylem ve etkinliğe yer verir. Her din, müntesiplerinin uygulaması için birtakım davranış ve ibadet kaideleri belirlemiş ve bu uygulamaların yerine getirilmesini istemiştir.¹⁷⁵ İbadet boyutu, dinlerin yerine getirilmesini istediği bu davranış kalıpları ve uygulamaların tümünü kapsayan boyuttur.¹⁷⁶ Dindar insanın dinî uygulamaları arasında ibadetlere katılma, ibadetleri organize etme, özel dinî gün ve geceler, dinî bayramlar, namaz, dua, zikir, oruç, zekât, hac, kurban gibi dini nitelikli uygulamalar yer almaktadır.¹⁷⁷ Bu faaliyetler bireyin inancının dışı yansımasıdır. Dinin ibadet boyutu, dini tutumun davranışa dayalı öğeleri olarak ifade edilebilir.¹⁷⁸

Glock'a göre, bu boyut dindar insanın dinî uygulama alanını içine alır. Dini davranış, din ve dindarlık adına yapılması beklenen ritüelleri kapsar. Bu ritüeller dini ve ahlaki fiillerin yanında ibadetleri de kapsamaktadır. Farklılıklarına rağmen bu ritüellerin kutsal kabul edilen varlığa yönelik olmaları ortak noktalarıdır.¹⁷⁹

İbadetler inancın tekrarlarla canlı tutulduğu davranış ve uygulama tarzlarıdır. Her dinî inanç ve bağlılık, kendine uygun ibadet şekillerini de beraberinde getirmektedir. Bu

¹⁷³ Şentürk, Din Psikolojisi, ss. 185–186

¹⁷⁴ Şentürk, İbadet Psikolojisi, İz Yay., 2. Bsk., İstanbul 2008, s. 32.

¹⁷⁵ Ayten, Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi, s. 41.

¹⁷⁶ Hasan Arslan, “Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları”, Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C. 4, S. 7, 2011, s.42.

¹⁷⁷ Hökelekli, Din Psikolojisi, s.74.

¹⁷⁸ Mevlüt Kaya, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, Samsun 1998, s. 47.

¹⁷⁹ Akt. Karaca, Din Psikolojisi, s. 103; Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2006, s.28.

nedenle ibadet-uygulama boyutu olmayan sadece inanç esaslarından veya bir takım dini öğretilerden ibaret bir inanç sisteminden söz etmek mümkün değildir.¹⁸⁰

Bireysel ve toplumsal dini pratikler, inanan bireylerin inandıkları dinin ibadetlerine katılma sıklığı ve derecesi birbirinden farklılıklar gösterebilmektedir.¹⁸¹ Dinin belirlediği ibadet görevlerini yerine getirmedeki gayret, dikkat ve devamlılık bir kimsenin dindarlığının hem göstergesi hem de inançları benimsemedeki samimiyetinin ve içtenliğinin bir ifadesi olarak kabul edilir.¹⁸²

İlahî dinlerin temel esasları arasında yer alan ibadetler, esas olarak dinin inanç boyutundan gözlemlenebilir ve yaşanabilir davranışlar boyutuna gelmesidir. İnanan kişi inancının gereği dinin emrettiği ibadetleri yapar. İbadetler, dindar kişinin samimiyet derecesini, dinî inancının gücünü ortaya koyan davranışlardır. Çünkü kişilerin iç dünyaları tam olarak bilinemeyeceğinden, davranışlarına bakılarak değerlendirilebilirler. Dindarlık da davranışlar halinde ortaya çıkar. İbadetlerin yerine getirilip getirilmemesi kişinin dini nasıl değerlendirdiğini ve dine verdiği önemi gösterir.¹⁸³ Buna göre dindarlık, bireyin inandığı dinin emir ve yasaklarına uygun şekilde davranmasıdır.¹⁸⁴

2.5.3. Duygu (Tecrübe) Boyutu

Dini tecrübe boyutu, bireyin kutsal alanla olan doğrudan yaşadığı dini duyguları içerir. Herhangi bir dine inanan birey, inandığı Yüce Varlığı içinde doğrudan hissederek onun etkilerini fark eder. Allah'la ilişki halinde olan inançlı bir bireyde, bu ilişkiye bağlı olarak uyanan sezgiler, duygular, algılar ve duyumlar vardır.¹⁸⁵ Dinî tecrübe denilen bu vasıtasız yaşantıların çok değişik türleri bilinmekte ve tanımlanmaktadır. Bazı dinî gelenekler bu içsel tecrübelerle çok büyük bir önem verirken diğer bazıları daha çok dinî ibadet ve ahlaki değerleri ön planda tutarlar. Genel olarak dindarlığın mistik-tasavvufî yorum ve uygulamaları, dinî tecrübenin yoğun olarak yaşanmasını amaç edinmiştir ve bunu gerçekleştirecek özel tekniklere başvurur. Bu yüzden din duygusunun en coşkulu ve en zengin örneklerine tasavvuf alanında rastlanır.¹⁸⁶

¹⁸⁰ Bahadır, İnsanın Anlam Arayışı ve Din, s.155.

¹⁸¹ Hökelekli, Din Psikolojisi, s. 111.

¹⁸² Hökelekli Din Psikolojisine Giriş, s. 53.

¹⁸³ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, ss. 33-34.

¹⁸⁴ Şentürk, İbadet Psikolojisi, a.g.e., s.44.

¹⁸⁵ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s. 54.

¹⁸⁶ Hökelekli, Din Psikolojisi, s. 319.

Tecrübe, “bilgi ya da ustalığın, bir gelişme sürecine koşut olarak birikmesi, kişisel uygulama ve yaşam yoluyla kazanılmış bilgi, kavrayışı artırıcı nitelikteki olgularla çokça karşılaşmış olma durumu” olarak tanımlanmaktadır.¹⁸⁷

Budak, tecrübeyi; “*bireyin doğrudan katıldığı, algıladığı, maruz kaldığı olay, bilincin o anki içeriği, bu olaydan elde ettiği bilgi, beceri veya pratik*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁸⁸

Bu boyut, yaşanan dinî tecrübeyle ilgili olumlu veya olumsuz tüm dinî duyguları kapsamaktadır.¹⁸⁹ Dinin tecrübe (duygu) boyutu, “nihaî gerçekliğe katılmayı” ya da “dinî bir duyguyu tecrübe etmeyi” ifade eder. Bu boyutta, dinî inanç ve dinî ibadetle bağlantılı bir biçimde hassas ve daha az belirgin olan yaşantı şekilleri vardır.¹⁹⁰ Hemen hemen tüm dinlerde dindar olarak nitelendirilen kişi, zaman zaman tabiatüstü varlıkla ya da yaşadığı bir dini tecrübe ile ilgili hissedeceği din kaynaklı duygusal bir tecrübe yaşayabilir.¹⁹¹ Bu boyutun bileşenleri korku, sevgi, sevinç ya da vecd hali, huşu ya da mutluluk hissi olabilir.¹⁹²

Duygu boyutu, dinine bağlı bir kimsenin, nihai gerçeğin doğrudan bilgisine erişmesi veya dini bir duygu yaşama beklentisi içinde, “Allah”, “Nihai Varlık” ya da “Müteal Varlık” ile olan iletişimi içeren duyuları, algıları ve duyguları kapsamaktadır.¹⁹³

Dindarlığın duygu boyutu bireyin duygusal ve zihinsel dünyasıyla ilgili olup, İlahî varlığın etkisinin izlerini taşıyan ve inanan insanları O'ndan haberdar eden sezgiler, duygular, duyular ve algıların hepsi bu boyutun içeriğinde yer alır. Her din mensubu, Yüce Yaratacının varlığını doğrudan-vasıtasız hisseder ve bu durumdan etkilenir.¹⁹⁴

Pazarlı, din duygusunu bir insanın kutsal tanıdığı varlık karşısında duygulanması ve duyarlılığı olarak tanımlar.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Ahmet Cevizci, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul 2003, s. 383.

¹⁸⁸ Selçuk Budak, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s. 801.

¹⁸⁹ Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, s.98.

¹⁹⁰ Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, s. 28.

¹⁹¹ Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, s.98.

¹⁹² Köktaş, Türkiye’de Dinî Hayat, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. 45.

¹⁹³ Beyza Bilgin, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, s. 23.

¹⁹⁴ Hökelekli, Din Psikolojisi, s.74.

¹⁹⁵ Pazarlı, Din Psikolojisi, s.68.

Din duygusu, insanın yaratılışına bağlı tabii bir özelliktir ve tüm insanlar tarafından paylaşılır.¹⁹⁶ Dinî duygular inançsız bir hayatın anlamsız olduğunu ve dinin kişiye verdiği emniyet ve güveni ifade eder.¹⁹⁷

Dindarlığın en önemli boyutlarından biri olan duygu boyutu insanın duygu dünyasında canlılık ve dinamizm oluşturur.¹⁹⁸

Yüce varlıkla kurulan iletişimde duygu boyutu önemli bir yer tutar. Dinî duygular kişinin Allah ile kurduğu duygusal ilişki-etkileşim şekilleridir. Allah ile ilişki içerisinde, insanın dinin dışında yaşadığı tüm duygular dinî bir anlam kazanır. Din duygusu, insanı devamlı olarak ilahî âlemlerle temas haline getiren bir duygudur. Dinî duygu açık seçik görülmez. Çünkü duygular son derece değişken ve renklidir; her şahsa göre türlü şiddet ve netlikte ortaya çıkar. Dinî korku, sevgi, saygı, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslim olma, ümit, sabır, şükür, minnettarlık, saygı, hürmet, tazim, hüzn, rıza, hayâ vb. duygular dindarlık açısından önemlidirler. Buna göre dindarlığın duygu boyutunu, tek bir duygu şekli değil, dinî konular karşısında kişide beliren duyguların tümü oluşturmaktadır.¹⁹⁹

Dindarlığın tecrübe boyutunun, diğer boyutlarla yakın ilgisi vardır. Glock'a göre dini duygu dindarlığın diğer boyutlarıyla ilişkilidir. Dinin duygu boyutu olmadan diğer boyutlar tek başına yeterli değildir.²⁰⁰ Diğer boyutlar dikkate alınmadan dinî duygu ve tecrübe tam olarak ortaya konulup anlaşılacak gibi, dinî tecrübeyi dikkate almadan da dindarlığın diğer boyutları anlaşılabilir. Din duygusu, içsel derinliği ve kabulü anlatması nedeniyle diğer boyutlara anlam katar.²⁰¹ Aslında dindarlığın bütün boyutları birbiriyle ilişkilidir. Dindarlığın boyutları birbirinden bağımsız değildir.

¹⁹⁶ Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, M.Ü. İFVY. İstanbul 1996, s. 24.

¹⁹⁷ Münir Koştaş, Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış, T.D.V. Yayınları, Ankara 1995, s. 67.

¹⁹⁸ Hasan Kayıklık, "Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi", İslami Araştırmalar Dergisi, C.19, S.3, 2006, s. 492.

¹⁹⁹ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s. 54.

²⁰⁰ Akt. Murat Yıldız, "Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik-Tasarımları Üzerine Bir Araştırma", Tabula Rasa, Yıl: 6, S. 17, 2006, s.92.

²⁰¹ Talip Atalay, İlköğretim ve Liselerde Dindarlık, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s. 69.

2.5.4. Zihinsel (Bilgi) Boyutu

Bütün dinler inananlarından en azından dini tutum ve davranış sergileyebilecek kadar din ve onun kutsal metinlerinin ana esasları hakkında az-çok bilgi sahibi olmalarını ister.²⁰² Bu boyut, dindar bireylerin inançlarının gereklilikleri olan ibadetler, dini törenler, kutsal metinler, gelenekler gibi temel öğreti ve prensipler hakkında en asgari düzeyde de olsa bilgi sahibi olmalarını içerir. Dinî inançlar, ibadetler, değerler, kavramlar, gelenekler, kurallar, tarihsel olaylar vb. konularda sahip olunan bu bilgiler kişiden kişiye, gruptan gruba değişik düzeylerde yer alsa da dindarlığın ayrılmaz bir vasfıdır.²⁰³

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi dinin bütün boyutlarının birbiriyle ilişkisi vardır. Ancak dinin bilgi boyutunun özellikle inanç ve duygu boyutuyla yakın ilişkisi vardır. Dinî bilgi ancak inanç ve duygu ile değer ve işlevsellik kazanır. Dindarlığın bilgi boyutu inanç ve duygu boyutuyla birlikte ele alınmadan kesinlikle doğru olarak değerlendirilemez. Çünkü dini bilgi inançla değer kazanır. Bir inancın kabul edilmesinin ön koşulu, o inanç hakkında gerekli imana ve bilgiye sahip olmaktır. Kişi bilmediği, duymadığı, tanımadığı bir dine bağlanmaz. Ancak, bu konuda unutulmaması gereken husus şudur ki; inanç bilgiyi takip etmez ve dolayısıyla bilgi de inanca bağlı değildir.²⁰⁴ Yani inanç, bilginin gerekli sonucu değildir ve her dini bilgi de doğrudan doğruya inançla sonuçlanmayabilir.²⁰⁵ Tanrı'ya inanmayan bir kişi de dinî bilgi sahibi olabilir.²⁰⁶ Ancak inancı olmayan kimsenin bilgisi ne kadar olursa olsun dindarlığının bir göstergesi olarak ele alınamaz. Bir dinin inananı olmayan bir bireyin o din ile ilgili dinin inananlarından çok daha fazla bilgiye sahip olması, onu o dinin inananı yapmasa da bunun olması mümkündür. Örneğin bir ateistin bir inandan yüksek düzeyde dinî bilgiye sahip olması mümkündür. Ancak o, dinî bir inanca sahip değildir. Bunun aksi de olabilir. Bir insan bir inancı tam anlamıyla anlamadan da onu kabul edip bağlanabilir; fakat bu çok az bilgi temeli üzerine kurulmuş inanç, sağlam olmayan ve her an çökmeye, yıkılmaya hazır bir bina gibidir.²⁰⁷

²⁰² Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, s. 27.

²⁰³ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s.54.

²⁰⁴ Kayıklık, Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine, s.196.

²⁰⁵ Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat, s. 54; Atalay, İlköğretim ve Liselerde Dindarlık, s.71.

²⁰⁶ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, (Çev. Günter Kehr), Din Sosyolojisi, Derleyenler: Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, İstanbul 1998, s. 268.

²⁰⁷ Stark ve Glock, American Piety: The Nature of Religious Commitment, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, USA 1968, s. 16.

Bunlarla birlikte dindar insanın herhangi bir davranışı aynı anda birden çok boyut içinde mütalâa edilebilmektedir. Örneğin bilgi edinmek amacıyla Kur'an okuyan birisi, ondan bilgi edinebildiği gibi, aynı zamanda bir ibadet icra etmiş olmanın hazzını yaşarken, diğer taraftan okumuş olduğu ayetlerden elde ettiği bilgiler onun için önemli motivasyonlar da oluşturabilir.²⁰⁸

Dini bilgi ölçülürken dindarın hangi konuda ne kadar bilgisi olduğu ve bu bilgiye karşı tutumu ölçülür. Bireyin dinî bilgi edinme konusundaki tutumu, dini bilgiyi öğrenmek için ayırdığı zaman, dindarlıkları hakkında bilgi vermektedir.²⁰⁹ Bu nedenle dindarlık yaşantısında bilgi boyutunun diğer boyutlarla ilişki ve etkileşim içinde olması kaçınılmazdır.

2.5.5. Etki Boyutu

Bu boyut, hayatın diğer alanları üzerinde dinin yaptığı etkileri içerir. Din gerek ferdi gerekse toplumsal düzeyde bireyin hayat düzenini, geleceğe dönük tasarılarını, başkalarıyla olan ilişkilerini, kısaca insanın hayatını bütün yönleriyle etkileme, değiştirme ve dönüştürme gücüne sahip bir olgudur. Dolayısıyla insanların dini, hayatlarına ne kadar yansıttıkları ve dinin bireylerin yaşamlarında ne kadar etkin olduğunu ortaya koyabilmek, onların dindarlıkları açısından önemli bilgiler elde etmemize imkân sağlayacaktır.²¹⁰

Bu boyut yukarıda saydığımız diğer dört boyuttan farklıdır. Dinin etki boyutu, dini inanç, dini tecrübe, dini ibadet ve dini bilgi boyutlarının günlük hayata olan yansımalarını içeren boyuttur.²¹¹ Başka bir ifadeyle bu boyut, insanın dinî inanç, pratik, tecrübe ve bilgisinin özetlenmiş halidir.²¹²

Etki boyutunda, bireyden dindar bir kişi olması hasebiyle yapması beklenen; hem belli bazı davranış türlerinden uzak durmak (içki, zina, kumar, hırsızlık, adam öldürmek vb.), hem de diğer bazı teşvik ve emredilenlere (iyilikler yapmak, güzel ahlak sahibi olmak, ibadetlerle imanı süsleyip kötülüklerden uzaklaşmak vb.) aktif bir şekilde katılmaktır.²¹³

²⁰⁸ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2011, s. 107; Talip Atalay, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s. 70.

²⁰⁹ Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, s. 29.

²¹⁰ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.75.

²¹¹ Köse & Ayten, *Din Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 112.; Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine*, Karahan Kitapevi, Adana 2011. s.196.

²¹² Köktaş, *Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği*, s. 45, 53-54.

²¹³ Karaca, *Din Psikolojisi*, s. 108.

Dindarlık yaşantısı hem kişinin ve grubun dinî hayatını geliştirir hem de hayatın bütün alanlarında birtakım etkiler meydana getirir. Beslenme alışkanlıklarından nezaket kurallarına, bireysel ahlâkî tutum ve davranışlardan sosyal ilişkilere varıncaya kadar dinin hayatın her alanına etkileri inkâr edilemez. Dindarlık (dini yaşantı) beden ve ruh sağlığı, kişilik, ahlâk ve karakter gelişimi, benlik algısı ve benlik saygısı, toplumsal ilgiler, tercihler ve tutumlar, dünya görüşü, yaşam biçimi ile çok yakından ilişkilidir. Bütün bunların her birinin araştırılması bu etkilerin yönünü, dindarlığın etki derecesini anlamamıza imkân verir.²¹⁴

Glock'a göre bütün dinler, bağlılık ve imanın bazı sonuçları olması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sonuçlar, hem dindar olarak fertten ne beklendiğiyle hem de bizzat onun ne yaptığıyla ilişkilidir. Dolayısıyla bu boyut insanın kendi dinî bağlılığının sonucu ve etkisi olarak ne yapması gerektiğine ilişkin beklentileri, belli davranış tarzlarından kaçınmayı ve diğer davranış tarzlarına aktif olarak katılmayı kapsar.²¹⁵

Sonuç olarak belirlenen bu boyutlar, biri diğeri ile ilişkili olan birbirine bağlı bir halkayı meydana getirmektedirler. Belirtilen boyutlardan ilk dördü, dindarlık açısından bize belirli bir çerçeve sunmaktadır. En son boyut ise özellikle bu dört boyutun birleşmesinden sonra bireyin hayatında ortaya çıkabilecek yapıyla, bireyde meydana gelen değişimlerle ilgilidir.

2.6. İslam'da Dindarlık

İslam'da dindarlık din kurallarına bağlılık, üstün ve sonsuz aşkın bir varlığa karşı duyulan içten bir sevgi ve saygı, O'na karşı mutlak bir bağlılık duygusudur.²¹⁶ İslam'da dindarlık, farklı boyutlar açısından ele alınabilir.²¹⁷

İslam'da dindarlığın temel boyutunu inanç teşkil etmektedir. İnanç, kişinin dini inanç esaslarını kabulü, onlara bağlılığı ve hayatına yansıtma derecesi gibi mefhumları içerisine almaktadır. Tüm bunların birleşimi bireyin dindarlığının ölçüsünü göstermektedir.²¹⁸

²¹⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, s. 55.

²¹⁵ Akt. İhsan Çapcıoğlu, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre İle İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık", *TSAD*, 2008, s.53.

²¹⁶ Celal Kırca, "Din", *İslami Kavramlar Ansiklopedisi*, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, Ankara 1997, ss. 184-187

²¹⁷ Uysal, "İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma", *İslami Araştırmalar*, C.8, S. 3-4, 2002, s. 265.

²¹⁸ İbrahim Paçacı, "Kültürümüzde Din ve Dindarlık", *Diyanet Aylık Dergi*, S. 155, Ankara 2003, ss. 6-10.

İslam'da bilgiden uzak bir dindarlık tasavvur edilemez. İnanç (İman), amel ve bilgi arasında çok yakın ilişki-etkileşim bulunmaktadır. İslam'da takva üzere yaşayabilme, yani dindar bir hayat sürebilme ilme bağlanmıştır. Kur'an'da bilginin önemine işaret eden pek çok ayet (Bkz. Fatır, 35/28, Mücadele, 58/11) bulunmaktadır.

İslam'da dindarlığın bir yönü de ibadet boyutudur. İnceleme konusu dindarlık olduğunda ibadetlerden bahsetmemek olanaksız görünmektedir. İslam'da dindarlık söz konusu olduğunda ise ibadetlerin ayrı bir önemi vardır. İslam'da ibadet Allah ile kul arasındaki en önemli iletişim biçimi olarak görüldüğünden, Müslüman bir kişi için çok önemli konumdadır. İbadet, gönülden isteyerek Allah'a yönelmek, boyun eğmek ve ona kulluk etmek demektir. Böyle tanımlanmasına karşın dış dünyadaki yansımalarına bakılarak değerlendirilmesi sebebiyle, genel olarak İslam'ın emrettiği ibadetleri düzenli yapma alışkanlığına bağlı olarak insanların dindarlığı değerlendirilmektedir. Zira Müslüman inancını fiilen yaşayan, inancını tutum ve davranışlarıyla gösterendir.²¹⁹

İslam'da dindarlık bireyin hayatının tamamını içermektedir ve iman-amel arasında sıkı bir ilişki, oldukça kuvvetli bir bağ söz konusudur. Özellikle İslâm dini açısından bu iki boyut (İnanç ve ibadet boyutu) arasındaki ilişki önem arz eder. İslâm âlimleri, dinin iki boyutunun yani İslam dininin inanç ve ibadet boyutunun birbirini tamamladığını; iman ile amelin bir bütün oluşturduğunu dile getirmişler ve ne imansız amelin ne de amelsiz imanın tek başına bir anlam ifade etmeyeceğini ve eksik kalacağını belirtmişlerdir.²²⁰

Dindarlığın, ibadetten ahlak kurallarına, kişinin diğer insanlarla ilişkilerine, doğaya, çevresine ve ülkesine karşı görevlerine kadar, hayatın her alanında tezahürleri bulunmaktadır.²²¹

İslam'da dindarlığın bir de duygu yönü bulunmaktadır. İslam açısından yaratılıştan medeni ve dindar olan insanın Allah katında en önemli ayırıcı özelliği dindarlığıdır ve her birey kendindeki din duygusunun gelişmesi çerçevesinde, dini kendi içinde içselleştirmesi ölçüsünde anlam kazanır ve manevi açıdan yükselir.²²²

İslam'da dünya ve ahiret saadeti, ancak dindarlıkla, Allah'a kul olup O'na yönelmekle elde edilir. İslam'da dindar insanın temel düşüncesi ve arzusu Allah'ın emrettiği

²¹⁹ Yılmaz, "Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik", s.62- 63.

²²⁰ Çapçioğlu, a.g.m., s.52- 53.

²²¹ Çağrı, İslam Düşüncesinde Ahlak, s. 26-30.

²²² Paçacı, "Kültürümüzde Din ve Dindarlık", ss. 6-10.

şekilde güzel bir ahlaka sahip olmaktır. Kur'an ve Peygamberin ahlakı ile ahlaklanmaktır. İslam'ın öngördüğü dindar insan, seven ve sevilen, merhamet eden, kendisine güven duyulan ve kendisinden asla zarar gelme ihtimali olmayan, herkesle hoş geçinen ve kendisiyle hoş geçinilendir.²²³ Böyle bir kişi kendisiyle, ailesiyle, içinde yaşadığı toplumla, milletiyle ve bütün insanlıkla barışıktır.²²⁴

3. BENLİK-BENLİK KAVRAMI ve BENLİK SAYGISI

3.1. Benlik Tanımı

Benlik (self), yaklaşık yarım asra yakın bir zamandır en çok tartışılan ve üzerinde önemle durulan Psikoloji kavramlarından birisidir.²²⁵ “Benlik” ya da “kendilik” kavramının karşılığı olarak Kur'an'ı Kerim ve Arap dilinde ‘nefs’²²⁶, İngiliz ve Alman dilinde ‘self’ ve ‘ego’ Türkçe’de ise ‘öz’ ve ‘öz ben’ kavramları kullanılmaktadır.²²⁷

Kişilik (personality), doğuştan getirilen bireysel özelliklerin kültürel/çevresel faktörlerle yoğrulması sonucu oluşan, kişiye özgü kavrama, düşünme, karar verme ve buna uygun davranış geliştirme özelliklerinin bütününe verilen isimdir.²²⁸ Kişiliğin temel, özerk ve özgür katmanını, bireye özgü farklılıkları ve özellikleri oluşturan Benlik ise bireyin kendisi ile ilgili algılamaları ve değerlendirmelerinden oluşur.²²⁹ Kişiliğin öznel (sübjektif) yanı olarak da tanımlanabilen benlik, bireyin kendisi, fiziki ve sosyal çevresi ile etkileşimi sonucu sahip olduğu kendine ait duygu, değer ve kavramlar sistemidir.²³⁰

Sosyal bilimlerin diğer pek çok kavramında olduğu gibi benlikle ilgili olarak da farklı bakış açılarına göre benliğin çeşitli tanımları yapılmıştır. Benlik konusunda ilk kavramsal tanımlamaları yapan Amerikan Psikolojisinin kurucularından William James'in

²²³ Osman Cilacı, Dinler Ve İnançlar Terminolojisi, Damla Yay. Ankara 2001, s. 97.

²²⁴ Köktaş, Türkiye’de Dinî Hayat: İzmir Örneği, s. 53-58.

²²⁵ Kemal Sayar, “Kültürel Bakış Açısında Benlik ve Kişilik”, Yeni Symposium, 41 (2), 2003, ss. 79-80.

²²⁶ Hayati Hökelekli, Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 220.

²²⁷ Özcan Köknel, Kimliğini Arayan Gençliğimiz, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 2001, s. 179

²²⁸ İbrahim Gürses, Dindarlık ve Kişilik, Emin Yayınları, Bursa 2010, s. 22.

²²⁹ Kurtman Eranlı, Benliğin Gelişimi ve Görevleri, 3.Bsk, Tarcan Matbaa Yayıncılık, Ankara 2012, s. 6; Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, s. 83; Atalay Yörükoğlu, Gençlik Çağı, 12.Bsk., Özgür Yayınları, İstanbul 2004, ss.99-103.

²³⁰ Hasan Bacanlı, Gelişim ve Öğrenme, Nobel Yayıncılık, Ankara 2004, s. 122; Ali Ulvi Mehmedoğlu, Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma, M.Ü. S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999, s. 46.

görüşlerinden başlamak üzere farklı ekollere mensup psikologların konuyla ilgili görüşlerine yer verilmesi konunun anlaşılmasında fayda sağlayacaktır.

Benlik kavramını (self concept) kapsamlı bir şekilde ve sistematik olarak inceleyen ilk psikolog Fonksiyonel (işlevsel) Psikolojinin öncüsü olarak kabul edilen W. James, 1878'de yazmış olduğu "The Principles of Psychology" adlı eserinin büyük bir bölümünü, "Benlik Bilinci" (The Consciousness of Self) konusuna ayırmıştır.²³¹

William James'e göre benlik (self), insana ait olan şeylerin toplamıdır.²³² James, benliği; "**bilinen ben**" (The me) ve "**bilen ben**" (the I) olarak ikiye ayırmaktadır. "Bilen ben", insanın bilinçli yani düşünen yanıdır. Bilinen ben ise "emprical ego" olarak adlandırılıp bireyin görünen yapısını oluşturmaktadır. James, ayrıca benliği **maddi benlik**, **sosyal benlik** ve **ruhî benlik** olmak üzere üçe ayırır. Bunlardan birincisi olan **maddî benlik** (material self), kişinin diğer kişiler ve maddî şeylerle özdeşleşmiş olmasını ifade eder. **Sosyal benlik** (social self) veya benlikler, bireyin sosyal yaşamı içinde pek çok rol üstlenmesini ifade eder. Baba rolü, anne rolü, öğretmen rolü üstlenmesi buna örnek gösterilebilir. **Ruhsal/manevî benlik** (spiritual self) ise çok sübjektif olup kendimizi nasıl algıladığımızı, nasıl değerlendirdiğimizi ifade eder.²³³

James'den sonra benlik kavramını Sembolik etkileşimci yaklaşım içinde ele alan Cooley ise benliğe daha çok sosyolojik açıdan yaklaşmış ve benlik kavramını, geliştirdiği ayna benlik (looking-glass self) kavramıyla bireyin kendini başkalarının algıladığı gibi algılaması şeklinde ifade etmiştir.²³⁴

Psikanalitik kuramda ise "benlik" terimi, "ego" anlamında kullanılmıştır.²³⁵ Psikanalizin öncüsü Freud ilk çalışmalarında ruhsal hayatın bilinçli (conscious) ve bilinçaltı (unconscious) bölümlerden oluştuğunu ifade etmiştir. Daha sonra da id, ego ve süper egodan oluşan yapısal bir kişilik kuramı ortaya koymuştur. Bu kuramda id, doğuştan gelen gizil güçleri ifade eder. Haz prensibiyle hareket eder. Refleks eylemler ve birincil süreçlerden

²³¹ Bkz. William James, The Principles of Psychology, Dover Publications, New York 1918, pp.291-403

²³² Bacanlı, Sosyal İlişkilerde Benlik ve Kendini Ayarlamının Psikolojisi, M.E.B. Yay., İstanbul 1997, s. 5-6.

²³³ James, a.g.e., pp.291-294.; Murat Yıldız, "Üniversite Öğrencilerinin Benlik Tasarımlarının Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi", İslami Araştırmalar Dergisi, C.19 (3), 2006, ss. 501-511.

²³⁴ Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayınları, İstanbul 2003, s.282; Murat Yıldız, "Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik-Tasarımları Üzerine Bir Araştırma", Tabula Rasa, 2006, 6 (17), ss. 87-105; Naci Kula, Kimlik ve Din, Ayışığı Yayınları İstanbul 2001.

²³⁵ Bacanlı, Gelişim ve Öğrenme, ss. 123-124.

yararlanarak organizmadaki gerilimi gidermeye çalışır. “Ego” ise kişiliğimizin bilinçli yanıdır, gerçeklik ilkesinin egemenliğindedir ve geçek dünya ile iletişimimizi sağlar. Ancak bu kavram “self”in anlamını daraltmaktadır. Çünkü benlik (self), id, ego (ben) ve süper egoyu da içeren bir yapıdır. Benlik hem bilinçli hem bilinçsiz yanları içerirken, ego bilinçli olan durumları içermektedir.²³⁶

Fenomenolojik yaklaşıma göre ise insan davranışını biçimlendiren en önemli etken, bireyin kendisini ve çevresini o andaki algılayış biçimidir.²³⁷ Rogers’a göre, her birey kendisinin merkez olduğu bir evrende yaşar. Bireyler çevrelerini nasıl algılıyorlarsa ona göre davranırlar. Güçlü, olumlu bir benlik kavramı olan kişi, dünyayı zayıf bir benlik kavramı olan kişiden oldukça farklı görür.²³⁸

Peker ise benliği şöyle tanımlamaktadır: “İnsanın kendi kendine dışarıdan, başka bir kimse gibi bakarak, “ne olduğu, nasıl hareket ettiği, değer yargılarının, iyi ve kötü taraflarının neler olduğu, neleri yapabileceği, arzu ve ideallerinin neler olduğu, nasıl olması gerektiği” şeklindeki sorulara kendisinin verdiği cevaptır”.²³⁹

En genel anlamı ile Benlik kavramı (self-concept), kişinin kendisi hakkında sahip olduğu düşünceleri ve algıları ifade etmesi, kişinin kendi kendini değerlendirışıdır.²⁴⁰ Başka bir ifade ile, bireyin kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamı, kendisini tanıma ve değerlendirme biçimidir.²⁴¹

²³⁶ Yörükoğlu, Gençlik Çağı Ruh Sağlığı Ve Ruhsal Sorunlar, Özgür Yayınları, İstanbul 2004, s. 82.; Engin Geçtan, Psikanaliz ve Sonrası, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s. 162.

²³⁷ Yıldız, “Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik-Tasarımları Üzerine Bir Araştırma”, 6 (17), Tabula Rasa, İzmir 2006, s. 97; Hatice Eşer, Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi, Uludağ Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2005, s. 22.

²³⁸ Akt. Eşer, a.g.t., ss. 22-23.; Yıldız, a.g.m., s. 97.

²³⁹ Hüseyin Peker, Din Bilimleri 1, Ankuzem Yayınları, Ankara 2005, s. 63.

²⁴⁰ Nurten Kimter, Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Amprik Bir Araştırma, Kriter Yayınevi, İstanbul 2012, ss. 2-3.

²⁴¹ Özcan Köknel, Kişilik, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2001, s.182; Murat Yıldız ve Betül Çapar, “Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.10, S. 1., İzmir 2010, s. 105; Selçuk Budak, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2009, s. 118-119; Eranlı, Benliğin Gelişimi ve Görevleri, s. 7; Peker, Din Psikolojisi, Sönmez Matbaa ve Yay., Samsun 1993, s.57.

3.2. Benliğin Gelişimi

Benlik, birtakım yaşantılar sonunda kazanılan edinik bir yapıdır. Benlik gelişimi, bireyin çevresiyle olan olumlu ve olumsuz etkileşiminin, yaşantılarının algılayış biçimlerine göre oluşup hayat boyu süren dinamik bir süreçtir.²⁴²

Bireyin bedensel, zihinsel, duygusal ve psiko-seksüel gelişimi, çevresinden kendisine model aldığı kişiler, kişiler ile kurmuş olduğu ilişkiler, başından geçen olaylar, deneyimleri, olaylara yüklediği anlamlar, beklentileri vb. benlik kavramının oluşmasında ve benliğin şekillenmesinde belirleyici rol oynar.²⁴³

Benlik kavramı dinamik ve hayat boyu devam eden bir aşama içinde gelişir. Diğer insanlarla iletişimden ya da kendi duygularımızla ve düşüncelerimizle iç diyalogumuzdan çıkar. Disiplin ve sevgi kanalıyla ana-babadan, sosyal kabullenme ile akranlarından, okul yaşantılarından ve daha başka olaylardan (sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel düzey, ana-babanın çocuklarıyla olan ilgilenme düzeyi, ailede kardeş sayısı ve doğum sırası, ana-babanın mesleği, sosyal statüsü, psikolojik rahatsızlığın olup olmaması, cinsiyet türü ve etnik kimlik değişkenleri) etkilenir.²⁴⁴

3.3. Benlik Saygısı (Self Esteem)

Bugün Benlik Psikolojisi literatürüne giren çok sayıda öge/kavram bulunmakla birlikte, benlik kavramıyla ilgili en çok kullanılan öğelerin başında Benlik Saygısı gelir. Benlik Saygısı kavramı, İngilizce’deki “self-esteem” den gelmekte olup²⁴⁵, kişinin kendisini sevmesi ve kendisine değer vermesi anlamını içeren bu kavram, Türk psikoloji literatüründe “öz-saygı; öz-değer”, “kendine saygı”²⁴⁶ olarak da ifade edilmekte, ayrıca, izzet-i nefis, şeref, haysiyet duygusu anlamlarına da gelmektedir.²⁴⁷

²⁴² Engin Geçtan, Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 234.

²⁴³ Kimter, Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik bir Araştırma, s. 70; Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, s. 48; Murat Yıldız, “Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik-Tasarımları Üzerine Bir Araştırma”, Tabula Rasa, 6 (17), 2006, s. 98; Eşer, s.21.

²⁴⁴ Marry J. Gander ve Harry W. Gardiner, Çocuk ve Ergen Gelişimi, Bekir Onur (Haz), Ali Dönmez (çev), 6.Bsk., İmge Kitabevi, Ankara 2007, ss. 475-495.

²⁴⁵ Belgin Ayvayışık-Adnan Erkuş, Psikoloji Terimleri Sözlüğü, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara 2000, ss. 162-164.

²⁴⁶ Yurdagül Mehmedoğlu, Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi, Rağbet Yay., İstanbul 2001, s.101-102.

²⁴⁷ Peker, Din Psikolojisi, s.105.

Her insan kendisini önemli hissetmek ve bir değer sahibi olmak ister. Tüm insanlarda, başkaları tarafından onaylanma ve bu sayede kendi kendisini onaylama arzusu vardır. Maslow ve Rogers'a göre insanın kendisini değerli hissetmesi ve başkaları tarafından olumlu olarak değerlendirilmek istemesi genel bir ihtiyaçtır.²⁴⁸ Dolayısıyla benlik saygısı insanın temel bir ihtiyacı olup doğumla gelişmeye başlayan (doğuştan gelen), erişkinlik dönemine kadar gelişimini sürdüren, erişkinlik ve daha sonraki dönemlerde ise hayat olaylarından etkilenen ve gelişiminin tüm safhalarında bireyin hayatını da etkileyen en önemli değişkenlerden biri olarak kabul edilmiştir.²⁴⁹

Benlik Saygısı esas itibariyle benlik kavramının (self-concept) bir parçasıdır. Jussim'e göre benliğin bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki boyutu vardır. Benlik kavramı (self concept), bireyin sahip olduklarına ilişkin farkındalığını ve bilgiyi ifade ederken, benliğin duyuşsal yönü olan Benlik Saygısı (self esteem) ise kişinin kendisi hakkında ne hissettiğini, kendisini nasıl değerlendirdiğini içerir.²⁵⁰ Bir başka ifadeyle benliğin duygusal boyutunu oluşturan benlik saygısı (self-esteem), bireyin kendine karşı pozitif veya negatif olarak kendisine yüklediği psikolojik değeri ifade eder.²⁵¹

Alfred Adler'e göre Benlik Saygısı, aşağılık duygusundan üstünlük duygusuna geçişi ifade etmekte,²⁵² James'e göre ise Benlik Saygısı, kişinin kendi kendisiyle barışıklık derecesini ifade etmekte olup kişinin istekleri ve başardıkları arasındaki denge ile oluşur. Bir kişinin olduğu ve olmak istediği şey arasındaki farkla ilgili hisleri onun benlik saygısını oluşturur.²⁵³

Morris Rosenberg'e göre öz-saygı (benlik saygısı), her bireyin kendi değeri hakkında sahip olduğu duygu²⁵⁴ olup, kişinin "kendini benimsemesi, kendine değer vermesi, güven ve

²⁴⁸ Akt. Uğur Öner, "Benlik Gelişimine İlişkin Kuramlar" Ergenlik Psikolojisi (içinde), Hacettepe T.A.Ş. Kitapçılık Ltd. Şti., Ankara 1985, ss. 67-83.

²⁴⁹ Mustafa Koç, "Yetişkinlik Döneminde Dindarlık ve Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki", Uludağ Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2008, ss. 40-48.

²⁵⁰ Nurten Kimter, Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma, s.40.

²⁵¹ Hökelekli, Psikolojiye Giriş, s. 172; Adnan Kulaksızoğlu, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 115; Ali Ayten, Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 13.

²⁵² Alfred Adler, Kusursuzluk Çabası Yetersizlik Duygusu, (Haz. Ahmet Aydoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s.21.

²⁵³ Akt. H. Yavuzer, Eğitim ve Gelişim Özellikleriyle Okul Çağı Çocuğu, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 106

²⁵⁴ Akt. Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar, s.281-284.

saygı duyması ve bireyin kendisini değerli bulup onaylaması anlamlarına gelir.²⁵⁵ Başka bir ifadeyle benlik saygısı, kişinin kendini değerlendirmesi sonunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni durumudur.²⁵⁶

Çuhadaroğlu'na göre ise Benlik Saygısı, kişinin kendisini tanıması ve gerçekçi olarak değerlendirmesi ile kendi yetenek ve güçlerini olduğu gibi kabul edip benimsemesi sonucu oluşan kendisine karşı duyduğu sevgi, saygı, güven ve beğeni duygularını içermektedir. Ona göre hem bir değer hem de bir duygu durumu olan benlik saygısı gerçek ve ideal kendilik imgeleri arasında iniş çıkışlar gösteren bir yapıya sahiptir.²⁵⁷

Bütün bu tanımlar ve açıklamalarda belirtilen noktalar birleştirildiğinde benlik saygısı ile benlik kavramının ayrımını şu şekilde yapmak mümkündür: Benlik Saygısının kişinin kendisini değerlendirmesi ve kendisinden memnun olup olmaması sonucu oluşan öznel bir olgu olduğu görülmektedir. Benlik, bireyin fiziksel özelliklerini, duygu ve düşüncelerini, isteklerini, güçlü ve zayıf yönlerini, amaç ve değerlerini tanıması ve bunların farkında olması²⁵⁸, Benlik saygısı ise bireyin kendisi ile uyumlu olmasını ve yaptığı hareketlerden memnun olmasını, bireyin kendisini (olumlu anlamda) beğenmesini ifade etmektedir. Yani benlik kavramında bireyin sahip olduklarına ilişkin bir farkındalık, bilgi söz konusu iken, benlik saygısında bireyin sahip oldukları ya da algıladıklarıyla ilgili duygu ve düşünceleri, yani bu durumdan hoşnut olup olmadığı vardır.²⁵⁹ Özetle benlik kavramı ne olduğumuz, neyi yapabildiğimiz, sahip olduğumuz şeylere ilişkin kanılarımızın tümünü oluştururken, benlik saygısı ise algılama ve değerlendirme sonucu oluşan kendimizi kabullenme derecemizi ifade etmektedir.

²⁵⁵ Selçuk Budak, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2009, s.562; Ali Ayten, Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi, Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2004, s. 13; Morris Rosenberg, Society And The Adolescent Self Image, Princeton University Press, Princeton 1965, pp.30-31

²⁵⁶ Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, s.62; Yörükoğlu, Gençlik Çağı Ruh Sağlığı Ve Ruhsal Sorunlar, 12.Bsk., Özgür Yayınları, İstanbul 2004, s. 105; F. N. Cevher-M. Buluş, "Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı, Önemi ve Geliştirilmesi", Akademik Dizayn Dergisi, S. 2, ss. 2007, ss. 52-57.

²⁵⁷ Çuhadaroğlu, a.g.t., ss.10-11.

²⁵⁸ Çiğdem Kağıtçıbaşı, Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi, Kültürel Psikoloji, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.112-113, 126.

²⁵⁹ Sibel Vezir Başkara, Öz-Saygının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, s. 10.

3.4. Benlik Boyutları

Çok yönlü ve çok bileşenli bir yapı olan benlik kavramı, farklı ‘benlik yönleri’ ya da ‘alt benliklerden’ oluşur. Bunlar bireyin kendisini tanımlamada kullandığı bilişsel ve öznel kimliklerdir. Bu bağlamda Carl Rogers “**gerçek benlik**” ve “**ideal benlik**” kavramları üzerinde durmuştur. Her insanın sahip olmak istediği bir benlik kavramı vardır ki, bu ideal benlik olarak tanımlanır. “Ben neyim?” ve “Ben ne yapabilirim?” sorularının yanıtları “gerçek benliğe” ait bilgiler içerirken, “Benim için değerli olan şeyler nelerdir?” Hayattan istediklerim ve beklediklerim nelerdir?” sorularının yanıtları ise gerçekleştirilmek istenilen amaçları ve istekleri kapsamakta ve “ideal benliğe” ait bilgileri içermektedir. Yani benlik imgesi kişinin gerçekte olduğu şey iken, “ideal benlik”, kişinin ne olmak istediği, kendi kendine “keşke olsaydım” şeklinde ifade ettiği durumdur. Dolayısıyla kişinin mevcut durumu hakkındaki yargıları gerçek benliğini, nasıl olması gerektiğine dair düşünceleri ise ideal benliğini oluşturur.²⁶⁰ Birey özlediği, kendine yakıştırdığı bu ideal benlik kavramı olarak ifade edilen hedefe ulaşmak için çabalar. İdeal Ben’e yaklaştıkça mutlu olur.²⁶¹ Ancak kimi zaman bu ben, ulaşılması çok zor olan bir özlem olarak kalır. Birey bu amaca ulaşamayınca kendisine saygısını yitirir ve mutsuz olur.²⁶²

Rosenberg ise benliği, bireyin kendini nasıl gördüğü, nasıl değerlendirdiği ile ilgili olan “**mevcut benlik**”, kişinin kendisini nasıl görmek istediği ile ilgili olan “**arzu edilen benlik**” ve kişinin kendini diğerlerine nasıl ifade ettiği, başka insanlara nasıl göstermek istediği ile ilgili olan “**sunulan benlik**” olmak üzere üç kategoride incelemiştir. Mevcut benlik, arzu edilen benliğe ne kadar yakın ise bireyin benlik saygısı artmaktadır.²⁶³ Kişinin benlik imajıyla (mevcut-algılanan benlik) ideal benliği arasındaki farklılık derecesi yüksekse, kişinin benlik saygısı düşük, benlik imajıyla ideal benliği arasındaki farklılık derecesi düşük ise kişinin benlik saygısı yüksek olarak değerlendirilmektedir.

Başka bir ifadeyle algılanan benlik (benlik imajı) ile ideal benlik arasındaki fark bizim benlik saygısı düzeyimizi gösterir.²⁶⁴ Eğer bir kimse ne olmak istediğine yani ideal

²⁶⁰ Fatma Nilgün Cevher ve Mustafa Buluş, “Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı Önemi ve Geliştirilmesi”, Akademik Dizayn Dergisi, S.2, Denizli 2007, ss.52-54.

²⁶¹ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, 17. Bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s. 428.

²⁶² Atalay Yörükoğlu, Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar, Özgür Yayınları, İstanbul 2004, s. 103.

²⁶³ Akt. M. Karaboğa, Çocuklarda Bağlanma Stilleri ve Benlik Saygısının Aleksitimi Üzerindeki Yordayıcı Rolünün İncelenmesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2011, ss.54-68.

²⁶⁴ Salih Güney, Davranış Bilimleri, 4. Bsk., Nobel Yay., Ankara 2008, s., 214.

benliğine yakın olduğunu düşünüyorsa benlik saygısı yüksektir. Horney bu sebeple kişinin kendisini değerlendirme sürecinde, ideal benliğin kişinin kapasitesi ve yeteneklerine uygun olarak belirlenmesi gerektiğini, bireyin benlik kavramının gerçekçi, uyumlu ve ideal benliği ile zıtlık içinde olmamasının yüksek benlik saygısının oluşmasına katkı sağlayacağını,²⁶⁵ aksi takdirde, ideal benliğin gerçek dışı olduğu yada gerçek benlikle ideal benlik arasındaki farkın yüksek olduğu durumlarda uyumsuzluk yaşanacağını, kişinin bunalıma düşeceğini, anksiyetenin ortaya çıkacağını belirtmiştir.²⁶⁶

3.5. Benlik Saygısı Düzeyleri

Benlik Saygısı insanın bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve motivasyonel boyutları üzerinde önemli etkisi olan bir kavramdır. Birçok araştırmacı benlik saygısının insanların yaşamında önemli bir rol oynadığı, bireylerin hayatıyla ilgili yaptığı her seçimde, aldığı her kararda, dünyaya bakışında, düşünce ve tercihlerinde benlik saygısı düzeyinin önemli ölçüde etkili olduğu konusunda görüş birliği içindedirler.²⁶⁷

Benlik Saygısı genel itibarıyla yüksek ve düşük olmak üzere iki kategoride değerlendirilir.

Konuyla ilgili literatür göstermektedir ki yüksek benlik saygısı bireyin psikolojik sağlığını olumlu, düşük benlik saygısı ise olumsuz etkilemektedir.²⁶⁸

Yüksek benlik saygısı bireyin kendine güven duyması, becerilerine güvenmesi, düşük benlik saygısı ise bireyin kendini değersiz, başarısız hissetmesi anlamına gelir.²⁶⁹

²⁶⁵ Feriha Baymur, Genel Psikoloji, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, s. 76.

²⁶⁶ Karen Horney, Çağımızın Tedirgin İnsanı, Çev. Ayda Yörükkan, Tur Yayınları, İstanbul 1980, ss.161-183.; Murat Yıldız, Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından Üniversite Öğrencilerinin Benlik-Tasarımları Üzerine Bir Araştırma, Tabula Rasa, 6 (17), 2006, ss. 87-105.

²⁶⁷ Bilgin, Sosyal Psikoloji Sözlüğü, s. 283; Deborah Plummer, Benlik Saygısı Çocuklarda Nasıl Geliştirilir? Emel Aksay (çev.) Sistem Yayıncılık, İstanbul 2011, ss. 23-26.

²⁶⁸ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, Karahan Kitabevi, Adana 2013, s.99-100; Mustafa Koç, “Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki”, Uludağ Üniversitesi, S.B.E, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2008; Kimter, Benlik Saygısı ve Din (Üniversiteli gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma), s. 114; F. N. Cevher, M Buluş, “Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı, Önemi ve Geliştirilmesi”, ss. 57-58.

²⁶⁹ Asım Yapıcı, Hasan Kayıklık, “Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Özsaygı Ve Kaygı İle İlişkisi, (Çukurova Üniversitesi Örneği)”, Değerler Eğitimi Dergisi, C.3, S.9, İstanbul 2005, ss.177-206.

Yüksek benlik saygısına sahip bireyler, kendine saygı duymakta ve kendini değerli görmekte, daha sağlıklı bir ruhsal gelişime sahip olarak topluma katılmakta ve daha mutlu ve daha kaliteli bir yaşama sahip olmaktadır.²⁷⁰

Kişinin kendisini beğenmesi ve kendi benliğine saygı duyması için üstün niteliklere sahip olması gerekmez. Çünkü benlik saygısı kişinin kendini olduğu gibi görerek, başka insanlara göre daha iyi ya da daha yetersiz olma durumunu da göz önünde bulundurarak kendini olduğundan aşağı ya da üstün görmeksizin kendinden memnun olması, kendini beğenilmeye ve sevilmeye değer bulması, kendini olduğu ve gördüğü gibi kabullenmeyi, özüne güvenmeyi sağlayan ruh halidir.²⁷¹

Yardley ve Hones'e göre olumsuz benlik saygısına sahip olan kimseler, diğer insanları kendilerinden üstün ya da aşağı algırlar, toplum içinde kendilerini baskı altında hissederler.²⁷²

Yüksek benlik saygısı, kişinin kendine saygısının olduğunu, kendini değerli bir insan olarak gördüğünü; buna karşılık düşük benlik saygısı, kendine saygısının olmadığını, kendini değersiz, yetersiz, ciddi şekilde noksanları olan birisi olarak algıladığını ifade eder.²⁷³

Benlik saygısı yüksek olan bireylerde yeterli özgüven, iyimserlik, başarıya isteği ve stres karşısında direnç gösterebilme özellikleri görülmektedir. Benlik saygısı düşük olan bireylerin özgüven düzeyleri düşük, anksiyeteleri yüksek düzeydedir ve bu kişiler duygularını açıklamakta zorlanmaktadır.²⁷⁴

3.6. Benlik Saygısının Oluşmasına Etki Eden Faktörler

Din Psikolojisi biliminin üzerinde sıklıkla durduğu bir kavram olan ve kişinin kendisini sevilmeye ve değer görmeye layık olarak algılaması şeklinde tanımlanan benlik saygısının düşük ya da yüksek olmasında birçok faktör rol oynamaktadır.

²⁷⁰ Yıldız ve Çapar, "Orta Öğretim Öğrencilerindeki Benlik Saygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", s.106.

²⁷¹ Yörükoğlu, Gençlik Çağı Ruh Sağlığı Ve Ruhsal Sorunlar, s. 105.

²⁷² Akt. Kimter, Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı Ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma, s. 108.

²⁷³ Âdem Şahin, "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.19, 2005, s.187.

²⁷⁴ T. Fikret Karahan "ve diğerleri", Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S. 18, 2004, s. 28.; Başkara, Özsaygının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, ss. 12,13.

İnsanın biyolojik ve psikolojik yapısı gereği benlik saygısı çok çeşitli etkenlerden etkilenmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, benlik saygısını bireyin dindarlığı, cinsiyeti, yaşı, yetiştirilme biçimi, anne-baba tutumları, sosyo-ekonomik düzeyi, yaşadığı yer, fiziksel sağlığı, etnik kimliği, okul başarısı ve arkadaşlık ilişkileri gibi yaşadığı olaylar başta olmak üzere kalıtsal ve çevresel pek çok faktörün benlik saygısı üzerinde etkili olduğu görülmektedir.²⁷⁵

3.7. Benlik Saygısı ve Din İlişkisi

Bireyin davranışlarını ve benlik gelişimini etkileyen, benlik saygısının oluşmasında rol oynayan en önemli sosyal faktörlerden birisi de dindir. İlk insanla birlikte var olan din, insanın varoluşsal bir ihtiyacı ve yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Din, hayatın nihaî anlamını öğreten, bireye iç huzuru kazandıran, insanın bütününe nüfuz ederek yaşamının her safhasını etkileyen bir olgudur.²⁷⁶ Hiçbir şey din kadar insan benliğini çepeçevre kuşatma kapasitesine sahip değildir. Gerçekte din, insanın hayat düzenini, geleceğe dönük tasarılarını, başkalarıyla olan ilişkilerini, duygularını, arzularını, inançlarını, toplum ve dünya ile ilişki içerisinde bütün psikolojik hayatını etkisi altına alarak her bakımdan kişiliğe nüfuz eder.²⁷⁷

Din sadece bir inanç sistemi olarak bireyin hayatına katılmayıp aynı zamanda dini benimsediği ölçüde kişiliğini ve gelişimini de etkiler. Kaynağı ilahi olan ve etkisini yaşamımızın her safhasında gösteren dinin gayesi, insanın düşünce ve davranış yönünden olgunlaşmasını sağlamaktır. Din, Hümanist Psikolojinin kurucusu Maslow'da kendini gerçekleştirme²⁷⁸ ile logoterapinin kurucusu Frankl'da ise insanın anlam arayışı²⁷⁹ ile

²⁷⁵ İshak Özkan, "Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler", *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, C. VII, S.3, 1994, s.5; Mustafa Koç, "Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki", *Uludağ Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*, Bursa 2008; Adem Şahin, "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2005, s.187.; Mustafa Koç, "Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *UÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.18, S.1, 2009, ss. 473-493; Haluk Yavuzer, *Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne-Baba Tutumları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.38; Nurten Kimter, *Ergenlerde Benlik Saygısının ve Özel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 9, S.1, Antakya 2012, ss.439-468.

²⁷⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 75.

²⁷⁷ İbrahim Gürses, "Dindarlık ile İlgili Tutumlar ve Oteriteryen Kişilik İlişkisi", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi (içinde)*, Der. Hayati Hökelekli, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, s.89; Gürses, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma*, Arasta Yayınları, Bursa 2001, s. 80.

²⁷⁸ Abraham Maslow, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, (Çev. Koray Sönmez), Kuraldışı Yay., İstanbul 1996.

²⁷⁹ Viktor Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, Çev. Selçuk Budak, 8. Bsk., Öteki Yay., İstanbul 2007.

ilişkilendirilmiştir. Bu doğrultuda Benlik Saygısı gelişiminde dinin, anlamlandırma, açıklama, kimlik kazandırma ve baş etme işlevleri çerçevesinde de olumlu birtakım katkıları bulunmaktadır.²⁸⁰

İnsanın temel ihtiyaçlarından en önemlilerinden birisi hayata anlam verme isteğidir. İnsan, evrendeki yeri, nereden geldiği, nereye gideceği, yaşamını en doğru şekilde nasıl düzenleyeceği konusunda arayış içindedir. Birey bu soruların cevabını bulmaya çalışır. Bu noktada bireyin kendi kimlik arayışıyla veya hayattan beklentileriyle ilgili sorular ancak din tarafından cevap bulabilir. Bu durumda din bireyin hayatına bir anlam vermekte, çevresiyle ilişkilerinde olumlu tutumlar geliştirmesine yardımcı olmakta ve ait olma hissiyle kendini değerli hissetmesini sağlayarak benlik saygısının gelişimine katkıda bulunmaktadır.²⁸¹

Yine din, insanın kendisine verdiği değeri ve onurunu yükseltici bir fonksiyona da sahiptir. Çünkü Allah insanı en güzel şekilde yaratmış,²⁸² onu şerefli kılmış ve onurlandırmıştır. Onu kendisine verdiği birtakım özellikler ile yüceltmıştır.²⁸³ Bu anlamda insanın kendisi özü itibari ile değerlidir. İnsan doğuştan onurlu bir varlık olarak doğmuş ve bir takım hak ve özgürlüklere sahip olarak dünyaya gelmiş; canı, malı ve onuru koruma altına alınmıştır. Bir başkasının onu küçük görmesi, haksız yere canına, malına ve namusuna yönelik kötü söz ve davranışlarda bulunması yasaklanmıştır.²⁸⁴ Bu bağlamda din, insana verdiği değer itibari ile onun benlik saygısını yükseltici bir fonksiyona sahiptir.²⁸⁵

Ayrıca din, insan hayatı ve geleceği ile ilgili bilgiler de sunmaktadır. Hayatın belirsizliklerini kapsayan bu bilgiler, insanın kendisine güvenmesini sağlamakta, karşılaşılan problemlerle mücadele azmini arttırmaktadır.²⁸⁶

Benlik ve benlik kavramının gelişiminde ve farklılaşmasında, sosyo-kültürel çevrenin de etkili bir faktör olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda dinsel sosyo-kültürel çevrenin de bireyin benlik gelişimine önemli ölçüde etkili olduğu kabul edilmektedir.²⁸⁷

²⁸⁰ Murat Yıldız, Betül Çapar, "Orta Öğretim Öğrencilerindeki Benlik Saygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.10, S.1, 2010, s.117.

²⁸¹ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 2.Bsk., Dem Yayınları, İstanbul 2012, s.59-60.

²⁸² Bkz. "Biz, insanı gerçekten en güzel bir biçimde yarattık." *Tin*, 95/4.

²⁸³ Bkz. "Andolsun ki, biz insanoğlunu şerefli (onurlu) kıldık." *İsra*, 17/ 70.

²⁸⁴ Bkz. "Müslüman kardeşini küçük görmesi kişiye kötülük olarak yeterlidir. Müslümanın her şeyi; kanı, canı ve namusu Müslümana haramdır." *Müslim, Birr ve Sıla*, 32.

²⁸⁵ Bkz. Âdem Şahin, "Ergenlerde Dindarlık-Benlik Saygısı İlişkisi", *S.Ü.İ.F.D.*, S.19, Konya 2005, ss.187-197.

²⁸⁶ M. Naci Kula, *Deprem ve Dini Başa Çıkma*, G.Ü. Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.1, 2002, ss.241-242.

²⁸⁷ Hökelekli, a.g.e., s.62; Peker, *Din Psikolojisi*, s.215-216.

Dinin insanın ruh sağlığı üzerinde de büyük etkisi bulunmaktadır. Din, insana psikolojik bir dayanak noktası ve güven unsuru olmaktadır.²⁸⁸ Başa gelen sıkıntılarının bir anlamı olduğu ve Allah'ın yardımıyla bunların aşılabileceği inancı kişinin benlik saygısını artırıcı, kişide huzur ve rahatlama sağlayıcı etkilere sahiptir.²⁸⁹ Dolayısıyla din, insanda ruhen/manen koruyucu bir fonksiyon icra eder, onun iç ve dış dünyaya uyumunu sağlayarak güçlü bir benlik yapısı ve kişilik bütünlüğüne sahip olmasını temin eder. Olumlu ve sağlam bir dini benlik geliştirmiş kişilerin çevreleriyle daha uyumlu ve kaygı durumlarının düşük olduğu yapılan araştırmalardan da anlaşılmaktadır.²⁹⁰ Çünkü dinler, kişilerin hem bireysel anlamda hem de sosyal çevreleriyle uyumları açısından ruh sağlığına olumlu katkılarda bulunmaktadır.²⁹¹

Bütün bu bilgilerden hareketle, insanın emniyette olma, korunma, güvenme, dayanma, sığınma, kabul görme, sevilme gibi psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında genelde dinin, özelde Allah inancının önemli bir rolü bulunmaktadır.²⁹² Bu doğrultuda dindarlık ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bireyin dine olan ilgi düzeyi, dindarlık seviyesi yükseldikçe, benlik saygısı da buna bağlı olarak yükselmektedir. Dolayısıyla din benlik saygısının gelişiminde önemli bir yere sahiptir.²⁹³

²⁸⁸ Mevlüt Kaya, “Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme”, Çocukluk Dönemi ve Eğitimi (içinde), Ensar Neşriyat, İstanbul 1998, s. 89.

²⁸⁹ Hayati Hökelekli, “Gayba İmanın Psiko-Sosyal Sonuçları”, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları, -V, Ensar Neşriyat, İstanbul 2003, s. 274.

²⁹⁰ Recep Yaparel, 20-40 Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1987, ss. 130-141.

²⁹¹ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, 2. Bsk., Karahan Kitabevi, Adana 2013, s.63.

²⁹² Şentürk, İslami Hayatın Psikolojik Temelleri, a.g.e., ss.22-26; Bozkurt Koç, “Kişilik ve Din”, Tabula Rasa Dergisi, S.4, Yıl 2, Ocak-Nisan, Isparta 2002, s. 93.

²⁹³ Peker, Din Psikolojisi, s.245-246.

İKİNCİ BÖLÜM

[ANKET UYGULAMASI]

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE UYGULAMASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, araştırmanın hipotezleri, varsayımları, sınırlılıkları, veri toplama ve ölçme araçları, verilerin toplanması ve veri analizinde kullanılan istatistiksel işlemler ile ilgili birtakım bilgi ve açıklamalara yer verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Modeli

Bir araştırmanın yöntemi, o araştırmada problemi çözmek için takip edilecek olan yol ve usulü belirtir. Bilindiği üzere bilimsel bir araştırma yapmak için konunun yapısına uygun düşen belirli metotların takip edilmesi gerekmektedir. Çünkü metot, bilimsel araştırmaların mantık çerçevesi içinde düzenlenmesini, yürütülmesini ve sonuca bağlanmasını yansıtan strateji anlamına gelmektedir.¹

Günümüzde sosyal olaylar alanında tek taraflı nedensellik ilişkisine değil, çoğunlukla karşılıklı fonksiyonel ilişkiye dayanan bir metod kullanılmaktadır. Bu metod doğrultusunda, artık sosyal olaylardan birini sebep, ötekini de bu olayların bir sonucu saymak mümkün değildir. Karşılıklı fonksiyonel ilişkide, tek taraflı nedensellik ilişkisinde olduğu gibi bütün olayların kendine bağlı bulunduğu bir ilk sebep yoktur. Araştırmada bu olaylardan hangisi bağımsız değişken olarak ele alınırsa o olay sebep, bunun fonksiyonu olan diğer bir olay da bağımlı değişken yani sonuç olur. Bu doğrultuda Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilerin dindarlık ve benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılırken birçok bilimsel araştırma, metot ve teknikleri kullanılmış ve benlik saygısı-dindarlık ilişkileri, sebep-sonuç ilişkisi şeklinde değil, her biri ayrı bir

¹ Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, 2.Bsk., Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s.56.

bütünlük teşkil eden iki fenomen arasındaki ilişkiler şeklinde ele alınmıştır. Bu nedenle araştırmada, şu anda ya da geçmişte var olan bir durumu, olguyu mevcut şekliyle (mevcut durum ve şartları göz önünde bulundurularak) tasvir ederek tespit etmeye çalışan ve iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ortaya çıkarmakta kullanılan nicel araştırma yöntemlerinden Survey (tarama) yönteminin² bir çeşidi olan **İlişkisel Tarama Modeli**³ kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı ve hipotezler bölümünde yer alan hipotezlerden dolayı öncelikle “Dindarlık” bağımsız değişken, “Benlik Saygısı” bağımlı değişken, ikinci olarak ise sosyo-demografik özellikler bağımsız değişken, “Dindarlık” ve “Benlik Saygısı” bağımlı değişken olarak alınmıştır.

1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

“Herhangi bir araştırma kapsamına giren obje, olay ve bireylerin tümüne birden **“evren”** denir. İki tür evren vardır: “Genel (soyut) evren” ve “Çalışma (araştırma) evreni”⁴. Genel evren soyut bir kavram olup tanımlanması kolay, fakat ulaşılması güç ve hatta çoğu zaman imkânsız olan birimler bütünüdür. Çalışma evreni ise araştırmacının doğrudan gözleyerek ya da ondan alınmış bir örnek kümede yapılan gözlemlerden faydalanarak, hakkında görüş bildireceği ulaşılabilen somut bir evrendir. Başka bir deyişle araştırma probleminin cevaplanmasıyla ilgili olan bütün insanların oluşturduğu gruba “araştırmanın evreni” denir. Pratikte, araştırmalar, çalışma evreni üzerinde yapılmakta olup sonuçların da yalnızca bu sınırlı evrene genellenmesi kaçınılmazdır. Bazı durumlarda (evrenin sınırlı veya dar kapsamlı olduğu durumlarda) araştırma evreninin tamamına ulaşılabilir. Ancak bu durum, az sayıda araştırma için geçerli olabilir.

Bütün bir kitleye, evrenin tamamına ulaşmanın zor olması, insan kaynağı bakımından ve ekonomik açıdan çok ciddi uğraşlar gerektirmesi, bireysel imkânların bu tarz araştırmalara elverişli olmaması sebebiyle bütün evreni çalışmak yerine evreni temsil etme gücüne sahip sınırlı sayıda birey, olay ya da olguyu araştırma kapsamına dâhil etmek pratik çözümdür. İndirgenmiş küçük ve çalışılabilir bu büyüklüğe de **“örneklem”** denir.⁵ Bir diğer ifadeyle örneklem, ana kütleyi temsil yeteneğine sahip, onun küçültülmüş bir modelini

² Niyazi Karasar, Bilimsel Araştırma Yöntemi, 14.Bsk., Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara 2005, s.77.

³ Şener Büyüköztürk, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, Ebru Kılıç Çakmak, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi Yayın., Ankara 2014, s. 22.

⁴ Ali Doğan Arseven, Alan Araştırma Yöntemi, Gül Yayınevi, Ankara 1993, s.92.

⁵ Hasan Şimşek-Ali Yıldırım, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2000, s. 62.

oluşturmak ve bu model vasıtasıyla ana kütleyi tasvire çalışmaktır.⁶ Bu yöntem, büyük kitleler yerine, ondan seçilecek bir parçanın incelenmesi sebebiyle, zamandan, emekten ve paradan tasarruf sağlar.⁷ Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bir araştırmanın sonuçları ne kadar fazla genellenebiliyorsa değeri de o oranda artar. Bu sebeple araştırma problemiyle ilgili herkesin yani bütün evrenin araştırmaya dâhil edilmesi en ideal ve en sağlıklı olanıdır. Çünkü bilim, genellenebilirliği olan bilgiler bütünü olduğu için araştırmalarda geniş bir alanda genellenebilirliği olacak bilgiler elde etmeye çalışmak önemlidir.⁸

Araştırmamızın “genel evrenini” (ideal evreni) genelde Türkiye özelde ise Bilecik’te bulunan Kur’an Kursları ve bu kurslarda öğrenim gören Kur’an Kursu öğrencileri meydana getirmektedir. Bu çerçevede, “Kur’an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma” konulu araştırmamızda daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak, daha sağlıklı ve nesnel birtakım sonuçlara ulaşabilmek için, bütün evrenin araştırmaya dâhil edilmesinin en ideal ve en sağlıklı olan yaklaşım olacağı düşüncesiyle hiçbir ayırım yapmadan Bilecik’te bulunan ve 2014–2015 eğitim-öğretim yılında Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olarak eğitim faaliyetleri yönünden hizmet sunmakta olan bütün Kız Kur’an Kursları ve bu kurslarda öğrenime devam edip yetişkinlik döneminde bulunan ve kendilerine anket uygulanan 800 bayan öğrenci, araştırmanın evrenini ve aynı zamanda da örneklemini oluşturmaktadır.⁹

Araştırma için örneklem olarak Bilecik ilinin ve Bilecik Kur’an Kurslarının seçilmesinde, o ilde ikamet ediyor olmamız ve görev yerimin Bilecik İl Müftülüğü olmasından dolayı katılımcılara daha kolay ulaşabilme düşüncesidir. Bu durum araştırmanın organizasyonunu kolaylaştırma, kurslara ve öğrencilere direk ulaşma ve anket uygulamasını bizzat yapma imkânı bulmamızı sağlamıştır. Aynı zamanda kurslara bizzat giderek gözlem ve görüşme olanağı elde edilmiştir. Tüm bunların verilerin güvenilirliğini artıracığı düşünülmüştür.

⁶ Zeki Aslantürk, Araştırma Metod ve Teknikleri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları. İstanbul 1999, ss. 102-103.

⁷ Peker, Din Psikolojisi, s.58.

⁸ Karasar, a.g.e., ss.109-110.

⁹ Not: D.İ.B. istatistiklerinden ve Bilecik İl Müftülüğünden alınan resmi kayıtlara göre araştırmanın yapıldığı 2014–2015 eğitim-öğretim yılında Bilecik İl merkezinde bulunan kurslarda toplam 1020 kayıtlı öğrenci bulunup, bunların 820’si araştırma örnekleminiz olan 17 yaş ve üstü kategoride ve kursa ilk defa kayıt yaptıranlardan oluşmakta olup, ilk anket uygulamasında 800 öğrenciye ulaşılmıştır. (Bkz. Ek 2, Tablo)

1.3.Araştırmanın Hipotezleri (Denenceler)

Hipotez, araştırılan konuyla ilgili olarak öne sürülen, doğruluğu veya yanlışlığı henüz test edilmemiş, doğruluğu ya da yanlışlığı kanıtlanmamış fakat doğruluğuna önceden güven duyulan geçici hüküm veya önermelere denir.¹⁰ Araştırmacının araştırma probleminin değişkenleri arasındaki ilişkiye dair beklentilerini ifade eder. Araştırmacı, inandığı veya sezindiği şekilde kaynak taraması sonrası ulaştığı bilgiler ışığında hipotezlerini ifade eder.¹¹

Bu bağlamda Benlik Saygısı ve dindarlığın çeşitli demografik özelliklere (yaş, medeni durum, hayatlarını en uzun süre geçirdikleri yer, gelir durumu, meslek, eğitim durumu) göre farklılık gösterip göstermediğinin ve söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada çalışmanın tecrübî uygulamasına esas olmak üzere, araştırmanın konusu ve modeli ile ilgili Batıda ve Türkiye’de yapılan araştırmalar göz önünde bulundurularak ve ifade edilen amaçlar doğrultusunda çeşitli hipotezler ileri sürülmüştür.

Temel Hipotez

Kur’an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanlarda dindarlık ve benlik saygısı ilişkisinin incelendiği çalışmamızda temel hipotez; “Kur’an Kurslarında öğrenim gören, yetişkinlik döneminde bulunan bayan öğrencilerin dindarlık düzeyleri (dindarlıkları) ile benlik saygısı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu” yönündedir. Katılımcıların dindarlık düzeyi puanları arttıkça benlik saygısı (öz saygı) düzeyinde artış olması beklenmektedir. Bu doğrultuda dindarlık düzeyinin benlik saygısı düzeyini etkilediğini böylece insanlar dindarlaştıkça benlik saygılarının artmakta oldukları,

Öğrencilerin Dindarlık düzeylerinin, Öznel Dindarlık algılarının ve Benlik Saygısı düzeylerinin eğitim sonunda farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın dindarlığın ve benlik saygısının artışı yönünde olacağı öngörülmektedir.

Alt Hipotezler:

İnsanların dini tutum ve davranışlarının şekillenmesinde ve kişiliklerinin oluşmasında biyo-psikolojik özelliklerinin yanında içinde yaşanılan çevre ve kültürün de

¹⁰ Arslantürk, Araştırma Metod ve Teknikleri, ss.44-48.

¹¹ Remzi Altunışık, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu ve Engin Yıldırım, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı, 3.Bsk., Sakarya Kitabevi, Sakarya 2004, s. 49.

etkisi vardır. Dinî inanç, tutum ve davranışlar, bir bakıma ferdî görünmekle birlikte, sosyo-kültürel çevre şartlarıyla ilgili ve onların etkisi altındadır. Toplumsal yaşamın bir parçası olan insan duygu, düşünce ve davranışlarıyla toplumu etkilediği gibi sosyo-kültürel çevrenin bir parçası olmasıyla aynı zamanda etkilenen bir varlıktır. Dolayısıyla çeşitli sosyo-demografik özellikler, öğrencilerin dindarlık boyutlarında, öznel dindarlık algılarında ve benlik saygılarında farklılaşmalar ortaya çıkarırlar. Bu sebeple araştırmada Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların yaş, medeni durum, meslek durumu, sosyo-ekonomik durum, öğrenim durumu ve en uzun süre yaşadıkları sosyal çevre gibi sosyo-demografik değişkenlere göre dindarlık ve benlik saygısı düzeyi arasındaki ilişkilere dair test edilmek üzere hipotezler ileri sürülmüştür.

Dindarlık, benlik saygısı ve demografik değişkenler arasındaki ilişki bakımından araştırmanın alt hipotezleri üç grupta ifade edilmiştir:

1.3.1. Dindarlık, Dindarlık Boyutları ve Sosyo-Demografik Değişkenlerle İlgili Hipotezler

Hipotez 1: Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların dindarlık düzeyi ile yaş, medeni durum, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, en uzun süre yaşadığı yer ve meslek grubu gibi sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki/farklılık olması beklenmektedir. Bu değişkenlerdeki farklılaşma dindarlık düzeylerinde de farklılığa yol açacaktır.

Hipotez 1a: Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık gösterecektir. İleri yaşlarda olan bireylerin dindarlık düzeyleri alt yaşlarda olan bireylerin dindarlık düzeylerine göre daha yüksektir. Yaş ilerledikçe dindarlık düzeyinde artış olacaktır.

Hipotez 1b: Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık gösterecektir. Gelir durumu düşük olan kadınların dindarlık ölçeği genel ortalaması diğer gelir gruplarındaki kadınlara göre daha yüksektir.

Hipotez 1c: Öğrencilerin en uzun süre yaşadıkları yer değişkeni ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı farklılık olması beklenmektedir. Kırsal kesimde yaşayanların dindarlık eğilimleri, kentlerde yaşayanlara göre daha yüksektir.

Hipotez 1d: Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık gösterecektir. Öğrenim durumu ile dindarlık seviyesi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olması beklenmektedir. Öğrenim düzeyi arttıkça dindarlık düzeyi de artacaktır.

Hipotez 1e: Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalamasının istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Dindarlık Ölçeği genel ortalaması en yüksek grup dul kadınlardır. Dul kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması evli ve bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlara göre daha yüksektir.

Hipotez 1f: Dindarlık ölçeği genel ortalaması ve dindarlık ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılaşacaktır.

1.3.2. Benlik Saygısı Kavramı ve Sosyo-Demografik Değişkenlere Ait Hipotezler

Hipotez 2: Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların Benlik Saygısı ile yaş, medeni durum, en uzun süre yaşadığı yer, gelir durumu, eğitim düzeyi ve meslek durumu gibi sosyo-demografik değişkenler arasında anlamlı bir ilişki/farklılık olması beklenmektedir.

Hipotez 2a: Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık gösterecektir. Kurs öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki/fark vardır. Yaş ilerledikçe Benlik Saygısında artış olacaktır.

Hipotez 2b: Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık gösterecektir. Ev hanımlarının benlik saygısı diğerlerine göre daha düşüktür.

Hipotez 2c: Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanan yere göre farklılaşacaktır. Kırsal bölgede yaşayan kadınların benlik saygısı daha düşük, kentlerde yaşayanların benlik saygısı düzeyleri kırsal kesimde yaşayanlara göre daha yüksektir.

Hipotez 2d: Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık gösterecektir. Gelir düzeylerindeki farklılaşma, benlik saygısı düzeylerinde de farklılık doğuracaktır. Gelir düzeyi yükseldikçe benlik saygısı düzeyi de artacaktır.

Hipotez 2e: Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılaşacaktır. Öğrenim düzeyi yüksek olanların benlik saygısı düzeyleri, öğrenim düzeyi düşük olanlara göre daha yüksektir.

Hipotez 2f: Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılaşacaktır. Evli olanların benlik saygısı düzeyleri, bekâr, ayrı veya dul olanlara göre daha yüksektir.

1.3.3. Dindarlık, Dindarlık Boyutları ve Benlik Saygısı İlişkisiyle İlgili Hipotezler

Hipotez 3: Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilerin Benlik Saygısı düzeyleri dindarlık düzeyine göre farklılaşacaktır.

Hipotez 3a: Benlik Saygısı ve Dindarlık Ölçeği genel ortalamasının ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olması beklenmektedir. Öğrencilerin benlik saygısı ve dindarlık düzeyleri ikinci ölçümde ilk ölçüme göre artış gösterecektir. Buna göre Dindarlık Ölçeği alt boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ile Benlik Saygısı Ölçeği puanı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve dindarlık ölçeği alt boyutları ortalaması arttıkça benlik saygısı artmaktadır.

Bu üç kategori dışında, “Kur'an Kurslarında öğrenim gören öğrenciler, ekonomik bakımdan orta seviyede olan, çoğunluğu ilkököl mezunu, dindar ve evli hanımlardan oluşmaktadır” şeklinde genel bir ifade içeren bir hipotez de ileri sürülmüştür.

Esas olarak iki ana değişken (dindarlık ve benlik saygısı) arasındaki ilişkinin durumunu tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmada **yukarıda ifade edilen denencelerin test edilmesinin yanı sıra** şu alt problemlere de cevap aranacaktır:

—Araştırmaya katılan öğrenciler sosyo-demografik değişkenler (yaş, medeni durum, hayatlarını en uzun süre geçirdikleri yer, gelir durumu, meslek, eğitim durumu) açısından nasıl bir dağılım göstermektedirler?

—Araştırmaya katılan Kur'an kursu öğrencileri dindarlık ve benlik saygısı düzeyleri bakımından nasıl bir dağılım göstermektedirler?

—Araştırmaya katılan öğrenciler öznel dindarlık algıları bakımından nasıl bir dağılım göstermektedirler?

—Kur'an kursu öğrencilerinin dindarlık boyutları (inanç, ibadet, etki, bilgi, tecrübe) ile benlik saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

—Kur'an kursu öğrencilerinin dindarlık boyutları (inanç, ibadet, etki, bilgi, tecrübe) sosyo-demografik değişkenlere (yaş, gelir durumu, eğitim durumu vb.) göre farklılaşmakta mıdır?

— Kur'an kursu öğrencilerinin dindarlık düzeyleri ve benlik saygısı (özsaygı) düzeyleri, sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşmakta mıdır? Yani Kur'an kursu öğrencilerinin yaş, medeni durum, hayatlarını en uzun süre geçirdikleri yer, gelir durumu, meslek ve eğitim durumları ile dindarlık düzeyleri ve benlik saygısı düzeyleri arasında önemli ve anlamlı bir fark var mıdır?

—Kur'an kursları dindarlık ve benlik saygısı düzeylerine nasıl bir etkide bulunmaktadır? Yani dindarlık düzeyi ve benlik saygısı düzeyi Kur'an kurslarında alınan eğitimle farklılaşmakta mıdır? Bununla birlikte boylamsal olarak yapılacak araştırma neticesinde kurstan öncesi ve sonrası arasında belirgin bir farklılık, bir artış ya da azalış var mıdır?

1.4. Araştırmanın Varsayımları (Önkabulleri)

Araştırmanın temel varsayımları şunlardır:

1. Araştırma konusunun temel kavramlarından birisi olan “dindarlık” olgusu, çok boyutlu bir fenomendir ve niteliksel olarak ölçülebilen bir kavramdır.

2. Yine araştırma konusunun temel kavramlarından olan ve benlik kavramı değişkeni olarak belirlenen “benlik saygısı”, kişinin kendisini olduğu gibi kabul etmesi ve saygı duymasını ifade eden, bireyin kişiliğinin öznel yanına vurgu yapan ve psiko-metrik bağlamda ölçülebilen yapıya sahip bir kavramdır.

3. Araştırma evren ve örnekleminin özelde Bilecik'te genelde de Türkiye'de bulunan bütün Kur'an Kurslarını temsil ettiği varsayılmıştır.

4. Araştırmanın örneklemini oluşturan ve görüşlerine başvurulmuş bütün Kur'an Kursu öğrencilerinin araştırmada kullanılan ve kendilerine sunulan, içerisinde dindarlık ve benlik saygısı ölçme araçlarının da yer aldığı anket formundaki soruları doğru olarak anlayıp hiçbir

etki altında kalmadan, herhangi bir baskı ve yönlendirme olmaksızın, gönüllü olarak, içtenlikle ve samimiyetle cevaplar vererek doldurdukları kabul edilmektedir.

5. Araştırmada metodolojik bağlamda izlenen yöntem ve teknikler araştırmayı hedeflenen sonuca ulaştırmaya uygundur. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ölçme araçları ve araştırmanın uygulama kısmını oluşturan anket soruları istenilen bilgileri almak için anlaşılır ve yeterli bir düzeye sahip olup araştırma problemiyle ilgili doğru ve geçerli bilgiler toplayabilecek teknik yeterlidir.

6. Daha önce birçok araştırma için güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılan ve bu araştırmada hipotezler bölümünde yer alan denencelerin test edilmesinde kullanılan ve dindarlığın çeşitli boyutlarıyla ölçülerek ortaya konmasını amaçlayan “Dindarlık Ölçeği’nin”, dindarlık düzeyini ölçmek için; katılımcıların benlik saygısı düzeylerini ölçmeyi amaçlayan “Rosenberg Benlik Saygısı” Ölçeği’nin, yetişkinlik döneminde bulunan tüm yetişkin Kur'an Kursu öğrencilerinin benlik saygısı düzeyini ölçmek için, ölçtükleri özellikler bakımından yeterli, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı oldukları kabul edilmektedir.

7. Araştırma kapsamında örneklemin anket ve ölçek maddelerine verdikleri cevaplardan elde edilen veriler analiz edilmek üzere SPSS’e girilirken doğru olarak girilmiştir.

8. Araştırmanın teorik çerçevesinin oluşumunda ve anket uygulaması sonucunda elde edilen verilerin yorumlanmasında kullanılan kaynaklar güvenilir kaynaklar olup araştırma sonucu elde edilen bilgiler gerçeği yeterince yansıtmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her bilimsel araştırma, elde edilen verilerin bilimsellik düzeylerinin yüksekliği açısından zorunlu olarak kapsamı itibariyle sınırlandırılmalıdır. Sınırlılıklar araştırmacının çeşitli sebeplerden dolayı vazgeçmek zorunda kaldığı şeylerdir.¹² Bu sınırlılıklar araştırmacının imkânları ile ilgili olabileceği gibi, konunun alanı, konunun amacı, kapsamı gibi çeşitli sebeplerden de kaynaklanabilir. Bu bağlamda bu çalışmaya başlamadan önce yapılmış benzer çalışmalar incelenmek suretiyle çalışma için en uygun yöntem seçilmiş olup Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların benlik saygıları ve dindarlıkları

¹² Karasar, a.g.e., ss.110-111.

arasındaki ilişki ve etkileşim ele alınırken de bazı sınırlılıklar getirilerek tespit altına alınmıştır.

Söz konusu araştırma insan merkezli bir çalışma olduğundan, sosyal bilimler alanında insan merkeze alınarak yapılan tüm araştırmalarda geçerli olan sınırlılıklar ile anket tekniği ve istatistikler için geçerli olan tüm sınırlılıklar, bu araştırma için de geçerlidir.

Bu doğrultuda araştırmanın sahip olduğu temel sınırlılıkları şu üç kategoride toplamak mümkündür:

1- Evren ve Örneklem Sınırlılıkları

2- Zaman Sınırlılıkları

3- Metodolojik Sınırlılıklar

1.5.1. Evren ve Örneklem Sınırlılıkları

1. Ülkemizdeki Kur'an Kurslarında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında 1.056.146 bayan öğrenci öğrenim görmektedir. Bunun yaklaşık %78'ini 21 yaş ve üzeri yetişkin bayanlar oluşturmaktadır. Hepsi ile anket çalışması yapmamızın imkânsızlığı nedeniyle araştırmamız, Bilecik İl Müftülüğüne bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunan, gündüzlü (yatılı olmayan) 32 hafta süreli Kız Kur'an Kurslarında öğrenim gören, farklı demografik özelliklere sahip ve gönüllü olarak çalışmamıza katılmış yetişkin bayanlarda benlik saygısı ve dindarlık ilişkisini araştıran bir alan araştırmasıdır. Bu sebeple araştırma sonunda elde edilen sonuçlar kendi evreni ve örneklem grubu ile yani anket uygulamasında bulunduğumuz 30 kurs ve 53 sınıfta bulunan bayan öğrencilerle sınırlıdır.

2. Çalışma, kurs sürecinin öğrencilerin benlik saygısı ve dindarlık düzeylerine etkisinin olup olmadığının, varsa ne derece ve ne yönde olduğunun tespit edilebilmesi açısından, Kur'an Kurslarına daha önceki yıllarda hiç gitmemiş, ilk defa 2014 yılında kayıt yaptıran bayan öğrencileri kapsamakta olup, boylamsal bir çalışma ile 1 yılın sonunda kurstan mezun olan öğrencilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla kurslarda daha önce öğrenim gören, daha önceki yıllardan kaydı bulunan öğrenciler anket uygulamasına dâhil edilmemiştir. Böylelikle araştırma kurslara ilk defa yeni kayıt yaptırmış bayan öğrencilerle sınırlıdır.

3. Araştırma, özel olarak sadece yetişkinler üzerinde yapıldığı için gelişim dönemlerinden yetişkinlik dönemiyle sınırlandırılmıştır. Bu kurslara devam eden 17 yaşın altındaki öğrenciler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla çocukluk ve ergenlik gibi diğer gelişim dönemleri, araştırmanın gerek teorik gerekse ampirik (deneye dayalı) kapsamının dışında tutulmuştur. Bunun dışında araştırma bayanlara yönelik olduğu için yetişkinlik döneminde olduğu halde erkek olan, yatılı Kur'an Kurslarında okuyan ve hafızlık programına devam eden öğrenciler de araştırmanın dışında tutulmuştur.

1.5.2. Zaman Sınırlılıkları

1. Araştırmamızla ilgili bir başka sınırlılık çalışmanın belirli bir zaman aralığında yapılmış olmasından kaynaklanan sınırlılıktır. Araştırmamızın anket çalışması Bilecik il merkezinde bulunan Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilere, öğrenim gördükleri 2014–2015 eğitim-öğretim yılında; birincisi 2014 yılı Ekim ayında, ikincisi 2015 yılı Mayıs ayında olmak üzere 2 defa uygulanmıştır. Bu bağlamda, araştırmamız sadece çalışmayı yaptığımız bu 8 aylık zaman aralığında geçerli olması bakımından sınırlılık arz etmektedir. Zira araştırmaya katılan insanların duyguları, düşünceleri, dini inanç, tutum ve davranışları zamanla değişiklikler arz edebileceği gibi, kurslar, kurslardaki müfredatlar vb. hususlarla ilgili yeni gelişmelerin de olabileceği dikkate alınarak araştırma sonunda elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar, çalışmanın yapıldığı zaman dilimi ve durumla sınırlı olmakta ve buna göre yorumlanması gerekmektedir.

1.5.3. Metodolojik Sınırlılıklar

1. Araştırma, metodolojik bağlamda kullanılan yöntem ve tekniklerle, dolayısıyla bu tekniklerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Bu doğrultuda Bilecik Kur'an Kurslarında yaptığımız bu araştırma boyutsal olarak uyguladığımız anket verilerine dayandığından genel olarak anket tekniğine özgü sınırlılıklar bu araştırma için de geçerlidir. Yani araştırma bulguları, kullanılan anket ve ölçek formları ile örneklemin anket ve ölçek maddelerine verdikleri cevaplardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

2. Bu araştırmada veri elde etmek için Glock ve Stark'ın oluşturmuş oldukları çok boyutlu “Dindarlık Ölçeği” ile “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği” kullanılmıştır. Bunun yanında verilerin çözümlenmesinde frekans, aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde gibi betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Karşılaştırmalar için parametrik testlerden

“Bağımsız T testi, Bağımlı T testi ve Anova (varyans analizi)”, Varyans analizi sonuçları anlamlı çıktığında ise Post Hoc analizi için “LSD testi” kullanılmıştır. İlişki analizinde ise Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Dolayısıyla aynı araştırma farklı ölçekler, değişik istatistiki teknik ve yöntemler kullanılarak gerçekleştirildiğinde farklı sonuçlara ulaşılması mümkündür. Çünkü her şeyden önce, “Bu ölçekler neyi ölçmektedir, herkes bu ölçeklerdeki sorulardan aynı şeyleri mi anlamaktadır?” gibi hususlarda tam bir fikir birliği sağlanamamış olması, dindarlık ölçeklerinin standart bir ölçek haline gelmemesi, ayrıca araştırmamızda kullandığımız Dindarlık Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği gibi Batı’da geliştirilip daha sonra Türk kültürüne uyarlanan ölçeklerin muhteva geçerliliğine dair birtakım tartışmaların hala yapılmakta oluşu bunun en önemli nedenlerindedir¹³.

İşte tüm bu sebeplerden dolayı gerek dindarlık olgusu gerekse benlik saygısı düzeylerine yönelik olarak araştırma sonucunda elde edilen ampirik veriler, araştırmanın tecrübî uygulamasında kullanılan ölçme araçları bağlamında değişkenler, “Dindarlık Ölçeği” ve “Rosenberg Benlik Saygısı” ölçeklerinin ölçme kapasitesi, ölçtükleri nitelikler ve istatistiki teknik ve yöntemler ile sınırlandırılmıştır.

Özetle ifade edecek olursak, konumuzun niteliği itibariyle bu araştırmadan elde edilen bulguların geçerliliği araştırmanın yapıldığı zaman ve şartlarla, ulaşılabilen literatür taraması ile, 2014–2015 eğitim-öğretim yılında, Bilecik İl Müftülüğüne bağlı Kur’an Kurslarında öğrenim gören değişik demografik özelliklerdeki yetişkin bayan öğrencilerin, konuya ilişkin temel bilgi toplama aracı olarak kendilerine uygulamış olduğumuz ankette bulunan Kişisel Bilgi Formu, Dindarlık Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği sorularına verdikleri cevaplardan elde edilen istatistiksel verilerle sınırlıdır.

Bütün bu bilgilerden hareketle bu çalışmadan elde edilecek bulgularda önceki çalışmalardan farklı sonuçlara ulaşılması mümkündür. Bununla birlikte saydığımız bütün bu sınırlılıklara rağmen Bilecik İl Müftülüğüne bağlı Kur’an Kurslarında yaptığımız bu araştırmanın, Bilecik’teki dolayısıyla ülke genelindeki diğer Kur’an Kursları hakkında bazı bilgiler verebileceğini, yani çalışma sonunda elde edilen verilerin belli oranda ülke geneline yansıtılabilme imkânı vereceğini, ayrıca bu ve benzeri konulardaki diğer araştırmalara kıyas unsuru olabileceğini düşünmekteyiz.

¹³ Can Cimilli, Kültür ve Depresyon: Türkiye’den Bir Bakış, Yay. Haz. Kemal Sayar, Kültür ve Ruh Sağlığı: Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri (içinde), Metis Yayınları, İstanbul 2003, s.170.

1.6. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama ve Ölçme Araçları

Bilecik il merkezindeki Kur'an Kurslarında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören yetişkin bayanlarda dindarlık ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmış olan bu çalışma, araştırma yapılan insanlara soru sormayı, görüşlerini alarak bilgi toplamayı gerektiren, alan araştırması niteliğinde betimsel ve boylamsal özellikte bir çalışmadır.

Bu çalışma, teorik ve pratik olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir.

Niceliksel bir nitelik arz eden bu araştırmanın teorik bölümünün modeli tamamıyla dokümantasyon (belge tarama) metot ve teknikleriyle oluşturulmuştur. Bu çerçevede araştırma konusu ile ilgili kapsamlı bir literatür (kaynak) taraması yapılmış; Kur'an kursları, dindarlık ve benlik saygısı konularıyla ilgili yerli ve yabancı literatüre ulaşmak için kütüphanelerden ve internetten faydalanmak suretiyle kapsamlı bir bilgi dokümantasyonu temin edilerek araştırmamıza katkı sağlamasına çalışılmıştır.

Araştırmanın pratik (uygulamalı) boyutunu ise anket formlarının oluşturulması, hazırlanan anket soru kâğıdının öğrenciler tarafından doldurulması ve sonuçların bilgisayara işlenerek değerlendirilmesi ve bulguların yorumlanması oluşturmaktadır.

1.6.1. Anket Hakkında Genel bilgiler

Anket insanların değişik mevzulardaki duygu, düşünce, bilgi ve ilgilerini kavramak için uygun şekilde hazırlanıp sorulan yazılı sorulardır.¹⁴

Anket tekniği bireyi tanıma ve veri toplama araçlarından biri olarak sosyal bilimlerde, insan merkezli araştırmalarda kullanılan yaygın bir teknik olup bilgi edinilmesi istenilen kişilerin doğrudan okuyup cevaplandıracakları bir soru listesinin hazırlanması esasına dayanır. Birincil kaynaklardan bilgi toplamak için hazırlanan sistematik bir soru formu olan anket tekniğinin amacı, geniş kitlelere sorulan sorular ve alınan cevaplarla belli konudaki fikir ve tutumları veya davranışları öğrenmek¹⁵, araştırmanın problemini çözecek ve ele alınan hipotezleri test edecek bilgileri sistematik bir biçimde toplamak ve bunları sınıflandırarak o konudaki gerçeği ortaya çıkarmaya çalışmaktır.¹⁶

¹⁴ Peker, a.g.e., s. 64.

¹⁵ Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş, C. I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980, s.60.

¹⁶ Hamdi İslamoğlu, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Beta Yayınları, İzmit 2009, s.113.

Ferdin veya grubun kendi hakkında bilgi vermesine dayalı olan anket tekniğinin diğer bilgi toplama yöntemlerine göre araştırmacıya kolaylık sağlayan yönlerinden birisi daha kısa sürede, daha az masraf ve daha az emekle daha geniş kitlelere ulaşma olanağı sağlaması ve kolay veri toplanabilmesidir.¹⁷ Bunun yanında anket tekniği, geniş bir gruptan çok miktarda veriyi toplama imkânı vermekte olduğu gibi, birden fazla konu hakkında bilgi edinme fırsatı da sunmaktadır. Ayrıca anket yönteminde araştırmanın objektifliği de yüksek görülmektedir.¹⁸ Öte yandan kişi yazılı olarak ve kimseden çekinmeden anket sorularını cevaplayabildiğinden güvenilir bir yöntemdir.¹⁹

Bilecik İl Müftülüğüne bağlı Kur'an Kurslarında, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan yetişkin bayan öğrencilerin dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkisini konu edinen bu araştırmada verilerin toplanması noktasında, örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerine ilişkin bilgiler edinmek amacıyla 6 soruluk Kişisel Bilgi Formu; karşılıklı ilişkinin düzeyini ölçmek maksadıyla, katılımcıların dindarlık düzeyini ölçmede Glock ve Stark tarafından hazırlanmış olan ve daha önce bahsettiğimiz boyutlar göz önünde bulundurularak geliştirilmiş olan 33 soruluk Dindarlık Ölçeği, benlik saygısı düzeylerini belirlemek amacıyla, Füsun Çuhadaroğlu tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve 10 sorudan oluşan Rosenberg Benlik Saygısı ölçeklerinden yararlanılmış ve bu ölçeklerin hepsi tek bir formda birleştirilerek katılımcılara uygulanmıştır. (Bkz. Ek: 1)

Not: Araştırmada kullanılan ölçeklere eklerde yer verilmiştir.

1.6.1.1. Kişisel Bilgi Formu

Örneklemin sosyo-demografik özellikleri onların duygu, düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde belirleyici bir role sahip bulunmaktadır. Bilindiği gibi benlik saygısı düzeyleri, dinî yaşayışın şiddeti ve kesafeti, bireylerin sosyo-demografik özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Kadınların biyo-psikolojik özellikleri, hassas ve duygusal oluşlarının yanında sosyal statü, roller, sosyo-ekonomik durumları, toplumsal statüleri, yaş, eğitim, medeni durum gibi demografik özellikler ve toplumsal değişim vs. dine bakışlarını ve benlik saygılarını şekillendirmektedir.

¹⁷ Burhan Baloğlu, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi, Der Yayınları, İstanbul 1997, s.203.

¹⁸ Saim Kaptan, Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, Tek Işık Web Ofset Yayınları, Ankara 1993, s.139.

¹⁹ Mine Arlı, Hamil Nazik. Bilimsel Araştırmaya Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara 2003, s.47.

Araştırmaya katılanların psiko-sosyal ve kültürel özelliklerini ortaya çıkarmaya yarayan sosyo-demografik özellikler psiko-sosyal alanda bağımsız değişken görevini yerine getirmektedirler. Dolayısıyla anket formunun ilk kısmında yer alan ve katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini sorgulayan sorulardan elde edilen veriler bireyin bu özelliklerinin dini yaşantı biçimi ve benlik saygısı düzeylerini belirlemedeki rolünü anlamamıza ve değişik kategoriler arasında bir ilişki ve farklılaşma gösterip göstermediğini ortaya çıkarmamıza yardım edecektir. Bu amaçla anket formunun birinci bölümünde, örneklem grubunun sosyo-demografik (yaş, sosyo-ekonomik düzey, eğitim düzeyi, medenî durum, meslek grubu ve hayatının en uzun süresinin geçtiği yer) özelliklerine ilişkin bilgiler edinmek amacıyla 6 adet sorudan oluşan “Kişisel Bilgiler Formu” hazırlanmıştır.

1.6.1.2. Dindarlık Ölçeği (Religiosity Scale)

Dindarlık Ölçeği, özel yöntem ve teknikler kullanarak kişilerin dindarlık düzeylerini rakamsal değerlerle, puanlama yöntemi kullanılarak belirlemek amacıyla geliştirilen ölçme aracıdır. Dindarlık düzeyi de bir ölçeğin, kendine göre tanımladığı çerçevede, kişilerin ne kadar dindar olduğunu gösteren rakamsal bir ifadedir.²⁰

Birçok araştırmacı, bütün dinleri kapsayacak şekilde dindarlık ile ilgili boyutlar üzerine inceleme ve araştırmalar yapmış, dindarlığı belirlemek için hassas ve geçerli ölçekler geliştirmişlerdir.²¹ Bu doğrultuda Kur'an kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilerde dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesini temel amaç olarak belirleyen bu araştırmada gerek batılı ve gerekse ülkemizdeki pek çok araştırmacının izlediği yol takip edilerek çok boyutlu dindarlık anlayışı benimsenmiştir.

Ülkemizde, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda yapılan ampirik çalışmalarda, daha çok Glock ve Stark'ın geliştirmiş oldukları metodoloji kullanılmaktadır. Bu metodolojiye göre, dindarlığın temel boyutları beş kategoride ele alınmaktadır.²² Dinin kabul gören çok boyutlu yapısı dâhilinde dindarlıkla ilgili değişkenler dinî hayatın inanç, ibadet (davranış), duygu, bilgi ve etki boyutlarıyla ele alınmış ve ölçümlerde kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan dindarlık ölçeğinin esası; daha önceki çalışmalarda kullanılan dindarlık ölçeklerinden özellikle 1995 yılında Veysel Uysal tarafından gerçekleştirilen ve

²⁰ Peker, a.g.e., s.45.

²¹ Hayati Hökelekli, Din Psikolojisine Giriş, Dem Yayınları, İstanbul 2012, ss. 51-52.

²² Hayati Hökelekli, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s.74.

dini hayatın çeşitli boyutlarıyla ilgili inanç, kanaat, tutum ve davranışları göz önünde bulundurarak halkın dini hayatını ya da dindarlık anlayışını tespit etmek, katılımcıların dindarlık düzeylerini ölçmek, böylece halk dindarlığının bir profilini ortaya çıkartmak amacıyla Müslümanlar için de geçerli olabilecek şekilde geliştirilen “İslami Dindarlık Ölçeği” (Islamic Religiosity Scale) temel alınarak **Ali Ulvi Mehmedoğlu** tarafından üzerinde ufak tefek bazı değişiklikler, ilaveler ve çıkartmalar yapılmak suretiyle 1999 yılında “Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İstanbul Örneği)” isimli doktora çalışmasında kullandığı dindarlık ölçeğine dayanmaktadır.

Araştırmada kullanılan “Dindarlık Ölçeği”; Glock’un, dindarlığın çok boyutlu olduğu kuramının Müslüman bir toplumda da geçerli olduğu varsayımından hareket edilerek dördümlü likert tipi ölçek formatında ve beş boyutlu bir özellikte olup ölçeğin inanç boyutu 4 madde, duygu boyutu 7 madde, davranış boyutu 6 madde, bilgi boyutu 4 madde ve etki boyutu 12 madde olmak üzere toplam 33 sorudan meydana gelmektedir. (Bkz. Ek:1)

Dindarlık Ölçeği’nde belirtilen boyutlarla ilgili maddeler şu şekildedir:

Faktör 1: İnanç Boyutu: 7, 8, 9. ve 10. sorular:

DÖ 7: “Allah Birdir, O’ndan başka ilah yoktur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 8: “Hz. Muhammed Allah’ın elçisi ve Peygamberidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 9: “Allah Bir ve Mutlaktır, her şey O’na dayanır ve O’na muhtaçtır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 10: “Allah doğmamış ve doğurmamıştır; eşi ve benzeri yoktur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

Faktör 2: Tecrübe/Duygu Boyutu: 11, 12, 13, 14, 15, 16. ve 19. Sorular:

DÖ 11: “Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 12: “Allah’ın emir ve yasakları Kur’an ve Sünnet’te açıklanmıştır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 13: “Kur’an ve Sünnet’te açıklananlar doğrudur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 14: “Ölümden sonra Ahiret hayatı (cennet ve cehennem) vardır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 15: “Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 16: “Kur'an hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 19: “Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız” aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

Faktör 3: Etki Boyutu: 18, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34. ve 39. Sorular

DÖ 18: Günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız?

DÖ 24: “Kendi başına ibadet, dini hayatın en önemli ve tatmin edici cephesidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 25: “Müslüman Allah'a yakınlığını camide ibadet sırasında veya gün boyunca çok sık hisseder.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 26: “Din, hayatın anlamını kavrama ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmada yardımcıdır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 28: Müslüman olmanın anlamını, niçin inandığınızı, ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız?

DÖ 29: “Caminin en büyük önemi, sosyal ilişkileri geliştirmesidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 30: “Cami etrafındaki faaliyetlere katılmak, kişiye saygınlık kazandırır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

DÖ 31: İnanmayanlara veya inancı zayıf olanlara İslâm'ın mesajını ne sıklıkla vermeye çalışırsınız?

DÖ 32: Çalışma arkadaşlarınızla, komşularınızla ve dostlarınızla ne sıklıkla dini konuları konuşursunuz?

DÖ 33: Kendimiolarak kabul ederim.

DÖ 34: Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda ne sıklıkla dini inançlarınıza dayanarak çözüm yolları ararsınız?

DÖ 39: “İbadetler (namaz, oruç, zekât, hac), fert ve toplum için faydalı ve birleştirici olduğu için mutlaka yerine getirilmelidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

Faktör 4: İbadet Boyutu: 17, 20, 21, 22, 23. ve 27. sorular:

DÖ 17: Zorunlu (farz ve vacip) ibadetlerin dışında ne sıklıkta nafile (zorunlu olmayan) ibadet ve dua yaparsınız?

DÖ 20: Şayet önemli bir engelim olmazsa, camiye giderim.

DÖ 21: Camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara ne sıklıkta katılıyorsunuz?

DÖ 22: Evinizde veya çevrenizde düzenlenen dini sohbetlere ne sıklıkta katılıyorsunuz?

DÖ 23: Ramazan'da teravih namazlarını nasıl kılarıyorsunuz?

DÖ 27: Kur'an ve Hadis dışındaki diğer İslami eserleri ne sıklıkla okursunuz?

Faktör 5: Bilgi Boyutu: 35, 36, 37. ve 38. sorular:

DÖ 35: Arapça Kur'an okumasını biliyor musunuz?

DÖ 36: İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?

DÖ 37: Kur'an'ı ne sıklıkta okursunuz? (Arap veya Latin harfiyle yazılmış veyahut Türkçe tercüme ve mealinden)

DÖ 38: Beş vakit namaz ile ilgili tutum ve davranışınız, aşağıdakilerden hangisine uygundur?

Yukarıda görüldüğü üzere Bilgi Toplama Envanteri olarak kullanılan ankette yer alan; 7, 8, 9. ve 10. sorular dindarlık ölçeğinde dinin inanç boyutunu (dinin inanç prensiplerine inanma);

11, 12, 13, 14, 15, 16. ve 19. sorular dinin tecrübe (duygu) boyutunu (dine ait psikolojik-sübjektif hisler);

18, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34. ve 39. sorular dinin etki (etkileme/netice) boyutunu (dinî inanç, dinî ibadet, dinî duygu ve dinî bilgi boyutlarının, insan ilişkilerini etkilemesi);

17, 20, 21, 22, 23. ve 27. sorular dinin ibadet boyutunu (dinî pratikleri yerine getirme);

35, 36, 37. ve 38. sorular dinin bilgi boyutunu (dinî inanç esaslarını ve diğer yönlerini bilme) oluşturmaktadır.

1.6.1.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

Araştırmada benlik saygısı ölçümü için kullanılan ve orijinal formu İngilizce “Rosenberg Self Esteem Scale” ismini taşıyan ölçek, 1963 yılında Morris Rosenberg tarafından geliştirilmiştir. A.B.D.’de güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları yapıldıktan sonra pek çok araştırmada ölçüm aracı olarak kullanılan ölçek, “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği” adı altında Füsun Çuhadaroğlu tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır.²³

Bugün psikiyatrik ve psikolojik çalışmalarda benlik saygısının ölçümü için kullanılan güvenilir dört ana ölçekten birisi olarak ifade edilen Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği çoktan seçmeli 63 sorudan yapılmış on iki alt ölçekten oluşmaktadır.²⁴ Bu alt ölçekler sırasıyla şunlardır; Benlik Saygısı, Kendilik Kavramının Sürekliliği, İnsanlara güvenme, Eleştiriye duyarlılık, Depresif duygulanım, Hayalperestlik, Psikosomatik belirtiler, Kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme, Tartışmalara katılabilme derecesi, Ana-Baba ilgisi, Babayla ilişki ve psişik izolasyon.

Bu araştırmada söz konusu ölçeğin kısa formu olan ve beş olumlu beş olumsuz ifadenin yer aldığı toplam on sorudan oluşan “Benlik Saygısı” alt ölçeği kullanılmıştır.

1.7. Güvenirlik ve Geçerlik Olguları ve Ölçütleri

Güvenirlik, bir ölçüm ya da açıklamanın ölçmek veya açıklamak istediği şeyi tutarlı ve doğru bir biçimde göstermesi ya da açıklaması olarak nitelendirilebilir. Bilimsel bir

²³ Necla Öner, Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler, 3.Bsk, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1997, ss. 458-459.

²⁴ Türkiye’de “Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği”nin kullanıldığı araştırma ve ilgili yayınlar için bkz. Füsun Çuhadaroğlu, “Gençlerde Benlik Saygısı ile İlgili Bir Araştırma”, XXI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 1985, ss.107-108; Füsun Çuhadaroğlu, Adolesanlarda Benlik Saygısı, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Hacettepe Ün. Tıp Fak. Psikiyatri Bölümü, Ankara 1986, s.67.

çalışmanın ilk koşulu güvenilirliktir. Aynı semboller yardımıyla, aynı süreçler izlenerek, aynı ölçütler kullanıldığında ortaya aynı sonuçlar çıkıyorsa araştırma güvenilir olarak kabul edilebilir.²⁵

Güvenirlik, bireylerin test maddelerine verdikleri cevaplar arasındaki tutarlılık olarak tanımlanabilir.²⁶ Dolayısıyla güvenilirlik analizi, ölçme aracının yeniden yapılan ölçümlerinde aynı sonucu verme derecesini ifade etmektedir.²⁷ Geçerlik ise, ölçülmek istenenin ölçülüp ölçülmediğiyle, ölçme aracının bireyin ölçmek istenen özelliğini ne derece doğru ölçtüğüyle ilgili bir kavramdır.²⁸

1.7.1. Dindarlık ve Benlik Saygısı Ölçme Araçlarının Güvenirliği ve Geçerliği

Geçerlik, araştırmada kullanılan sorularla ölçülen göstergelerin, ölçülmek istenen fenomeni ölçmekte ne kadar kullanışlı olduğunu ifade eder.²⁹

Bir ölçme aracının geçerli olabilmesi için ölçtüğü konuyla ilişkili olması ve ölçme işlemini hatasız gerçekleştirmesi şarttır.³⁰ Bununla birlikte geçerlilik evrensel değildir. Bir ölçü aracı sadece belirli bir amaç ve belirli koşullar için geçerlidir. Bu bağlamda, herhangi bir amaç ve durum için geçerli olan bir ölçme aracı başka bir amaç için geçerli olmayabilir. Bunun sebebi ise, ölçme işleminin birçok değişkenin etkisi altında yapılmasıdır.³¹ Eğer araştırma farklı araştırmacılar tarafından, aynı yöntem kullanılarak tekrar yapıldığında aynı sonuçlar elde edilebilmekte ise araştırma güvenilirdir denilebilir.³²

Bu doğrultuda gerek pilot çalışmada gerekse esas çalışmada elde edilen veriler, güvenilirlik ve geçerlik analizine tabi tutulmuş ve bunun neticesinde anketimizin güvenilirliği ve geçerliği olduğu tespit edilmiş bulunmaktadır.

Buna göre elde edilen bulgular (p) 0.05 (%5) anlamlılık düzeyinde (en çok yanılma-hata payı) tespit edilmiş ve yapılan değerlendirmeler sonucunda, söz konusu ölçeğin iç

²⁵ Birsen Gökçe, Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yayınları, Ankara 1992, s.144.

²⁶ Şener Büyüköztürk, Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, 5.Bsk., Pegem Yayınları, Ankara 2005, s.169.

²⁷ Muzaffer Sencer, Toplum Bilimlerinde Yöntem, 3.Bsk., Beta Yayınları, İstanbul 1989, s. 512.

²⁸ Büyüköztürk, a.g.e., s.167.

²⁹ Gökçe, a.g.e., s.73.

³⁰ Büyüköztürk, a.g.e., s.167.

³¹ Gökçe, a.g.e., ss. 145-146.

³² E. Fazıl Çöllü, "Kamuoyu Araştırmalarında Güvenirlik ve Geçerlilik", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C.10, S.1-2, Konya 2008, s.282.

tutarlılığı (.95) olarak rapor edilmiş yani araştırmaya katılanların %95'inin seçimlerinde tutarlılık gösterdikleri görülmüştür.

1.7.2. Puanlama Sistemi

Burada araştırmada kullandığımız bilgi toplama envanterinde yer alan ölçeklerle ilgili puanlama sistemi hakkında bilgi verilecektir.

1.7.2.1. Dindarlık Ölçeği Puanlama Sistemi

Dindarlık Ölçeği, dörtlü likert formatına göre düzenlenmiş ve her bir soruda cevap şıkları olarak “Tamamen Katılıyorum, Katılıyorum, Katılmıyorum ve Hiç Katılmıyorum” şeklinde yerleştirilmiş dört dereceli seçeneklerden oluşan bir ölçek olup katılımcılardan bu ifadelerden kendilerine en uygun gördüklerini işaretlemeleri istenmiştir. Bu seçenekler en olumludan en az olumsuz (kuvvetliden zayıfa doğru) doğru sırasıyla +4, +3, +2 ve +1 değerinde puanlara sahiptir. Böylelikle Dindarlık Envanterinin puanlanmasında olumlu maddelerde “Tamamen katılıyorum” seçeneğine 4, “Katılıyorum” seçeneğine 3, “Katılmıyorum” seçeneğine 2, “Hiç katılmıyorum” seçeneğine 1 puan verilmiştir.

Örneğin, “Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Bu görüşe katılıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplara göre; “tamamen katılıyorum (4 puan), katılıyorum (3 puan), katılmıyorum (2 puan), hiç katılmıyorum (1 puan)”, şeklinde dört seçenekli bir puanlama söz konusudur. Diğer taraftan ölçekte olumsuz veya ters ifadeler içeren bazı cümleler yer almaktadır. Bu maddeler işlem yapılmadan önce yukarıdaki sıra ters çevrilerek kodlanmıştır. Böylelikle olumsuz maddelerde “Tamamen katılıyorum” seçeneğine 1 puan, “Katılıyorum” seçeneğine 2 puan, “Katılmıyorum” seçeneğine 3 puan, “Hiç katılmıyorum” seçeneğine 4 puan verilerek hesaplama yapılmıştır. Bu puanlar, katılımcıların bu ölçekten alacağı en yüksek ve en düşük puanı belirlemektedir. Bu durumda, bu puanlara göre bir katılımcının Dindarlık Ölçeğinden alacağı en yüksek puan, dindarlık ölçeği toplam sorusu 33 adet olması hasebiyle $33 \times 4 = 132$ puan; en düşük puan ise $33 \times 1 = 33$ puan olacaktır. Ayrıca bu soru, ölçeğin inanç boyutu ile ilgili kategoride yer alması itibarıyla, inanç boyutunda toplam 4 adet soru olması sebebiyle alınabilen en düşük puan 4, en yüksek puan ise 16 olacaktır.

Dindarlık Ölçeği; inanç boyutu, ibadet (davranış) boyutu, duygu (tecrübe) boyutu, bilgi ve etki boyutu olmak üzere dini hayatın beş boyutunu ölçmekte olup puanlama yapılırken her bir katılımcının söz konusu boyutlardaki sorulardan her birine verdiği

cevaplardan alacağı puanlar hesaplanıp soru sayısına bölünmek suretiyle aritmetik ortalama (\bar{x}) hesaplanmıştır.

Ölçeğin değerlendirilmesinde katılımcıların alt boyutlardan aldıkları puanların aritmetik ortalamaları ve toplam dindarlık puanları baz alınmıştır.

Örneğin bir katılımcının inanç boyutuyla ilgili eğilimi hesaplanırken inanç boyutundaki bütün sorulara verdiği cevaplardan aldığı puanlar toplanıp soru sayısına bölünmek suretiyle aritmetik ortalaması hesaplanmış ve istatistiki analizler yapılırken (özellikle grup tutumlarının karşılaştırılmasında ve tutumlar arasında farkın anlamlılığını ortaya koymak için) bu aritmetik ortalamalar esas alınmıştır. Aynı katılımcının diğer boyutlarla ilgili eğilimleri de aynı şekilde hesaplanmıştır. İstatistiki işlemler bu değerler üzerinden yürütülmüştür. Puanın (aritmetik ortalama) yüksek oluşu, o davranışın oldukça sık ya da yüksek düzeyde görüldüğü anlamına gelmektedir.³³ Böylelikle araştırmada, katılımcılar aldıkları dindarlık puanlarına göre “yüksek, orta ve düşük” dindarlık düzeyinde olarak gruplandırılmıştır.

1.7.2.2. Benlik Saygısı Ölçeği Puanlama Sistemi

Araştırmamızda kullandığımız bir diğer ölçek olan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin benlik saygısı alt kategorisi puanlaması ise şu şekildedir:

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği, Guttman ölçüm şekline göre düzenlenmiş olumlu-olumsuz yüklü 6 madde halinde ardışık olarak sıralanmıştır. Bu 6 maddede toplam 10 soru bulunmaktadır.

Soruların her biri “çok doğru, doğru, yanlış ve çok yanlış” şeklinde dört şekilde cevaplanabilmektedir. Bu durumda benlik saygısı alt ölçeğinin I. maddesinde toplam üç soru (40, 41. ve 42. sorular) mevcut olup bu sorulardan sadece ikisine doğru cevap vermek bu maddeden 1 puan almak için yeterli olmaktadır.

II. maddede toplam iki soru (43. ve 44. sorular) yer almakta olup bu sorulardan sadece birisinden alınan doğru cevap bu maddeden 1 puan almak için yeterli olmaktadır.

³³ Geniş bilgi için bkz., Veysel Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Dem Yayınları., İstanbul 2006, s.57; Veysel Uysal, İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma, İslami Araştırmalar, C. VIII, S. 3-4, İstanbul 1995, ss.263-271; A. Ulvi Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, Dem Yayınları, İstanbul 2004, ss.118-119.

III., IV. ve V. maddelerde sadece birer soru bulunmakta olup (45, 46. ve 47.sorular) bu sorulara verilen her bir doğru cevap için 1 puan alınmaktadır.

VI. madde ise toplam iki sorudan (48. ve 49.sorular) oluşmakta olup bu sorulardan sadece birisinden alınan doğru cevap bu maddeden 1 puan almak için yeterli olmaktadır.

Böylece benlik saygısı alt kategorisinden 0 ile 6 arasında puan almak mümkün olmaktadır.

Sonuç itibarıyla benlik saygısı alt ölçeğinden alınan puanlar 0–6 arasında olup; 0–1 puan alanların yüksek, 2–4 puan alanların orta, 5–6 puan alanların ise düşük benlik saygısına sahip oldukları kabul edilmektedir.³⁴

1.8. Veri Toplama Süreci (Anketin Uygulama Aşaması)

Araştırmanın seyrini, nereden başlanacağını, ne kadar sürede, nerede ve nelerin yapılacağını belirledikten sonra ilk olarak anket çalışmasının uygulanacağı Kur'an Kurslarının bağlı olduğu kurumlarla (Bilecik İl Müftülüğü, Bilecik Valiliği) görüşmeler yapılmış, gerekli resmi izinler³⁵ alındıktan sonra, anket yapılması planlanan kurslara gidilerek söz konusu izin belgesi takdim edilmek suretiyle kurs öğretmenleri ile bizzat ön görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın amacına ve problemine uygun veri toplama aracı olarak hazırlanan, hepsi çoktan seçmeli ve kapalı uçlu toplam 49 sorudan oluşan anket sorularının anlaşılabilirliğini kontrol etmek ve bu çalışmaya konu olan ölçeklerin araştırmaya özgü geçerlik ve güvenilirliklerini tespit etmek amacıyla, anket formunun bütün katılımcılara uygulamasına geçilmeden önce, alt evren olarak rastgele seçilen 8 Kur'an kursu ve bu kurslarda öğrenim gören 100 Kur'an Kursu öğrencisi üzerinde 2014 yılı Mayıs ayında anketin pilot uygulaması (ön uygulama) yapılmak üzere uygulamanın yapılacağı sınıflara gidilmiş, uygulama öncesinde konuyla ilgili olarak katılımcılara anketin konusu, amacı ve nasıl cevaplanacağı ile ilgili detaylı açıklamalar yapılarak katılımcılar bilgilendirilmiştir. Bu doğrultuda, pilot uygulama sonunda yanlış anlaşılan, anlaşılmasında problem olan bazı ifadeler amaca uygunluk ve anlaşılabilirlik açısından yeniden düzenlenmiş, örnek uygulama sonuçları, konuyla ilgili bilim ve istatistik uzmanları tarafından değerlendirilip geçerlik ve

³⁴ Öner, Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler, ss. 458-460.

³⁵ Resmi izin belgesi eklerde (EK. 3) sunulmuştur.

güvenirlilik analizleri ve gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra son Şekli verilen anketimiz uygulamaya hazır hale getirilmiŐtir.

Bilecik İl Müftüluğü Din ve Eğitim Hizmetleri Őeflięinden Bilecik ilinde kurslarda öğrenim gören öğrenci sayıları talep edilerek toplam öğrenci sayısı tespit edilmiş, bu tespit doğrultusunda kurslardaki öğrenci sayısınca anket formları çoęaltılmıŐ, böylelikle 2014 yılı Ekim ayında Bilecik İl Müftüluğü' ne bağlı 30 ayrı Kur'an kursunda öğrenim gören yetişkin bayanlardan 800 öğrenciye anket uygulanmak suretiyle bu çalışmanın esas ve birinci uygulaması, 2015 yılı Mayıs ayında ise 30 ayrı kursta ve 760 öğrenciye anket çalışmasının ikinci uygulaması gerçekteŐirilmifitir.

Araştırma kapsamındaki Kur'an Kurslarına anket uygulandığı gün kursa gelmemiŐ olan öğrenciler ankete dâhil edilmemiştir. Anket uygulanan kursların tamamı sadece gündüzlü öğrencilere eğitim vermektedir. Kursların her biri en az 12 ve üzerinde öğrenci sayısına sahiptir. Anketin uygulandığı bazı kurslarda tek sınıf, bazılarında ise birden fazla sınıf bulunmaktadır. Ankete kurslarda öğrenim gören yetişkinlik döneminde bulunan bütün öğrenciler dâhil edilmiş olup kendilerinden ilk defa bu kurslara katılıp katılmadıkları sorulmuş, ilk defa katılanların dışındakiler değerlendirmeye alınmamıştır. Bu kurslarda eğitim gören bireylerden anket uygulamasına dâhil edilenlerin tamamı yetişkinlik döneminde bulunan bayanlardan oluşmakta olup bu evrenin dışında bulunanlar ankete dâhil edilmemiştir.

Söz konusu araştırmada güvenilirliği azaltacağı düşünceyle, anketör ya da posta yolu tercih edilmemiş, uygulama esnasında katılımcıların herhangi bir etki altında kalmamaları maksadıyla gerekli ortam sağlanmaya çalıŐılmıŐ, öğreticiler dışarı alınmış, anketin geri dönüŐ oranını artırmak amacıyla da anket uyguladığımız bütün Kur'an Kursları bizzat araştırmacı tarafından tek tek dolaŐılarak bu anket formları katılımcılara (öğrencilere) bizzat araştırmacı tarafından ve kursların ders saatleri içerisinde dağıtıldıktan sonra, ölçeklerin katılımcılar tarafından doldurulması işlemi de aynı Şekilde bizzat araştırmacı gözetiminde gerçekteŐirilmifitir, katılımcıların soruları cevaplamalarının ardından yine araştırmacı tarafından toplanarak değerlendirmesinin yapılması için muhafaza edilmiştir.

Ayrıca araştırma sonuçlarının güvenilirliğini artırmak, daha sağlıklı ve güvenilir bilgilere ulaŐılabilmesini ve öğrencilerin görüşlerini çekinmeden rahatça ifade ederek verilen cevapların daha samimi ve doğru olmasını sağlamak amacıyla anket formlarına adı, soyadı

ve adres gibi özel bilgilerini kesinlikle yazmamaları uyarısında bulunulmuştur. Bununla birlikte uygulamaya katılan öğrencilere bilime yapacakları katkı hatırlatılarak elde edilen verilerin bilimsel maksatlar dışında kullanılmayacağı, verdikleri cevapların gizli kalacağı hususunda teminat verilerek öğrencilerin kafalarında oluşacak her türlü soru işaretleri giderildikten sonra öğrencilere anket uygulamasına geçilmiş ve böylelikle uygulama sırasında ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır.

Bir araştırma konusu olarak insanın mahrem konularından birisi olan ve günümüzde basın-yayın organları tarafından çokça istismar edilen din, oldukça hassas bir konu olması münasebetiyle anketin uygulanması esnasında katılımcılara güven telkin edici açıklamalarda bulunulmuştur. Bu doğrultuda hiçbir öğrenci ankete katılım konusunda zorlanmamış, anketin amacı ve muhtevası konusunda öğrencilere bazen bireysel olarak bazen de topluca gerekli açıklamalarda bulunulduktan sonra katılıp katılmama konusunda herkesin özgür olduğu belirtilmiştir. Anketimize katılmak istemediğini belirten hiç kimse olmamıştır. Katılımcıların anket formunu, ortalama 25–30 dakika arasında doldurdıkları gözlemlenmiştir. Anket uygulamasında, ileri yaş grubunda olup okuma-yazmayı bilmeyen ve okuma-yazma güçlüğü çeken katılımcıların soruları cevaplamada yaşamış oldukları zorluk dışında bir sıkıntı ile karşılaşmamıştır. Bu kişilere yardımcı olmak maksadıyla araştırmacı tarafından anket soruları teker teker okunmuş, böylelikle anketlerin doldurulması sağlanmıştır.

Bu uygulamalardan sonra tek tek incelenen anket formları bazılarının tamamının boş olması, bazılarının ise eksik doldurulması ya da fazla şık doldurulmasından dolayı uygunsuz ve hatalı işaretlendiği gerekçesiyle birinci uygulamada 800 adet anket formundan 50 adedi, ikinci uygulamada ise 760 adet anket formundan 40 adedi iptal edilmiş ve değerlendirme dışında tutulmuştur. Bu sebeple bu anketler arasından Ekim ayında 750 adet anket formu Mayıs ayında ise 720 adet anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye alınan bu formlar SPSS programı yoluyla bilgisayara aktarılmıştır. Anket formlarının bilgisayara kaydedilmesinden sonra SPSS programı yardımıyla tablolar oluşturulmuş ve elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

1.9. Araştırmanın Veri Analizinde Kullanılan İstatistiksel İşlemler ve Teknikler

Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanlarda benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma (Bilecik örneği) konulu bu çalışmanın veri analizinde birçok

istatistiki teknikten faydalanılmıştır. Araştırmada ampirik metot seçilmiş olup veri analizinde kullanılan istatistiksel işlemler, ölçeğin tipi ve araştırma hipotezleri dikkate alınarak seçilmiş ve hipotezler bölümünde verilmiş olan hipotezlerin sınanması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda anketlerin uygulama aşamasından sonra değerlendirmeye alınan anketlerden elde edilen veriler, sosyal bilimlerde psiko-metrik bağlamda yapılan istatistiksel analizlerde sıkça kullanılan **“Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı** (Statistical Package for the Social Sciences-SPSS For Windows 20.0)” yoluyla bizzat araştırmacı tarafından bilgisayara aktarılmıştır.

Bu doğrultuda anket uygulaması neticesinde elde edilen verilerin çözümlenmesinde frekans analizi, aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde gibi betimsel istatistiklerden faydalanılmış, frekans ve çapraz tablolar oluşturulmuştur. Karşılaştırmalar için parametrik testlerden “Bağımsız T testi, Bağımlı T testi ve Anova (varyans analizi)”, Varyans analizi sonuçları anlamlı çıktığında ise Post Hoc analizi için “LSD testi” kullanılmıştır. İlişki analizinde ise korelasyon analizi ve Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmış ve veri toplama aracı olarak kullanılan ölçeklerin puanlama işlemi yapıldıktan ve bütün bu işlemlerden sonra bilgilerin analiz sürecine geçilerek elde edilen veriler (sonuçlar) bir sonuç tablosu üzerinde gösterilmek suretiyle konuyla ilgili çeşitli bilimsel disiplinler (literatür) ve bilgi edinme teknikleriyle de desteklenerek yorumlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI, TARTIŞMA VE YORUMLAR

1. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE ANALİZLERİ

Araştırmanın bu bölümünde araştırmaya katılan katılımcılardan ölçekler yoluyla toplanan bulgulara yer verilmiştir. Bu doğrultuda, araştırma bulguları sırasıyla şu ana başlıklar altında tablolar halinde sunulmuştur:

- Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular
- Katılımcıların Dindarlık Ölçeğine Verdikleri Cevaplara İlişkin Bulgular
- Katılımcıların Benlik Saygısı Ölçeğine Verdikleri Cevaplara İlişkin Bulgular
- Dindarlık-Benlik Saygısı-Demografik Değişkenler Arası Karşılıklı İlişki Analizine İlişkin Bulgular

1.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular ve Analizler

Bu bölümde ilk ve ikinci ölçümde araştırmaya katılan öğrencilerin “yaş, medeni durum, öğrenim durumu, gelir durumu, meslek durumu ve hayatlarını en uzun süre geçirdikleri yere” göre dağılımları incelenmiş ve dağılım profilleri, frekans ve yüzdeleri tablolar halinde sunulmuştur. Her bir tablo ile ilgili bulgular/açıklamalar tabloların hemen altında yer almaktadır. Araştırmaya ilk ölçümde toplam 750 öğrenci katılmış, ikinci ölçümde ise katılımcı sayısı ilk ölçüme göre 30 kişi daha az olup 720 öğrenci katılmıştır. Bu kısım 1–7 arası tabloları içermektedir.

1.1.1. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaş Durumu

Tablo 1: Yaş Gruplarına göre Dağılım

Yaş	İlk Ölçüm		İkinci Ölçüm	
	Frekans (n)	Yüzde (%)	Frekans (n)	Yüzde (%)
17-20 yaş arası	31	4,1	31	4,3
21-44 yaş arası	477	63,6	460	63,9
45-64 yaş arası	160	21,3	153	21,3
65 yaş ve üzeri	82	10,9	76	10,6
Toplam	750	100,0	720	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan katılımcıların ilk ölçümde %4,1’inin (31 kişi) 17-20 yaş arasında bulunan bayan öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Katılımcıların %63,6’sı (477 kişi) 21-44 yaş arasında, %21,3’ü (160 kişi) 45-64 yaş arasında, %10,9’u (82 kişi) ise 65 yaş ve üzerindedir. İkinci ölçümde ise araştırmaya konu olan öğrencilerin %4,3’ü (31 kişi) 17-20 yaş arasında, %63,9’u (460 kişi) 21-44 yaş arasında, %21,3’ü (153 kişi) 45-64 yaş arasında ve %10,6’sı (76 kişi) da 65 yaş ve üzerindeki kişilerden oluşmaktadır. Bu araştırmanın evrenini yetişkinler oluşturmaktadır. Bu sebeple bu anket çalışmasında katılımcıların yaş gruplarına göre sınıflaması yetişkinlik döneminin gelişim basamaklarına göre yapılmıştır. Bu bağlamda 17-20 yaş grubu ilk yetişkinlik geçişini, 21-44 yaş ilk yetişkinlik dönemini, 45-64 yaş orta yetişkinlik dönemini, 65 yaş ve üzeri ise ileri yetişkinlik dönemlerini temsil etmektedir. Görüldüğü üzere en kalabalık grubu 21-44 yaş arasındaki ilk yetişkinlik döneminde bulunan bireyler meydana getirmektedir. Bunu %21,3’lük bir oranla 45-64 yaş arasında bulunan orta yetişkinlik dönemindeki gruplar takip etmektedir. Araştırma kapsamındaki bu kurslarda 65 yaş ve üzerinde dahi birinci ölçümde genelin %10,9’unu ikinci ölçümde de %10,6’sını teşkil edecek kadar öğrencinin bulunması, Kur’an kurslarının her kesimden ve her yaştan bireye hitap ettiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1.1.2. Ankete Katılan Öğrencilerin Medeni Durumu

Tablo 2: Medeni Duruma Göre Dağılım

Medeni Durum	İlk Ölçüm		İkinci Ölçüm	
	Frekans (n)	Yüzde (%)	Frekans (n)	Yüzde (%)
Evli	599	79,9	585	81,3
Bekâr (Hiç evlenmemiş)	59	7,9	47	6,5
Dul / Eşi vefat etmiş	73	9,7	72	10,0
Boşanmış / Ayrı	19	2,5	16	2,2
Toplam	750	100,0	720	100,0

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmaya katılan bayan öğrencilerin ilk ölçümde %79,9'u (599 kişi) evli, %7,9'u (59 kişi) bekâr (hiç evlenmemiş), %9,7'si (73 kişi) dul (eşi vefat etmiş) ve %2,5'i (19 kişi) ise boşanmıştır. İkinci ölçümde ise katılımcıların %81,3'ü (585 kişi) evli, %6,5'i bekâr, %10'u dul ve %2,2'si ise boşanmış bayanlardan meydana gelmektedir. Görüldüğü üzere Kur'an kurslarına devam eden öğrencilerin ilk ölçümde %79,9, ikinci ölçümde %81,3 gibi büyük çoğunluğu evli olan bayan öğrencilerden oluşmaktadır. Evli öğrencilerin çoğunluğu oluşturması ankete katılanların çoğunun 21-44 yaş ile 45-64 yaş aralığındaki öğrencilerden oluşmasıyla açıklanacağı gibi, evliliğin insanların dini tutumlarında önemli değişiklikler oluşturması ve üstlenilen sorumluluklarla da ilgili olabilir. Sonuçta evli insanlar, sadece kendilerinden sorumlu değil aynı zamanda örnek olmak zorunda oldukları çocukları ve bir sosyal çevreleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda onlara yol gösterebilecek olan din ve bunun öğretildiği kurslar, önem kazanmış olabilir.

1.1.3. Ankete Katılan Öğrencilerin En Uzun Süre Yaşadıkları Yerleşim Yeri

Tablo 3: Hayatlarının en uzun süresini geçirdikleri yere göre dağılım

Hayatınızı en uzun süre geçirdiğiniz yer?	İlk Ölçüm		İkinci Ölçüm	
	Frekans (n)	Yüzde (%)	Frekans (n)	Yüzde (%)
Köy	170	22,7	157	21,8
Kasaba	114	15,2	120	16,7
Şehir	402	53,6	380	52,8
Büyükşehir	64	8,5	63	8,8
Toplam	750	100,0	720	100,0

Tablo 3’te araştırmaya katılan bayan öğrencilerin ilk ölçümde %22,7’si (170 kişi) en uzun süre köyde, %15,2’si (114 kişi) kasabada, %53,6’sı (402 kişi) şehirde ve %8,5’i (64 kişi) en uzun süre büyükşehirde yaşamış kişilerden, İkinci ölçümde ise %21,8’i (157 kişi) köyde, %16,7’si kasabada, %52,8’i (380 kişi) şehirde, %8,8’i ise büyükşehirlerde yaşamış kişilerden oluşmakta olduğu görülmektedir. Elde edilen verilerden de görüldüğü üzere öğrencilerin ilk ölçümde %53,6’lık (402 kişi) ikinci ölçümde de %52,8’lik bölümü hayatının en uzun süresini şehirde geçirmiş bireyler olup grubun çoğunluğunu oluşturmaktadır. İkinci sırada ise yaklaşık %23’lük bir oranla köyde yaşamış olanlar gelmektedir. Elde edilen verilere göre yaşamının çoğunu illerde geçiren kadınlar, Kur’an kurslarına daha fazla ilgi göstermektedir.

1.1.4. Ankete Katılan Öğrencilerin Gelir Durumu

Tablo 4: Gelir durumuna göre dağılım

Gelir Durumu	İlk Ölçüm		İkinci Ölçüm	
	Frekans (n)	Yüzde (%)	Frekans (n)	Yüzde (%)
İyi	248	33,1	232	32,2
Orta	438	58,4	432	60,0
Düşük	64	8,5	56	7,8
Toplam	750	100,0	720	100,0

Tablo 4’te görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-ekonomik açıdan kendilerini hangi konumda gördüklerini tespit etmek amacıyla yönelttiğimiz soruya ilk ölçümde katılımcıların %58,4’ü (438 kişi) kendilerinin sosyo-ekonomik açıdan durumlarını orta düzey olarak nitelendirmişlerdir. Katılımcıların %33,1’i (248 kişi) gelir durumunun iyi, %8,5’i (64 kişi) ise sosyo-ekonomik bakımdan düşük seviyede gelire sahip olduklarını ifade etmişlerdir. İkinci ölçümde de ilk ölçüme çok yakın veriler elde edildiği görülmektedir. Elde edilen bulgulardan Kur’an kurslarına gelen öğrencilerin ilk ölçümde %58,4, ikinci ölçümde de %60 gibi büyük çoğunluğunun gelir durumlarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kurslarda ekonomik açıdan sıkıntı içinde olan öğrenciler de bulunmaktadır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar “**Kur’an kurslarına gelen öğrenciler sosyo-ekonomik açıdan genellikle orta düzeyde olan kimselerden oluşmaktadır.**” şeklindeki hipotezimizi doğrular niteliktedir.

1.1.5. Ankete Katılan Öğrencilerin Meslek Durumu

Tablo 5: Mesleki duruma göre dağılım

Meslek	İlk Ölçüm		İkinci Ölçüm	
	Frekans (n)	Yüzde (%)	Frekans (n)	Yüzde (%)
Ev Hanımı	656	87,5	656	91,1
Öğrenci	54	7,2	36	5,0
İşçi	15	2,0	18	2,5
Emekli	15	2,0	5	0,7
Diğer	10	1,3	5	0,7
Toplam	750	100,0	720	100,0

Tablo 5'te araştırmaya katılan katılımcıların meslek açısından dağılımına bakıldığında; araştırmaya katılan bayanların ilk ölçümde %87,5'inin (656 kişi) ev hanımı, %7,2'sinin (54 kişi) öğrenci, %2'sinin işçi, yine aynı şekilde %2'sinin emekli oldukları görülmektedir. %1,3'ü ise (10 kişi) başka seçeneğini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların %91,1'ini oluşturan 656 kişi ev hanımı, %5'lik dilimde yer alan 36 kişi öğrenci, %2,5'luk kısmını meydana getiren 18 kişi işçi, %0,7'sini oluşturan 5 kişi emekli olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %0,7'si ise (5 kişi) başka seçeneğini işaretlemişlerdir. Görüldüğü üzere ankete katılan yetişkinlerin mesleki durumlarına göre dağılımında ev hanımları tüm grup içinde ilk ölçümde %87,5 ikinci ölçümde de %91'lik bir oranla büyük çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Kurs öğrencilerinin çoğunun ev hanımı olması kadınların ev içi uğraşlarının yanında başka alanlara yönelme isteklerini de göstermektedir. Zira modern hayatın getirdiği rahatlık ve kolaylıklar en çok ev hanımlarının işine yaramıştır. Daha fazla boş vakit bulabilen ev hanımları kendine yeni bir ilgi alanı oluşturmak istemektedir. Bu da Kur'an kurslarına daha çok ev hanımı öğrencilerin rağbet etmesi sonucunu doğurmaktadır. Yine araştırmaya daha çok 21-44 ve 45-64 yaş arası bayanların katılmış olması ev hanımı oranının çoğunluğu oluşturmasını etkilemiştir. Ev hanımlarından sonra ikinci sırada yer alan ve öğrenci olduklarını belirten %7 civarındaki yetişkin, açık öğretim lisesi veya açık öğretim fakültesine kayıtlı olarak dışarıdan eğitimine devam eden öğrencilerdir. Bu tablodan elde edilen veriler **“Kur'an Kurslarında öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu ev hanımlarından oluşmaktadır.”** şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

1.1.6. Ankete Katılan Öğrencilerin Öğrenim Durumu

Tablo 6: Öğrenim durumuna göre dağılım

Eğitim Durumu	İlk Ölçüm		İkinci Ölçüm	
	Frekans (n)	Yüzde (%)	Frekans (n)	Yüzde (%)
Üniversite Mezunu	20	2,7	21	2,9
Yüksekokul Mezunu	42	5,6	43	6,0
İmam-Hatip Lisesi Mezunu	8	1,1	7	1,0
Lise Mezunu	111	14,8	103	14,3
Ortaokul Mezunu	89	11,9	85	11,8
İlkokul Mezunu	405	54,0	393	54,6
Hiç Okula Gitmemiş	75	10,0	68	9,4
Toplam	750	100,0	720	100,0

Tablo 6'da görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların %10'u hiç okula gitmemiş, %54'ü ilkokul mezunu, %11,9'u ortaokul mezunu, %14,8'i lise mezunu, %1,1'i imam-hatip lisesi mezunu, %5,6'sı yüksekokul mezunu ve %2,7'si ise üniversite mezunudur. İkinci ölçümde ise ankete katılan katılımcıların %2,9'unu Üniversite mezunu, %6'sını yüksekokul mezunu, %1'ini İmam-Hatip lisesi mezunu, %14,3'ünü lise mezunu, %11,8'ini ortaokul mezunu, %54,6'sını ilkokul mezunu olanlar ve %9,4'ünü hiç okula gitmemiş öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo incelendiğinde öğrencilerin her iki ölçümde de %54'ünün ilkokul mezunu oldukları, öğrencilerin büyük bir kesiminin de ilkokul, ortaokul ve lise mezunu oldukları görülmektedir (%80,7). Geriye kalan kısmını ise hiç okula gitmemiş, okuma-yazması olmayan, İmam-Hatip Lisesi, yüksekokul ve üniversite mezunu olanlar oluşturmaktadır. Bunun yanında ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %10'u hiç okula gitmemiş, herhangi bir örgün eğitim faaliyetine katılmamış ve okuma-yazma güçlüğü yaşayan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu oran azımsanmayacak kadar yüksektir. Bu durum Türkiye'de kadın eğitimindeki düşük seviyeyi bir kez daha ortaya çıkarmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olması kadınların toplum içinde daha bağımlı varlıklar olmalarına neden olmaktadır. Üretmeyen ve sosyal hayatta ciddi bir varlık gösteremeyen kadınlar bu alandaki eksiklikleri başka alanlarla telafi etme eğilimi içine girmektedir. Kurslara devam etme de bu arayışın bir örneğidir. Kadınların birçoğu kurslara gelmeyi ve devam etmeyi bir ayrıcalık, bir farklılık

olarak görmektedir. Çünkü kadınlar arasında Kur'an okumayı bilmek ve ev toplantılarında Kur'an'dan bazı sureleri güzel okumak bir ayrıcalıktır.

Araştırmada elde edilen bu verilere göre tahsil seviyesi yüksek olan vatandaşların Kur'an kurslarına katılımının düşük seviyede seyrettiği, ilkokul, ortaokul ve lise mezunlarının katılımının yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yüksekokul ve Üniversite mezunlarının seviyesinin düşük çıkması kursların, onların ilgi alanlarına girmediği şeklinde veya çalışma hayatına atılarak zaman bulamamaları şeklinde yorumlanabilir. Görüldüğü üzere Kur'an kursları her türden eğitim düzeyine sahip insana hitap etmektedir. Bununla birlikte Kur'an kurslarına bilhassa ilkokul mezunları büyük ilgi göstermektedir. Elde edilen veriler, **“Kur'an Kursunda kayıtlı bulunan yetişkin kadınların büyük çoğunluğu ilkokul mezunlarından oluşmaktadır.”** hipotezimizi doğrulamaktadır.

1.2. Katılımcıların Dindarlık Ölçeğine Verdikleri Cevaplara İlişkin Bulgular ve Analizler

Bu bölüm katılımcıların dinin inanç, ibadet, duygu, bilgi ve etki boyutları ile ilgili düzeylerini, kendilerini dini yaşantı (öznel dindarlık algısı) bakımından nasıl nitelendirdiklerini tespit etmeye yönelik sorular ve elde edilen bulgulardan meydana gelmektedir. Bununla birlikte Kur'an Kurslarında verilen din eğitiminin öğrencilerin dindarlık düzeylerine etkisinin olup olmadığını veya ne düzeyde olduğunu tespit edebilmek amacıyla kurs eğitiminin başında ve kurs bitiminde katılımcılara yönelttiğimiz anket sorularına verdikleri yanıtlar karşılaştırmalı olarak tablolarda sunulmuştur. Her bir tablo ile ilgili bulgular/açıklamalar tabloların hemen altında yer almaktadır.

1.2.1. Dindarlık Ölçeği İnanç Boyutu ile İlgili Bulgular

Dindarlığın göstergelerinden biri inanç boyutudur. Bilindiği üzere her dinin getirmiş olduğu belli bir inanç sistemi vardır. Her dindar mensubu olduğu dinin inanç sistemini, iman ilkelerini ve muhtevasını bilmekle yükümlüdür. Dolayısıyla bireyler mensubu olduğu dinin inanç sistemlerinin ne olduğunu bilir, onları benimser ve ona göre hayatını düzenlemeye çalışır. Günlük yaşamlarında da bu inanç ve bu inancın getirmiş olduğu kurallar ve prensipler çerçevesinde hareket eder. Müslüman açısından bakıldığında ise Müslüman birey için birinci öncelik Allah'ın varlığına ve birliğine iman edip, Hz. Peygamberin Allah'tan getirdiği

şeylere kesin olarak inanmak, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul etmektir.¹ Bu doğrultuda bu bölümde İnanç Boyutunun tespitine yönelik sorular yöneltilmiş olan sorular ve her iki ölçümde verilen yanıtlar tablolarda karşılaştırmalı olarak kayda geçirilmiştir.

Bu kısım 7–11 arası tabloları içermektedir.

Tablo 7: “Allah Birdir, O’ndan başka İlah yoktur.” maddesinin frekans analizi

		“Allah Birdir, O’ndan başka İlah yoktur.”				Toplam
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	
İnanç	1. ölçüm	0	0	0	750	750
		0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	2. ölçüm	0	0	0	720	720
		0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%

Tablo 7’ye bakıldığında birinci ve ikinci ölçümde katılımcıların tamamının “**Allah Birdir, O’ndan başka İlah yoktur**” sorusuna karşılık olarak “tamamen katılıyorum” cevap seçeneğini işaretledikleri görülmekte, öğrencilerin tamamı herhangi bir tereddüt bulunmadan Allah’ın varlığına inandığını bildirmektedir. Bu durum Kur’an kurslarına dini eğitim almak için gelen Müslüman bayan öğrenciler için aksi düşünülemez olan, beklenen bir sonuçtur.

Tablo 8: “Hz. Muhammed Allah’ın elçisi ve Peygamberidir.” maddesinin frekans analizi

		“Hz. Muhammed Allah’ın elçisi ve Peygamberidir.”				Toplam
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	
İnanç	1. ölçüm	0	0	1	749	750
		0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%
	2. ölçüm	0	0	0	720	720
		0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%

¹ Fikret Karaman, “İman”, Dini Kavramlar Sözlüğü, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2006, s.315.

Tablo 9: “Allah Bir ve Mutlaktır, Her şey O'na dayanır ve O'na muhtaçtır.” maddesinin frekans analizi

İnanç	“Allah Bir ve Mutlaktır, Her şey O'na dayanır ve O'na muhtaçtır.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	1. ölçüm	0	0	1	749	750
	0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%	
2. ölçüm	0	0	0	720	720	
	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 10: “Allah doğmamış ve doğurmamıştır; eşi ve benzeri yoktur.” maddesinin frekans analizi

İnanç	“Allah doğmamış ve doğurmamıştır; eşi ve benzeri yoktur.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	1. ölçüm	0	0	1	749	750
	0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%	
2. ölçüm	0	0	0	720	720	
	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%	

Tablo 8, 9 ve 10'a baktığımızda;

“Hz. Muhammed Allah'ın elçisi ve Peygamberidir.”

“Allah Bir ve Mutlaktır, Her şey O'na dayanır ve O'na muhtaçtır.”

“Allah doğmamış ve doğurmamıştır, eşi ve benzeri yoktur.” maddelerine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde ilk ölçümde araştırmaya katılan 750 öğrenciden 1 kişi “katılıyorum” cevabını verirken geriye kalan öğrencilerin tamamı “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların tamamının “tamamen katılıyorum” seçeneğini işaretlemiş oldukları görülmektedir.

Görüldüğü üzere her iki ölçümde de öğrencilerin tamamı herhangi bir tereddüt bulunmadan “Allah’ın Bir ve Mutlak olduğuna, “Hz. Muhammed’in Allah’ın elçisi ve Peygamberi olduğuna, Her şeyin O'na muhtaç olduğuna ve eşi ve benzeri olmadığı hususlarına” inandıklarını bildirmektedir. Bu durum dini duyarlılığı olduğu bilinen Kur’an

Kurslarında öğrenim görmek üzere gelen yetişkin ve Müslüman bayan öğrenciler için beklenen bir sonuçtur.

1.2.2. Dindarlık Ölçeği Tecrübe (Duygu) Boyutu ile ilgili Bulgular

Dindarlığın duygu boyutu bireyin duygusal ve zihinsel dünyasıyla ilgili olup İlahî varlığın etkisinin izlerini taşıyan ve inanan insanları O'ndan haberdar eden sezgiler, duygular, duyular ve algıların hepsi bu boyutun içeriğinde yer alır.

Dini tecrübe boyutu, bireyin kutsal alanla olan doğrudan yaşadığı dini duyguları içerir. Her din mensubu, Yüce Yaratıcının varlığını doğrudan-vasıtasız hisseder ve bu durumdan etkilenir.²

Yüce Varlıkla kurulan iletişimde duygu boyutu önemli bir yer tutar. Dinî duygular kişinin Allah ile kurduğu duygusal ilişki şekilleridir. Allah ile ilişki içerisinde, insanın dinin dışında yaşadığı tüm duygular dinî bir anlam kazanır. Din duygusu, insanı devamlı ilahî âlemlerle temas haline getiren bir duygudur.

Dindarlığın tecrübe boyutunun, diğer boyutlarla yakın ilgisi vardır. Din duygusu, içsel derinliği ve kabulü anlatması nedeniyle, diğer boyutlara anlam katar.³ Bundan dolayı bu boyutun araştırılması, dindarlığın her bir boyutu ile ilgili/ilişkili bilgi verir. Diğer boyutlar dikkate alınmadan dinî duygu/tecrübe tam olarak ortaya konulup anlaşılacakları gibi, dinî tecrübeyi dikkate almadan da dindarlığın diğer boyutları anlaşılabilir. Bu sebeple bu bölümde katılımcıların dindarlığının tecrübe boyutunu tespit etmeye yönelik sorular sorulmuş ve her iki ölçümde verdikleri yanıtlar tablolarda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Bu bölüm 11–18 arası tablolardan oluşmaktadır.

² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 9.Bsk., T.D.V. Yayınları, Ankara 2011, s.74.

³ Talip Atalay, *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s.69.

Tablo 11: “Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir.” maddesinin frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	“Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir.”				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm	0	3	26	721	750
	0,0%	0,4%	3,5%	96,1%	100,0%
2. ölçüm	0	0	1	719	720
	0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%

Tablo 11’de görüldüğü üzere **“Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %96,1’i (721 kişi) “tamamen katılıyorum”, %3,5’i (26 kişi) “katılıyorum”, %0,4’ü (3 kişi) ise “katılmıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların sadece 1’i “katılıyorum” cevabını verirken, %99,9’u (719 kişi) “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir.

Tablo 12: “Allah’ın emir ve yasakları Kur’an ve Sünnet’te ifade edilmiştir (açıklanmıştır).” maddesinin frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	“Allah’ın emir ve yasakları Kur’an ve Sünnet’te ifade edilmiştir (açıklanmıştır).”				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm	0	2	20	728	750
	0,0%	0,3%	2,7%	97,1%	100,0%
2. ölçüm	0	0	1	719	720
	0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%

Tablo 12’ye bakıldığında **“Allah’ın emir ve yasakları Kur’an ve Sünnet’te ifade edilmiştir (açıklanmıştır)”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde Kur’an kurslarında öğrenim gören bayanların %97,1 (728 kişi) gibi çok büyük bir çoğunluğunun “tamamen katılıyorum” cevabını, %2,7’sinin (20 kişi) “katılıyorum”, %0,3’ünün (2 kişi) ise “katılmıyorum” cevabını vermiş oldukları görülmektedir. İkinci ölçüm sonuçlarına baktığımızda da öğrencilerden 1 kişi “katılıyorum” cevabını verirken onun dışında bulunan 719 öğrencinin tamamının (%99,9) “tamamen katılıyorum” cevabını verdiklerini görmek mümkündür.

Tablo 13: “Kur'an ve Sünnet'te açıklananlar doğrudur.” Bu görüşe katılıyor musunuz? sorusunun frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	“Kur'an ve Sünnet'te açıklananlar doğrudur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm	0	2	30	718	750
	0,0%	0,3%	4,0%	95,7%	100,0%
2. ölçüm	0	0	1	719	720
	0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%

Tablo 13'te “**Kur'an ve Sünnet'te açıklananlar doğrudur.**” Bu görüşe katılıyor musunuz? maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde öğrencilerin %95,7'sini oluşturan 718 kişinin “tamamen katılıyorum”, %4'ünü oluşturan 30 kişinin ise “katılıyorum” seçeneklerini işaretlediklerini, sadece 2 kişinin (%0,3) ise “katılmıyorum” cevabını verdikleri görülmektedir. İkinci ölçümde ise katılımcıların yalnızca 1'i “katılıyorum” cevabını işaretlemiş olup geriye kalanların tamamı (719 kişi) “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir.

Tablo 14: “Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır.” maddesinin frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	“Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır.”				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm	0	4	37	709	750
	0,0%	0,5%	4,9%	94,5%	100,0%
2. ölçüm	0	0	1	719	720
	0,0%	0,0%	0,1%	99,9%	100,0%

Tablo 14'e bakıldığında “**Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır.**” maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların sadece 4'ünün (%0,5) “katılmıyorum” cevabını verdikleri, geriye kalan öğrencilerin %4,9'unun (37 kişi) “katılıyorum”, %94,5'inin de (709 kişi) “tamamen katılıyorum” cevaplarını verdikleri görülmektedir. İkinci ölçümde elde edilen veriler incelendiğinde ise 1 kişi haricinde katılımcıların tamamının (%99,9) “tamamen katılıyorum” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir.

Tablo 15: “Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.” maddesinin frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	“Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.”				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm	0	6	45	699	750
	0,0%	0,8%	6,0%	93,2%	100,0%
2. ölçüm	0	1	7	712	720
	0,0%	0,1%	1,0%	98,9%	100,0%

Tablo 15'e bakıldığında **“Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde 6 kişinin (%0,8) “katılmıyorum” cevabını vermiş olduğu, öğrencilerin toplamda %99,2'sini oluşturan 754 kişinin ise “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” seçeneklerini işaretlemiş oldukları görülmektedir. İkinci ölçümde ise sadece 1 kişinin “katılmıyorum” cevabını işaretlediği, geriye kalan ve katılımcıların toplamda %99,9'unu oluşturan 719 kişinin ise “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” seçeneklerini işaretlemiş olduklarını görmek mümkündür.

Tablo 16: “Kur'an hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.” maddesinin frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	“Kur'an hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.”				
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm	0	16	52	682	750
	0,0%	2,1%	6,9%	90,9%	100,0%
2. ölçüm	0	1	9	710	720
	0,0%	0,1%	1,3%	98,6%	100,0%

Tablo 16'ya bakıldığında **“Kur'an hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %90,9'u (682 kişi) “tamamen katılıyorum”, %6,9'u (52 kişi) “katılıyorum”, %2,1'i (16 kişi) ise “katılmıyorum” cevabını vermişlerdir. İkinci ölçümde ise sadece 1 kişi “katılmıyorum” cevabını verirken, geriye kalanların tamamının (719 kişi) “katılıyorum” ve “tamamen katılıyorum” cevaplarını verdikleri görülmektedir.

Tablo 17: Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur? sorusunun frekans analizi

Tecrübe (Duygu)	Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?				
	Hiç oruç tutmam	Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım	Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.	Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.	Toplam
1. ölçüm	7	14	279	450	750
	0,9%	1,9%	37,2%	60,0%	100,0%
2. ölçüm	0	6	99	615	720
	0,0%	0,8%	13,8%	85,4%	100,0%

Öğrencilerin, ibadet alanında yaşaması beklenen bir diğer değişim konusu da oruçtur. Zira İslam dininde namazdan sonra ikinci olarak akla gelen en önemli pratiklerinden biri de Ramazan ayında farz olarak ve diğer zamanlarda nafile şeklinde tutulan oruç ibadetidir. Ramazan ayının ayrıca Kur'an'ın indirildiği ay olması, bu ayda yapılan oruç ibadetine başka bir önem atfetmektedir. Aynı zamanda yılda bir kez ve bir ay boyunca yapılıyor olması orucu daha cazip hale getirmektedir.

Tablo 17'de görüldüğü gibi ilk ölçümde katılımcıların %60 (450 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu Ramazan ayının tamamında ve ayrıca bazı mübarek günlerde oruç tuttıklarını söylerken, %37,2 (279 kişi) gibi bir kısmı da Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruçlarını tuttıklarını belirtmişlerdir. %1,9'luk kısmı meydana getiren 14 kişi Ramazan ayında ara sıra oruç tuttıklarını, %0,9'luk bir kısmını oluşturan 7 kişi ise hiç oruç tutmadıklarını belirten seçeneklerini işaretlemişlerdir. Buna göre ankete katılan katılımcıların neredeyse tamamına yakınının (%97,2) Ramazan ayının tamamında farz olan oruçları tuttuğu söylenebilir.

Kur'an Kurslarına devam eden öğrencilerde oruçla ilgi yaşanan değişiklikler şu şekildedir:

Kursa gelmeden önce ve geldikten sonra oruç tutma durumuna baktığımızda şöyle bir sonuçla karşılaşmaktayız. İlk ölçümde Ramazan ayının tamamında ve Ramazan ayı dışında bazı mübarek günlerde oruç tuttuğunu söyleyenlerin oranı, ikinci ölçümde %85,4'e

(615 kişi) yükselmiştir. Engelleyici bir durum olmadıkça farz olan Ramazan orucunu tuttuğunu, onun dışında diğer zamanlarda oruç tutmadığını ifade edenlerin oranı %13,8'e (99 kişi), Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım diyenlerin oranının ise %0,8'e (6 kişi) düşmüş olduğu görülmektedir. Bu ikinci ölçüme göre ankete katılan katılımcıların %99,2'sinin (744 kişi) Ramazan ayının tamamında farz olan oruçları tuttuğu görülmektedir.

Bu verilerde Kur'an Kurslarına gelmeden önce düzenli olarak Ramazan orucunu devamlı tutanların ve Ramazan orucuyla beraber mübarek günlerde nafile oruç tutanların oranında bir artış olduğu, buna bağlı olarak ara sıra tutanlar ile hiç tutmayanların oranında düşüş olduğu görülmektedir. Burada da kurs eğitiminin ibadetlere etki ettiğini görmekteyiz. Bunun yanında oruç tutma oranının bu kadar yüksek çıkmasında, oruç ibadetine bağlılığın namaza olan bağlılığa oranla daha fazla olmasında kuşkusuz namazın günlük yaşayışın belli alanlarında düzenli olarak tekrar edilmesine karşılık orucun yılda yalnızca bir ay olmasının ve aynı zamanda bu ibadetin toplumsal bir karakterinin olmasının etkisi büyüktür. Ayrıca oruç ibadetine bağlılığın yüksek oranda çıkmasında orucun toplumsal boyutunun daha yoğun hissedilmesinin yanında bunun halk tarafından dindarlığın en önemli göstergelerinden birisi olarak algılanmasının da payı olsa gerektir.

1.2.3. Dindarlık Ölçeği Etki Boyutu ile İlgili Bulgular

Bu boyut, hayatın diğer alanları üzerinde dinin yaptığı etkileri içerir. Din gerek ferdi gerekse toplumsal düzeyde bireyin hayat düzenini, geleceğe dönük tasarılarını, başkalarıyla olan ilişkilerini, kısaca insanın hayatını bütün yönleriyle etkileme gücüne sahip bir olgudur.⁴ Dolayısıyla insanların dini, hayatlarına ne kadar yansıtıtları ve dinin yaşamlarında ne kadar etkin olduğunu ortaya koyabilmek onların dindarlıkları açısından önemli bilgiler elde etmemize imkân sağlayacaktır. Bu amaçla bu kısımda dindarlığın etki boyutunu ölçmeye yönelik katılımcılara yöneltilen sorular ve katılımcıların yanıtları tablolara karşılaştırmalı olarak yansıtılmıştır. Bu kısım 18-30 arası tablolardan meydana gelmektedir.

⁴ Hökelekli, a.g.e., s.75.

Tablo 18: Günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız? sorusunun frekans analizi

Etki	Günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız?					
		Hiç	Bazen	Sık	Çok sık	Toplam
	1. ölçüm	0	60	267	423	750
	0,0%	8,0%	35,6%	56,4%	100,0%	
2. ölçüm	0	54	267	399	720	
	0,0%	7,5%	37,1%	55,4%	100,0%	

Tablo 18'de görüldüğü üzere **“günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız?”** sorusuna araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde öğrencilerin %56,4 (423 kişi) gibi büyük çoğunluğunun **“çok sık”**, hemen ardından %35,6'sının (267 kişi) **“sık”**, %8'inin ise (60 kişi) **“bazen”** cevabını vermiş oldukları görülmektedir. **“Hiç”** seçeneğini işaretleyen ise hiç kimse olmamıştır. İkinci ölçümde de oranların hemen hemen birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 19: **“Kendi başına ibadet dini hayatın en önemli ve tatmin edici cephesidir.”** maddesinin frekans analizi

Etki	“Kendi başına ibadet dini hayatın en önemli ve tatmin edici cephesidir.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	1. ölçüm	5	35	134	576	750
	0,7%	4,7%	17,9%	76,8%	100,0%	
2. ölçüm	6	33	126	555	720	
	0,8%	4,6%	17,5%	77,1%	100,0%	

Tablo 19'da görüldüğü üzere **“Kendi başına ibadet dini hayatın en önemli ve tatmin edici cephesidir.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde öğrencilerin %76,8'lik bir bölümünü oluşturan 576 kişi bu görüşe **“tamamen katılıyorum”** cevabını vermiştir. Katılımcıların %17,9'u (134 kişi) **“katılıyorum”** seçeneğini işaretlerken, %4,7'si (35 kişi) **“katılmıyorum”**, %0,7'si (5 kişi) de **“hiç katılmıyorum”** seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde de oranların ilk ölçümdeki ile hemen hemen benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 20: “Müslüman Allah'a yakınlığını Cami’de ibadet sırasında veya gün boyunca çok sık hisseder.” maddesinin frekans analizi

Etki	“Müslüman Allah'a yakınlığını Cami’de ibadet sırasında veya gün boyunca çok sık hisseder.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	1. ölçüm	2	10	107	631	750
	0,3%	1,3%	14,3%	84,1%	100,0%	
2. ölçüm	2	7	94	617	720	
	0,3%	1,0%	13,1%	85,7%	100,0%	

Tablo 20'de görüldüğü üzere **“Müslüman Allah'a yakınlığını Cami'de ibadet sırasında veya gün boyunca çok sık hisseder.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %85,7'sini meydana getiren 631 kişinin bu ifadeye “tamamen katılıyorum” cevabını verdikleri, %14,3'ünü oluşturan 107 kişinin “katılıyorum” seçeneğini işaretledikleri görülmektedir. Katılımcıların geriye kalan toplamda %1,4'lük bölümünü temsil eden 12 kişi ise “katılmıyorum” ve “hiç katılmıyorum” cevaplarını vermişlerdir. İkinci ölçümünde ilk ölçüm ile oran itibarıyla çok benzerlik arz etmekte olduğu görülmektedir.

Tablo 21: “Din, hayatın anlamını kavrama ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmada yardımcıdır.” maddesinin frekans analizi

Etki	“Din hayatın anlamını kavrama ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmada yardımcıdır.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	1. ölçüm	0	11	88	651	750
	0,0%	1,5%	11,7%	86,8%	100,0%	
2. ölçüm	0	2	32	686	720	
	0,0%	0,3%	4,4%	95,3%	100,0%	

Tablo 21'de görüldüğü üzere **“Din hayatın anlamını kavrama ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmada yardımcıdır”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %1,5'i (11 kişi) “katılmıyorum”, %11,7'si (88 kişi) “katılıyorum” cevabını vermiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu oluşturan 651 kişi (%86,8) ise “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. İkinci ölçümde ise 2 kişi (%0,3) “katılmıyorum” seçeneğini işaretlerken,

%4,4'ü (32 kişi) “katılıyorum”, %95,3'ü (686 kişi) “tamamen katılıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. Görüldüğü üzere dinin etki boyutunu irdelemek üzere sorulan soruya katılımcıların verdikleri yanıtlardan Kur'an kurslarında aldıkları 1 yıllık eğitimin etkisiyle dinin hayatın anlamını anlama ve kavramada pek çok sorularına yanıt verdiği kanaatine ulaşanların sayısında artış olduğu ve kursların dinin etki boyutuna katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 22: “Müslüman olmanın anlamını, niçin inandığınızı ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız?” sorusunun frekans analizi

Etki	Müslüman olmanın anlamını, niçin inandığınızı ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız?					
		Hiç	Bazen	Sık	Çok sık	Toplam
1. ölçüm		12	108	278	352	750
		1,6%	14,4%	37,1%	46,9%	100,0%
2. ölçüm		11	100	262	347	720
		1,5%	13,9%	36,4%	48,2%	100,0%

Tablo 22'de görüldüğü üzere “**Müslüman olmanın anlamını, niçin inandığınızı ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız?**” maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların neredeyse yarıya yakını ifade eden %46,9'luk oranla 352 kişi “çok sık” cevabını vermiştir. Bunu takiben ikinci olarak araştırmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğunu meydana getiren %37,1'i (278 kişi) “sık” olarak cevabını vermişlerdir. Katılımcıların %1,6'sını oluşturan 12 kişi “hiç”, %14,4'ünü oluşturan 108 kişi ise “bazen” cevap seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise orantısal olarak %1-2 puanlık bir değişiklik dışında çok büyük bir değişim olmadığı görülmektedir.

Tablo 23: “Caminin en büyük önemi, sosyal ilişkileri geliştirmesidir.” maddesinin frekans analizi

Etki	“Caminin en büyük önemi, sosyal ilişkileri geliştirmesidir.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. ölçüm		5	35	185	525	750
		0,7%	4,7%	24,7%	70,0%	100,0%
2. ölçüm		0	1	40	679	720
		0,0%	0,1%	5,6%	94,3%	100,0%

Tablo 23'te görüldüğü üzere **“Caminin en büyük önemi, sosyal ilişkileri geliştirmesidir.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların yarıdan fazlası diyebileceğimiz bir çoğunluğunu oluşturan %70'i (525 kişi) “tamamen katılıyorum” seçeneğini işaretlemişlerdir. Katılımcıların %24,7'si (185 kişi) “katılıyorum” seçeneğini işaretlerken, %4,7'si (35 kişi) “katılmıyorum”, %0,7'si de (5 kişi) “hiç katılmıyorum” seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların yalnızca 1'i “katılmıyorum” cevabını vermiş, %5,6'sı (40 kişi) “katılıyorum”, %94,3'ü (679 kişi) ise “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. “Hiç katılmıyorum” cevap seçeneğini işaretleyen ise hiç kimse olmamıştır.

Tablo 24: “Cami etrafındaki faaliyetlere katılmak, kişiye saygınlık kazandırır.” maddesinin frekans analizi

	“Cami etrafındaki faaliyetlere katılmak, kişiye saygınlık kazandırır.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
Etki	1. ölçüm	10	50	206	484	750
		1,3%	6,7%	27,5%	64,5%	100,0%
	2. ölçüm	0	1	27	692	720
		0,0%	0,1%	3,8%	96,1%	100,0%

Tablo 24'te görüldüğü üzere, **“Cami etrafındaki faaliyetlere katılmak, kişiye saygınlık kazandırır.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde “katılımcıların” %65,5 (484 kişi) büyük bir çoğunluğu “tamamen katılıyorum” cevabını vermişlerdir. Bunu takiben %27,5 (206 kişi) gibi bir kısmı “katılıyorum” cevabını verirken, %6,7'si (50 kişi) “katılmıyorum”, %1,3'ü (10 kişi) de “hiç katılmıyorum” cevabını işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların neredeyse tamamına yakını olarak görebileceğimiz %96,1'i (692 kişi) “tamamen katılıyorum” cevap seçeneğini işaretlemişlerdir. Bunun dışında katılımcıların %3,8'ini oluşturan 27 kişi “katılıyorum” cevabını vermiş, yalnızca 1 kişi ise “katılmıyorum” cevap seçeneğini işaretlemiştir.

Tablo 25: İnanmayanlara veya inancı zayıf olanlara İslâm'ın mesajını ne sıklıkla vermeye çalışırsınız? sorusunun frekans analizi

Etki	İnanmayanlara veya inancı zayıf olanlara İslâm'ın mesajını ne sıklıkla vermeye çalışırsınız?					
		Hiç	Bazen	Sık	Çok sık	Toplam
	1. ölçüm	7	267	235	241	750
0,9%		35,6%	31,3%	32,1%	100,0%	
2. ölçüm	2	249	242	227	720	
	0,3%	34,6%	33,6%	31,5%	100,0%	

Tablo 25'e bakıldığında **İnanmayanlara veya inancı zayıf olanlara İslâm'ın mesajını ne sıklıkla vermeye çalışırsınız?** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %32,1'inin (241 kişi) "çok sık", %31,3'ünün (235 kişi) sık olarak cevabını verirken, %35,5 (267 kişi) gibi bir çoğunluğunun "bazen", %0,9 (7 kişi) gibi çok azı ise "hiç" cevabını verdikleri görülmektedir. İkinci ölçümde ise katılımcıların cevaplarında büyük bir değişimin olmadığı, katılımcıların %31,5'inin (227 kişi) "çok sık", %33,6'sının (242 kişi) "sık", %34,6'sının (249 kişi) "bazen", %0,3'ünün (2 kişi) de "hiç" cevaplarını verdiklerini görmek mümkündür.

Tablo 26: Çalışma arkadaşlarınızla, komşularınızla ve dostlarınızla ne sıklıkla dini konuları konuşursunuz? sorusunun frekans analizi

Etki	Çalışma arkadaşlarınızla, komşularınızla ve dostlarınızla ne sıklıkla dini konuları konuşursunuz?					
		Hiç	Bazen	Sık	Çok sık	Toplam
	1. ölçüm	10	304	229	207	750
1,3%		40,5%	30,5%	27,6%	100,0%	
2. ölçüm	3	298	223	196	720	
	0,4%	41,4%	31,0%	27,2%	100,0%	

Günlük hayatlarında dini konuları konuşma derecelerini belirlemek aynı zamanda kadınların dindarlık eğilimlerinin göstergesi olacaktır. Bu bağlamda yukarıdaki tabloya göre (Tablo 26) ilk ölçümde katılımcıların %27,6'sı (207 kişi) günlük hayatında dini konuları çalışma arkadaşlarıyla ve çevresindekilerle çok sık konuştuğunu belirtmiştir. Sık konuşanların oranı %30,5 (229 kişi), bazen konuşanların oranı %40,5'tir. Dini konuları

çevresindekilerle hiç konuşmayanların oranı ise hiç denecek kadar (10 kişi) azdır. İkinci ölçümde de oranların hemen hemen ilk ölçümdekiyle aynı seviyede olduğu görülmektedir.

Öznel Dindarlık Algısı Açısından Katılımcıların Dağılımı

Araştırmanın bu kısmında araştırmaya katılan öğrencilerin kendilerini dini yaşantı ve öznel dindarlık açısından nasıl nitelendirdikleri yönünde, kişinin kendi gözünde kendi dindarlığını değerlendirmesi diyebileceğimiz öznel dindarlık algısı düzeyinin belirlenmesi amacıyla “kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?” şeklinde yönelttiğimiz soruya katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 27: “Kendimiolarak kabul ederim.” maddesinin frekans analizi

	Kendimiolarak kabul ederim.					
		Dindar olmayan biri	Biraz dindar biri	Dindar biri	Çok dindar biri	Toplam
Etki	1. ölçüm	0	115	523	112	750
		0,0%	15,3%	69,7%	14,9%	100,0%
	2. ölçüm	0	43	571	106	720
		0,0%	6,0%	79,3%	14,7%	100,0%

Tablo 27’de görüldüğü üzere **“Kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?”** şeklindeki soruya araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde öğrencilerin büyük çoğunluğu %69,7’lik bir oranla 523 kişi dini yaşantı bakımından kendilerini “dindar” olarak nitelendirmişlerdir. Çok dindar bir kişiyim ifadesinin mütevazı bir ifade olmadığını düşünüp bu seçeneği işaretleyenler de bu sayıya dâhildir. Katılımcıların %14,9’u (112 kişi) kendini çok dindar olarak değerlendirirken, %15,3’ü (115 kişi) kendilerini biraz dindar biri olarak değerlendirmiştir. Kendisini dindar olmayan biri şeklinde niteleyen olmamıştır. Esasında Kur’an kursu öğrencilerinin kendilerini dindar hissetmesi beklenen ve son derece doğal olan bir durumdur. Bu doğrultuda dini önemsemeyen ya da onun buyruklarına göre yaşamaya çalışmayan insanların dini eğitim kurumlarına ilgi göstermesi elbette beklenemez. Buna göre dindarların bu kurslara ilgi göstermesi, son derece doğaldır. İkinci ölçümde ise, Katılımcılardan %79,3’ü (571 kişi) kendilerini dindar biri olarak nitelerken hemen bunu müteakip katılımcıların %14,7’si (106 kişi) dini yaşantı bakımından kendilerini “çok dindar biri” olarak

görmektedirler. Katılımcıların %6'sı (43 kişi) ise kendilerini biraz dindar biri olarak belirtmişlerdir.

Araştırmamızda bu tablodan elde edilen verilere baktığımızda katılımcıların dindarlık düzeylerinin yüksek olduğunu görürüz. Bu durum **“Kurslara gelen yetişkin bayanlar dindar kimselerden oluşmaktadır”** şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır. Genel olarak yetişkinlerin yarısından çok daha fazlası kendini dindar olarak nitelendirmektedirler. Esasen bu değişkenin amacı bireyin dindarlık düzeyini ölçmek değil, sadece kişinin dindarlık açısından kendisini nasıl algıladığını, bireylerin dini inanç düzeyi açısından kendilerini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaktır. Yani buradaki verilere bakarak kendisini “az dindar” olarak algılayanların dini inancının zayıf olduğunu söyleyemeyiz. Zira kişi, dini inanca sahip olduğu halde dini pratikler bakımından yeterli olmadığı düşüncesiyle kendisini ‘az dindar’ olarak algılayabilir. Ya da dini inanç ve ibadetlerde gösteriştense uzak ve mütevazı olmanın gereği olarak bu seçeneği işaretlemiş de olabilir. Bununla beraber katılımcıların kursa başlamadan önce kendilerini dini açıdan nasıl değerlendirdikleri ile kursta eğitim gördükten sonraki aşamada dini açıdan kendilerini nasıl değerlendirdiklerini tespiti yönelik yönelttiğimiz bu soruda ilk ölçüm ile ikinci ölçüm arasında bir karşılaştırma yaptığımızda öğrencilerin kendilerini dindar olarak değerlendirenlerin düzeyinde % 10 oranında bir artış olduğu, buna karşılık kendilerini ilk ölçümde biraz dindar biri olarak nitelendirenlerin oranında ise % 9'luk bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu durum kurslarda alınan eğitim ile, öğrencilerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kendilerini daha fazla dindar olarak nitelendirmelerine katkı sağladığını göstermektedir. Bütün bu elde edilen bu verilerden hareketle, Kur'an kurslarında verilen eğitim bireylerin dindarlık açısından kendilerini daha dindar olarak görmelerine etki etmektedir” ve **“öğrencilerin öznel dindarlık algılarının eğitim sonunda farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın dindarlığın artışı yönünde olacağı öngörülmektedir”** şeklindeki hipotezimizin doğrulandığını söyleyebiliriz.

Tablo 28: Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda olduğunuzda ne sıklıkla dini inançlarınıza dayanarak çözüm yolları ararsınız? sorusunun frekans analizi

Etki	Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda olduğunuzda ne sıklıkla dini inançlarınıza dayanarak çözüm yolları ararsınız?					
		Hiç	Bazen	Sık	Çok sık	Toplam
	1. ölçüm	15	174	288	273	750
2,0%		23,2%	38,4%	36,4%	100,0%	
2. ölçüm	10	157	290	263	720	
	1,4%	21,8%	40,3%	36,5%	100,0%	

Din insanlardan sadece belirli ritüelleri yapmasını isteyip sonunda da cennet ya da cehennem vaat etmez. Din insanların sosyal hayatlarının tam ortasındadır. İnsanlara sosyal ilişkilerinde nasıl davranması gerektiğini, insani ilişkilerindeki sorunlarına ne tür çözümler bulması gerektiğini gösterir. Başa gelen felaketlerde ve düzeltilemeyecek durumlarda sabır verir ve sosyal hayattaki bunaltıcı ortamdan uzaklaşmasını sağlar. İnsanlar herhangi bir sorunla karşılaştıklarında çeşitli çözüm yollarıyla bu sorunu aşmaya çalışırlar. Dini inançlar bu sorunların çözümünde önemli katkılar sağlar. Kadınların biyo-psişik özellikleri gereği daha hassas bir yapıda olmaları zorluk ve sıkıntılarda dini inançlara sığınmalarında önemli rol oynamaktadır.

Bu doğrultuda ankete katılan öğrencilere sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda olduklarında ne sıklıkla dini inançlarına dayanarak çözüm yolları aradıklarını yani ne sıklıkla dini referans alarak çözüm aradıklarını sorduğumuzda ilk ölçümde öğrencilerin %36,4'ü (273 kişi) çok sık, %38,4'ü (288 kişi) sık olarak, %23,2'si (174 kişi) bazen, %2'si (15 kişi) ise hiç cevabını vermişlerdir. İkinci ölçümde ise öğrencilerin %36,5'i (263 kişi) çok sık, %40,3'ü (290 kişi) sık olarak, %21,8'i (157 kişi) bazen, %1,4'ü (10 kişi) ise hiç seçeneğini işaretlemişlerdir. Edinilen araştırma verilerine göre ilk ölçüme göre ikinci ölçümde dinin çözüm yöntemlerine başvurma oranı artmıştır. Bunda dini algılama ve yaşama tarzının katkısı büyüktür. Zira insanların dini önemsemesi ve hayatının temeli haline getirmesi aynı zamanda onu meseleleri çözme hususunda başvurulması gereken ilk kaynak haline getirmektedir. Bu verilerden hareketle sosyal hayattaki sorunlara dini referans alarak çözüm aradıklarını belirten öğrencilerin büyük kısmının dini sosyal hayattan ayırmadıkları belirtilebilir.

Tablo 29: “İbadetler (namaz, oruç, zekât, hac) fert ve toplum için faydalı ve birleştirici olduğu için mutlaka yerine getirilmelidir.” maddesinin frekans analizi

Etki	“İbadetler (namaz, oruç, zekât, hac) fert ve toplum için faydalı ve birleştirici olduğu için mutlaka yerine getirilmelidir.”					
		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
	1. ölçüm	0	0	39	711	750
	0,0%	0,0%	5,2%	94,8%	100,0%	
2. ölçüm	0	0	13	707	720	
	0,0%	0,0%	1,8%	98,2%	100,0%	

Tablo 29’da görüldüğü üzere **“İbadetler (namaz, oruç, zekât, hac) fert ve toplum için faydalı ve birleştirici olduğu için mutlaka yerine getirilmelidir.”** maddesine araştırmaya katılan öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde, ilk ölçümde öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu olan ve %94,8’lik bir kısmını oluşturan 711 kişi “tamamen katılıyorum”, %5,2’si (39 kişi) ise “katılıyorum” cevaplarını işaretlemişlerdir. “Katılmıyorum” ve “tamamen katılmıyorum” seçeneklerini işaretleyen hiç kimse olmamıştır. İkinci ölçümde ise katılımcıların tamamına yakın olarak kabul edebileceğimiz %98,2’lik bir çoğunluğunu oluşturan 707 kişi “tamamen katılıyorum”, %1,8’i (13 kişi) ise sadece “katılıyorum” cevabını vermişlerdir.

1.2.4. Dindarlık Ölçeği İbadet Boyutu ile İlgili Bulgular

Kelime olarak Tanrı’ya gösterilen saygı ve tazim, tapınma ve boyun eğmeyi ifade eden ibadet, ıstılah olarak da Allah’a karşı kulluk ve bağlılığın sözler ve hareketlerle belli edilmesi demektir.⁵ Dolayısıyla dini bir davranış olan ibadetin altında bir psikolojik amilin yani bir inancın varlığı gerekir. Kişi inancının gereklerini ibadetler aracılığıyla hayata geçirir. Yani ibadet inançla uygunluk gösterir. İnanan kişi inancının gereği dininin emrettiği ibadetleri yapar. İbadetler dindar kişinin samimiyet derecesini, dinî inancının gücünü ortaya koyan davranışlardır. Çünkü kişilerin iç dünyaları tam olarak bilinemeyeceğinden davranışlarına bakılarak değerlendirilebilirler. İbadetlerin yerine getirilip getirilmemesi kişinin dini nasıl değerlendirdiğini ve dine verdiği önemi gösterir.⁶ Bu maksatla

⁵ İsmail Karagöz, “İbadet”, Dini Kavramlar Sözlüğü, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2006. s. 285.

⁶ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık, 2.Bsk., Karahan Kitabevi, Adana 2013, ss. 33-34.

katılımcıların dindarlığının ibadet boyutunun düzeyini tespit etmeye yönelik sorular yöneltilmiş ve her iki ölçümde verdikleri yanıtlar tablolarda karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Bu bölüm 30-36 arası tablolardan oluşmaktadır.

Nafile İbadetler Yapma Açısından Katılımcıların Dağılımı

Nafile ibadetler kişinin kendi tercihine bağlı olarak, dilerse yaptığı ibadetlerdir. Kimse nafile ibadet yapmaya zorlanamaz. Bu sebeple namaz kılma konusunda kişisel tercih olarak bir değişim yaşanıp yaşanmadığı nafile namazlarda daha net ortaya çıkmaktadır. Bu konuda da öğrencilerin nafile namaz kılma oranlarında kursa gelmeden önceki durumlarına göre bir değişiklik yaşanıp yaşanmadığına yönelik kendilerine yönelttiğimiz soruya öğrencilerin verdiği cevaplar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 30: Zorunlu (Farz ve Vacip) ibadetlerin dışında ne sıklıkta nafile (zorunlu olmayan) ibadet ve dua yaparsınız? sorusunun frekans analizi

İbadet	Zorunlu (Farz ve Vacip) ibadetlerin dışında ne sıklıkta nafile (zorunlu olmayan) ibadet ve dua yaparsınız?					
		Çok nadiren veya hiç	Ayda bir defa veya birden fazla	Haftada bir defa veya birden fazla	Günde bir defa veya birden fazla	Toplam
1. ölçüm		54	175	324	197	750
		7,2%	23,3%	43,2%	26,3%	100,0%
2. ölçüm		15	160	345	200	720
		2,1%	22,2%	47,9%	27,8%	100,0%

Tablo 30'da görüldüğü üzere nafile namazlarla ilgili sorumuza ilk ölçümde katılımcıların %26,3'ü (197 kişi) günde bir defa veya birden fazla nafile ibadette buldukları, %43,2'si (324 kişi) haftada bir defa veya daha fazla, %23,3'ü (175 kişi) ayda bir defa veya daha fazla, %7,2'si de (54 kişi) çok nadiren veya hiç cevabını vermişlerdir. İkinci ölçümde ise oranlar birinci ölçümdekine çok yakın olmakla birlikte, günde bir defa veya daha fazla nafile ibadet ederim diyenler %27,8'lik bir oranla 200 kişiden oluşmakta, haftada bir veya daha fazla nafile ibadet ederim diyenler %47,9 gibi büyük bir çoğunluğu meydana getiren 345 kişiden oluşmakta, ayda bir veya daha fazla nafile ibadette bulunurum seçeneğini işaretleyenler %22,2 gibi bir oranla 160 kişiden, çok nadiren veya hiç seçeneğini işaretleyenler ise % 2,1'lik bir oranla 15 kişiden meydana gelmektedir. Buna göre kursa

gelmeden önce günde bir defa veya daha fazla ile haftada bir veya daha fazla nafile ibadet ederim diyenlerin oranlarında az da olsa bir artışın olduğu, hiç nafile ibadette bulunmam diyenlerin sayısında ise %5,1 oranında bir oranında düşüş olduğu görülmektedir. Kurslarda nafile ibadetlerle ilgi teşvik olduğu bilinmektedir. Böylelikle bu tablodan elde edilen verilere göre Kur'an kurslarının nafile ibadetlerin artmasına az da olsa etki ettiği söylenebilir.

Tablo 31:“Şayet önemli bir engelim olmazsa,camiye giderim” maddesinin frekans analizi

	Şayet önemli bir engelim olmazsa,camiye giderim.					
		Ara sıra veya hiç	Haftada bir veya birkaç defa	Günde 5 vakitten daha az	Günde 5 vakit	Toplam
İbadet	1. ölçüm	717	32	1	0	750
		95,6%	4,3%	0,1%	0,0%	100,0%
İbadet	2. ölçüm	28	618	74	0	720
		3,9%	85,8%	10,3%	0,0%	100,0%

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2010 yılı Camiler ve Din Görevlileri haftasında başlatmış olduğu, kadınların da camide cemaatle namaza iştirak etmelerini teşvik eden çalışmaları ve bu istikamette mümkün mertebe her camide bayanların namaz kılmalarına olanak tanıyacak bir ortam oluşturulması yönündeki talimatları ile Kur'an Kursu öğreticilerinin de yönlendirmeleri ve rehberliği eşliğinde ders saatleri içerisinde tesadüf eden namaz vakitlerini cemaatle camide kılmaya gayret ettikleri bilinmektedir. Bu doğrultuda camide namaz kılan bayanların oranlarında gün geçtikçe artış olduğu ve günde beş vakit olmasa bile en az iki vakit namazlarını camide kıldıkları bilinmektedir. Bu doğrultuda, camiye devam durumu ile ilgili soruya cevap veren katılımcıların ilk ölçümde %95,6'sı (717 kişi) ara sıra camide kıldığını veya hiç kılmadığını, %4,3'ü (32 kişi) ise haftada bir veya birkaç defa kıldığını ifade etmişlerdir. Günde beş vakitten daha az camide kılarım diyen ise sadece 1 kişi olmuştur. Günde beş vakit namazı camide kıldığını belirten ise hiç kimse olmamıştır. İkinci ölçümde ise katılımcılardan ara sıra camide kılarım ya da hiç kılmam diyenlerin oranında çok büyük bir değişimin gerçekleştiği, buna bağlı olarak da haftada bir veya birkaç defa camiye giderim diyenlerin oranında hemen hemen aynı nispette bir artış olduğu gözlenmektedir. Günde beş vakitten daha az camide namaz kılarım diyenlerin oranında da belirgin düzeyde bir artış olduğu görülmektedir. İlk ölçümde olduğu gibi ikinci

ölçümde de günde beş vakit namazı camide kıldığını belirten hiç kimse olmamıştır. Bu seçeneğin cevapsız kalmasında en büyük sebep katılımcıların tamamının kadınlardan meydana geliyor olmasıdır.

Katılımcıların camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara katılma sıklığı

Camilerde, cami dışında mekânlarda ve evlerde dini içerikli sohbet, mevlit ve toplantı gibi merasimler kadınların dini eğitimlerinin de bir parçasıdır. Birçok kadın Kur'an okumak dâhil pek çok dini bilgiyi bu tür sohbet ve toplantılarda öğrenmektedir. Ayrıca bu toplantılar kadınların sorularına cevap buldukları, sorunlarını paylaştıkları toplantılar olması nedeniyle de önem arz etmektedir. Bu sebeple katılımcıların bu tür faaliyetlere ne derece katılıp katılmadıklarını tespit etmek amacıyla bazı sorular sorulmuştur. Kendilerine yöneltilen sorulara katılımcıların verdikleri yanıtlar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 32: Camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara ne sıklıkta katılıyorsunuz? sorusunun frekans analizi

	Camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara ne sıklıkta katılıyorsunuz?					
	Hiç	Bazen	Sık	Çok sık	Toplam	
İbadet	1. ölçüm	83	441	137	89	750
		11,1%	58,8%	18,3%	11,9%	100,0%
	2. ölçüm	35	437	158	90	720
		4,9%	60,7%	21,9%	12,5%	100,0%

Tablo 32'ye bakıldığında, araştırmaya katılan bayan öğrencilerin ilk ölçümde %11,1'inin (83 kişi) bu tür dini toplantı ve sohbetlere hiç katılmadıkları görülmektedir. Katılımcıların %58,8 (441 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu bazen bu tür etkinliklere katıldıklarını, %18,3'ü (137 kişi) sık olarak, %11,9 (89 kişi) gibi bir kısmı da çok sık olarak katıldıklarını belirtmişlerdir. İkinci ölçümde ise oranlar birbirine çok yakın olmakla birlikte bu tür sohbet ve toplantılara bazen, sıkça ve çok sık olarak katılanların oranlarında az da olsa bir artış olduğu, hiç katılmayanların oranlarında ise %6,2 gibi bir oranda düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo 33: Evinizde veya çevrenizde düzenlenen dini sohbetlere ne sıklıkta katılıyorsunuz? sorusunun frekans analizi

	Evinizde veya çevrenizde düzenlenen dini sohbetlere ne sıklıkta katılıyorsunuz?					
		Hiç	Senede bir veya iki defa	Ayda bir veya iki defa	Her hafta	Toplam
İbadet	1. ölçüm	70	135	295	250	750
		9,3%	18,0%	39,3%	33,3%	100,0%
	2. ölçüm	15	72	373	260	720
		2,1%	10,0%	51,8%	36,1%	100,0%

Tablo 33'e bakıldığında, araştırmaya katılan öğrencilerin ilk ölçümde %9,3'ünün (70 kişi) bu tür dini toplantı ve sohbetlere hiç katılmadıkları görülmektedir. Katılımcıların %18'i (135 kişi) evlerde yapılan dini sohbetlere senede bir veya iki defa katıldıklarını, %39,3'ü (295 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu ayda bir veya iki defa bu tür etkinliklere iştirak ettiklerini, %33,3'ü (250 kişi) gibi bir kısmı da her hafta katıldıklarını belirtmişlerdir.

İkinci ölçümde ise katılımcıların %36,1'i (260 kişi) evlerde düzenlenen sohbetlere her hafta, %51,8 (373 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu da ayda en az bir veya iki defa katıldıklarını belirten seçeneği işaretlemişlerdir. %10'u senede en az bir veya iki defa bu tür sohbetlere katıldıklarını belirtirken %2,1 (15 kişi) gibi çok az bir kısmı ise hiç katılmadıklarını belirtmişlerdir.

İki ölçüm arasındaki oranlar birbirine çok yakın olmakla birlikte her hafta ve ayda en az bir veya iki defa bu tür sohbet etkinliklerine katılanların oranlarında toplamda %15'lik bir artış olduğu, senede en az bir veya iki defa katılıp daha fazla katılmadıklarını belirtenlerin oranlarında %8'lik, hiç katılmayanların oranlarında ise %7,2'lik bir düşüş olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki bu iki tablodan elde edilen verilerden, kurslarda öğrenim gören bayanların kendi aralarında veya camilerde yapılan sohbet ve toplantılara önem verdikleri, kurslarda alınan eğitim ve içinde bulunulan sosyal ortamın sağladığı kazanımlar dolayısıyla öğrencilerin çeşitli aktivitelerden birbirlerini haberdar etmeleri ve ortak hareket etme gibi bir imkân bulmaları ile bu tür dini sohbetlere katılımın arttığı söylenebilir.

Tablo 34: Ramazan’da teravih namazlarını nasıl kılarırsınız? sorusunun frekans analizi

İbadet	Ramazan’da teravih namazlarını nasıl kılarırsınız?					
		Hiç kılmam	Tek başına	Cami dışında toplu halde	Camide	Toplam
	1. ölçüm	28	40	65	617	750
	3,7%	5,3%	8,7%	82,3%	100,0%	
2. ölçüm	0	0	34	686	720	
	0,0%	0,0%	4,7%	95,3%	100,0%	

Teravih namazı kılmadaki yaşanan değişiklik şu şekildedir:

İlk ölçümde araştırmaya katılan bireylerin %3,7’si (28 kişi) Ramazan’da teravih namazlarını hiç kılmadıklarını, %5,3’ü (40 kişi) teravih namazlarını tek başına evlerinde kıldıklarını, %8,7’si (65 kişi) cami dışında toplu halde teravih namazını kıldıklarını, %82,3 (617 kişi) gibi büyük bir çoğunluk ise teravih namazlarını camide cemaatle kıldıklarını belirtmişlerdir. Kursa geldikten sonra teravih namazını kılma konusunda bir farklılık olup olmadığını test etmek maksadıyla yapılan ikinci ölçümde ise teravih namazlarını camide cemaatle beraber kılanların oranı %95,3’e (686 kişi) yükselirken cami dışında toplu halde kılanların oranında %4’lük bir düşüş olmuş, hiç kılmam ve tek başına kılarım seçeneklerini ise işaretleyen hiç kimse olmamıştır.

Tablo 35: Kur’an ve Hadis dışındaki diğer İslami eserleri ne sıklıkta okursunuz? sorusunun frekans analizi

İbadet	Kur’an ve Hadis dışındaki diğer İslami eserleri ne sıklıkta okursunuz?					
		Hiç okumam	Ayda bir defa veya daha fazla	Haftada bir defa veya daha fazla	Günde bir defa veya daha fazla	Toplam
	1. ölçüm	663	60	14	13	750
	88,4%	8,0%	1,9%	1,7%	100,0%	
2. ölçüm	560	80	67	13	720	
	77,8%	11,1%	9,3%	1,8%	100,0%	

Kur’an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif kitapları dışındaki diğer İslami eserleri okuma sıklığını sorduğumuz öğrencilerin ilk ölçümde %1,7’si (13 kişi) günde bir defa veya daha fazla, %1,9’u (14 kişi) haftada bir veya daha fazla, %8’i ayda bir defa veya daha fazla

seçeneklerini işaretlerken, %88,4 gibi büyük bir çoğunluğu oluşturan grup ise hiç okumam cevabını vermişlerdir. İkinci ölçümde de oranlar ilk ölçümdekiyle birbirine yakın olmakla beraber hiç okumam diyenlerin sayısı ve oranında %11'lik bir düşüş olduğu ve Kur'an ve Hadis dışında İslami eser okuyanların sayısında artış gerçekleştiği görülmektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere öğrencilerin Kur'an-ı Kerim ve Hadis dışındaki dini eserleri yeterince okumadığı tespit edilmiştir.

1.2.5. Dindarlık (Dini Yaşayış) Ölçeği Bilgi Boyutu ile İlgili Bulgular

Dini yaşayışın pratik ve etki boyutlarının yanında bilgi boyutunun da araştırmamız için önemli veriler sunacağı düşünülmektedir. Dini yaşayışın bilgi boyutu dindar kişinin inandığı dinin temel öğretileriyle ilgili bilgi sahibi olması demektir. Bilgili olmak her zaman inanmayla sonuçlanmaz. Çünkü iman bilgiye tabi değildir. Ancak bireyin inancını temellendirmesi, inancıyla ilgili bilgi sahibi olmasını gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle ankete katılan öğrencilerin dini bilgi kaynakları, dini bilgilerini yeterli görüp görmedikleri, neticede bu konuda kendilerini algılayışları incelenecektir. Bu bölüm 36-39 (39 dahil) arası tablolardan meydana gelmektedir.

Bilindiği gibi İslam dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Gerek ayetlerde gerekse hadislerde Kur'an'ı öğrenmeye, öğretmeye ve okumaya büyük önem verilmiştir. Bu nedenle Kur'an'ı Arapçasından okumayı öğrenmek ve okumak halk tarafından bir ibadet olarak telakki edilmiştir. Müslümanlar Kur'an'ın ilahi bir kitap olduğuna, Allah'tan Hz. Muhammed'e vahyedildiğine ve hiçbir tahrife uğramaksızın günümüze kadar geldiğine inanmaktadırlar. Bu inanç Kur'an'ın Müslümanlar üzerinde çok etkili bir kitap olmasına sebep olmuştur. Onu okuyan bir Mümin Allah'la iletişim kurduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla onu diğer kitapları okuduğundan farklı bir psikolojide okumaktadır.

Dini yaşantının ya da dindar olmanın bir göstergesi olarak Kur'an okumayı bilip bilmeme bakımından katılımcıların durumu nedir? Bu hususla ilgili katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 36: Arapça Kur'an okumasını biliyor musunuz? sorusunun frekans analizi

Bilgi	Arapça Kur'an okumasını biliyor musunuz?					
		Hiç	Zayıf	Orta	İyi	Toplam
	1. ölçüm	59	100	350	241	750
7,9%		13,3%	46,7%	32,1%	100,0%	
2. ölçüm	11	38	286	385	720	
	1,5%	5,3%	39,7%	53,5%	100,0%	

Tablo 36'da görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların %32,1 (241 kişi)'i Kur'an okumayı iyi derecede bilmektedirler. Katılımcıların %46,7'si (350 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu ise orta düzeyde bildiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %13,3'ü (100 kişi) ise zayıf düzeyde bildiklerini ifade eden seçeneği işaretlemişlerdir. Katılımcıların %7,9'u (59 kişi) ise Kur'an okumayı hiç bilmediklerini belirtmişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların %53,5'i (385 kişi) iyi derecede, %39,7'si (286 kişi) orta derecede, %5,3'ü (38 kişi) ise zayıf derecede bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu verilerde görüldüğü üzere ilk ölçümde katılımcıların %92,1'i, ikinci ölçümde de %98,5'i düzeyleri farklı olmakla birlikte Kur'an okumayı bilmektedirler. Elde edilen bu bulgulardan anlaşıldığı üzere Kur'a katılan öğrencilerin Kur'an kurslarında aldıkları 1 yıllık eğitim sonunda Kur'an okumayı bilme düzeylerinde yüksek oranda bir artış gerçekleşmiştir. Buna karşılık hiç bilmeyenlerin ve zayıf düzeyde bilenlerin oranlarında da belirgin düzeyde bir düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo 37: İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz? sorusunun frekans analizi

Bilgi	İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?					
		Hiçbir bilgim yok.	Zayıf	Orta	İyi	Toplam
	1. ölçüm	0	87	369	294	750
0,0%		11,6%	49,2%	39,2%	100,0%	
2. ölçüm	0	54	342	324	720	
	0,0%	7,5%	47,5%	45,0%	100,0%	

Dini tutum ve davranışların en önemli boyutunu dini bilgi oluşturmaktadır. Birey, formal ve informal eğitim süreçlerinde edinmiş olduğu dini bilgilerinin üzerine dini tutum

ve davranışlarını oluşturmaktadır. Kişinin sahip olduğu dini bilginin mahiyeti onun dini tutum ve davranışlarının olumlu veya olumsuz yönde gelişmesine etki etmektedir. Kişinin dini bilgileri ne kadar yeterli ve gerçek bilgilere dayalı olursa dini tutumu da o derece gerçekçi ve sağlam olacaktır.

Ancak şunu ifade etmek gerekir ki, yetişkinlerin sahip oldukları bilgilerin düzeyini ve gerçeklere dayanıp dayanmadığını ölçmek araştırma sınırlarımız dâhilinde değildir. Bu nedenle araştırmaya katılanların kendilerine göre dini bilgi durumlarını nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymaya çalıştık.

Tablo 37’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğrencilerin ibadetleri yerine getirmede sahip olunan bilgi düzeylerini yeterli görüp görmediklerini öğrenmek amacıyla sorulan soruya ilk ölçümde öğrencilerin %39,2’si (294 kişi) iyi, %49,2’si (369 kişi) ise orta, %11,6’sı (87 kişi) ise zayıf bulmaktadır. İkinci ölçümde ise katılımcıların oranlarında çok büyük bir değişim yaşanmamakla beraber bilgi düzeylerinin arttığını, ilk ölçümde zayıf düzeyde bilgi sahibi olduklarını ifade edenlerin oranında %5 civarında bir düşüş olduğu, iyi düzeyde bilgi sahibi olduklarını belirtenlerin de oranlarında %6 gibi bir artışın yaşandığı gözlenmektedir. Elde edilen bu verilerden anlaşıldığı üzere araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir kısmının ibadetleri yerine getirmede bilgi düzeylerini yeterli gördükleri söylenebilir.

Dini bilgilerin yeterli görülmesinde en önemli faktör, kadınların çoğunun dini pratikler açısından olaya bakmasıdır. Gözlendiği kadarıyla kadınlar dini bilgi deyince dini pratiklerin uygulanmasını algılamaktadır. Dolayısıyla ibadetleri tam ve doğru biçimde yerine getirmek, dini bilginin öğrenildiği anlamına gelmektedir. Ayrıca kadınların kendilerini yeterli hissetmelerinde kursa gelmeleri ve kursta aldıkları eğitimin kendilerine yeterli geldiğini düşünmeleri de etkili olmaktadır diyebiliriz.

Tablo 38: Kur'an'ı ne sıklıkta okursunuz? (Arap veya Latin harfiyle yazılmış veyahut da Türkçe tercüme ve mealinden) sorusunun frekans analizi

		Kur'an'ı ne sıklıkta okursunuz? (Arap veya Latin harfiyle yazılmış veyahut da Türkçe tercüme ve mealinden)				
		Hiç okumam.	Ramazan'da ve üç aylarda okurum.	Haftada bir iki defa veya Cuma akşamları okurum.	Her gün bir miktar okurum.	Toplam
Bilgi	1. ölçüm	49	59	316	326	750
		6,5%	7,9%	42,1%	43,5%	100,0%
	2. ölçüm	7	15	38	660	720
		1,0%	2,1%	5,3%	91,7%	100,0%

Kur'an Kurslarına gelerek Kur'an okumayı öğrenen öğrencilerin günlük hayatlarında ne sıklıkla Kur'an okuduklarını anlamak amacıyla sorulan soruya ilk ölçümde katılımcıların neredeyse yarıya yakını oluşturduğu 326 kişi (%43,5) her gün bir miktar okurum seçeneğini işaretlerken hemen ona en yakın oran ile katılımcıların %42,1'ini oluşturduğu 316 kişi ise haftada bir iki defa veya Cuma akşamları okurum seçeneklerini işaretlemişlerdir. Geriye kalan katılımcılardan 59 kişi (%7,9) Ramazanda veya üç aylarda okurum derken, 49 kişi (%6,5) ise hiç Kur'an okumadıklarını belirtmişlerdir. İkinci ölçüme baktığımızda ise, her gün mutlaka bir miktar okurum diyenlerin oranında %50'ye yakın bir artış olduğu görülmektedir. Katılımcıların %91,7'si (660 kişi) her gün mutlaka bir miktar Kur'an okuduklarını ifade etmişlerdir. Elbette kursa devam eden öğrencilerin sıklıkla Kur'an okumaları doğaldır ancak ilk ölçüme göre yüksek oranda bir artışın olması Kurslarda verilen eğitimin Kur'an okuma oranlarına etki ettiği ve Kursa gelen öğrencilerin olağan olarak her gün kursta Kur'an okuyor olmalarının bunda etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ilk ölçümde haftada bir iki defa veya Cuma akşamları okurum diyenlerin oranında %37 gibi büyük bir düşüş yaşanmış olduğu, hiç okumam diyenlerin oranında da %5,5 oranında bir düşüş yaşanmış olduğu görülmektedir.

Kur'an Kurslarında kişilere dini inanç ve ibadetler konusunda temel bilgileri vermek hedeflenmektedir. Kur'an Kursu öğrencileri için ibadetler denince ilk akla gelen namaz ve oruçtur. Dini bilgilerin hayata yansımaları da ilk olarak namaz ve oruçta kendini gösterir. İslam'ın beş şartından biri olan namaz gün içinde devamlılık arz eden bir ibadettir. Kur'an'da 70 kez emredilen ve bu özelliğiyle en çok tekrar edilen ibadet olması sebebiyle

de Müslümanlar için ayrı bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda öğrencilerin kursa geldikten sonra dini pratiklere ne ölçüde yöneldiklerinin tespiti amacıyla namaz kılma durumları incelenmiştir.

Dini yaşantının ya da dindar olmanın bir göstergesi olarak namaz kılıp-kılmama bakımından durum nedir? Bu hususla ilgili katılımcıların vermiş oldukları yanıtların dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 39: Beş vakit namaz ile ilgili tutum ve davranışınız, aşağıdakilerden hangisine uygundur? sorusunun frekans analizi

Bilgi	Beş vakit namaz ile ilgili tutum ve davranışınız, aşağıdakilerden hangisine uygundur?					
		Hiç kılmam	Ara sıra kılarım	Çoğu zaman kılarım	Her zaman kılarım	Toplam
1. ölçüm		17	100	157	476	750
		2,3%	13,3%	20,9%	63,5%	100,0%
2. ölçüm		4	36	174	506	720
		0,6%	5,0%	24,2%	70,3%	100,0%

Tablo 39'da ilk ölçümde araştırmaya katılan katılımcıların namaz kılma durumlarına göre dağılımına baktığımızda, katılımcıların 476 kişiyle %63,5'i her zaman 5 vakit namazını kılmaktadır. 157 kişiyle %20,9'u 5 vakit namazını çoğu zaman kılarım seçeneğini işaretlemişlerdir. 100 kişiyle %13,3'ü ise ara sıra kıldıklarını belirtmişlerdir. Hiç kılmam diyen kişiler ise 17 kişiyle %2,3'lük kısmı oluşturmaktadır. İkinci ölçümde ise namaz kılma ile ilgili soruya cevap veren katılımcıların %70,3'ü (506 kişi) gibi büyük bir kısmı 5 vakit namazını her zaman kıldığını, %24,2'si (174 kişi) 5 vakit namazlarını çoğu zaman kıldıklarını, %5'i (36 kişi) ara sıra kıldıklarını, %0,6'sı ise hiç namaz kılmadıklarını söylemişlerdir. Bu verilere baktığımızda, katılımcıların çok azı haricinde neredeyse tamamına yakınının farklı düzeylerde de olsa namaz tecrübesini yaşadıklarını görmekteyiz. Namaz kılma oranının bu derecede yüksek çıkması, araştırmanın Kur'an kursunda yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Bununla birlikte katılımcıların kurslara gelmeden önce ve geldikten sonra namaz kılma durumları karşılaştırıldığında, öğrencilerin beş vakit farz namazı devamlı kılma oranının %63,5'ten %70,3'e yükseldiğini, ara sıra kılma ve hiç kılmama oranlarının da belirgin düzeyde düştüğünü görüyoruz. Bu sonuç oldukça

büyük bir değişimdir. Buradan hareketle beş vakit namaz hususunda kurs eğitimi beklenen etkiyi göstermiştir, denilebilir.

1.3. Katılımcıların Benlik Saygısı Ölçeğine Verdikleri Cevaplara İlişkin Bulgular ve Analizler

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrencilerin kurslarda aldıkları eğitim sonunda Benlik Saygıları düzeylerinde bir değişim ve artışın olup olmadığını tespit etmek amacıyla kendilerine yöneltilen Benlik Saygısı Ölçeği sorularına her iki ölçümde verdikleri yanıtlar tablolar halinde sunulmuştur.

Benlik Saygısı Ölçeği Faktör (madde) 1

Tablo 40: “Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.” maddesinin frekans analizi

Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	403	332	7	8	750
	%	53,7%	44,3%	0,9%	1,1%	100,0%
2. ölçüm	n	552	168	0	0	720
	%	76,7%	23,3%	0,0%	0,0%	100,0%

Tablo: 40'ta görüldüğü üzere araştırmaya katılan katılımcıların “kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum” sorusuna ilk ölçümde %53,7'si (403 kişi) çok doğru, %44,3'ü (332 kişi) doğru, %0,9'u 7 (kişi) yanlış, %1,1'i 8 (kişi) ise çok yanlış seçeneğini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise %76,7'si (552 kişi) çok doğru, %23,3'ü (168 kişi) ise doğru seçeneğini işaretlemişlerdir. Yanlış ve çok yanlış seçeneğini işaretleyen olmamıştır.

Tablo 41: “Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.” maddesinin frekans analizi

Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	273	439	24	14	750
	%	36,4%	58,5%	3,2%	1,9%	100,0%
2. ölçüm	n	282	430	8	0	720
	%	39,2%	59,7%	1,1%	0,0%	100,0%

Tablo: 41’de görüldüğü üzere “Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.” ifadesine araştırmaya katılan katılımcıların ilk ölçümde %36,4’ü (273 kişi) çok doğru, %58,5’i (439 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu doğru şıkkını işaretlerken, %3,2’si yanlış, %1,9’u ise çok yanlış şıkkını işaretlemişlerdir. İkinci ölçüme baktığımızda ise katılımcıların %39,2’si (282 kişi) çok doğru, %59,7 (430 kişi) gibi büyük çoğunluk doğru seçeneğini işaretlerken, %1,1’i (8 kişi) yanlış seçeneğini işaretlemişlerdir. Çok yanlış seçeneğini işaretleyen hiç kimse olmamıştır.

Tablo 42“Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim” maddesinin frekans analizi

Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	44	168	384	154	750
	%	5,9%	22,4%	51,2%	20,5%	100,0%
2. ölçüm	n	7	15	437	261	720
	%	1,0%	2,1%	60,7%	36,3%	100,0%

Tablo: 42’de yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim” maddesine araştırmaya katılan katılımcıların verdikleri cevaplara baktığımızda, ilk ölçümde katılımcıların %5,9’u (44 kişi) çok doğru, %22,4’ü (168 kişi) doğru, %51,2’si (384 kişi) yanlış, %20,5’i (154 kişi) çok yanlış seçeneğini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların %1’i (7 kişi) çok doğru, %2,1’i (15 kişi) doğru seçeneklerini işaretlerken, %60,7 (437 kişi) gibi büyük bir çoğunluğu yanlış, hemen arkasından takip eden %36,3 (261 kişi) gibi bir kısmı ise çok yanlış seçeneğini işaretlemişlerdir.

Benlik Saygısı Ölçeği Faktör (madde) 2

Tablo 43: “Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim” maddesinin frekans analizi

Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	319	381	37	13	750
	%	42,5%	50,8%	4,9%	1,7%	100,0%
2. ölçüm	n	426	288	3	3	720
	%	59,2%	40,0%	0,4%	0,4%	100,0%

Tablo: 43'te yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim” maddesine araştırmaya katılan Kur'an Kursu öğrencilerinin verdikleri yanıtlara bakıldığında, ilk ölçümde, katılımcıların %42,5'inin (319 kişi) çok doğru, %50,8 (381 kişi) gibi büyük çoğunluğun doğru seçeneklerini işaretledikleri, %4,9'unun (37 kişi) yanlış, %1,7'sinin (13 kişi) ise çok yanlış seçeneklerini işaretledikleri görülmektedir. İkinci ölçümde ise katılımcıların %59,2'sini oluşturan 426 kişinin çok doğru, yine ardından kendisini takip eden %40'lık bir çoğunluğu ifade eden 288 kişinin doğru seçeneklerini işaretledikleri, çok az bir oranı temsil eden %0,8'lik bir kısmı meydana getiren 6 kişinin ise yanlış ve çok yanlış seçeneklerini işaretlemiş oldukları görülmektedir.

Tablo 44: “Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.” maddesinin frekans analizi

Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	67	246	329	108	750
	%	8,9%	32,8%	43,9%	14,4%	100,0%
2. ölçüm	n	7	48	422	243	720
	%	1,0%	6,7%	58,6%	33,8%	100,0%

Tablo: 44'te yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.” maddesine araştırmaya katılan Kur'an Kursu öğrencilerinin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %8,9'u (67 kişi) çok doğru, %32,8'i (246 kişi) doğru seçeneklerini cevaplarken, %43,9'luk bir oranla 329 kişi yanlış,

%14,4'lük bir oranla da 108 kişi çok yanlış cevabını işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların %1'i (7 kişi) çok doğru, %6,7'si (48 kişi) doğru seçeneklerini, en büyük çoğunluğu oluşturan %58,6'lık (422 kişi) bir kısım yanlış, %33,8'lik (243 kişi) bir kısım ise çok yanlış şıklarını işaretlemişlerdir.

Benlik Saygısı Ölçeği Faktör (madde) 3

Tablo 45: “Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.” maddesinin frekans analizi

Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	207	505	31	7	750
	%	27,6%	67,3%	4,1%	0,9%	100,0%
2. ölçüm	n	268	441	8	3	720
	%	37,2%	61,3%	1,1%	0,4%	100,0%

Tablo: 45'te yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.” maddesine araştırmaya katılan Kur'an Kursu öğrencilerinin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %27,6'sı (207 kişi) çok doğru, %67,3 (505 kişi) gibi çok büyük bir çoğunluğu doğru seçeneklerini işaretlemişlerdir. Geriye kalan katılımcıların %4,1'i yanlış, %0,9'u ise çok yanlış seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların %37,2'sinin (268 kişi) çok doğru, %61,3 (441 kişi) gibi yarıdan fazlasını oluşturan çoğunluğun doğru seçeneklerini cevapladıkları, toplamda %1,5 i meydana getiren 11 kişinin ise yanlış ve çok yanlış seçeneklerini işaretlemiş oldukları görülmektedir.

Benlik Saygısı Ölçeği Faktör (madde) 4

Tablo 46: “Genel olarak kendimden memnunum.” maddesinin frekans analizi

Genel olarak kendimden memnunum.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	239	469	33	9	750
	%	31,9%	62,5%	4,4%	1,2%	100,0%
2. ölçüm	n	261	448	8	3	720
	%	36,3%	62,2%	1,1%	0,4%	100,0%

Tablo 46’da yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “genel olarak kendimden memnunum.” maddesine ilk ölçümde araştırmaya katılan katılımcılardan %31,9’u (239 kişi) çok doğru, %62,5’i (469 kişi) doğru seçeneklerini işaretlerken, toplamda %5,6’lık bir kısmı oluşturan 42 kişi ise yanlış ve çok yanlış seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde de oranların yerlerinde bir değişiklik olmamış, katılımcıların %36,3’ü (261 kişi) çok doğru, %62,2 (448 kişi) gibi bir çoğunluk doğru seçeneklerini işaretlerken, toplamda %1,5’lik (11 kişi) bir kesim ise yanlış ve çok yanlış seçeneklerini işaretlemişlerdir.

Benlik Saygısı Ölçeği Faktör (madde) 5

Tablo 47: “Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi ve insanların bana daha fazla saygı duymalarını isterdim.” maddesinin frekans analizi

Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi ve insanların bana daha fazla saygı duymalarını isterdim.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	288	380	76	6	750
	%	38,4%	50,7%	10,1%	0,8%	100,0%
2. ölçüm	n	257	361	95	7	720
	%	35,7%	50,1%	13,2%	1,0%	100,0%

Tablo 47’de yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi ve insanların bana daha fazla saygı duymalarını isterdim.” maddesine araştırmaya katılan Kur’an Kursu öğrencilerinin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların toplamda %89,1’ini meydana getiren 668 kişi çok doğru ve doğru seçeneklerini işaretlerken, toplamda %10,9’unu meydana getiren 82 kişi ise yanlış ve çok yanlış seçeneklerini işaretlemiş oldukları görülmektedir. İkinci ölçümde de oranlar ile ilgili

sıralama değişmemiş olup katılımcıların %35,7'si (257 kişi) çok doğru, %50,1'i (361 kişi) doğru seçeneklerini işaretlerken, toplamda %14,2 si (102 kişi) ise yanlış ve çok yanlış seçeneklerini işaretlemişlerdir.

Benlik Saygısı Ölçeği Faktör (madde) 6

Tablo 48: “Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığını düşünüyorum.” maddesinin frekans analizi

Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığını düşünüyorum.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	26	162	406	156	750
	%	3,5%	21,6%	54,1%	20,8%	100,0%
2. ölçüm	n	0	46	512	162	720
	%	0,0%	6,4%	71,1%	22,5%	100,0%

Tablo 48’de yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığını düşünüyorum.” maddesine araştırmaya katılan Kur’an Kursu öğrencilerinin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların %25,1’inin (188 kişi) çok doğru ve doğru seçeneklerini işaretledikleri, katılımcıların yarıdan fazlasını oluşturan %54,1’lik (406 kişi) kısmının yanlış, %20,8’lik (156 kişi) kısmının ise çok yanlış seçeneklerini işaretlemiş oldukları görülmektedir. İkinci ölçümde ise öğrencilerin %6,4’ü (46 kişi) doğrun seçeneğini işaretlemiş, %71,1’i (512 kişi) gibi büyük bir çoğunluk yanlış ve %22,5’i (162 kişi) ise çok yanlış seçeneklerini cevaplandırmışlardır.

Tablo 49: “Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.”

Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.						
		Çok Doğru	Doğru	Yanlış	Çok Yanlış	Toplam
1. ölçüm	n	41	233	339	137	750
	%	5,5%	31,1%	45,2%	18,3%	100,0%
2. ölçüm	n	1	42	510	167	720
	%	0,1%	5,8%	70,8%	23,2%	100,0%

Tablo 49’da yer alan Benlik Saygısı Envanterindeki “Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.” maddesine araştırmaya katılan Kur’an Kursu

öğrencilerinin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, ilk ölçümde katılımcıların toplamda %36,6'sını ifade eden 274 kişi çok doğru ve doğru seçeneklerini işaretlerken, %45,2 gibi büyük bir çoğunluğu oluşturan 339 kişi yanlış, %18,3'ünü temsil eden 137 kişi ise çok yanlış seçeneklerini işaretlemişlerdir. İkinci ölçümde ise katılımcıların toplamda %5,9'unun (43 kişi) çok doğru ve doğru seçeneklerini işaretledikleri, yarıdan çok daha fazlasını meydana getiren %70,8'inin (510 kişi) yanlış, %23,2'sinin (167 kişi) ise çok yanlış seçeneklerini işaretledikleri görülmektedir.

Katılımcıların Benlik Saygısı Ölçeğinde yer alan ve kendilerine anket uygulaması esnasında yönelttiğimiz sorulara verdikleri yanıtlar yukarıdaki tablolarda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Katılımcıların her iki ölçümde verdikleri yanıtlardan Benlik saygılarında bir değişimin yaşanıp yaşanmadığına ve değişimin seviyesine yönelik tablo ise aşağıda sunulmuştur.

Tablo 50: Benlik Saygısı Ölçeği grupları

		Benlik Saygısı			Toplam
		Yüksek	Orta	Düşük	
İlk ölçüm	n	322	415	13	750
	%	42,9%	55,3%	1,7%	100,0%
İkinci ölçüm	n	621	99	0	720
	%	86,3%	13,8%	0,0%	100,0%

Yukarıdaki tabloda Benlik Saygısı Ölçeğinin gruplanmış frekans ve yüzde değerleri verilmiştir. Bu verilere göre, ilk ölçümde araştırmaya katılan kadınların %42,9'unun Benlik Saygısı yüksek, %55,3'ünün orta, %1,7'sinin ise düşük seviyede iken ikinci ölçümde ise %86,3'ünün Benlik Saygısı yüksek, %13,8'inin ise orta seviyededir. Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların Benlik Saygısı ikinci ölçümde ilk ölçüme göre büyük oranda artış göstermiştir.

Bütün bu elde edilen verilerden hareketle, Kur'an Kurslarında bir eğitim-öğretim yılı boyunca öğrenim gören Kur'an Kursu öğrencilerinin kendilerine kurs başında ve sonunda olmak üzere iki defa yönelttiğimiz anket sorularına her iki ölçümde de verdikleri yanıtlara bakıldığında öğrencilerin Benlik Saygıları düzeylerinde kayda değer artış gerçekleşmiş olduğunu ve **“öğrencilerin benlik saygısı düzeylerinin eğitim sonunda farklılaşacağı ve**

söz konusu farklılığın benlik saygısının artışı yönünde olacağı öngörülmektedir” şeklindeki hipotezimizin de doğrulandığını söyleyebiliriz.

1.4. Dindarlık-Benlik Saygısı-Demografik Değişkenler Arası Karşılıklı İlişki Analizine İlişkin Bulgular ve Analizler

Bu bölümde, araştırmanın alt problemleri ve hipotezleri doğrultusunda anket uygulamasından elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucunda elde edilen veriler işlenip tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 51: Dindarlık ve Benlik Saygısı Ölçeklerine ait tanımlayıcı istatistikler

		n	Min.	Maks.	Ort.	S.S.
İlk ölçüm	İnanç	750	3,25	4,00	3,999	0,027
	Tecrübe (Duygu)	750	2,57	4,00	3,885	0,200
	Etki	750	2,33	4,00	3,432	0,336
	İbadet	750	1,33	3,33	2,345	0,358
	Bilgi	750	1,25	4,00	3,247	0,583
	Dindarlık Ölçeği Genel	750	2,64	3,82	3,377	0,209
	Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	750	0,00	5,00	1,905	1,047
İkinci ölçüm	İnanç	720	4,00	4,00	4,000	0,000
	Tecrübe (Duygu)	720	3,29	4,00	3,973	0,068
	Etki	720	2,67	4,00	3,516	0,273
	İbadet	720	1,83	3,67	2,671	0,302
	Bilgi	720	1,25	4,00	3,586	0,376
	Dindarlık Ölçeği Genel	720	3,09	3,88	3,529	0,148
	Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	720	0,00	4,00	1,042	0,579

Yukarıdaki tabloda çalışmada kullanılan Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçeklerine ait tanımlayıcı istatistikler gösterilmiştir. Tabloda minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir.

Buna göre Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç boyutunun ortalaması ilk ve ikinci ölçümde en yüksek, İbadet boyutunun ortalaması ise en düşüktür.

Benlik Saygısı Ölçeğinin ortalaması ise ikinci ölçümde ilk ölçümdekine göre düşmüştür, yani Benlik Saygısı artmaktadır.

Tablo 52: Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçekleri ilk ölçüm ve ikinci ölçümlerinin karşılaştırılması

		n	Ort.	S.S.	t	p	
Dindarlık Ölçeği	İnanç	Ölçüm 1	720	3,999	0,028	-1,000	0,318
		Ölçüm 2	720	4,000	0,000		
	Tecrübe (Duygu)	Ölçüm 1	720	3,883	0,202	-11,381	0,000**
		Ölçüm 2	720	3,973	0,068		
	Etki	Ölçüm 1	720	3,430	0,332	-5,236	0,000**
		Ölçüm 2	720	3,516	0,273		
	İbadet	Ölçüm 1	720	2,347	0,358	-21,782	0,000**
		Ölçüm 2	720	2,673	0,301		
	Bilgi	Ölçüm 1	720	3,243	0,587	-13,031	0,000**
		Ölçüm 2	720	3,586	0,376		
	Ölçek Genel	Ölçüm 1	720	3,375	0,207	-15,669	0,000**
		Ölçüm 2	720	3,527	0,148		
	Benlik Saygısı Ölçeği	Ölçüm 1	720	1,899	1,043	19,265	0,000**
		Ölçüm 2	720	1,046	0,582		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı ölçeği puanlarının ilk ölçüm ve ikinci ölçümlerinin karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonuçları verilmiştir. İstatistiksel test için Bağımlı T testi kullanılmıştır.

Buna göre Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç boyutunun ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$).

Tecrübe, Etki, İbadet, Bilgi boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalamasının ise ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,01$). İkinci ölçümde ortalamalar artış göstermiştir.

Benlik Saygısı Ölçeğinin ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,01$). Benlik Saygısı ikinci ölçümde ilk ölçüme göre artış göstermiştir.

Tablo 53: Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçekleri arasındaki ilişki analizi

			Benlik Saygısı Ölçeği		
			İlk ölçüm	İkinci ölçüm	
Dindarlık Ölçeği	İnanç	r	-,038	-	
		n	750	720	
	Tecrübe (Duygu)	r	-,049	-,116**	
		n	750	720	
	Etki	r	-,096**	,005	
		n	750	720	
	İbadet	r	-,049	-,006	
		n	750	720	
	Bilgi	r	-,146**	,048	
		n	750	720	
	Dindarlık Ölçeği Genel	r	-,132**	,005	
		n	750	720	
	**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).				
	*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).				

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ile Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının arasındaki ilişki analizi gösterilmiştir. Tabloda ilişki analizi için Pearson korelasyon katsayısı verilmiştir.

Buna göre ilk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Etki ($r=-0,096$; $p<0,01$), Bilgi ($r=-0,146$; $p<0,01$) boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ($r=-0,132$; $p<0,01$) ile Benlik Saygısı Ölçeği puanı arasında negatif doğrusal anlamlı bir ilişki vardır. Yani Etki, Bilgi ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması arttıkça Benlik Saygısı artmaktadır.

İkinci ölçümde ise Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Tecrübe ($r=-0,116$; $p<0,01$) boyutu ile Benlik Saygısı Ölçeği puanı arasında negatif doğrusal anlamlı bir ilişki vardır. Yani Tecrübe boyutu ortalaması arttıkça Benlik Saygısı artmaktadır.

Tablo 54: İlk ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının yaşa göre karşılaştırılması

İlk ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	17-20 yaş arası	31	4,000	0,000	2,734	0,143
	21-44 yaş arası	477	4,000	0,000		
	45-64 yaş arası	160	4,000	0,000		
	65 yaş ve üzeri	82	3,991	0,083		
Tecrübe (Duygu)	17-20 yaş arası	31	3,848	0,195	6,255	0,000**
	21-44 yaş arası	477	3,865	0,217		
	45-64 yaş arası	160	3,937	0,143		
	65 yaş ve üzeri	82	3,915	0,168		
Etki	17-20 yaş arası	31	3,446	0,354	0,872	0,455
	21-44 yaş arası	477	3,422	0,337		
	45-64 yaş arası	160	3,468	0,333		
	65 yaş ve üzeri	82	3,414	0,330		
İbadet	17-20 yaş arası	31	2,333	0,298	10,418	0,000**
	21-44 yaş arası	477	2,312	0,358		
	45-64 yaş arası	160	2,343	0,338		
	65 yaş ve üzeri	82	2,547	0,358		
Bilgi	17-20 yaş arası	31	2,758	0,771	14,344	0,000**
	21-44 yaş arası	477	3,202	0,577		
	45-64 yaş arası	160	3,394	0,568		
	65 yaş ve üzeri	82	3,405	0,394		
Dindarlık Ölçeği Genel	17-20 yaş arası	31	3,313	0,215	6,463	0,000**
	21-44 yaş arası	477	3,357	0,212		
	45-64 yaş arası	160	3,418	0,192		
	65 yaş ve üzeri	82	3,431	0,195		
Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	17-20 yaş arası	31	2,161	1,003	0,671	0,570
	21-44 yaş arası	477	1,895	1,040		
	45-64 yaş arası	160	1,906	1,039		
	65 yaş ve üzeri	82	1,866	1,120		

**p<0,01, *p<0,05

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ilk ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının yaşa göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır.

Buna göre ilk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç ve Etki boyutlarının ortalamaları ve Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 17-20 yaş arasındaki kadınların 21-44 yaş arasındakilere göre, 21-44 yaş arasındaki kadınların 45-64 yaş arasındaki kadınlara göre Tecrübe boyutu ortalaması daha düşüktür.

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 65 yaş ve üzerindeki kadınların İbadet boyutu ortalaması 65 yaşından küçük kadınlara göre daha yüksektir. Yaş ilerledikçe İbadet boyutunun ortalaması artmıştır.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 45-64 yaş ile 65 yaş ve üzeri kadınlar arasındaki hariç tüm yaş grupları arasındaki fark anlamlıdır. Yaş ilerledikçe Bilgi boyutunun ortalaması artmıştır.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 17-44 yaş arasındaki kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması 45 yaşından büyük kadınların ortalamasından düşüktür. Yaş ilerledikçe Dindarlık Ölçeği genel ortalaması artmıştır.

Tablo 55: İkinci ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının yaşa göre karşılaştırılması

İkinci ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	17-20 yaş arası	31	4,000	0,000	-	-
	21-44 yaş arası	460	4,000	0,000		
	45-64 yaş arası	153	4,000	0,000		
	65 yaş ve üzeri	76	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	17-20 yaş arası	31	3,972	0,057	2,334	0,073
	21-44 yaş arası	460	3,970	0,068		
	45-64 yaş arası	153	3,986	0,046		
	65 yaş ve üzeri	76	3,970	0,097		
Etki	17-20 yaş arası	31	3,527	0,283	1,310	0,270
	21-44 yaş arası	460	3,503	0,267		
	45-64 yaş arası	153	3,552	0,277		
	65 yaş ve üzeri	76	3,523	0,293		
İbadet	17-20 yaş arası	31	2,699	0,249	6,045	0,000**
	21-44 yaş arası	460	2,645	0,301		
	45-64 yaş arası	153	2,688	0,312		
	65 yaş ve üzeri	76	2,798	0,273		
Bilgi	17-20 yaş arası	31	3,331	0,678	9,227	0,000**
	21-44 yaş arası	460	3,565	0,369		
	45-64 yaş arası	153	3,685	0,299		
	65 yaş ve üzeri	76	3,618	0,328		
Dindarlık Ölçeği Genel	17-20 yaş arası	31	3,504	0,139	4,672	0,003**
	21-44 yaş arası	460	3,514	0,150		
	45-64 yaş arası	153	3,558	0,139		
	65 yaş ve üzeri	76	3,555	0,148		
Benlik Saygısı Ölçeği	17-20 yaş arası	31	1,194	0,703	2,955	0,032*
	21-44 yaş arası	460	1,043	0,566		
	45-64 yaş arası	153	0,961	0,524		
	65 yaş ve üzeri	76	1,171	0,700		

**p<0,01, *p<0,05

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ikinci ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının yaşa göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır.

Buna göre ikinci ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç, Tecrübe ve Etki boyutlarının ortalamaları istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 65 yaş ve üzerindeki kadınların İbadet boyutu ortalaması 21-64 yaş arasındaki kadınlara göre daha yüksektir. Yaş ilerledikçe İbadet boyutu ortalaması artış göstermiştir.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 65 yaş ve üzeri kadınlar hariç tüm yaş grupları arasındaki fark anlamlıdır. Buna göre 21-44 yaş arasındaki kadınların Bilgi boyutu ortalaması 17-20 yaş arasındaki kadınlara göre, 45-64 yaş arasındaki kadınların bilgi boyutu ortalaması ise 21-44 yaş arasındaki kadınlara göre daha yüksektir. Yaş ilerledikçe Bilgi boyutu ortalaması artış göstermiştir.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 17-20 yaş arasındaki kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması 21-44 yaş arasındaki kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalamasından, 21-44 yaş arasındaki kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ise 45-64 yaş arasındaki kadınların ortalamasından düşüktür. Yaş ilerledikçe Dindarlık Ölçeği genel ortalaması artmıştır.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). 45-64 yaş arasındaki kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması 17-20 ve 65 yaş üzerindeki kadınların ortalamasından düşüktür. Benlik Saygısı düzeyi en yüksek olan grup, 45-64 yaş arası ile 21-44 yaş arası grupta olanlardan meydana gelmektedir.

Tablo 56: İlk ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılması

İlk ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	Evli	599	3,999	0,031	0,126	0,882
	Bekâr	59	4,000	0,000		
	Dul	92	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Evli	599	3,885	0,197	2,672	0,070
	Bekâr	59	3,838	0,233		
	Dul	92	3,915	0,189		
Etki	Evli	599	3,413	0,341	10,396	0,000**
	Bekâr	59	3,393	0,309		
	Dul	92	3,579	0,282		
İbadet	Evli	599	2,334	0,355	11,542	0,000**
	Bekâr	59	2,229	0,340		
	Dul	92	2,493	0,352		
Bilgi	Evli	599	3,246	0,571	7,890	0,000**
	Bekâr	59	3,017	0,774		
	Dul	92	3,399	0,462		
Dindarlık Ölçeği Genel	Evli	599	3,368	0,209	16,535	0,000**
	Bekâr	59	3,304	0,212		
	Dul	92	3,482	0,169		
Benlik Saygısı Ölçeği	Evli	599	1,876	1,038	1,986	0,138
	Bekâr	59	1,881	1,100		
	Dul	92	2,109	1,053		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ilk ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının medeni duruma göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır. Karşılaştırma yapılırken Dul/Eşi vefat etmiş kadınlar ile Boşanmış/Ayrı kadınlar grupları Dul seçeneği altında toplanmıştır.

Buna göre ilk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç ve Tecrübe (Duygu) boyutlarının ortalamaları ve Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dul kadınların Etki boyutu ortalaması evli ve bekar kadınlara göre daha yüksektir.

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gruplar arasındaki fark anlamlıdır. İbadet boyutu ortalaması en yüksek grup dul kadınlar, en düşük grup ise bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlardır.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gruplar arasındaki fark anlamlıdır. Bilgi boyutu ortalaması en yüksek grup dul kadınlar, en düşük grup ise bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlardır.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gruplar arasındaki fark anlamlıdır. Dindarlık Ölçeği genel ortalaması en yüksek grup dul kadınlar, en düşük grup ise bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlardır.

Tablo 57: İkinci ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının medeni duruma göre karşılaştırılması

İkinci ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	Evli	585	4,000	0,000	-	-
	Bekâr	47	4,000	0,000		
	Dul	88	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Evli	585	3,973	0,069	0,179	0,836
	Bekâr	47	3,973	0,064		
	Dul	88	3,977	0,065		
Etki	Evli	585	3,498	0,273	10,784	0,000**
	Bekâr	47	3,505	0,233		
	Dul	88	3,641	0,259		
İbadet	Evli	585	2,656	0,298	7,971	0,000**
	Bekâr	47	2,656	0,298		
	Dul	88	2,792	0,299		
Bilgi	Evli	585	3,589	0,356	7,565	0,001**
	Bekâr	47	3,404	0,625		
	Dul	88	3,665	0,296		
Dindarlık Ölçeği Genel	Evli	585	3,518	0,146	14,615	0,000**
	Bekâr	47	3,498	0,136		
	Dul	88	3,604	0,144		
Benlik Saygısı Ölçeği	Evli	585	1,021	0,561	3,054	0,048*
	Bekâr	47	1,128	0,647		
	Dul	88	1,170	0,665		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ikinci ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı ölçeği ortalamalarının medeni duruma göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır. Karşılaştırma yapılırken Dul / Eşi vefat etmiş kadınlar ile Boşanmış / Ayrı kadınlar grupları Dul seçeneği altında toplanmıştır.

Buna göre ikinci ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç ve Tecrübe (Duygu) boyutlarının ortalamaları istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dul kadınların Etki boyutu ortalaması evli ve bekar kadınlara göre daha yüksektir.

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dul kadınların İbadet boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksektir.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gruplar arasındaki fark anlamlıdır. Bilgi boyutu ortalaması en yüksek grup dul kadınlar, en düşük grup ise bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlardır.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dul kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması evli ve bekar kadınlara göre daha yüksektir.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Dul kadınların Benlik Saygısı evli ve bekar kadınlara göre daha düşüktür.

Tablo 58: İlk ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının mesleğe göre karşılaştırılması

İlk ölçüm		n	Ort.	S.S.	t	p
İnanç	Ev Hanımı	656	3,999	0,029	-0,378	0,705
	Diğer	94	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Ev Hanımı	656	3,882	0,207	-1,160	0,246
	Diğer	94	3,907	0,132		
Etki	Ev Hanımı	656	3,428	0,336	-0,795	0,427
	Diğer	94	3,457	0,340		
İbadet	Ev Hanımı	656	2,349	0,361	0,700	0,484
	Diğer	94	2,321	0,337		
Bilgi	Ev Hanımı	656	3,251	0,562	0,514	0,607
	Diğer	94	3,218	0,711		
Dindarlık Ölçeği Genel	Ev Hanımı	656	3,376	0,208	-0,314	0,753
	Diğer	94	3,383	0,213		
Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	Ev Hanımı	656	1,942	1,058	2,549	0,011*
	Diğer	94	1,649	0,924		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ilk ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının meslek durumuna göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Bağımsız T testi kullanılmıştır.

Buna göre ilk ölçümde tüm Dindarlık Ölçeği alt boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ev hanımlarının Benlik Saygısı diğerlerine göre daha düşüktür.

Tablo 59: İkinci ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının mesleğe göre karşılaştırılması

İkinci ölçüm		n	Ort.	S.S.	t	p
İnanç	Ev Hanımı	656	4,000	0,000	-	-
	Diğer	64	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Ev Hanımı	656	3,973	0,069	-0,828	0,408
	Diğer	64	3,980	0,050		
Etki	Ev Hanımı	656	3,516	0,270	-0,219	0,827
	Diğer	64	3,523	0,300		
İbadet	Ev Hanımı	656	2,668	0,297	-1,210	0,227
	Diğer	64	2,716	0,337		
Bilgi	Ev Hanımı	656	3,587	0,365	0,091	0,928
	Diğer	64	3,582	0,478		
Ölçek Genel	Ev Hanımı	656	3,526	0,146	-0,646	0,519
	Diğer	64	3,538	0,172		
Benlik Saygısı Ölçeği	Ev Hanımı	656	1,040	0,581	-0,915	0,360
	Diğer	64	1,109	0,594		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ikinci ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının meslek durumuna göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Bağımsız T testi kullanılmıştır.

Buna göre ikinci ölçümde tüm Dindarlık Ölçeği alt boyutları, Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Benlik Saygısı ölçeği ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tablo 60: İlk ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının en uzun süre yaşanan yere göre karşılaştırılması

İlk ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	Köy	170	4,000	0,000	0,288	0,834
	Kasaba	114	4,000	0,000		
	Şehir	402	3,998	0,037		
	Büyükşehir	64	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Köy	170	3,911	0,137	4,358	0,005**
	Kasaba	114	3,830	0,240		
	Şehir	402	3,885	0,206		
	Büyükşehir	64	3,913	0,205		
Etki	Köy	170	3,461	0,321	1,571	0,195
	Kasaba	114	3,385	0,328		
	Şehir	402	3,439	0,345		
	Büyükşehir	64	3,389	0,328		
İbadet	Köy	170	2,397	0,391	2,276	0,078
	Kasaba	114	2,288	0,394		
	Şehir	402	2,343	0,326		
	Büyükşehir	64	2,320	0,381		
Bilgi	Köy	170	3,365	0,515	8,894	0,000**
	Kasaba	114	3,316	0,612		
	Şehir	402	3,149	0,596		
	Büyükşehir	64	3,426	0,499		
Dindarlık Ölçeği Genel	Köy	170	3,417	0,205	3,248	0,021*
	Kasaba	114	3,346	0,205		
	Şehir	402	3,367	0,210		
	Büyükşehir	64	3,384	0,206		
Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	Köy	170	1,971	1,011	8,887	0,000**
	Kasaba	114	2,307	1,074		
	Şehir	402	1,811	1,033		
	Büyükşehir	64	1,609	0,986		

**p<0,01, *p<0,05

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ilk ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının en uzun süre yaşanan yere göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır.

Buna göre ilk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç, Etki ve İbadet boyutlarının ortalamaları istatistiksel olarak en uzun süre yaşanan yere göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Kasabada yaşayan kadınların Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması diğer yerlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Şehirde yaşayan kadınların Bilgi boyutunun ortalaması diğer yerlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Köyde yaşayan kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması kasaba ve şehirde yaşayan kadınlara göre daha yüksektir.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Kasabada yaşayan kadınların Benlik Saygısı diğer yerlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Tablo 61: İkinci ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının en uzun süre yaşanan yere göre karşılaştırılması

İkinci ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	Köy	157	4,000	0,000	-	-
	Kasaba	120	4,000	0,000		
	Şehir	380	4,000	0,000		
	Büyükşehir	63	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Köy	157	3,976	0,058	2,889	0,035*
	Kasaba	120	3,958	0,075		
	Şehir	380	3,978	0,066		
	Büyükşehir	63	3,966	0,080		
Etki	Köy	157	3,515	0,271	0,591	0,621
	Kasaba	120	3,504	0,251		
	Şehir	380	3,526	0,279		
	Büyükşehir	63	3,481	0,282		
İbadet	Köy	157	2,705	0,309	1,829	0,140
	Kasaba	120	2,683	0,325		
	Şehir	380	2,649	0,281		
	Büyükşehir	63	2,714	0,344		
Bilgi	Köy	157	3,648	0,345	5,436	0,001**
	Kasaba	120	3,631	0,329		
	Şehir	380	3,534	0,404		
	Büyükşehir	63	3,663	0,315		
Dindarlık Ölçeği Genel	Köy	157	3,541	0,152	0,664	0,574
	Kasaba	120	3,527	0,138		
	Şehir	380	3,521	0,147		
	Büyükşehir	63	3,530	0,165		
Benlik Saygısı Ölçeği	Köy	157	0,987	0,543	4,376	0,005**
	Kasaba	120	1,217	0,597		
	Şehir	380	1,016	0,599		
	Büyükşehir	63	1,048	0,490		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ikinci ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının en uzun süre yaşanılan yere göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır.

Buna göre ikinci ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç, Etki ve İbadet boyutlarının ortalamaları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Kasabada yaşayan kadınların Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması köy ve şehirlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). şehirde yaşayan kadınların Bilgi boyutunun ortalaması diğer yerlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Kasabada yaşayan kadınların Benlik Saygısı köy ve şehirlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Tablo 62: İlk ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının gelir durumuna göre karşılaştırılması

İlk ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	İyi	248	4,000	0,000	0,356	0,701
	Orta	438	3,998	0,036		
	Düşük	64	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	İyi	248	3,863	0,210	4,251	0,015*
	Orta	438	3,889	0,200		
	Düşük	64	3,942	0,136		
Etki	İyi	248	3,459	0,361	20,814	0,000**
	Orta	438	3,383	0,314		
	Düşük	64	3,658	0,279		
İbadet	İyi	248	2,345	0,353	1,934	0,145
	Orta	438	2,333	0,359		
	Düşük	64	2,427	0,362		
Bilgi	İyi	248	3,257	0,559	0,930	0,395
	Orta	438	3,229	0,606		
	Düşük	64	3,332	0,502		
Dindarlık Ölçeği Genel	İyi	248	3,383	0,219	13,310	0,000**
	Orta	438	3,355	0,204		
	Düşük	64	3,496	0,155		
Benlik Saygısı Ölçeği Puanı	İyi	248	1,609	0,861	16,109	0,000**
	Orta	438	2,032	1,101		
	Düşük	64	2,188	1,082		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ilk ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının gelir durumuna göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır.

Buna göre ilk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç, İbadet ve Bilgi boyutlarının ortalamaları istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Gelir durumu düşük olan kadınların Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması diğer gelir gruplarına göre daha yüksektir.

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gelir grupları arasındaki fark anlamlıdır. Gelir durumu düşük olan kadınların Etki boyutu ortalaması en yüksek, gelir durumu orta olan kadınların ise en düşüktür.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu düşük olan kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması diğer gelir gruplarındaki kadınlara göre daha yüksektir.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu iyi olan kadınların Benlik Saygısı diğer gelir gruplarındaki kadınlara göre daha yüksektir.

Tablo 63 İkinci ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının gelir durumuna göre karşılaştırılması

İkinci ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	İyi	232	4,000	0,000	-	-
	Orta	432	4,000	0,000		
	Düşük	56	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	İyi	232	3,970	0,068	1,978	0,139
	Orta	432	3,973	0,070		
	Düşük	56	3,990	0,037		
Etki	İyi	232	3,530	0,307	19,950	0,000**
	Orta	432	3,483	0,246		
	Düşük	56	3,719	0,228		
İbadet	İyi	232	2,677	0,304	0,398	0,672
	Orta	432	2,666	0,296		
	Düşük	56	2,702	0,331		
Bilgi	İyi	232	3,614	0,359	1,568	0,209
	Orta	432	3,566	0,395		
	Düşük	56	3,625	0,282		
Dindarlık Ölçeği Genel	İyi	232	3,535	0,164	12,986	0,000**
	Orta	432	3,511	0,136		
	Düşük	56	3,614	0,132		
Benlik Saygısı Ölçeği	İyi	232	0,948	0,540	5,311	0,005**
	Orta	432	1,083	0,604		
	Düşük	56	1,161	0,532		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ikinci ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının gelir durumuna göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır.

Buna göre ikinci ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç, Tecrübe, İbadet ve Bilgi boyutlarının ortalamaları istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gelir grupları arasındaki fark anlamlıdır. Gelir durumu düşük olan kadınların Etki boyutu ortalaması en yüksek, gelir durumu orta olan kadınların ise en düşüktür.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Tüm gelir grupları arasındaki fark anlamlıdır. Gelir durumu düşük olan kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması en yüksek, gelir durumu orta olan kadınların ise en düşüktür.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu iyi olan kadınların Benlik Saygısı diğer gelir gruplarındaki kadınlara göre daha yüksektir.

Tablo 64: İlk ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması

İlk ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	Hiç Okula Gitmemiş	75	4,000	0,000	0,212	0,932
	İlkokul Mezunu	405	3,998	0,037		
	Ortaokul Mezunu	89	4,000	0,000		
	Lise Mezunu	119	4,000	0,000		
	Yüksekokul ve üzeri	62	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Hiç Okula Gitmemiş	75	3,954	0,094	3,071	0,016*
	İlkokul Mezunu	405	3,881	0,212		
	Ortaokul Mezunu	89	3,849	0,241		
	Lise Mezunu	119	3,879	0,188		
	Yüksekokul ve üzeri	62	3,887	0,147		
Etki	Hiç Okula Gitmemiş	75	3,509	0,316	6,515	0,000**
	İlkokul Mezunu	405	3,442	0,338		
	Ortaokul Mezunu	89	3,460	0,368		

	Lise Mezunu	119	3,426	0,310		
	Yüksekokul ve üzeri	62	3,239	0,283		
İbadet	Hiç Okula Gitmemiş	75	2,520	0,357	7,914	0,000**
	İlkokul Mezunu	405	2,361	0,356		
	Ortaokul Mezunu	89	2,301	0,360		
	Lise Mezunu	119	2,259	0,310		
	Yüksekokul ve üzeri	62	2,258	0,375		
Bilgi	Hiç Okula Gitmemiş	75	3,297	0,432	5,433	0,000**
	İlkokul Mezunu	405	3,312	0,523		
	Ortaokul Mezunu	89	3,244	0,712		
	Lise Mezunu	119	3,050	0,666		
	Yüksekokul ve üzeri	62	3,141	0,649		
Dindarlık Genel Ölçeği	Hiç Okula Gitmemiş	75	3,457	0,168	8,230	0,000**
	İlkokul Mezunu	405	3,390	0,206		
	Ortaokul Mezunu	89	3,371	0,245		
	Lise Mezunu	119	3,334	0,201		
	Yüksekokul ve üzeri	62	3,279	0,175		
Benlik Saygısı Ölçeği	Hiç Okula Gitmemiş	75	1,760	1,125	6,776	0,000**
	İlkokul Mezunu	405	2,059	0,955		
	Ortaokul Mezunu	89	1,809	1,127		
	Lise Mezunu	119	1,807	1,130		
	Yüksekokul ve üzeri	62	1,403	1,047		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ilk ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır. Karşılaştırma yapılırken İmam-Hatip Lisesi mezunları ile lise Mezunları, Lise mezunları grubu altında, yüksekokul mezunları ile üniversite mezunları ise Yüksekokul ve üzeri grubu altında toplanmıştır.

Buna göre ilk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç boyutu ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Hiç okula gitmemiş kadınların Tecrübe (Duygu) boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksektir.

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınların Etki boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha düşüktür.

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Hiç okula gitmemiş kadınların İbadet boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksek, ilkokul mezunu kadınların İbadet boyutu ortalaması ise eğitim durumu lise ve üzeri olan kadınlara göre daha yüksektir.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Lise mezunu kadınların Bilgi boyutu ortalaması liseden daha düşük eğitime sahip kadınlara göre daha düşüktür. Ayrıca ilkokul mezunu kadınların Bilgi boyutu ortalaması yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınlara göre daha yüksektir.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Hiç okula gitmemiş kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksek, ilkokul mezunu kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ise eğitim durumu lise ve üzeri olan kadınlara göre daha yüksektir

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). İlkokul mezunu kadınların Benlik Saygısı diğer kadınlara göre düşüktür. Yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınların Benlik Saygısı diğer kadınlara göre yüksektir.

Tablo 65: İkinci ölçüm için Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması

İkinci ölçüm		n	Ort.	S.S.	F	p
İnanç	Hiç Okula Gitmemiş	68	4,000	0,000	-	-
	İlkokul Mezunu	393	4,000	0,000		
	Ortaokul Mezunu	85	4,000	0,000		
	Lise Mezunu	110	4,000	0,000		
	Yüksekokul ve üzeri	64	4,000	0,000		
Tecrübe (Duygu)	Hiç Okula Gitmemiş	68	3,981	0,060	0,606	0,658
	İlkokul Mezunu	393	3,973	0,072		
	Ortaokul Mezunu	85	3,975	0,059		
	Lise Mezunu	110	3,966	0,072		
	Yüksekokul ve üzeri	64	3,978	0,052		
Etki	Hiç Okula Gitmemiş	68	3,574	0,284	3,415	0,009**
	İlkokul Mezunu	393	3,526	0,280		
	Ortaokul Mezunu	85	3,525	0,300		
	Lise Mezunu	110	3,503	0,241		
	Yüksekokul ve üzeri	64	3,410	0,204		
İbadet	Hiç Okula Gitmemiş	68	2,782	0,287	3,376	0,009**
	İlkokul Mezunu	393	2,673	0,290		
	Ortaokul Mezunu	85	2,682	0,322		
	Lise Mezunu	110	2,629	0,291		
	Yüksekokul ve üzeri	64	2,620	0,347		
Bilgi	Hiç Okula Gitmemiş	68	3,585	0,336	5,182	0,000**
	İlkokul Mezunu	393	3,630	0,329		
	Ortaokul Mezunu	85	3,588	0,395		
	Lise Mezunu	110	3,450	0,505		
	Yüksekokul ve üzeri	64	3,551	0,354		
Dindarlık Ölçeği Genel	Hiç Okula Gitmemiş	68	3,569	0,144	4,967	0,001**
	İlkokul Mezunu	393	3,536	0,148		
	Ortaokul Mezunu	85	3,532	0,159		
	Lise Mezunu	110	3,496	0,144		

	Yüksekokul ve üzeri	64	3,475	0,127		
Benlik Saygısı Ölçeği	Hiç Okula Gitmemiş	68	1,074	0,630	3,829	0,004**
	İlkokul Mezunu	393	1,076	0,548		
	Ortaokul Mezunu	85	1,094	0,648		
	Lise Mezunu	110	1,036	0,605		
	Yüksekokul ve üzeri	64	0,781	0,548		

****p<0,01, *p<0,05**

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan kadınların ikinci ölçümdeki Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ile Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının eğitim durumuna göre karşılaştırılması gösterilmiştir. Tabloda ortalama, standart sapma ve test sonucu yer almaktadır. Karşılaştırma için Anova kullanılmıştır. Anova sonucunda gruplar arasındaki farklılığın belirlenmesi için ise LSD post-hoc testi uygulanmıştır. Karşılaştırma yapılırken İmam-Hatip Lisesi mezunları ile lise Mezunları, Lise mezunları grubu altında, yüksekokul mezunları ile üniversite mezunları ise Yüksekokul ve üzeri grubu altında toplanmıştır.

Buna göre ikinci ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç ve Tecrübe (Duygu) boyutları ortalamaları istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$).

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınların Etki boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha düşüktür.

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Hiç okula gitmemiş kadınların İbadet boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksektir.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Lise mezunu kadınların Bilgi boyutu ortalaması liseden daha düşük eğitime sahip kadınlara göre daha düşüktür.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Hiç okula gitmemiş ve ilkokul mezunu kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması lise ve üzeri eğitime sahip kadınlara göre daha yüksektir.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p < 0,01$). Yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınların Benlik Saygısı diğer kadınlara göre yüksektir.

2. YORUM VE TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde çalışmanın hipotezleri ışığında elde edilen istatistiksel bulgularla ilgili yorum, tartışma ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Araştırmanın konusu, daha önce açıklandığı üzere Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilerin dini inanç, tutum ve davranışları (dindarlık) ile benlik saygısı düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğudur. Bunun yanında araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak kabul edilen sosyo-demografik değişkenler ile dindarlık ve benlik saygısı arasındaki ilişki veya farklılıkları sorgulamak da amaçlanmıştır.

Araştırmanın konusu çerçevesinde ve amaçları doğrultusunda değişkenler arası ilişkileri incelemek ve genel bir durum tespiti yapmak için değişik yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Burada elde edilen bulgular çerçevesinde Kur'an Kursu öğrencilerinin dini inanç, ibadet ve tutumları nasıldır? Öznel dindarlık algıları nasıldır? Benlik saygısı düzeyleri nedir? Öğrencilerin dini hayatın boyutlarından aldıkları puanların aritmetik ortalaması ile benlik saygısı arasında bir ilişki etkileşim ve farklılık var mıdır? Sosyo-demografik faktörler ile dindarlık (dini hayatın boyutları) ve benlik saygısı arasında ilişki, etkileşim ve farklılık var mıdır? sorularına cevap aranacaktır.

Bu doğrultuda, araştırma bulguları sırasıyla şu ana başlıklar altında yorum ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur:

- Demografik Özellikler-Dindarlık ile ilgili Bulgular ve Yorumlar
- Demografik Özellikler-Benlik Saygısı ile ilgili Bulgular ve Yorumlar
- Dindarlık-Dindarlık Alt Boyutları-Benlik Saygısına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Özetle araştırma konusuna yönelik yapılan yorum ve tartışmalar, istatistiksel ilişkiler ve farklılıklar temelinde bir önceki bulgular bölümünde elde edilen verilere paralel biçimde yukarıda ifade edilen metodolojik sıralamaya uygun olarak ayrı ayrı alt başlıklar şeklinde aşağıda verilmiştir. Dolayısıyla bir önceki bölümde konuyla ilgili bulguları içeren tablolara

gönderme yapılarak, ulaşılan sonuçlar kurgulanan temel ve alt hipotezler çerçevesinde yorumlanmış ve konuya ilişkin literatüre dayanılarak tartışılmıştır.

2.1. Demografik Özellikler-Dindarlık ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Sosyo-demografik farklılıkların dindarlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı, dolayısıyla da sosyo-demografik özellikler ile dindarlık arasında nasıl bir ilişki bulunduğu konusu, Din Psikologlarının ve Din Sosyologlarının öteden beri dikkatini çeken konulardan birisi olmuştur. Bu doğrultuda öğrencilerin sosyo-kültürel hayatları ile ilgili genel bilgiler elde etmeyi amaçlayan sosyo-demografik değişkenlere göre dini hayatın boyutlarıyla ilgili tutum ve davranışlarında bir farklılaşma olup olmadığı ve bunlar arasındaki ilişki ve etkileşimlere dair bulgulara bu başlık altında yer verilecektir.

2.1.1. Yaş-Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ortalamalarının yaşa göre karşılaştırmasına bakıldığında (Tablo 54, 55);

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 65 yaş ve üzerindeki kadınların İbadet boyutu ortalaması 65 yaşından küçük kadınlara göre daha yüksektir. Yaş ilerledikçe İbadet boyutunun ortalaması artmıştır.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 17-20 yaş arasındaki kadınların Bilgi boyutu ortalaması 21 yaşından büyük kadınlara göre, 21-44 yaş arasındaki kadınların bilgi boyutu ortalaması 45-64 yaş arasındaki kadınlara göre daha düşüktür. 65 yaş ve üzerindeki yaş grubu hariç, yaş ilerledikçe Bilgi boyutunun ortalaması artmıştır.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). 17-44 yaş arasındaki kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması 45 yaşından büyük kadınların ortalamasından düşüktür. Yaş arttıkça Dindarlık Ölçeği genel ortalaması da artmaktadır.

Bu analiz sonuçlarına göre, yaş değişkeninin dindarlığı etkileyen bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. İnsanın değişim halinde ve dışsal etkilere açık bir varlık olduğunu düşünürsek, yaş ile doğru orantılı olarak dinî yaşantısında da değişimler olması muhtemeldir.

Genel olarak ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda dindarlıkla yaş değişkeni arasında anlamlı korelasyon bulunduğunu, yaş ilerledikçe dinin etkisinin daha yoğun biçimde hissedildiği dolayısıyla diğer sosyal etkenlerle birlikte yaş ilerledikçe dindar olma eğiliminin arttığı yönündeki araştırmaların çoğunlukta olduğunu görmekteyiz.⁷

İnsanın hayatında yaşadığı olaylar, yaşın ilerlemesiyle yaşanan psikolojik ve fizyolojik değişimler, ilerleyen yaşlarda hayatın geçiciliğinin farkına varmaları, dünya kaygısından büyük ölçüde uzaklaşmış olmaları, ölüme daha yakın olduklarını hissetmeleri, buna bağlı olarak ahiret hayatına hazırlık yapma düşünceleri kişiyi dine daha çok ilgi duymaya yöneltebilmektedir.⁸ Zira insanlar yaşlandıkça ahiret ve hesap korkusu artmakta, ölüm kaygısı çoğalmakta ve bu noktada birey öbür dünyaya hazırlık yapma endişesine düşerek dine daha fazla yönelebilmektedir.⁹ Ayrıca artan yaşla birlikte ileriki yaşlarda bulunanların dini pratiklere daha çok önem verdikleri görülmüştür. Yine artan yaşla birlikte dindarlığın bilgi boyutunda da artış yaşanmaktadır. Yaşlılar uzun bir ömür yaşamaları sebebiyle dini bilgi, dini uygulamalar ve ibadetler konusunda bilgilerini artırma fırsatına sahiptirler.

Bu bağlamda, **“Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık gösterecektir. İleri yaşlarda olan bireylerin dindarlık düzeyleri, alt yaşlarda olan bireylerin dindarlık düzeylerine göre daha yüksektir. Yaş ilerledikçe dindarlık düzeyinde artış olacaktır.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 1a) analiz sonuçlarına göre doğrulanmıştır.

2.1.2. Medeni Durum-Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ortalamalarının medeni duruma göre karşılaştırılmasına bakıldığında (Tablo 56, 57);

⁷ Bkz. Örneğin; Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi”, A.Ü.İ.F.D., Ankara 1963, ss.141-151; Veysel Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, Dem Yayınları, İstanbul 2006, ss.59-60, 127-128, 147; Hasan Kayıklık, Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler, Baki Kitabevi, Adana 2003, ss. 203-204; M. Emin Köktaş, Türkiye’de Dinî Hayat: İzmir Örneği, İşaret Yayınları, İstanbul 1993, s. 70, 214; Ali Akdoğan, Sosyal Değişme ve Din, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004, ss. 174-216; Nilüfer Voltan Acar-İbrahim Yıldırım-Tuncay Ergene, “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Psikolojik Danışmada Yirmibeş Yıl: Makaleler (içinde), Nobel Yayınları, Ankara 2003, s. 266-267; Murat Yıldız, Ölüm Kaygısı ve Dindarlık, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2006, s.173.

⁸ Hökelekli, a.g.e., ss.283-285.

⁹ Mustafa Köylü, Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi, Dem Yayınları, İstanbul 2004, s.160.

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). İbadet boyutu ortalaması en yüksek grup dul kadınlar, en düşük grup ise bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlardır.

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dul kadınların Etki boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksektir.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dindarlık Ölçeği genel ortalaması en yüksek grup dul kadınlar, en düşük grup ise bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlardır.

Görüldüğü üzere araştırmada dul kadınların evli ve bekârlara oranla daha dindar oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kur'an Kurslarında öğrenim görmekte olan dul kadınların yaş değişkenlerini incelediğimizde onların daha yüksek yaş ortalamasına sahip olmaları bunun bir açıklaması olabileceği gibi, dulların aynı zamanda maneviyata ve ölüm sonrası hayatta sevdikleriyle kavuşacaklarına inanma eğiliminde olmaları da sonuç üzerinde birer etken olarak görülebilir.

Bu sonuca göre, **“Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalamasının istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Dindarlık Ölçeği genel ortalaması en yüksek grup dul kadınlardır. Dul kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması evli ve bekâr (hiç evlenmemiş) kadınlara göre daha yüksektir.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 1e) doğrulanmıştır.

2.1.3. Meslek Durumu-Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ortalamalarının meslek durumuna göre karşılaştırılmasına baktığımızda (Tablo 58, 59);

Dindarlık Ölçeği alt boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p>0,05$). Yapılan analiz sonucunda gruplar arasında meslekî durum açısından önemli bir farkın olmadığı görülmüştür.

Aydın da “Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri” isimli çalışmasında mesleğin, dini inkâr düzeyine bir etkisi olmadığı sonucuna varmıştır.¹⁰

Elde edilen sonuca göre, **“Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılaşacaktır.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 1f) doğrulanmamıştır.

2.1.4. En Uzun Süre Yaşanılan Yer-Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ortalamalarının en uzun süre yaşanılan yere göre karşılaştırılmasını incelediğimizde (Tablo 60, 61);

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Köyde yaşayan kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması kasaba ve şehirde yaşayan kadınlara göre daha yüksektir. Bu durum, köyde yaşayanların dinî inançlarına geleneksel anlamda daha bağlı olmalarıyla açıklanabilir.

Apaydın tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırma sonucu, köyde yaşayanların dinî tutumunun diğer yerleşim yerlerinde yaşayanlara göre daha olumlu olduğu görülmüştür.¹¹

Mehmedoğlu'nun araştırmasında da kırsal çevrede yaşayanların kentsel çevredeki insanlara göre daha pozitif Allah tasavvuruna sahip olduğu sonucuna varılmıştır.¹²

Elde edilen bu sonuç, **“Öğrencilerin en uzun süre yaşadıkları yer değişkeni ile dindarlık eğilimleri arasında anlamlı farklılık olması beklenmektedir. Kırsal kesimde yaşayanların dindarlık eğilimleri kentlerde yaşayanlara göre daha yüksektir.”** şeklindeki hipotezimizi (Hipotez 1c) doğrulamaktadır.

2.1.5. Gelir durumu-Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ortalamalarının gelir durumuna göre karşılaştırılmasına baktığımızda (Tablo 62, 63);

¹⁰ Ali Rıza Aydın, Dinî İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri, Ondokuzmayıs Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 1995, s. 166.

¹¹ Halil Apaydın, Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi, Ondokuzmayıs Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2001, s.189.

¹² Ali Ulvi Mehmedoğlu, Tanrıyı Tasavvur Etmek., Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, s.217.

Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Gelir durumu düşük olan kadınların Tecrübe (Duygu) boyutunun ortalaması diğer gelir gruplarına göre daha yüksektir.

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu düşük olan kadınların Etki boyutu ortalaması yüksek, gelir durumu orta ve iyi olan kadınların ise düşüktür.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Dindarlık ile gelir durumu arasında negatif anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Buna göre gelir durumu düşük olan kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması yüksek, gelir durumu orta ve iyi olan kadınların ise dindarlık düzeyi düşüktür. Yani gelir düzeyi arttıkça dindarlık azalmakta, gelir düzeyi düştükçe dindarlık artmaktadır.

Literatürde kişilerin gelir durumu ile dindarlıkları arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda, araştırma verilerimizi destekleyen ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki tespit eden pek çok çalışma bulunmaktadır. Konuyla ilgili Türkiye’de yapılan araştırmalarda bireylerin sosyo-ekonomik düzeyi ile dindarlık arasındaki ilişkiye dair sonuçlara baktığımızda, sosyo-ekonomik düzeyin dindarlığı etkileyen faktörler arasında yer aldığı ve sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe dindarlık düzeyinin düştüğü görülmektedir.¹³

Yapıcı tarafından yapılan araştırmada da sözü edilen yönde bulgulara rastlanmış, alt gelir grubunda olanların diğerlerine göre daha fazla dindarlık eğilimine sahip oldukları, görülmüştür.¹⁴

Gelir düzeyi düşük seviyede olanların daha dindar olmalarında, dinin herhangi bir hak ve menfaatten mahrum edilmiş yetişkinlere psikolojik olarak önemli bir ümit ve güç kaynağı olarak hizmet sunması onları daha fazla dine bağlanmaları için bir sebep olabilir. Gelir düzeyi yüksek olanların daha az dindar olmalarının muhtemel gerekçesi ise, maddiyatın manevi değerlerin önüne geçmesidir. Genel olarak sosyo-ekonomik düzeyin

¹³ Bkz. Örneğin; Erdoğan Fırat, Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1977, s. 81; Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, Dergah Yayınları, Erzurum 1999, s. 280; M. Emin Köktaş, a.g.e., s. 82, 215; Acar vd., ss.49-50; Ahmet Onay, Dindarlık, Etkileşim ve Değişim, 2004, ss.115-116; M. Naci Kula, Kimlik ve Din, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001, s.116; Yümni Sezen, Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı, İFAV. Yayınları, 1993 s. 103.

¹⁴ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, ss. 254-260.

yüksekliği, maddiyatın insana sunduğu imkanlar, insanların din ve Tanrıyla irtibatını zayıflatabilir.

Nitekim İbn Haldun'a göre de zenginler ve şehirliler daha az dindardırlar. Bireyin ekonomik statüsünün yükselmesinin bireyin dini yaşantısına etkileri üzerinde duran İbn Haldun, ekonomik düzeyin artması ile birlikte bireyin artan yaşam standardı sayesinde maddi değerlerin daha fazla ön plana çıktığı ve buna bağlı olarak manevi değerlerin önemini kaybettiğini ifade etmekte, bolluk içinde bulunmaları, köylülere göre daha çok ve çeşitli yiyecekler yemeleri ve daha çok imkanlara sahip olmaları vb. sebeplerden dolayı da şehirlilerin köylülere göre dinen ve ahlaken daha zayıf olduklarını belirtmektedir.¹⁵

Araştırmada elde edilen bulgular, **“Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık gösterecektir. Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların dindarlık düzeyi ile gelir durumları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki/farklılık olması beklenmektedir. Gelir durumu düşük olan kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması diğer gelir gruplarındaki kadınlara göre daha yüksektir.”** şeklindeki hipotezimizi (Hipotez 1b) doğrulamaktadır.

2.1.6. Eğitim Durumu-Dindarlık İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve alt boyutları ortalamalarının eğitim durumuna göre karşılaştırmasına baktığımızda (Tablo 64, 65);

İbadet boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Hiç okula gitmemiş kadınların İbadet boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha yüksek, ilkokul mezunu kadınların İbadet boyutu ortalaması ise eğitim durumu lise ve üzeri olan kadınlara göre daha yüksektir.

Bilgi boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Lise mezunu kadınların Bilgi boyutu ortalaması liseden daha düşük eğitime sahip kadınlara göre daha düşüktür. Ayrıca ilkokul mezunu kadınların Bilgi boyutu ortalaması yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınlara göre daha yüksektir.

¹⁵ İbn Haldun, Mukaddime, (Çev. Süleyman Uludağ), C.2, 6.Bsk., Dergâh Yayınları, İstanbul 2009, s.676.

Etki boyutunun ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınların Etki boyutu ortalaması diğer kadınlara göre daha düşüktür.

Dindarlık Ölçeği genel ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Hiç okula gitmemiş ve ilkokul mezunu kadınların Dindarlık Ölçeği genel ortalaması lise ve üzeri eğitime sahip kadınlara göre daha yüksektir.

Elde edilen bulgulardan şu sonuca ulaşılmıştır: Eğitim düzeyi ile dindarlık, dinin ibadet, bilgi ve etki boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, araştırmamızda öğrenim düzeyi arttıkça, anlamlı ve sistematik bir şekilde dindarlıkta düşüş görülmektedir. Başka bir ifadeyle eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak insanların dindarlaşma oranı düşmektedir. Bu sonuç bize, eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık düzeyinin artacağı genel görüşünün aksi yönde bir portre sunmaktadır.

Konuyla ilgi gerek Batı'da gerekse ülkemizde gerçekleştirilen çalışmalara baktığımızda, eğitim düzeyi ile dindarlık arasında bazen olumlu, bazen olumsuz ve oldukça karmaşık bir ilişkiler ağının olduğu görülmektedir.

Günay (1999)'ın yapmış olduğu çalışmasında, eğitim durumu yükseldikçe dinî yaşayışın şiddetinde azalma görülmüştür.¹⁶ Sezen (1993), öğrenim durumu arttıkça din duygusunun zayıfladığını tespit etmiştir.¹⁷ Yapıcı (2013)'nın bulgularında ise, İmam-Hatip liseleri ve İlahiyat fakülteleri hariç, öğrenim ile dindarlık arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmış ve bunun sebebi olarak modernitenin, sekülerizmin etkisi üzerinde durulmuş ve eğitim düzeyinin yükselmesiyle din ile ilgili şüphelerin artması, Ortaokul veya Lise mezunlarının diğer gruplara göre daha teslimiyetçi¹⁸ tavırlarının olmasıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Bunun yanı sıra eğitim düzeyi ile dindarlık arasında araştırma desenlerine göre doğrusal değil de dindarlık olgusunun çeşitli boyutlarına göre birbirinden farklı ilişki ve

¹⁶ Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, s. 276.

¹⁷ Sezen, Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı, s.289.

¹⁸ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık, ss. 265-267.

farklılık saptayan araştırmalarla¹⁹, herhangi bir anlamlı ilişki bulamayan çalışmalar da²⁰ yapılmıştır.

Yapılan araştırmalarda görüleceği üzere eğitim-öğretim durumunun yükselişine paralel olarak dindarlık düzeyinde ya da dini inanç, tutum ve davranışlarda bir düşüş eğiliminin görülmesi ülkemize özgü bir durumdur.²¹

Bu duruma ilişkin olarak pek çok sebep öne sürülebilir. Her şeyden önce ülkemizde eğitim veren okullarda din ile bilimin farklı iki kutup gibi karşı karşıya koyulması, “Türk eğitim sisteminin” dini normlardan tamamıyla dışlanmış ve seküler bir yapıya itilmiş olması²², mevcut eğitim sistemimiz içerisinde dine karşı mesafeli olmanın çağdaşlığın bir göstergesi olarak kabul edilmesi²³, kitle iletişim araçları vs. söz konusu sebeplerin başlıcaları arasında sayılabilir. Dolayısıyla böyle bir eğitim sistemi içerisinde yetişmiş olan bireyler genellikle dini inanç ve pratiklere şüpheyle bakmakta ve bazen ilgisiz bir tutum takınmaktadırlar. Bu durumda araştırmamızda yüksek okul veya üniversite mezunu olan öğrencilerin dini hayatın ibadet, bilgi ve etki boyutlarında düşük puan ortalamalarına sahip olmaları ve kendilerini daha az dindar olarak görmeleri son derece normal karşılanmalıdır.

Sonuç olarak elde edilen bulgulara göre, **“Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve Dindarlık Ölçeği alt boyutları ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık gösterecektir. Öğrenim durumu ile dindarlık seviyesi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olması beklenmektedir. Buna bağlı olarak, öğrenim düzeyi arttıkça dindarlık bireyin ibadete katılımı, dini duygu, içsel dini motivasyonu ve toplam dindarlık düzeyleri de artacaktır.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 1d) doğrulanmamıştır.

¹⁹ İlhan Topuz, Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Uludağ Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2003, ss. 131-133.

²⁰ M. Naci Kula, Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma, D.E.M. Yayınları, İstanbul 2005, ss. 216-217; Ali Ulvi Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, D.E.M. Yayınları, İstanbul 2004, ss. 134-135, 166-168.

²¹ Uysal, Türkiye’de Dindarlık ve Kadın, s. 147; Hasan Kayıklık, Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler, Baki Kitabevi, Adana 2003, ss. 205-206; Köktaş, a.g.e., ss.78, 215; Taplamacıoğlu, a.g.m., ss. 150-151; Belma Özbaydar, Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, Baha Matbaası, İstanbul 1970, ss. 57-63.

²² Orhan Türkoğan, Milli Kimliğin Yükselişi, Niçin Milletleşme? Alfa Basın Yayın., İstanbul 1999, s.333.

²³ Şerif Mardin, “Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (İçinde), Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s.62.

2.2. Demografik Özellikler-Benlik Saygısı ile İlgili Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, Benlik Saygısı ile “yaş, medeni durum, meslek durumu, en uzun süre yaşanan yer, gelir durumu ve eğitim düzeyi” arasındaki ilişki ve farklılığa yönelik yorum ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2.2.1. Yaş-Benlik Saygısı İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının yaşa göre karşılaştırmasına bakıldığında (Tablo 54, 55);

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Benlik Saygısı düzeyi en yüksek olan grup 45-64 yaş, daha sonra ise 21-44 yaş arasındaki kadınların oluşturduğu gruptur. Benlik Saygısı düzeyi en düşük olan grup ise 17-20 yaş aralığındaki kadınlardan oluşan gruptur. Buna göre yaş ilerledikçe Benlik Saygısı düzeylerinde artış olmaktadır.

Ülkemizde de Eşer'in (2005)²⁴ ve Yapıcı'nın²⁵ üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmalarda da yaş ile benlik saygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yani yaş ilerledikçe benlik saygısı düzeylerinde de manidar bir artış olduğu gözlenmiştir.

Bu sonuç, **“Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak yaşa göre farklılık gösterecektir. Kurs öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki/fark vardır. Yaş ilerledikçe Benlik Saygısında artış olacaktır. Yani ileri yaşlarda olanların daha yüksek düzeyde benlik saygısına sahip olacağı beklenmektedir.”** şeklindeki hipotezimizi (Hipotez 2a) doğrulamaktadır.

2.2.2. Medeni Durum-Benlik Saygısı İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının medeni duruma göre karşılaştırmasına bakıldığında (Tablo 56, 57);

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Dul kadınların benlik saygısı daha düşük, evlilerin benlik saygıları

²⁴ Hatice Eşer, Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi, Uludağ Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2005, s.55

²⁵ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, s.300.

daha yüksek çıkmıştır. Böylelikle medeni durumun benlik saygısı üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olduğu tespit edilmiştir.

Bu saha araştırmasından medenî durum ve benlik saygısı arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen veriler, Bradbury ve ark. (2002) ile Atakan (1987) tarafından konuyla ilgili araştırma sonuçlarına dayalı yapılan psikolojik değerlendirmelerle paralellik göstermektedir.²⁶ Yani söz konusu bu analizlerde de evlilerin benlik saygılarının, dullara göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma sonucunda evli yetişkinlerin, benlik saygıları düzeylerinin, bekâr ve dullardan daha yüksek olması, aile merkezli geliştirilen sosyal rollere bağlı olarak oluşan sosyal yaşam örüntüleriyle açıklanabilir. Zira Evlilikteki iki karşı cins arasındaki birincil ilişkilere dayalı bir iletişim biçimi, evlilerdeki yalnızlık algı düzeylerini düşürebildiği için aile içi kurulan sağlıklı bir iletişim, evli yetişkinlerin benlik saygısı düzeylerini yükseltmiş olabilir.²⁷

Dul kadınların benlik saygısı düzeylerinin düşük olmasında ise, Türk toplum yapısında ‘dul’ damgası yemenin, -eskisi kadar olmasa da- “sosyal izolasyon”a sebep olan sosyolojik bir doğurgu olması gösterilebilir. Doğal olarak söz konusu bu olgu da dul olan yetişkin bireyin özellikle sosyal ilişkilerini olumsuz anlamda etkileyebildiği için teorik olarak benlik saygısına bağlı memnuniyet düzeyinde bir düşmeye neden olabilir.

Elde edilen bulgulara göre, **“Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak medeni duruma göre farklılaşacaktır. Evli olanların benlik saygısı düzeyleri, bekâr, ayrı veya dul olanlara göre daha yüksektir.”** şeklinde ifade edilen hipotez (Hipotez 2f) desteklenmiştir.

2.2.3. Meslek Durumu-Benlik Saygısı İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının meslek durumuna göre karşılaştırmasına baktığımızda (Tablo 58, 59);

²⁶ N. B. Bradbury ve ark., “Evlilik Doyumunun Doğası ve Belirleyicileri Üzerine Araştırmalar: Son On Yılım Derlemesi”, (Çev. Şennur T. Kışlak), Türk Psikoloji Bülteni, Ankara 2002, C.8, S.24-25, ss.120-127; A. Semiha Atakan, “Boşanma Sürecinde Yaşanan Evreler”, Türk Psikoloji Dergisi, Ankara 1987, C.6, S.21, ss.72-75

²⁷ Zehra Yaşın Dökmen, Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004, ss. 190-200.

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık göstermemektedir ($p<0,05$). Öğrencilerin meslek değişkenleri ile Benlik Saygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Elde edilen bu sonuca göre, **“Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak meslek durumuna göre farklılık gösterecektir. Ev hanımlarının benlik saygısı diğerlerine göre daha düşüktür.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 2b) doğrulanmamıştır.

2.2.4. En Uzun Süre Yaşanılan Yer-Benlik Saygısı İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının en uzun süre yaşanılan yere göre karşılaştırmasını incelediğimizde (Tablo 60, 61);

Öğrencilerin yaşamının büyük çoğunluğunu geçirdiği yer değişkenlerine göre Benlik Saygısı düzeyleri arasında anlamlı fark vardır. Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Köy ve kasabada yaşayan kadınların Benlik Saygısı diğer yerlerde yaşayan kadınlara göre daha düşüktür.

Kentlerde kişisel gelişimi destekleyici pek çok aktivite ile karşılaşan bireyin kendi yeteneklerini tanıyıp, tercihlerine uygun bir yaşam tarzı geliştirmesiyle benlik saygısının yükseldiği düşünülmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, **“Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak en uzun süre yaşanılan yere göre farklılaşacaktır. Kırsal bölgede yaşayan kadınların benlik saygısı daha düşük, kentlerde yaşayanların benlik saygısı düzeyleri kırsal kesimde yaşayanlara göre daha yüksektir.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 2c) doğrulanmıştır.

2.2.5. Gelir Durumu-Benlik Saygısı İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının gelir durumuna göre karşılaştırmasına baktığımızda (Tablo 62, 63);

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Gelir durumu iyi olan kadınların Benlik Saygısı düzeylerinin diğer gelir gruplarındaki kadınlardan daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde gerçekleştirilen pek çok araştırmada araştırma bulgularımızla uyumlu bir şekilde gelir düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişkinin

ortaya çıktığı yani gelir düzeyi arttıkça, refah düzeyleri yükseldikçe bireylerin kendilerine olan saygı ve güvenlerinin de arttığı ve buna bağlı olarak da benlik saygısının da arttığı tespit edilmiştir.²⁸

Buna göre, ekonomik durumun ruh sağlığını olumlu yönde etkilediği söylenebilir. Ekonomik durumu iyi olan kişilerin, maddî açıdan problem yaşamamaları, geleceğe dair olumlu düşüncelerine neden olabilir. Ayrıca, yaşanan toplumda ekonomik açıdan üst seviyede olan kişilere gösterilen saygı da bu kişilerin özsaygılarını olumlu yönde etkiliyor olabilir. Diğer açıdan bakılacak olursa, maddî sıkıntılar içerisinde olan bir kişi, öncelikle bu sıkıntısından kurtulma isteği içinde olabilir. Maddî problemleri ortadan kaldıramadığı süre içerisinde de umudun yerini umutsuzluk alabilir. Maddî sıkıntıların yaşanması, aynı zamanda kaygıya da neden olabilir.

Esasında gelir düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlılık derecesinde bir farklılığın ortaya çıkmış olması son derece normal karşılanmalıdır. Zira zengin olanlar ekonomik imkanlara ve bunun beraberinde getirdiği ayrıcalıklara sahip olmalarından dolayı gelir durumu düşük olanlara göre, kendilerine daha fazla güven duyan bireyler olarak benlik saygıları yüksek kişilik yapıları geliştirmektedirler. Ayrıca üst sosyo-ekonomik düzeyde olmak, kişinin bilgisini, görgüsünü, dolayısıyla kültürünü zenginleştirmede bir avantaj sağlayabilmektedir. Aslında sosyo-ekonomik düzey daha çok ekonomik boyutla ilgili olmakla birlikte kültürel düzeyle de yakından ilişkilidir.

Bu doğrultuda elde edilen bulgular, “Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak gelir durumuna göre farklılık gösterecektir. Gelir düzeylerindeki farklılaşma, benlik saygısı düzeylerinde de farklılık doğuracaktır. Benlik Saygısıyla sosyo-ekonomik düzey arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre katılımcıların gelir düzeyi yükseldikçe benlik saygısı düzeyi de artacaktır. Gelir durumu iyi olan kadınların benlik saygısı diğer gelir gruplardaki kadınlara göre daha yüksektir.” şeklindeki hipotezimizi (Hipotez 2d) doğrulamaktadır.

²⁸ Mediha Korkmaz, “Yetişkin Örneklem İçin Bir Benlik Saygısı Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması”, Ege Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1996, s.87; Y. Yüksekaya, Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Ege Üniv. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi) İzmir 1995, s. 74; Sibel Vezir Başkara, Öz-Saygının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, ss. 87-88; Tülay Maşrabacı, Hacettepe Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi S.B.E, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 1994, s. 126.

2.2.6. Eğitim Durumu-Benlik Saygısı İlişkisi

Araştırmaya katılan kadınların Benlik Saygısı Ölçeği ortalamalarının eğitim durumuna göre karşılaştırmasına baktığımızda (Tablo 64, 65);

Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir ($p<0,01$). Öğrenim düzeyi yüksek olanların benlik saygısı düzeyleri, öğrenim düzeyi düşük olanlara göre daha yüksektir. Görüldüğü üzere araştırmada öğrenim düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Belli bir öğrenim gören bireylerin yaşam standartlarının hiç öğrenim görmeyen bireylere oranla daha yüksek olması ve öğrenim hayatlarında öğrendikleri birçok bilginin ışığında kazanmış oldukları meziyetler benlik saygılarını artırıyor olabilir. Eğitim düzeyindeki artış kişinin kendisini gerçekçi bir şekilde görüp değerlendirmesinde, olumlu ve olumsuz yönleriyle kabul edip saygı duymasında son derece etkili bir faktördür. Ayrıca eğitim seviyesinin yükselişine bağlı olarak çevrenin kişiye verdiği değer de artmakta bu da pozitif yönde tekrar kişinin kendisine yansımaktadır.

Bu araştırmada eğitim düzeyi ve benlik saygısı arasındaki farklılığa ilişkin elde edilen veriler Korkmaz (1996) ile Arıca (1995) tarafından yapılan çalışmalarla örtüşmektedir.²⁹ Yani adı geçen bu alan araştırmalarında da bireylerin eğitim düzeyleri yükseldikçe kendilerine olan saygı ve güvenlerinin arttığı belirlenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre **“Benlik Saygısı Ölçeği ortalaması istatistiksel olarak eğitim durumuna göre farklılaşacaktır. Öğrenim düzeyi yüksek olanların benlik saygısı düzeyleri, öğrenim düzeyi düşük olanlara göre daha yüksektir. İlkokul mezunu kadınların benlik saygısı diğer kadınlara göre düşük, Yüksekokul ve üzeri eğitime sahip kadınların benlik saygısı diğer kadınlara göre daha yüksektir.”** şeklindeki hipotezimiz (Hipotez 2e) desteklenmiştir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, yukarıdaki araştırma sonuçlarında görüldüğü üzere Benlik Saygısı-Dindarlık İlişisini tespit etmeye yönelik gerçekleştirilen çeşitli araştırmalardan elde edilen sonuçlar farklılık arz etmektedir. Ülkemizde sosyo-demografik değişkenler ile dindarlık ve benlik saygısı arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalarda

²⁹ Korkmaz, a.g.t., s. 87; Osman Tolga Arıca, Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi, Marmara Üniversitesi, S.B.E, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 94.

birbirinden farklı türden ilişkilerin ortaya çıkmasında, araştırma sonuçlarının birbirinden farklılık arz etmesinde, araştırmada kullanılan ölçeklerin, seçilen örneklem grubunun, kullanılan metot ve tekniklerin, araştırma sonucunda elde edilen istatistiksel parametrelere yüklenen anlamların farklı oluşu, sosyo-demografik değişkenler ile dindarlık-benlik saygısı arasındaki ilişkilerin tek yönlü ve tek boyutlu olmayışı gibi pek çok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle sosyo-demografik değişkenlerin, bireyin dinî yaşamı ve benlik saygısı üzerinde nasıl bir rol oynadığına ilişkin kesin bir değerlendirme yapılabilmesi, dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin daha net bir şekilde ortaya konulabilmesi, daha sağlıklı ve geçerli sonuçlara ulaşılabilmesi için konuyla ilgili Din Psikolojisi eksenli, dindarlığın çok boyutlu olarak kavramlaştırıldığı, daha geniş toplum kesimlerini kapsayan ve daha ziyade boylamsal nitelikte daha çok sayıda araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

2.3. Dindarlık-Dindarlık Alt Boyutları-Benlik Saygısı İlişisine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının ilk ölçüm ve ikinci ölçümlerinin karşılaştırmasına bakıldığında (Tablo 51, 52, 53);

Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç boyutunun ortalaması ilk ve ikinci ölçümde en yüksek, İbadet boyutunun ortalaması ise en düşüktür. Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından İnanç boyutunun ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık yoktur ($p>0,05$). Tecrübe, Etki, İbadet, Bilgi boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalamasının ise ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,01$). İkinci ölçümde ortalamalar artış göstermiştir.

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin dindarlık boyutlarındaki puan ortalamaları bakımından en yüksek ortalamanın dini inanç boyutunda olduğu, daha sonra bunu diğer boyutların takip ettiği gözlenmektedir. Dini hayatın boyutlarıyla ilgili en düşük puan ortalamasının ise İbadet ve Bilgi boyutlarına ait olduğu görülmektedir.

Dinin ve dini hayatın özünü teşkil eden inanç esaslarını benimseme ve bunlara bağlılık (İnanç boyutu), günümüz insanının dindarlığında çok önemli olduğu gibi bu inanç ve kanaatlerin etkisi de yüksek düzeyde olma eğilimindedir. Bununla birlikte bireylerin, inancın gereğini yerine getirmekten ibaret olan dini pratikleri (İbadetler) yerine getirme dereceleri ise biraz daha düşük olma eğilimindedir. İslam dinine göre, ideal olan her ne kadar

iman-amel bütünlüğü olsa da gerek bizim araştırmamızda gerekse sözü geçen araştırmalarda böyle bir sonucun ortaya çıkması, yaşanan sekülerleşmenin ve modernizmin dini hayata etkisini göstermektedir.

Burada şunu da ilave etmek gerekir ki, araştırmaya katılan öğrencilerin kendilerini dini yaşantı ve öznel dindarlık açısından nasıl nitelendirdikleri yönünde, kişinin kendi gözünde kendi dindarlığını değerlendirmesi diyebileceğimiz “öznel dindarlık algısı” düzeyinin belirlenmesi amacıyla **“kendinizi dindarlık bakımından nasıl değerlendiriyorsunuz?”** şeklinde yönelttiğimiz soruya katılımcıların vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde de bu bulguları destekler mahiyette sonuçlar elde edildiğini görmek mümkündür.

Konuyla ilgili tablo incelendiğinde (Tablo 27); ilk ölçümde öğrencilerin büyük çoğunluğu %69,7'lik bir oranla 523 kişi dini yaşantı bakımından kendilerini dindar olarak nitelendirmişlerdir. Çok dindar bir kişiyim ifadesinin mütevazı bir ifade olmadığını düşünüp, bu seçeneği işaretleyenler de bu sayıya dâhildir. Katılımcıların %14,9'u (112 kişi) kendini çok dindar olarak değerlendirirken, %15,3'ü (115 kişi) kendilerini biraz dindar biri olarak değerlendirmiştir. İkinci ölçümde ise, katılımcılardan %79,3'ü (571 kişi) kendilerini dindar biri olarak nitelerken hemen bunu müteakip katılımcıların %14,7'si (106 kişi) dini yaşantı bakımından kendilerini çok dindar biri olarak görmektedirler. Katılımcıların %6'sı (43 kişi) ise kendilerini biraz dindar biri olarak belirtmişlerdir. Kendisini dindar olmayan biri şeklinde niteleyen olmamıştır.

Araştırmamızda elde edilen bu verilere baktığımızda katılımcıların dindarlık düzeylerinin yüksek olduğunu görürüz. Bu durum **“Kursa gelen yetişkin bayanlar dindar kimselerden oluşmaktadır”** şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır. Bununla beraber katılımcıların kursa başlamadan önce kendilerini dini açıdan nasıl değerlendirdikleri ile kursta eğitim gördükten sonraki aşamada dini açıdan kendilerini nasıl değerlendirdiklerini tespiti yönelik yönelttiğimiz bu soruda ilk ölçüm ile ikinci ölçüm arasında bir karşılaştırma yaptığımızda, öğrencilerin kendilerini dindar olarak değerlendirenlerin düzeyinde %10 oranında bir artış olduğu, buna karşılık kendilerini ilk ölçümde biraz dindar biri olarak nitelendirenlerin oranında ise %9'luk bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu durum, kurslarda alınan eğitim ile öğrencilerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kendilerini daha fazla dindar olarak nitelendirmelerine katkı sağladığını göstermektedir.

Bütün bu elde edilen bu verilerden hareketle, **“Kur’an Kurslarında verilen eğitim bireylerin dindarlık açısından kendilerini daha dindar olarak görmelerine etki etmektedir.”** ve **“öğrencilerin öznel dindarlık algılarının eğitim sonunda farklılaşacağı ve söz konusu farklılığın dindarlığın artışı yönünde olacağı öngörülmektedir.”** şeklindeki hipotezimizin destek bulunduğunu söyleyebiliriz.

Benlik Saygısı Ölçeğinin ortalaması da Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ve öznel dindarlık algısında olduğu gibi benzer bir sonuç vermiştir. Yani Benlik Saygısı Ölçeği'nin ortalaması ikinci ölçümde ilk ölçümdekine göre düşmüştür, yani Benlik Saygısı artmaktadır. İlk ölçümde araştırmaya katılan kadınların %42,9'unun benlik saygısı yüksek, %55,3'ünün orta, %1,3'ünün ise düşük seviyede iken ikinci ölçümde ise %86,3'ünün benlik saygısı yüksek, %13,8'inin ise orta seviyededir. Benlik Saygısı Ölçeği'nin ilk ve ikinci ölçümleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,01$). İkinci ölçümde Benlik Saygısı puanı düşmüştür, yani Benlik Saygısı ikinci ölçümde ilk ölçüme göre kayda değer bir artış göstermiştir. (Bkz. Tablo 50, 51, 52)

Araştırmaya katılan kadınların Dindarlık Ölçeği ile Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının arasındaki ilişki analizine bakıldığında ise (Tablo 53);

İlk ölçümde Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Etki ($r=-0,096$; $p<0,01$), Bilgi ($r=-0,146$; $p<0,01$) boyutları ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması ($r=-0,132$; $p<0,01$) ile Benlik Saygısı Ölçeği puanı arasında negatif doğrusal anlamlı bir ilişki vardır. Yani Etki, Bilgi ve Dindarlık Ölçeği genel ortalaması arttıkça Benlik Saygısı artmaktadır.

İkinci ölçümde ise Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Tecrübe ($r=-0,116$; $p<0,01$) boyutu ile Benlik Saygısı Ölçeği puanı arasında negatif doğrusal anlamlı bir ilişki vardır. Yani Tecrübe boyutu ortalaması arttıkça Benlik Saygısı artmaktadır. Dolayısıyla kuvvetli bir Allah inancı ve Allah ile kurulan güçlü bir içsel bağlantının öz saygı düzeyini arttırıcı bir işlev üstlendiği söylenebilir.

Ülkemizde konuyla ilgili yapılan çeşitli çalışmalara bakacak olursak, Din ile Benlik kavramı ve Benlik Saygısı arasında ilişki olup olmadığını konu alan pek çok çalışma yapılmıştır. Ülkemizde benlik saygısı ve dindarlık ilişkisini doğrudan ele alan çalışmalara bakıldığında bu iki değişken arasında değişik türden bulguların ortaya çıktığı

görülmektedir.³⁰ Dolayısıyla dinden ne anlaşıldığına, dinin nasıl yaşandığına ve dindarlığın çeşitli görüntülerine göre yapılan çalışmaların bir kısmında dindarlık ile benlik saygısı arasında pozitif ilişki, bir kısmında negatif ilişki tespit edilmiş, diğer bir kısmında ise herhangi bir ilişki tespit edilmemiştir. Bu farklılıklar dindarlık ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin tek boyutlu olmamasından, sosyo-kültürel çevre farklılıklarından, seçilen örneklem grubunun özelliklerinden, bu konuda kullanılan farklı ölçek türlerinden kaynaklanabilmektedir. Ancak genel kanaate göre dinin genel anlamda benlik saygısı gelişimini olumlu etkilediği kabul edilmektedir.³¹

Konuyla ilgili çalışmamızı destekleyen ve benzer sonuçlar elde edilen araştırmalara baktığımızda, Şahin'in ergenler üzerinde gerçekleştirdiği araştırma hem dindarlığın inanç, davranış ve bilgi boyutlarıyla hem de genel dindarlıkla benlik saygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.³² Yine Ayten'in üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada ise dindarlığın tecrübe boyutu ile benlik saygısı arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.³³

Bu araştırmadan elde edilen verilere bakıldığında da genel kanaatle uyuşan bir netice elde edilmiş, araştırmada dindarlık ile benlik saygısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve **“Kur'an Kurslarında öğrenim gören, yetişkinlik döneminde bulunan bayan öğrencilerin dindarlık düzeyleri (dindarlıkları) ile benlik saygısı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır”** şeklindeki temel hipotezimiz doğrulanmıştır.

³⁰ İlgili araştırmalar için bkz; Nurten Kimter, Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma, Kriter Yayınevi, İstanbul 2012, ss.151-156, 228; Murat Yıldız-Betül Çapar, “Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C.10, S.1, 2010, ss. 103-131; Mustafa Koç, “Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki”, Uludağ Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2008, ss.50-59.

³¹ Murat Yıldız, “Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.13, İzmir 2006, ss.87-127.

³² Âdem Şahin, Ergenlerde Dindarlık ve Benlik, Adal Ofset, Konya 2007, ss.77-89.

³³ Ali Ayten, “Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, M.Ü. İ.F.D., S. 29/2, İstanbul 2005, s.202.

SONUÇ

Din ve Kur'an eğitimi, toplumumuzda hemen her dönemde gündemde yer alan konulardan birisi olmuştur.

Bugün Türkiye'de toplumun din konusunda aydınlatılması, din kültürü yönünden geliştirilmesi, yaygın ve yetişkin din eğitimi faaliyetleri ve diğer din hizmetlerini resmi olarak planlamak ve kurumsal anlamda en üst düzeyde yürütmekle yükümlü kamu kurumu, bir Anayasa kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'dır.

Kendisine toplumu dini konularda aydınlatma görevi verilen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu fonksiyonunu yerine getirdiği, yaygın ve yetişkin din eğitimi faaliyetlerinin en aktif ve etkili ayağını Kur'an Kursları oluşturmaktadır.

Kur'an Kursları Kur'an-ı Kerim okumanın öğretildiği ve temel dini bilgilerin verildiği müesseseler olmasının yanında öğrencilerin kendisiyle ve toplumla barışık ve özgüven sahibi olmalarını sağlayan, ferdin sosyalleşmesinde ve hayatının şekillenmesinde önemli etkiye sahip olan, bir arada yaşama ve sorumluluk bilinci oluşmasına katkıda bulunan, bünyesinde birtakım etkileşimlerin yaşandığı, bireylerin dindarlıklarının ve kişiliklerinin şekillendiği köklü bir tarihi geçmişe sahip yaygın din eğitimi kurumlarıdır.

Bu araştırma Psikoloji ve Din Psikolojisi alanlarında Benlik Saygısı ve Dindarlık ilişkisini Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur'an Kurslarında verilen din eğitiminin benlik saygısı ve dindarlık düzeylerine etkisini, bireylerin dini tutum ve davranışlarının oluşmasını nasıl etkilediğini boylamsal bir çerçevede ortaya koyan kapsamlı bir akademik çalışma olması sebebiyle sahasında yapılan ilk ve orijinal bir alan çalışmasıdır.

Bilecik İl Müftülüğü'ne bağlı Kur'an Kurslarında, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan farklı demografik özelliklere sahip yetişkin bayan öğrencilerin benlik saygısı ile dindarlık (dini hayatın boyutları ve öznel dindarlık algısı) arasındaki ilişkiyi konu edinen bu araştırmamızda, nicel araştırma yöntemlerinden Survey (tarama) yönteminin bir çeşidi olan İlişkisel Tarama Modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın amacı ve belirlediğimiz hipotezler doğrultusunda; öncelikle "dindarlık" bağımsız değişken, "benlik saygısı" bağımlı değişken olarak alınarak "dindarlık" ve "benlik saygısı" arasındaki korelasyonlar hesaplanmış, ikinci olarak ise sosyo-demografik özellikler bağımsız değişken, "dindarlık" ve "benlik saygısı" bağımlı değişken

olarak alınarak dindarlık ve benlik saygısı değişkenlerinin ayrı ayrı demografik değişkenlerle ilgili analizleri yapılmıştır.

Araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçları 2 kategoride özetlemek mümkündür.

Birinci kategori: Dindarlık, Dindarlık Boyutları-Benlik Saygısı Arasındaki İlişki:

Araştırma bulguları sonucunda, Dindarlık Ölçeği alt boyutlarından Tecrübe ($r=-0,116$; $p<0,01$) boyutu ile Benlik Saygısı arasında pozitif doğrusal anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buradan hareketle, kişinin kendini değerli görme, kendinden memnun olma, kendine karşı olumlu tutum içerisinde olma gibi özelliklerini içeren benlik saygısı ile zaman ve mekân üstü bir tecrübe yaşama, yüce bir varlık tarafından kuşatıldığını hissetme ya da benliğinin evrenle bütünleştiğinin farkına varma adımlarını kapsayan dinin tecrübe boyutu arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların dindarlık ölçeği alt boyutlarından Tecrübe boyutu ortalaması arttıkça, Benlik Saygısı artmaktadır. Dindarlığın tecrübe boyutu ile Benlik Saygısı arasında bir ilişki tespit edilmesi, dindarlığı içselleştirmiş bireylerin benlik saygılarında artış gerçekleştiğini göstermektedir. Dini tecrübe düzeyi arttıkça, ilahi mesajlar özüksendikçe, insanların benlik saygılarında bir artış gerçekleşmektedir.

Elde edilen bu bulgulara göre, "Dindarlık ölçeği genel ortalaması ve dindarlık ölçeği alt boyutları ortalaması arttıkça benlik saygısı artmaktadır." şeklindeki temel hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır. Zira sadece dindarlık alt boyutlarından Tecrübe boyutu ile Benlik Saygısı Ölçeği puanı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiş, diğer dindarlık alt boyutları ile herhangi bir anlamlı ilişki tespit edilememiştir.

İkinci Kategori: Dindarlık Ölçeği ve Benlik Saygısı Ölçeği puanlarının ilk ölçüm ve ikinci ölçümlerinin karşılaştırması:

Kur'an Kurslarında bir eğitim-öğretim yılı boyunca öğrenim gören Kur'an Kursu öğrencilerine kurs başında ve kurs sonunda olmak üzere iki defa yönelttiğimiz anket sorularına her iki ölçümde de verdikleri yanıtlara bakıldığında, öğrencilerin dindarlık, öznel dindarlık algıları, dindarlık alt boyutları ve benlik saygıları ortalamalarında önemli ve belirgin düzeyde artış olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin benlik saygısı, dindarlık ve öznel dindarlık algı düzeyleri ikinci ölçümde ilk ölçüme göre artış göstermiştir.

Araştırmamızda ayrıca Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayan öğrencilerin dindarlık düzeyleri (dindarlıkları) ile benlik saygısı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu" tespit edilmiştir. Kur'an Kursu öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri dindarlık düzeyine göre farklılaşmakta, dindarlık düzeyi puanları arttıkça benlik saygısı (öz saygı) düzeyinde artış görülmektedir. Bu doğrultuda dindarlık düzeyinin benlik saygısı düzeyini etkilediğini, böylece insanlar dindarlaştıkça benlik saygılarının artmakta oldukları tespit edilmiştir. Araştırmamızda elde edilen bu verilere göre, Kur'an Kurslarında öğrenim gören yetişkin bayanların Kur'an Kurslarında aldıkları bir yıllık (32 haftalık) eğitim, kadınların benlik saygılarına, onların dini inanç ve ibadetlerine, dini algılayış ve yaşayışlarına etki etmektedir.

Son olarak ifade etmek gerekirse, boylamsal olarak yapılan bu araştırma neticesinde bireylerin kursa başlamadan önceki durumları ile kursta eğitim aldıktan sonraki durum arasında dindarlık ve benlik saygısı seviyelerinde önemli ve belirgin düzeyde değişim/farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuç, Kur'an Kurslarının açılış amaçları ve hedefleri ile paralellik arz etmekte, kurslarda verilen eğitimin, derslerde okutulan "Dinim İslâm Temel Bilgiler" isimli ders kitabının, kurslarda uygulanan eğitim programı ve kurs ortamının öğrencilerin dini yaşantılarına ve benlik saygılarına olumlu yönde katkı sağladığının, kursların kendi amaç ve hedefleri doğrultusunda vazifelerini yerine getirme istikametinde olduklarının, Kur'an Kurslarının, öğrencilerinin benlik saygılarının ve dindarlık seviyelerinin yükseltilerek toplumun istenilen seviyeye gelmesinde, kendisiyle barışık bireyler ve huzurlu bir toplum oluşmasında büyük katkı sağlayabilecek kurumlardan biri olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

ÖNERİLER

İnsan hayatının büyük bir kısmının yetişkinlik dönemi içerisinde olduğu düşünüldüğünde “hayat boyu eğitim” için Kur’an Kursları, son derece önemli bir görevi yerine getirmektedir. Kuşkusuz ki Kur’an Kursları yetişkin kadınların din eğitimi için en önemli kurumların başında gelmektedir.

Yetişkinlik döneminde bulunan Kur’an Kursu öğrencilerinde Dindarlık ile Benlik Saygısı arasındaki ilişkilerin teorik bir çerçeve ve anket uygulaması kapsamında incelendiği bu çalışmanın sonuçlarıyla ilgili gelinen bu son noktada, sonuçların hem toplum/kamu yararına değerlendirilebilmesi hem de akademik anlamda bu konuda yapılacak diğer araştırmalara rehberlik yapabilmesi açısından bazı önerilerde bulunmak istiyoruz.

Kur’an Kurslarındaki eğitim-öğretim ve kursların yapısı, derslerde okutulan kitapların içeriği yeniden gözden geçirilmeli, toplumun her yaş ve kesiminden vatandaşın bu kurslara geldiği göz önüne alınarak yeni bir içerikle yeni bir eğitim-öğretim programı hazırlanmalıdır.

Araştırmamızda ortaya çıkan sonuca göre, Kur’an Kurslarında verilen eğitim neticesinde, dindarlık düzeyi yükseldikçe insanların benlik saygısının arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan hareketle insanlarımızın dindarlık ve benlik saygılarını arttırmak, benlik saygısı yüksek bireyler ve toplum oluşmasına katkı sağlamak ve gelecek nesillerin de dindar ve benlik saygısına sahip bireylerden oluşmasını temin etmek amacıyla, yaygın din eğitiminde her yönden kendini yetiştirmiş, gelişim-öğrenme psikolojisi bilgileri ile pedagojik formasyona sahip, yaygın ve yetişkin din eğitimi ile ilgili gerekli bilgiyle donatılmış kurs öğretmenlerine sahip olunması din eğitiminin kalitesi ve başarısı için son derece önemlidir. Zira din eğitimi almak üzere kurslara gelen bireylerin yüksek benlik saygısına sahip olmaları, onları yetiştirecek öğretmenlerin de yüksek benlik saygısına sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu amaçla Kur’an Kursu öğretmenlerinin benlik ve mesleki benlik saygılarını geliştirecek çalışmalarının yapılması büyük önem arz etmektedir. Ayrıca İlahiyat Fakültelerinde Kur’an Kursu Öğreticisi olmak isteyen adaylara tüm bu donanımları verecek bölümler açılarak bu ihtiyaca cevap verilmesi, hali hazırdaki görevlilerin eksikleri varsa bu eksikliklerin D.İ.B. tarafından açılacak hizmet-içi eğitim kurslarıyla tamamlanması yönünde çalışmalar yapılması yerinde bir uygulama olacaktır.

Kurslarda gerçekleştirilen eğitim faaliyetinde zamanın büyük bir kısmı öğrencilerin Kur'an'ı yüzünden doğru ve usulüne uygun okuma alışkanlığı kazanmaları için harcanmaktadır. Kur'an'ın sadece Arapça metnini, manasını anlamadan lafız olarak okumak Kursların kişide davranış değişikliği gerçekleştirme hedefini istenilen düzeyde sağlamayacaktır. Öğreticilerin Kur'an'ın anlaşılması ve öğrencilerin günlük hayatlarında kullanacakları esaslar elde edebilmeleri için çaba harcamaları, eğitimden beklenen esas hedefe ulaşılmasını sağlayacaktır. Zira hem Allah hem de Peygamberimiz Kur'an'ın anlaşılmasını ve günlük hayatta uygulanmasını emretmektedir. Bunun için öğrencilerin meal okumaya yönlendirilmesi ve imkân ölçüsünde derslerin bir kısmında o gün yüzüne okunan bölümlerin mealinin verilmesi ve kısa tefsirinin yapılması, ezberledikleri dua ve surelerin manalarını öğrenmeye teşvik edilmesi ibadetleri daha anlamlı hale getirecek ve o taktirde eğitimden asıl maksat olan öğrencilerde olumlu anlamda davranış değişikliğinin gerçekleşmesi daha mümkün olabilecektir.

Son olarak, Bilecik İl Müftülüğüne bağlı Kur'an Kurslarında yaptığımız bu çalışmadan elde edilen sonuçların bir eğitim kurumu olan Kur'an Kursları ve öğrencilerinin profili hakkında fikir verebileceği, bu ve benzeri konularda araştırma yapacak olan araştırmacılara kaynaklık edeceği, Kur'an Kursları ile ilgili yeni düzenlemelere ışık tutacağı, Kur'an Kurslarındaki eğitim-öğretim faaliyetlerinin kalitesinin artırılmasına, kurslarda gerçekleştirilen din öğretiminin yetişkin bireyler üzerindeki etkilerinin irdelenmesi bakımından program geliştirme/değerlendirme çalışmaları ve hizmet-içi eğitim programlarının oluşturulmasına, böylelikle bu kurumların bağlı olduğu Diyanet İşleri Başkanlığı'na katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- ACAR Nilüfer Voltan-İbrahim YILDIRIM-Tuncay ERGENE, “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, **Psikolojik Danışmada Yirmibeş Yıl: Makaleler** (içinde), Nobel Yayınları, Ankara 2003.
- ACAR Voltan Nilüfer, **Ne kadar farkındayım? Gestalt Terapi**, Babil Yayıncılık, Ankara 2004.
- ADIVAR A. Adnan, **Tarih Boyunca Bilim ve Din**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987.
- ADLER Alfred, **Kusursuzluk Çabası Yetersizlik Duygusu**, (Haz. Ahmet Aydoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- ADLER Alfred, **İnsan Doğasını Anlamak**, 18.Bsk, (Çev. Deniz Başkaya), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2013.
- ADLER Alfred, **Yaşamın Anlam ve Amacı**, (Çev. Kamuran Şipal), Say Yayınları, İstanbul 2014.
- AKDOĞAN Ali, **Sosyal Değişme ve Din**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- AKSEKİ A. Hamdi, **İslam Dini**, Nur Yay., İstanbul 1996.
- ALLPORT W. G., **Birey ve Dini** (Çev. Bilal. Sambur), İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- ALTUNIŞIK Remzi, Recai Coşkun-Serkan Bayraktaroğlu ve Engin Yıldırım, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, SPSS Uygulamalı**, 3.Bsk., Sakarya Kitabevi, Sakarya, 2004.
- APAYDIN Halil, **Kişilik Özelliklerinin Dinî Tutum ve Davranışlara Etkisi**, Ondokuzmayıs Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2001.
- ARICAK Osman Tolga, **Üniversite Öğrencilerinde Saldırganlık, Benlik Saygısı ve Denetim Odağı İlişkisi**, Marmara Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.
- ARLI Mine, Hamil NAZİK, **Bilimsel Araştırmaya Giriş**, Gazi Kitabevi, Ankara 2003.
- ARMANER Neda, **Din Psikolojisine Giriş**, C. I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1980.
- ARSEVEN Ali Doğan, **Alan Araştırma Yöntemi**, Gül Yayınevi, Ankara 1993.
- ARSLAN Hasan, “**Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları**”, Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, C. 4, S. 7, 2011.

- ARSLAN Mustafa, **Türk Popüler Dindarlığı**, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- ARSLAN Mustafa, **Dindarlık Farklaşması ve Popüler Dindarlık, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi**, (Der. Ünver Günay ve Celaleddin Çelik), Karahan Kitabevi, Adana 2006.
- ARSLANTÜRK Zeki, **“Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri”, Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, (Der. Hayati Hökelekli), Kurav Yayınları, İstanbul 2004.
- ARSLANTÜRK Zeki, **Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, 5.Bsk, Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- ATAKAN A. Semiha, **“Boşanma Sürecinde Yaşanan Evreler”**, Türk Psikoloji Dergisi, c. 6, S. 21, Ankara 1987.
- ATALAY Talip, **İlköğretim ve Liselerde Dindarlık Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma**, Dem Yayınları, İstanbul 2005.
- AY Mehmet Emin, **Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur’an Kurslarının Problemleri ve Beklentileri**, Uludağ Yayınları, Bursa 1995.
- AYDIN Ali Rıza, **Dinî İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri**, Ondokuzmayıs Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun 1995.
- AYDIN Betül, **Çocuk ve Ergen Psikolojisi**, Nobel Basımevi, Ankara 2005.
- AYDIN Mehmet Sami, **Din Felsefesi**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 10.Bsk., İzmir 2001.
- AYDIN Muhammet Şevki, **“Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Yeni açılımlar, Yeni Ufuklar Üzerine”**, Diyanet Aylık Dergi, S.172, Ankara 2005.
- AYDIN Muhammet Şevki, **“Değerler Eğitimi Açısından Kur’an Kursu”**, Diyanet Aylık Dergi, S. 245, Ankara 2011.
- AYDIN Muhammet Şevki, **Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur’an Kursu**, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2008.
- AYDIN Muhammet Şevki, **“Din Eğitimi Kurumu: Kur’an Kursu”**, Diyanet Aylık Dergi, S.180, Ankara 2005.
- AYDIN Muhammet Şevki, **“Kur’an Kursu ve Ezberci Eğitim”**, Diyanet Aylık Dergi, S.189, Ankara 2006.
- AYTEN Ali, **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**, 3.Bsk, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- AYTEN Ali, **Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık İlişkisi**, Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.

- AYTEN Ali **“Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”**, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 29/2, İstanbul 2005.
- AYTEN Ali, **Din Psikolojisi, Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar**, İz Yayıncılık, 3.Bsk., İstanbul 2012.
- AYVAIŞIK Belgin-Adnan ERKUŞ, **Psikoloji Terimleri Sözlüğü**, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara 2000.
- BACANLI Hasan, **Gelişim ve Öğrenme**, Nobel Yayıncılık, Ankara 2004.
- BACANLI Hasan, **Sosyal İlişkilerde Benlik ve Kendini Ayarlamanın Psikolojisi**, M.E.B. Yay., İstanbul 1997.
- BAHADIR Abdülkerim, **Jung ve Din**, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- BAHADIR Abdülkerim, **Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma**, 2.Bsk., İnsan Yayınları, İstanbul 2011.
- BALOĞLU Burhan, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi**, Der Yayınları, İstanbul 1997.
- BALTACI Cahit, **Türk Eğitim Sisteminde Kur’an Kurslarının Yeri, Kur’an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2000.
- BALTACI Cahit, **“Cumhuriyet Döneminde Kur’an Kursları”** Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S. 6, İstanbul 1999.
- BAŞKARA Sibel Vezir, **Öz-Saygının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Ankara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002.
- BAŞKURT İrfan, **Din Eğitimi Açısından Kur’an Öğretimi ve Yaz Kur’an Kursları**, 2.Bsk., Dem Yayınları, İstanbul 2007.
- BAŞKURT İrfan, **“İslam Eğitimine Dair Bazı Temel İlkeler”**, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, S.9, 2002.
- BAYMUR Feriha, **Genel Psikoloji**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.
- BAYRAKTAR M. Faruk, **Eğitim Kurumu Olarak Kur’an Kursları Üzerine Bir Araştırma**, Yıldızlar Matbaası, İstanbul 1992.
- BERGER Peter L., **Dinin Sosyal Gerçekliği**, (Çev. A. Coşkun), İnsan Yay, İstanbul 1993.
- BİLGİN Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Gün Yayıncılık, Ankara 2001.
- BİLGİN Nuri, **Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Kavramlar, Yaklaşımlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003.

- BİLGİN Vejdi, **“Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 12, S.1, Bursa, 2003.
- BİRAND Kamiran, **Dinin Mahiyeti Hakkında**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, I-IV, Ankara 1957.
- BRADBURY N. B. ve ark., **“Evlilik Doyumunun Doğası ve Belirleyicileri Üzerine Araştırmalar: Son On Yılın Derlemesi”**, (Çev. Şennur T. Kışlak), Türk Psikoloji Bülteni, C. 8, S. 24-25, Ankara 2002.
- BUDAK Selçuk, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2009.
- BURGER Jerry M., **Kişilik (Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri)**, Kaknüs Yayınları, (Çev. İnan DENİZ & Erguvan SARIOĞLU) İstanbul 2006.
- BUYRUKÇU Ramazan, **Kur’an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)**, Fakülte Kitabevi, Isparta 2001.
- BUYRUKÇU Ramazan, **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, T.D.V. Yayınları, Ankara 2008.
- BÜLBÜL A. Sudi, **Halk Eğitime Giriş**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 1991.
- BÜYÜKDİNÇ Mustafa, **Sekiz Yıllık Kesintisiz Zorunlu Temel Eğitim Sonrası Kur’an Kurslarında Eğitim ve Öğretim**, Sakarya Üniversitesi S.B.E., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2001.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, 5.Bsk., Pegem Yayınları, Ankara 2005.
- BÜYÜKÖZTÜRK Şener, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz, Funda Demirel, Ebru Kılıç Çakmak, **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Pegem Akademi Yayın., Ankara 2014.
- CANAN İbrahim, **Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, C. 16., Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- CARROL John, **Benlik ve Ruh, (Modern Batı’nın Anlam Arayışı)**, (Çev. İhsan Durdu), Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2008.
- CHALLEYE Felicien, **Dinler Tarihi**, (Çev. Samih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İstanbul 1998.
- CEBECİ Suat, **Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim**, 3.Bsk., İz Yayıncılık, İstanbul 2005.
- CERTEL Hüseyin, **Din Psikolojisi**, Andaç Yayınları, Ankara 2003.

- CEVHER Fatma Nilgün-Mustafa BULUŞ, “**Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı Önemi ve Geliştirilmesi**”, Akademik Dizayn Dergisi, S.2, Denizli, 2007.
- CEVİZCİ Ahmet, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, İstanbul 2003.
- CEVİZCİ Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- CİLACI Osman, **Dinler Ve İnançlar Terminolojisi**, Damla Yay., Ankara 2001.
- CİMİLLİ Can, **Kültür ve Depresyon: Türkiye’den Bir Bakış**, (Yay. Haz. Kemal Sayar), **Kültür ve Ruh Sağlığı: Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri** (içinde), Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- CİRHİNLİOĞLU Zafer, Üzeyir OK, Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU, **Dindarlık Ruh Sağlığı Ve Modernite**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2013.
- COŞKUN Ali, **Sosyal Değişme Kadın Ve Din**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.
- CÜCELOĞLU Doğan, **İnsan ve Davranışı (Psikolojinin Temel Kavramları)**, 17.Bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.
- ÇAĞRICI Mustafa, **İslam Düşüncesinde Ahlak**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- ÇAĞRICI Mustafa, “**Kur’an Kursu**”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.26, TDV. Yayın, Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 2002.
- ÇAPÇIOĞLU İhsan, “**İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yakın Sosyal Çevre ile İlişkilerinde Etkili Bir Faktör Olarak Dindarlık**”, Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSAD), Yıl: 12, S. 3, Ankara 2008.
- ÇAYCI Ahmet, “**Kavram ve Tanımlar**”, **Mitoloji ve Din**, (Ed: Remzi Duran), Anadolu Üniversitesi Yayını, S. 2., Eskişehir 2012.
- ÇÖLLÜ E. Fazıl, “**Kamuoyu Araştırmalarında Güvenirlik ve Geçerlilik**”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C. 10 S.1-2, Konya 2008.
- ÇUHADAROĞLU Füsun, “**Gençlerde Benlik Saygısı ile İlgili Bir Araştırma**”, XXI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 1985.
- ÇUHADAROĞLU Füsun, **Adolesanlarda Benlik Saygısı**, Hacettepe Üniv. Tıp Fak. Psikiyatri Bölümü (Yayınlanmamış Tıpta Uzmanlık Tezi), Ankara 1986.
- DAM Hasan, **Yetişkinlerin Din Eğitimi**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi S.B.E. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2002.
- DARYAL Ali Murat, **Dini Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.

- DEBRAY Pierre- RİTZEN, **Freud Skolastiği**, (Tercüme: A. Fikret GÖKDEMİR, A. Çetin ERTÜRK), TDV. Yayınları, Ankara 1991.
- DEMİRCİ Mehmet, **İbadetlerde Manevi Boyut**, Mavi Yayıncılık, İstanbul 2004.
- D.İ.B. **Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği**, Ankara, 2012 (Resmî Gazete Yayın Tarih ve Sayısı: 07.04.2012 Resmî Gazete Sayısı: 28257)
- DÖKMEN Zehra Yaşın, **Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar**, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004.
- DÜZGÜN Şaban Ali, **Din, Birey ve Toplum**, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- ERSANLI Kurtman, **Benliğin Gelişimi ve Görevleri**, 3.Bsk., Tarcan Matbaa Yayıncılık, Ankara 2012.
- EŞER Hatice, **Üniversite Öğrencilerinde Dini İnanç ve Benlik Saygısı İlişkisi**, Uludağ Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2005.
- FIRAT Erdoğan, **Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusu: Din Psikolojisi Açısından Bir Değerlendirme**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1977.
- FRANKL Viktor E., **İnsanın Anlam Arayışı**, (Çev. Selçuk Budak), 8.Bsk., Öteki Yay., İstanbul, 2007.
- FREUD Sigmund, **Civilisation and Its Discontents**, Norton, New York, 1962.
- FROMM Erich, **Psikanaliz ve Din**, (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İstanbul 2004.
- FROMM Erich, **Psychoanalysis and Religion**, Yale University Press, London, 1963.
- FROMM Erich, **Umut Devrimi**, (Çev. Şemsa Yeğın), Payel Yay, İstanbul 1990.
- FROMM Erich, **Sahip Olmak Ya da Olmak**, (Çev. Aydın Arıtan), 5.Bsk., Arıtan Yay, İstanbul 1994.
- GANDER Marry J. ve Harry W. Gardiner, **Çocuk ve Ergen Gelişimi**, (Haz. Bekir Onur), (Çev. Ali Dönmez), 6.Bsk., İmge Kitabevi, Ankara 2007.
- GEÇTAN Engin, **Psikanaliz ve Sonrası**, Metis Yayınları, İstanbul 2012.
- GEÇTAN Engin, **Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

- GLOCK Charles Y., **Dindarlığın Boyutları Üzerine**, (Çev. Günter Kehrer), **Din Sosyolojisi**, Derleyenler: Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, İstanbul 1998.
- GÖKÇE Birsen, **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınları, Ankara 1992.
- GÖLCÜK Şerafeddin, **İslam Akaidi**, 5.Bsk., Esra Yayınları, Konya 1997.
- GÖZÜTOK Şakir, **İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi**, (Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim), Fecr Yayınları, Ankara 2002.
- GÜNAY Ünver, **Dindarlığın Sosyolojisi**, Ünver Günay, Celaleddin Çelik (Ed.), **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi** (içinde), Karahan Kitabevi, Adana 2006.
- GÜNAY Ünver, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- GÜNAY Ünver, **Erzurum Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat**, Dergâh Yayınları, Erzurum, 1999.
- GÜNDÜZ Şinasi, **Yaşayan Dünya Dinleri**, D.İ.B. Yayın., 2.Bsk., İstanbul 2007.
- GÜNEŞ Firdevs, **Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)**, Ocak Yayınları, Ankara 1996.
- GÜNEY Salih, **Davranış Bilimleri**, 4. Bsk., Nobel Yay., Ankara 2008.
- GÜNGÖR Erol, **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.
- GÜRSES İbrahim, **Dindarlık ve Kişilik**, Emin Yayınları, Bursa 2010.
- GÜRSES İbrahim, **“Dindarlık ile İlgili Tutumlar ve Oteriteryen Kişilik İlişkisi”**, **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi** (içinde), (Der. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- GÜRSES İbrahim, **Kölelik ve Özgürlük Arasında Din: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Sosyal Psikolojik Bir Araştırma**, Arasta Yayınları, Bursa 2001.
- HALL Calvin S., **Freudyan Psikolojiye Giriş**, (Tercüme: Ersan Devrim), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2010.
- HORNEY Karen, **Çağımızın Tedirgin İnsanı**, (Çev. Ayda Yörükkan), Tur Yayınları, İstanbul 1980.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Psikolojiye Giriş**, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa 2011.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisine Giriş**, 2.Bsk., Değerler Eğitimi Merkezi (DEM) Yayınları, İstanbul 2012.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Din Psikolojisi**, 9.Bsk., Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları, Ankara 2011.

- HÖKELEKLİ Hayati, **İslam Psikolojisi Yazıları**, Dem Yayınları, İstanbul 2012.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- HÖKELEKLİ Hayati, **“Gayba İmanın Psiko-Sosyal Sonuçları”, Kur’an ve Tefsir Araştırmaları**, -V, Ensar Neşriyat, İstanbul 2003.
- HÖKELEKLİ Hayati, **Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din**, Dem Yayınları, İstanbul 2008.
- İBN HALDUN **Mukaddime**, (Çev. Süleyman Uludağ), C.2, 6.Bsk., Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.
- İMAM NEVEVÎ **Riyâzü’s Salihîn Tercümesi**, Erkam Yayınları, İstanbul 2011.
- İMAMOĞLU Vahit, **Mehmet Akif Ve İnanan İnsan**, Ravza Yayınları, İstanbul 1996.
- İSLAMOĞLU Hamdi, **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, Beta Yayınları, İzmit 2009.
- JAMES William, **The Varieties of Religious Experience**, New American Library, New York 1961.
- JAMES William, **The Principles of Psychology**, Dover Publications, New York 1918.
- JUNG Carl Gustav, **Psikoloji ve Din**. (Çev. Raziye Karabey), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 1998.
- JUNG Carl Gustav, **Keşfedilmemiş Benlik**, (Çev. Canan Ener Sılay), İstanbul 1999.
- KAĞITÇIBAŞI Çiğdem, **Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KAPTAN Saim, **Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri**, Tek Işık Web Ofset Yayınları, Ankara 1993.
- KARABOĞA M., **Çocuklarda Bağlanma Stilleri ve Benlik Saygısının Aleksitimi Üzerindeki Yordayıcı Rolünün İncelenmesi**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 2011.
- KARACA Faruk, **Dinî Gelişim Teorileri**, Dem (Değerler Eğitimi Merkezi) Yayınları, İstanbul 2007.
- KARACA Faruk, **Din Psikolojisi**, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon 2011.
- KARAGÖZ İsmail, **“İbadet”, Dini Kavramlar Sözlüğü**, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2006.
- KARACOŞKUN Mustafa Doğan, Bilal SAMBUR, Ümit HOROZCU, Sema YILMAZ, Ayşe Şule YÜKSEL, **Din Psikolojisi**, 2.Bsk., (Editör: Karacoşkun, Mustafa Doğan), Ankara 2013.

- KARAHAN Fikret, Mehmet E. SARDOĞAN, Ali Haydar ŞAR, Ercümen ERSANLI, Hatice KUMCAĞIZ, “**Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri ile Benlik Saygısı Düzeyleri Arasındaki İlişkiler**”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.18, Samsun 2004.
- KARAMAN Fikret, İsmail KARAGÖZ, İbrahim PAÇACI, Mehmet CANBULAT, Ahmet GELİŞGEN, İbrahim URAL, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB. Yayınları, Ankara 2006.
- KARAMAN Hayreddin-Ali BARDAKOĞLU-Yunus APAYDIN, **İlmihal 1: İman ve İbadetler**, T.D.V. Yayınları, Ankara 2012.
- KARAMAN Fikret, “**İman**”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, D.İ.B. Yayınları, Ankara 2006.
- KARASAR Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, 14. Bsk., Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara 2005.
- KAYA Mevlüt, **Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum**, Etüt Yayınları, Samsun 1998.
- KAYA Mevlüt, “**Benliğin Gelişimi ve Kendini Gerçekleştirme**”, **Çocukluk Dönemi ve Eğitimi** (içinde), Ensar Neşriyat, İstanbul 1998.
- KAYADİBİ Fahri, “**Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu**”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, S.8, İstanbul 2001.
- KAYIKLIK Hasan, **Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine**, Karahan Kitabevi, Adana 2011.
- KAYIKLIK Hasan, “**Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları**”, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C. 5, S. 13, Ankara 2002.
- KAYIKLIK Hasan, **Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç Davranış Etkileşimi**, C.19, S.3, İslami Araştırmalar Dergisi, 2006.
- KAYIKLIK Hasan, **Dini Yaşayış Biçimleri” Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme**, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2000.
- KAYIKLIK Hasan, **Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler**, Baki Kitabevi, Adana 2003.
- KILAVUZ A. Saim, **Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş**, 10.Bsk, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004.
- KIRCA Celal, “Din”, **İslami Kavramlar Ansiklopedisi**, Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- KİMTER Nurten, “**Üniversiteli Gençlerde Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**”, C.2, S.2, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Çankırı 2011.

- KİMTER Nurten, “**Ergenlerde Benlik Saygısının ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi**”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Antakya, C.9, S.1, 2012.
- KİMTER Nurten, **Benlik Saygısı ve Din: Üniversiteli Gençlerde Öz Saygı ve Din Üzerine Ampirik Bir Araştırma**, Kriter Yayınevi, İstanbul 2012.
- KİRMAN M. Ali, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004.
- KOÇ Bozkurt, “**Kişilik ve Din**”, Tabula Rasa Dergisi, S.4, Yıl 2, Isparta 2002.
- KOÇ Ahmet, **Kur’an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik**, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005.
- KOÇ Mustafa, **Yetişkinlik Döneminde Dindarlık İle Benlik Kavramı Değişkenleri Arasındaki İlişki**, Uludağ Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2008.
- KOÇ Mustafa, “**Dindarlık İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma**”, UÜ İlâhiyat Fakültesi Dergisi, C.18, S.1, 2009.
- KORKMAZ Mediha, **Yetişkin Örneklem İçin Bir Benlik Saygısı Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması**, Ege Üniversitesi, S.B.E., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996.
- KOŞTAŞ Münir, **Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış**, T.D.V. Yayınları, Ankara 1995.
- KÖKNEL Özcan, **Kimliğini Arayan Gençliğimiz**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2001.
- KÖKNEL Özcan, **Kişilik**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2001.
- KÖKTAŞ M. Emin, **Türkiye’de Dini Hayat: İzmir Örneği**, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.
- KÖSE Ali & Ali Ayten, **Din Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- KÖSE Ali, **Freud ve Din**, 4.Bsk., İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- KÖYLÜ Mustafa, **Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi**, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- KULA M. Naci, “**Deprem ve Dini Başa Çıkma**”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.1, 2002.
- KULA M. Naci, **Bedensel Engellilik ve Dinî Başa Çıkma**, D.E.M. Yayınları, İstanbul 2005.
- KULA M. Naci, **Kimlik ve Din**, Ayışığı Kitapları İstanbul 2001.

- KULAKSIZOĞLU Adnan, **Ergenlik Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.
- KUR'AN-I KERİM **Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- KURT Abdurrahman, **İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme**, Emin Yay., Bursa 2009.
- KURT Abdurrahman, **Din Sosyolojisi**, Dora Yayıncılık, Bursa 2011.
- KURT Abdurrahman, **“Dindarlığı Etkileyen Faktörler”**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.18, S. 2, Bursa 2009.
- KURT İhsan, **Yetişkin Psikolojisi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- MARDİN Şerif, **“Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler”**, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** (İçinde), (Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- MASLOW Abraham H., **Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler**, (Çev. H. Koray Sönmez), Kuraldışı Yay., İstanbul 1996.
- MASLOW Abraham, **İnsan Olmanın Psikolojisi**, Kuraldışı Yayıncılık, Türkçesi: Okhan GÜNDÜZ, İstanbul 2011.
- MAŞRABACI Tülay, **Hacettepe Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi**, Hacettepe Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1994.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, **Kişilik ve Din**, Değerler Eğitimi Merkezi (DEM) Yayınları, İstanbul 2004.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, **Tanrıyı Tasavvur Etmek**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, **Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma** (İstanbul Örneği), Marmara Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1999.
- MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, **“Klasik Kuramlar ve Modern Araştırmalar Bağlamında Dindarlık ve Kişilik”**, **Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi** (İçinde), Ed. Ünver Günay-Celaleddin Çelik, Karahan Kitabevi, Adana 2006.
- MEHMEDOĞLU Yurdagül, **Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi**, Rağbet Yay., İstanbul 2001.
- MORRISON A. Cressy, **İnsan Kâinat Ve Ötesi**, Terc. Bekir Topaloğlu, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.
- MURPHY Joseph, **Özgüven ve Özsaygı Kazanmak**, Çev. Müzeyyen Baturay, 21. Yüzyıla Uyarlayan: Artur R. Pell, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2011.

- NEBEVİ Muhyiddin, **Riyazüs Salihin ve Tercemesi**, (Çev. Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem), C. 2, 12.Bsk., Hadis No:995, DİB Yayınları, Ankara 1990.
- NECATİ M. Osman, **Kur'an ve Psikoloji**, (Çev. Hayati Aydın), Fecr Yayınları, Ankara 1998.
- OK Üzeyir, **İnanç Psikolojisi, (Yaşamı Anlamlandırma Biçiminin Hayat Boyu Gelişimi)**, Avrasya Yayınları, Ankara 2007.
- OKÇABOL Rıfat, **Halk Eğitimi (Yetişkin Eğitimi)**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2007.
- OKUMUŞ Ejder, **Gösterişçi Dindarlık**, Özgü Yayınları, İstanbul 2005.
- OKUMUŞ Ejder; **"Kadın Dindarlığının Sosyolojik Yansımaları"**, Diyanet Aylık Dergi (Ek). S. 207, 2008.
- OKUMUŞ Ejder, **"Gösterişçi Dindarlık"**, SBARD, S. 8, Ankara 2006.
- OKUMUŞ Ejder, **Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık**, İslamiyat Dergisi, C.5, 2004.
- OKUTAN Birsen Banu, **Popüler Kültür ve Kadın**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2013.
- ONAY Ahmet, **Dindarlık, Etkileşim ve Değişim (Üniversite Öğrencileri Örnekleme)**, Dem Yayınları, İstanbul 2004.
- ONUR Bekir, **Gelişim Psikolojisi**, 6.Bsk., İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2014.
- ÖCAL Mustafa, **İslam Eğitim Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa 2002.
- ÖNER Necla, **Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler**, 3.Bsk., Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1997.
- ÖNER Uğur, **"Benlik Gelişimine İlişkin Kuramlar" Ergenlik Psikolojisi (içinde)**, Hacettepe T.A.Ş. Kitapçılık Ltd. Şti., Ankara,1985.
- ÖZBAYDAR Belma, **Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma**, Baha Matbaası, İstanbul 1970.
- ÖZKAN İshak, **"Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler"**, Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, C. VII, S.3, 1994.
- ÖZLER İbrahim, **Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği)**, Atatürk Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2007.
- ÖZTÜRK Özlem, **Kur'an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)**, Selçuk Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007.

- PAÇACI İbrahim, **“Kültürümüzde Din ve Dindarlık”**, S.155, Diyanet Aylık Dergi, Ankara 2003.
- PAZARLI Osman, **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, Ankara 1993.
- PEKER Hüseyin, **Din Psikolojisi**, 2.Bsk., Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.
- PEKER Hüseyin, **Din Bilimleri 1**, Ankuzem Yayınları, Ankara 2005.
- PLUMMER Deborah, Benlik Saygısı Çocuklarda Nasıl Geliştirilir? (Çev. Emel Aksay) Sistem Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ROSENBERG A. Morris, **Society And The Adolescent Self İmage**, Princeton Universty, Press, Princeton, 1965.
- SAYAR Kemal, **Ruh Hali (Bireysel Mutluluk-Sosyal Mutluluk)**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- SAYAR Kemal, **“Kültürel Bakış Açısında Benlik ve Kişilik”**, Yeni Symposium, 41 (2), 2003.
- SAMBUR Bilal, **“Din ve Psikoloji İlişisini Yeniden Düşünmek”**, C.19., S.3., İslami Araştırmalar Dergisi, 2006.
- SAMBUR Bilal, **“Din ve Psikoloji İlişisini Yeniden Düşünmek”**, İslami Araştırmalar Dergisi, c.19, S.3, 2006.
- SAMBUR Bilal, **İslam’ın Aktüel Değeri**, 2.Bsk., Katkı Yayınları, Ankara 2007.
- SENCER Muzaffer, **Toplum Bilimlerinde Yöntem**, 3.Bsk., Beta Yayınları, İstanbul 1989.
- SEZEN Yümni, **Sosyoloji Açısından Din**, İFAV Yayınları, İstanbul 1998.
- SEZEN Yümni, **Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı**, İFAV Yayınları, İstanbul 1993.
- SÖNMEZ Bülent, **Modern Batı Düşüncesi Hristiyanlık ve Din Algısı**, NKM Yayınları, İstanbul 2008.
- SPİNKs G. Stephens, **Psikoloji ve Din**, (Çev. Bozkurt Koç ve Zeynep Özcan), Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.13, S.1, Adana 2008.
- STARK Rodney, Glock Charles Y., **American Piety: The Nature of Religious Commitment**, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, USA 1968.
- STRİZENEC Michal, **Dindarlık ve Bilışsel Süreçler**, (Çev. Abdulvahid Sezen), C.10, S.3., Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2010.
- SUBAŞI Necdet, **Gündelik Hayat ve Dinsellik**, İz Yayınları, İstanbul 2004.

- SUBAŞI Necdet, **“Türk(ıye) Dındarlığı, Yeni Tipolojiler”**, İslamiyat Dergisi, C.5, S.4, 2002.
- SUCU Ayşe, **İnsan Olmaktır Dındarlık**, Lotus Yayınvevi, Ankara 2011.
- ŞAHİN Âdem, **Ergenlerde Dındarlık ve Benlik**, Adal Ofset, Konya 2007.
- ŞAHİN Âdem, **İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Fakültelerinde Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Araştırma**, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1999.
- ŞAHİN Âdem, **“Ergenlerde Dındarlık-Benlik Saygısı İlişkisi”**, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.19, Konya 2005.
- ŞAHİN Âdem, **Üniversite Öğrencilerinde Dini Hayat** (Fakülteler Arası Karşılaştırmalı Bir Araştırma), Özgün Dizi Yay., Konya 2001.
- ŞAHİN Kâmil, **“Edebalı”, İslam Ansiklopedisi**, C.10., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994.
- ŞEN Süleyman Zihni, **Kur’an Kursu Öğrenci ve Öğreticilerinin Beklenti ve Sorunları**, Uludağ Üniversitesi, S.B.E, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 1995.
- ŞENGÜDEN Hasan Kenan, **2006 Yılı Müftülük Faaliyetlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi**, Selçuk Üniversitesi S.B.E., (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.
- ŞENTÜRK Habil, **İslami Hayatın Psikolojik Temelleri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ŞENTÜRK Habil, **Din Psikolojisi**, Esra Yayınları, İstanbul 1997.
- ŞENTÜRK Habil, **İbadet Psikolojisi**, 2.Bsk., İz Yayıncılık., İstanbul 2008.
- ŞİMŞEK Hasan -Ali Yıldırım, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2000.
- TAŞ Kemalettin, **“Dındarlığa Etki Eden Faktörler”**, S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 13, Isparta 2004.
- TAŞ Kemaleddin, **“Türkiye’de Dındarlık Alguları”**, 4. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri, 2009.
- TAŞ Kemaleddin, **“Dındarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma”**, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 15, S. 2, 2010.
- TEKİN Mustafa, **Dındarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, KURAV Yayınları, 2004.

- TEKİN Mustafa, “**Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım**”, **Dindarlık Olgusu Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, Der. Hayati Hökelekli, Kurav Yayınları, İstanbul 2004.
- TAPLAMACIOĞLU Mehmet, “**Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi**”, A.Ü.İ.F.D., Ankara, 1962.
- TDK **Türkçe Sözlük**, Ankara 2011.
- TOPUZ İlhan, **Dini Gelişim Seviyeleri ile Dini Başa çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**, Uludağ Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 2003.
- TOSUN Cemal, **Din Eğitimi Bilimine Giriş**, 2.Bsk., Pagem A Yayınları, Ankara 2002.
- TÜMER Günay, “**Din**”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Divantaş Diyanet Vakfı Neşriyat, C. 9, İstanbul 1994.
- TÜMER Günay ve Abdurrahman KÜÇÜK, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., İstanbul 1993.
- TÜRKDOĞAN Orhan, **Milli Kimliğin Yükselişi, Niçin Milletleşme?** Alfa Basın Yayın., İstanbul 1999.
- URAL İbrahim, “**Kur’an Kursları ve Din Eğitimi**”, **İmam-Hatip Liselerinin Kuruluşunun 40. Yılı Münasebetiyle Tartışmalı İlmî Toplantı, Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi**, İslam Medeniyeti Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- USTA Mustafa, **Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları**, Marmara Üniversitesi, İFAV. Yay., İstanbul 2001.
- UYSAI Veysel, “**Dinî Hayat ve Şahsi Özellikler, Bir Alan Araştırması**”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, S. 2, 1995.
- UYSAI Veysel, **Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri**, Marmara Üniversitesi, İFVY. İstanbul 1996.
- UYSAI Veysel, **Türkiye’de Dindarlık ve Kadın**, Dem Yayınları, İstanbul 2006.
- UYSAI Veysel, “**İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma**”, **İslami Araştırmalar**, C.8, S. 3-4, İstanbul 1995.
- VERGOTE Antoine, **Din, İnanç ve İnançsızlık**, (Çev. Veysel Uysal), İ.F.A.V. Yay., İstanbul 1999.
- YAPAREL Recep, **20-40 Yaşlar Arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, S.B.E., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1987.

- YAPAREL Recep, **“Dinin Tarifi Mümkün m?”**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.4., İzmir 1987.
- YAPICI Asım, **Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık**, 2.Bsk., Karahan Kitabevi, Adana 2013.
- YAPICI Asım & Hasan KAYIKLIK, **“Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın zsaygı Ve Kaygı İle İlişkisi**, (Çukurova niversitesi rneği)”, Değerler Eğitimi Dergisi, C.3, S.9, İstanbul, 2005.
- YAVUZ Kerim, **“Din Psikolojisinin Araştırma Alanları”**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.5, Erzurum 1982.
- YAVUZ Kerim, **“Günümüzde Din Psikolojisi”**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.8, 1988.
- YAVUZER Haluk, **Eğitim ve Gelişim zellikleriyle Okul ağı çocuğu**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- YAVUZER Haluk, **ocuk ve Ergen Eğitiminde Anne-Baba Tutumları**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- YAZIR M. Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, Zehraveyn Yay., İstanbul 1990.
- YILDIRIM Ali, Hasan şİMŞEK, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2000.
- YILDIZ Murat, **Dini Hayat ile lm Kaygısı Arasındaki İlişi zerine Bir Araştırma**, DE., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1998.
- YILDIZ Murat, **lm Kaygısı ve Dindarlık**, 2.Bsk., İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2014.
- YILDIZ Murat, **ocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi**, İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir 2007.
- YILDIZ Murat, **“niversite ğrencilerinin Benlik Tasarımlarının Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi”**, İslami Araştırmalar Dergisi, C.19 (3), 2006.
- YILDIZ Murat, **Dinsel Yönelim Biçimleri ve Bazı Demografik Değişkenler Açısından niversite ğrencilerinin Benlik-Tasarımları zerine Bir Araştırma**, Tabula Rasa, Yıl: 6, S. 17, 2006.
- YILDIZ Murat, **“Dindarlığın Tanımı Ve Boyutları zerine Psikolojik Bir alışma”**, Tabula Rasa, S. 1, 2001.
- YILDIZ Murat, **“Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.13, İzmir, 2006.

- YILDIZ Murat-Betül ÇAPAR, “Orta Öğretim Öğrencilerindeki Benlik Saygısı ile Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, C. 10, S. 1, İzmir, 2010.
- YILMAZ Hüseyin, “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”, İslamiyat Dergisi, C.5, S. 4, 2002.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 2010.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, **Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı Ve Ruhsal Sorunlar**, 12.Bsk, Özgür Yayınları, İstanbul 2004.
- YÜKSEKKAYA Y., **Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi**, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), İzmir 1995.
- ZEBİDÎ Zeynüddin Ahmet, **Sahihi Buhari Tercümesi**, 9.Bsk., İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948.
- ZENGİN Zeki Salih, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Kur’an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11 (2), Adana, 2011.

EKLER

EK.1: ANKET FORMU

SAYGIDEĞER KATILIMCI;

Elinizdeki bu anket formu, Kur'an Kurslarında öğrenim görmekte olan siz yetişkin bayanlarda benlik saygısı ve dindarlık ilişkisini Bilecik örnekleminde araştırmak ve bunları bilimsel bir çerçevede değerlendirmek amacıyla yapılan bilimsel bir araştırmaya (doktora tezine) esas teşkil etmek üzere hazırlanmıştır.

Aşağıdaki anket formunda konu ile ilgili sorular yer almaktadır. Herhangi bir etki altında kalmadan bu sorulara vereceğiniz doğru ve samimi cevaplar araştırmamızın güvenilirliği açısından ve çalışmamızın değerlendirilmesi noktasında önemli veriler sağlayacak ve bizden sonra yapılacak olan bilimsel araştırmalara da büyük katkı sağlayacaktır. Bu açıdan anket formundaki soruları ve ifadeleri dikkatlice okumanız yeterli olacaktır. Şayet ifadelerle ilgili anlaşılmayan noktalar olursa bize rahatlıkla sorabilirsiniz.

— Anket sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacağından ve toplu olarak değerlendirileceğinden anket formuna **isim, soy isim veya herhangi bir kimlik bilgisi yazmanıza gerek yoktur.**

—Size en uygun olan seçeneğin yanındaki parantezin içine çarpı (X) koyarak işaretleyiniz.

—Lütfen hiçbir maddeyi atlamadan dikkatlice okuyunuz ve her soru için kanaatinize en uygun ya da en yakın olan sadece tek bir seçeneği işaretleyiniz

—Anket formuna işaretleyeceğiniz cevaplar, kesinlikle gizli tutulup hiç kimseye gösterilmeyecek, sadece bilimsel bir araştırmanın amacı doğrultusunda kullanılacaktır.

—Anketin doldurulması konusunda göstereceğiniz sıcak ilgi, yardım ve iş birliğine şimdiden teşekkür eder, özel hayatınızda ve derslerinizde başarılar dilerim.

Emre YILMAZ

U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Din Psikolojisi Bilim Dalı

Doktora Öğrencisi

Bursa / Türkiye

DEMOGRAFİK BİLGİLER

1. Yaşınız?

- (1) 17–20
- (2) 21–44
- (3) 45–64
- (4) 65- +

2. Medeni Durumunuz?

- (1) Evli
- (2) Bekâr / Hiç Evlenmemiş)
- (3) Dul / Eşi Vefat etmiş
- (4) Boşanmış / Ayrı

3. Hayatınızı en uzun süre geçirdiğiniz yer?

- (1) Köy
- (2) Kasaba
- (3) Şehir
- (4) Büyükşehir
- (5) Yurt dışı

4. Gelir Durumunuz?

- (1) Çok iyi
- (2) İyi
- (3) Orta
- (4) Düşük
- (5) Çok Düşük

5. Mesleğiniz?

6. Eğitim Durumunuz?

- (1) Üniversite Mezunu
- (2) Yüksekokul Mezunu

- (3) İmam-Hatip Lisesi Mezunu
- (4) Lise Mezunu
- (5) Ortaokul Mezunu
- (6) İlkokul Mezunu
- (7) Hiç okula gitmemiş

DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

7. “Allah Birdir, O'ndan başka İlah yoktur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

8. “Hz. Muhammed Allah'ın elçisi ve (Peygamberi)'dir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

9. “Allah Bir ve Mutlaktır, Her şey O'na dayanır ve O'na muhtaçtır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

10. “Allah doğmamış ve doğurmamıştır; eşi ve benzeri yoktur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

11. “Allah bize emir ve yasaklarını melek (Cebrail) aracılığıyla ve vahiy yoluyla bildirir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

12. “Allah'ın emir ve yasakları Kur'an ve Sünnet'te ifade edilmiştir (açıklanmıştır).” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

13. “Kur'an ve Sünnet'te açıklananlar doğrudur.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

14. “Ölümden sonra Ahiret (Cennet ve Cehennem) hayatı vardır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

15. “Kur'an'da anlatılanların hepsi doğru ve gerçek olup her çağda geçerlidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

16. “Kur'an hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

17. Zorunlu (farz ve vacip) ibadetlerin dışında ne sıklıkta nafil (zorunlu olmayan) ibadet ve dua yaparsınız?

- (1) Günde bir defa veya birden fazla
- (2) Haftada bir defa veya birden fazla
- (3) Ayda bir defa veya birden fazla
- (4) Bazen veya Hiç

18. Günlük hayatınızda kararlar verirken Allah'ın hoşnut olup olmayacağını ne kadar sık göz önüne alırsınız?

- (1) Çok sık
- (2) Sık
- (3) Bazen
- (4) Hiç

19. Oruç ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uygundur?

- (1) Ramazan ayının tamamında ve bazı mübarek günlerde oruç tutarım.
- (2) Ramazan ayının tamamında engelleyici bir durum olmadıkça oruç tutarım.
- (3) Ramazan ayında ara sıra oruç tutarım.
- (4) Hiç oruç tutmam.

20. Şayet önemli bir engelim olmazsa, camiye giderim.

- (1) Günde 5 vakit
- (2) Günde 5 vakitten daha az
- (3) Haftada bir veya bir kaç defa
- (4) Ara sıra veya hiç

21. Camide ve cami dışında yapılan dini toplantılara ne sıklıkta katılıyorsunuz?

- (1) Çok sık
- (2) Sık
- (3) Bazen
- (4) Hiç

22. Evinizde veya çevrenizde düzenlenen dini sohbetlere ne sıklıkta katılıyorsunuz?

- (1) Her hafta
- (2) Ayda bir veya iki defa
- (3) Senede bir veya iki defa
- (4) Hiç

23. Ramazanda teravih namazlarını nasıl kılırsınız?

- (1) Camide
- (2) Cami dışında toplu halde
- (3) Tek başına
- (4) Hiç kılmam

24. “Kendi başına ibadet dini hayatın en önemli ve tatmin edici cephesidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

25. “Müslüman Allah'a yakınlığını Cami'de ibadet sırasında veya gün boyunca çok sık hisseder.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

26. “Din hayatın anlamını kavrama ve bu konudaki birçok soruya cevap bulmada yardımcıdır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

27. Kur'an ve Hadis dışındaki diğer İslami eserleri ne sıklıkla okursunuz?

- (1) Günde bir defa veya daha fazla
- (2) Haftada bir defa veya daha fazla
- (3) Ayda bir defa veya daha fazla
- (4) Hiç okumam

28. Müslüman olmanın anlamını, niçin inandığınızı, ne sıklıkla düşünür ve kendinize sorarsınız?

- (1) Çok sık
- (2) Sık
- (3) Bazen
- (4) Hiç

29. “Caminin en büyük önemi, sosyal ilişkileri geliştirmesidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

30. “Cami etrafındaki faaliyetlere katılmak, kişiye saygınlık kazandırır.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

31. İnanmayanlara veya inancı zayıf olanlara İslâm'ın mesajını ne sıklıkla vermeye çalışırsınız?

- (1) Çok sık
- (2) Sık
- (3) Bazen
- (4) Hiç

32. Çalışma arkadaşlarınızla, komşularınızla ve dostlarınızla ne sıklıkla dini konuları konuşursunuz?

- (1) Çok sık
- (2) Sık
- (3) Bazen
- (4) Hiç

33. Kendimiolarak kabul ederim.

- (1) Çok dindar biri
- (2) Dindar biri
- (3) Biraz dindar biri
- (4) Dindar olmayan biri

34. Sosyal problemlerle ilgili bir karar verme durumunda olduğunuzda ne sıklıkla dini inançlarınıza dayanarak çözüm yolları ararsınız?

- (1) Çok sık
- (2) Sık
- (3) Bazen
- (4) Hiç

35. Arapça Kur'an okumasını biliyor musunuz?

- (1) İyi
- (2) Orta
- (3) Zayıf
- (4) Hiç

36. İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini nasıl buluyorsunuz?

- (1) İyi
- (2) Orta
- (3) Zayıf
- (4) Hiçbir bilgim yok.

37. Kur'an'ı ne sıklıkta okursunuz? (Arap veya Latin harfiyle yazılmış veyahut da Türkçe tercüme ve mealinden)

- (1) Her gün bir miktar okurum.
- (2) Haftada bir iki defa veya Cuma akşamları okurum.
- (3) Ramazanda ve üç aylarda okurum.
- (4) Hiç okumam.

38. Beş vakit namaz ile ilgili tutum ve davranışınız, aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- (1) Her zaman kılarım
- (2) Çoğu zaman kılarım
- (3) Ara sıra kılarım
- (4) Hiç kılmam

39. “İbadetler (namaz, oruç, zekât, hac) fert ve toplum için faydalı ve birleştirici olduğu için mutlaka yerine getirilmelidir.” Bu görüşe katılıyor musunuz?

- (1) Tamamen Katılıyorum
- (2) Katılıyorum
- (3) Katılmıyorum
- (4) Hiç Katılmıyorum

ROSENBERG BENLİK SAYGISI ÖLÇEĞİ

MADDE 1

40. Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.

- (1) Çok Doğru
- (2) Doğru
- * (3) Yanlış
- * (4) Çok Yanlış

41. Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.

(1) Çok Doğru (2) Doğru * (3) Yanlış * (4) Çok Yanlış

42. Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.

* (1) Çok Doğru * (2) Doğru (3) Yanlış (4) Çok Yanlış

MADDE II

43. Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.

(1) Çok Doğru (2) Doğru * (3) Yanlış * (4) Çok Yanlış

44. Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.

* (1) Çok Doğru * (2) Doğru (3) Yanlış (4) Çok Yanlış

MADDE III

45. Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.

(1) Çok Doğru (2) Doğru * (3) Yanlış * (4) Çok Yanlış

MADDE IV

46. Genel olarak kendimden memnunum.

(1) Çok Doğru (2) Doğru * (3) Yanlış * (4) Çok Yanlış

MADDE V

47. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.

* (1) Çok Doğru * (2) Doğru (3) Yanlış (4) Çok Yanlış

MADDE VI

48. Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığımı düşünüyorum.

* (1) Çok Doğru * (2) Doğru (3) Yanlış (4) Çok Yanlış

49. Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.

* (1) Çok Doğru * (2) Doğru (3) Yanlış (4) Çok Yanlış

**EK.2: ARAŞTIRMADA ANKET UYGULANAN KUR'AN KURSLARININ
İSİMLERİ, ÖĞRENCİ VE SINIF SAYILARI**

İL ADI	KUR'AN KURSUNUN ADI	Öğrenci Sayısı	Sınıf (Öğretici) Sayısı
BİLECİK	AŞAĞIKÖY KUR'AN KURSU	33	2
BİLECİK	BALAHATUN KUR'AN KURSU	31	2
BİLECİK	BAŞKÖY KUR'AN KURSU	19	1
BİLECİK	BAYIRKÖY BELDE KUR'AN KURSU	27	2
BİLECİK	DEDEOĞLU KUR'AN KURSU	15	1
BİLECİK	DEĞERKENT SİTESİ	15	1
BİLECİK	ERTUĞRULGAZİ MAHALLE KONAĞI	19	1
BİLECİK	EMA SİTESİ	18	1
BİLECİK	GÜLÜMBE KÖYÜ	13	1
BİLECİK	İSTASYON	14	1
BİLECİK	KAYIBOYU KIZ KUR'AN KURSU	41	3
BİLECİK	KIRKLAR	24	2
BİLECİK	KONGRE MERKEZİ	13	1
BİLECİK	KOZA SİTESİ	14	1
BİLECİK	KÜPLÜ	13	1
BİLECİK	BEŞİKTAŞ MAHALLE KONAĞI	84	4
BİLECİK	İSMETPAŞA MAHALLE KONAĞI	60	3
BİLECİK	MİHALGAZİ	39	3
BİLECİK	OSMANLI	25	2
BİLECİK	PELİTÖZÜ	57	4
BİLECİK	SEMERKANT ARIFAN	15	1
BİLECİK	ŞERİFPAŞA	40	3
BİLECİK	TOKİ KURTULUŞ	15	1
BİLECİK	TOKİ KURULUŞ	28	2
BİLECİK	ÜNİVERSİTE ULU ÇINAR	15	1
BİLECİK	UĞURKENT	15	1
BİLECİK	VEZİRHAN BELDE KUR'AN KURSU	42	3
BİLECİK	VEZİRHAN KAYALAR MAHALLE	14	1
BİLECİK	YEDİLER	16	1
BİLECİK	YENİKÖY	26	2
TOPLAM	30 KUR'AN KURSU	800 ÖĞRENCİ	53 SINIF

EK.3: ANKET İZİN BELGESİ (İl Müftülüğünün Olur İsteği ve Valilik Oluru)

T.C.
BİLECİK VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

Sayı : 72557461/251- 576
Konu : Emre YILMAZ

03./09/2014

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : İnhisar Vaizi Emre YILMAZ'ın 02/09/2014 tarihli dilekçesi.

İlimiz Merkez İnhisar İlçesinde görev yapan Emre YILMAZ'ın ilgi dilekçesinde, 01/10/2014-31/05/2015 tarihleri arasında İlimiz Merkezindeki Kur'an Kurslarında, yaptığı doktora öğretimine esas hazırlayacağı tez ile ilgili anket çalışması yapması hususunda emir ve müsaadelerinizi arz ederim.

Necati AKKUŞ
İl Müftüsü

OLUR
31/09/2014
Mustafa GÜNEY
Vali a.
Vali Yardımcısı

Ek-1 Dilekçe ve Ekleri (8 sayfa)

İstiklal Mh. Tevfikbey Cd. No:113
Tel: (228) 212 11 34 / 107 Faks (228) 212 20 08

G.Memur :A.ÖZTİRYAKI
E-posta : bilecik@diyanet.gov.tr

EK 4: ÇAPRAZ TABLOLAR

Ek Tablo 1: Benlik Saygısı ölçeğinin Dindarlık ölçeğine etkisi- regresyon analizi

Bağımlı değişken	Ölçüm	Sabit ve Bağımsız değişken	β	Std. Hata	R ²	Anova (F)
İnanç	1. ölçüm	Sabit	-	-	-	-
		Benlik Saygısı	-	-		
	2. ölçüm	Sabit	4,000	0,002	0,001	1,096
		Benlik Saygısı	-0,001	0,001		
Tecrübe (Duygu)	1. ölçüm	Sabit	3,903	0,015	0,002	1,833
		Benlik Saygısı	-0,009	0,007		
	2. ölçüm	Sabit	3,986**	0,005	0,011	7,988**
		Benlik Saygısı	-0,012**	0,004		
Etki	1. ölçüm	Sabit	3,491**	0,025	0,009	6,989**
		Benlik Saygısı	-0,031**	0,012		
	2. ölçüm	Sabit	3,515	0,021	0,000	0,005
		Benlik Saygısı	0,001	0,017		
İbadet	1. ölçüm	Sabit	2,377	0,027	0,002	1,777
		Benlik Saygısı	-0,017	0,012		
	2. ölçüm	Sabit	2,681	0,023	0,000	0,157
		Benlik Saygısı	-0,008	0,019		
Bilgi	1. ölçüm	Sabit	3,402**	0,044	0,021	16,307**
		Benlik Saygısı	-0,081**	0,020		
	2. ölçüm	Sabit	3,560	0,029	0,002	1,100
		Benlik Saygısı	0,025	0,024		
Ölçek Genel	1. ölçüm	Sabit	3,427**	0,016	0,017	13,193**
		Benlik Saygısı	-0,026**	0,007		
	2. ölçüm	Sabit	3,527	0,011	0,000	0,003
		Benlik Saygısı	0,000	0,009		

**p<0,01, *p<0,05

İki veya daha fazla değişkenin aralarındaki matematiksel ilişkiyi bulmak için uygulanır. Bağımsız değişkenler üzerinden bağımlı değişken tahmin edilmeye çalışılır. Bağımlı değişkenimiz burada Dindarlık ölçeği ve alt boyutları, bağımsız değişkenimiz ise Benlik Saygısı ölçeğidir.

Öncelikle model tanımlanır;

$$\text{Model: } Y_i = b_0 + b_1X_1 + e_i$$

Yukarıda kurduğumuz model ile birinci ölçüm için 6, ikinci ölçüm için 6 olmak üzere toplamda 12 model kurulur. Bağımsız değişkenimizin tek tek Dindarlık ölçeği ve alt boyutları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre istatistiksel olarak anlamlı olan modeller şu şekildedir.

1.ölçüm için

- Etki Boyutu = 3,491 - 0,031(Benlik Saygısı) ($p < 0,01$)
- Bilgi Boyutu = 3,402 - 0,081(Benlik Saygısı) ($p < 0,01$)
- Ölçek Genel = 3,427 - 0,026(Benlik Saygısı) ($p < 0,01$)

2.ölçüm için

- Tecrübe (Duygu) Boyutu= 3,986 - 0,012 Benlik Saygısı ($p < 0,01$)

Diğer modeller ise istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p > 0,05$)

Ek Tablo 2: Dindarlık ve Benlik Saygısı ölçekleri arasındaki ilişki analizi

		Benlik Saygısı Ölçeği		
		İlk ölçüm	İkinci ölçüm	
Dindarlık Ölçeği	İnanç	r	-,038	
		n	750	
	Tecrübe (Duygu)	r	-,049	
		n	750	
	Etki	r	-,096**	
		n	750	
	İbadet	r	-,049	
		n	750	
	Bilgi	r	-,146**	
		n	750	
	Dindarlık Ölçeği Genel	r	-,132**	
		n	750	
	**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			
	*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).			

Ek Tablo 3:

Birinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	P
Tecrübe (Duygu)	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	-0,017	0,037	0,643
		45-64 yaş arası	-,08868*	0,039	0,022
		65 yaş ve üzeri	-0,067	0,042	0,110
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	0,017	0,037	0,643
		45-64 yaş arası	-,07168*	0,018	0,000
		65 yaş ve üzeri	-,04970*	0,024	0,036
	45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	,08868*	0,039	0,022
		21-44 yaş arası	,07168*	0,018	0,000
		65 yaş ve üzeri	0,022	0,027	0,413
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	0,067	0,042	0,110
		21-44 yaş arası	,04970*	0,024	0,036
		45-64 yaş arası	-0,022	0,027	0,413
İbadet	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	0,021	0,065	0,744
		45-64 yaş arası	-0,009	0,069	0,892
		65 yaş ve üzeri	-,21341*	0,074	0,004
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	-0,021	0,065	0,744
		45-64 yaş arası	-0,031	0,032	0,340
		65 yaş ve üzeri	-,23473*	0,042	0,000
	45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	0,009	0,069	0,892
		21-44 yaş arası	0,031	0,032	0,340
		65 yaş ve üzeri	-,20404*	0,048	0,000
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	,21341*	0,074	0,004
		21-44 yaş arası	,23473*	0,042	0,000
		45-64 yaş arası	,20404*	0,048	0,000
Bilgi	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	-,44424*	0,105	0,000
		45-64 yaş arası	-,63569*	0,111	0,000
		65 yaş ve üzeri	-,64742*	0,120	0,000
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	,44424*	0,105	0,000
		45-64 yaş arası	-,19144*	0,052	0,000
		65 yaş ve üzeri	-,20318*	0,068	0,003
	45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	,63569*	0,111	0,000
		21-44 yaş arası	,19144*	0,052	0,000
		65 yaş ve üzeri	-0,012	0,077	0,879
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	,64742*	0,120	0,000
		21-44 yaş arası	,20318*	0,068	0,003
		45-64 yaş arası	0,012	0,077	0,879
Ölçek Genel	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	-0,045	0,038	0,244
		45-64 yaş arası	-,10557*	0,041	0,009
		65 yaş ve üzeri	-,11846*	0,044	0,007
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	0,045	0,038	0,244
		45-64 yaş arası	-,06096*	0,019	0,001

		65 yaş ve üzeri	-,07385*	0,025	0,003
	45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	,10557*	0,041	0,009
		21-44 yaş arası	,06096*	0,019	0,001
		65 yaş ve üzeri	-0,013	0,028	0,646
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	,11846*	0,044	0,007
		21-44 yaş arası	,07385*	0,025	0,003
		45-64 yaş arası	0,013	0,028	0,646

Ek Tablo: 4

İkinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi					
			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
İbadet	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	0,054	0,055	0,329
		45-64 yaş arası	0,010	0,059	0,859
		65 yaş ve üzeri	-0,099	0,064	0,118
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	-0,054	0,055	0,329
		45-64 yaş arası	-0,044	0,028	0,118
		65 yaş ve üzeri	-,15332*	0,037	0,000
	45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	-0,010	0,059	0,859
		21-44 yaş arası	0,044	0,028	0,118
		65 yaş ve üzeri	-,10979*	0,042	0,009
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	0,099	0,064	0,118
		21-44 yaş arası	,15332*	0,037	0,000
		45-64 yaş arası	,10979*	0,042	0,009
Bilgi	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	-,23457*	0,069	0,001
		45-64 yaş arası	-,35400*	0,073	0,000
		65 yaş ve üzeri	-,28778*	0,079	0,000
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	,23457*	0,069	0,001
		45-64 yaş arası	-,11942*	0,035	0,001
		65 yaş ve üzeri	-0,053	0,046	0,246
	45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	,35400*	0,073	0,000
		21-44 yaş arası	,11942*	0,035	0,001
		65 yaş ve üzeri	0,066	0,052	0,203
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	,28778*	0,079	0,000
		21-44 yaş arası	0,053	0,046	0,246
		45-64 yaş arası	-0,066	0,052	0,203
Ölçek Genel	17-20 yaş arası	21-44 yaş arası	-0,009	0,027	0,737
		45-64 yaş arası	-0,053	0,029	0,067
		65 yaş ve üzeri	-0,051	0,031	0,104
	21-44 yaş arası	17-20 yaş arası	0,009	0,027	0,737
		45-64 yaş arası	-,04397*	0,014	0,001
		65 yaş ve üzeri	-,04185*	0,018	0,022
45-64 yaş arası	17-20 yaş arası	0,053	0,029	0,067	

		21-44 yaş arası	,04397*	0,014	0,001
		65 yaş ve üzeri	0,002	0,021	0,918
	65 yaş ve üzeri	17-20 yaş arası	0,051	0,031	0,104
		21-44 yaş arası	,04185*	0,018	0,022
Benlik Saygısı Ölçeği	17-20 yaş arası	45-64 yaş arası	-0,002	0,021	0,918
		21-44 yaş arası	0,150	0,108	0,163
		45-64 yaş arası	,23276*	0,114	0,042
	21-44 yaş arası	65 yaş ve üzeri	0,022	0,124	0,856
		17-20 yaş arası	-0,150	0,108	0,163
		45-64 yaş arası	0,083	0,054	0,127
	45-64 yaş arası	65 yaş ve üzeri	-0,128	0,072	0,076
		17-20 yaş arası	-,23276*	0,114	0,042
		21-44 yaş arası	-0,083	0,054	0,127
	65 yaş ve üzeri	65 yaş ve üzeri	-,21027*	0,081	0,010
		17-20 yaş arası	-0,022	0,124	0,856
		21-44 yaş arası	0,128	0,072	0,076
		45-64 yaş arası	,21027*	0,081	0,010

Ek Tablo: 5

Birinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Etki	Evli	Bekâr	0,020	0,045	0,655
		Dul	-,16589*	0,037	0,000
	Bekâr	Evli	-0,020	0,045	0,655
		Dul	-,18615*	0,055	0,001
	Dul	Evli	,16589*	0,037	0,000
		Bekâr	,18615*	0,055	0,001
İbadet	Evli	Bekâr	,10508*	0,048	0,030
		Dul	-,15886*	0,040	0,000
	Bekâr	Evli	-,10508*	0,048	0,030
		Dul	-,26394*	0,059	0,000
	Dul	Evli	,15886*	0,040	0,000
		Bekâr	,26394*	0,059	0,000
Bilgi	Evli	Bekâr	,22929*	0,079	0,004
		Dul	-,15321*	0,065	0,018
	Bekâr	Evli	-,22929*	0,079	0,004
		Dul	-,38251*	0,096	0,000
	Dul	Evli	,15321*	0,065	0,018
		Bekâr	,38251*	0,096	0,000
Ölçek Genel	Evli	Bekâr	,06414*	0,028	0,022
		Dul	-,11420*	0,023	0,000
	Bekâr	Evli	-,06414*	0,028	0,022
		Dul	-,17834*	0,034	0,000
	Dul	Evli	,11420*	0,023	0,000
		Bekâr	,17834*	0,034	0,000

Ek Tablo: 6

ikinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Etki	Evli	Bekâr	-0,007	0,041	0,866
		Dul	-,14267*	0,031	0,000
	Bekâr	Evli	0,007	0,041	0,866
		Dul	-,13578*	0,049	0,005
	Dul	Evli	,14267*	0,031	0,000
		Bekâr	,13578*	0,049	0,005
İbadet	Evli	Bekâr	0,000	0,045	0,998
		Dul	-,13554*	0,034	0,000
	Bekâr	Evli	0,000	0,045	0,998
		Dul	-,13564*	0,054	0,012
	Dul	Evli	,13554*	0,034	0,000
		Bekâr	,13564*	0,054	0,012
Bilgi	Evli	Bekâr	,18463*	0,057	0,001
		Dul	-0,076	0,043	0,076
	Bekâr	Evli	-,18463*	0,057	0,001
		Dul	-,26052*	0,067	0,000
	Dul	Evli	0,076	0,043	0,076
		Bekâr	,26052*	0,067	0,000
Ölçek Genel	Evli	Bekâr	0,020	0,022	0,367
		Dul	-,08670*	0,017	0,000
	Bekâr	Evli	-0,020	0,022	0,367
		Dul	-,10660*	0,026	0,000
	Dul	Evli	,08670*	0,017	0,000
		Bekâr	,10660*	0,026	0,000
Benlik Ölçeği Saygısı	Evli	Bekâr	-0,107	0,088	0,224
		Dul	-,14994*	0,066	0,024
	Bekâr	Evli	0,107	0,088	0,224
		Dul	-0,043	0,105	0,683
	Dul	Evli	,14994*	0,066	0,024
		Bekâr	0,043	0,105	0,683

Ek Tablo: 7

Birinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Tecrübe (Duygu)	Köy	Kasaba	,08135*	0,024	0,001
		Şehir	0,026	0,018	0,157
		Büyükşehir	-0,002	0,029	0,945
	Kasaba	Köy	-,08135*	0,024	0,001
		Şehir	-,05564*	0,021	0,008
		Büyükşehir	-,08337*	0,031	0,007
	Şehir	Köy	-0,026	0,018	0,157
		Kasaba	,05564*	0,021	0,008
		Büyükşehir	-0,028	0,027	0,299
	Büyükşehir	Köy	0,002	0,029	0,945
		Kasaba	,08337*	0,031	0,007
		Şehir	0,028	0,027	0,299
Bilgi	Köy	Kasaba	0,049	0,069	0,481
		Şehir	,21545*	0,052	0,000
		Büyükşehir	-0,061	0,084	0,468
	Kasaba	Köy	-0,049	0,069	0,481
		Şehir	,16654*	0,061	0,006
		Büyükşehir	-0,110	0,090	0,220
	Şehir	Köy	-,21545*	0,052	0,000
		Kasaba	-,16654*	0,061	0,006
		Büyükşehir	-,27653*	0,077	0,000
	Büyükşehir	Köy	0,061	0,084	0,468
		Kasaba	0,110	0,090	0,220
		Şehir	,27653*	0,077	0,000
Ölçek Genel	Köy	Kasaba	,07066*	0,025	0,005
		Şehir	,04965*	0,019	0,009
		Büyükşehir	0,032	0,030	0,290
	Kasaba	Köy	-,07066*	0,025	0,005
		Şehir	-0,021	0,022	0,341
		Büyükşehir	-0,038	0,032	0,237
	Şehir	Köy	-,04965*	0,019	0,009
		Kasaba	0,021	0,022	0,341
		Büyükşehir	-0,017	0,028	0,535
	Büyükşehir	Köy	-0,032	0,030	0,290
		Kasaba	0,038	0,032	0,237
		Şehir	0,017	0,028	0,535
Benlik Ölçeği Saygısı	Köy	Kasaba	-,33643*	0,125	0,007
		Şehir	0,160	0,094	0,091
		Büyükşehir	,36121*	0,151	0,017
	Kasaba	Köy	,33643*	0,125	0,007
		Şehir	,49607*	0,109	0,000
		Büyükşehir	,69764*	0,161	0,000

	Şehir	Köy	-0,160	0,094	0,091
		Kasaba	-,49607*	0,109	0,000
		Büyükşehir	0,202	0,139	0,146
	Büyükşehir	Köy	-,36121*	0,151	0,017
		Kasaba	-,69764*	0,161	0,000
		Şehir	-0,202	0,139	0,146

Ek Tablo: 8

İkinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi					
			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Tecrübe (Duygu)	Köy	Kasaba	,01801*	0,008	0,028
		Şehir	-0,001	0,006	0,818
		Büyükşehir	0,010	0,010	0,304
	Kasaba	Köy	-,01801*	0,008	0,028
		Şehir	-,01949*	0,007	0,006
		Büyükşehir	-0,008	0,010	0,466
	Şehir	Köy	0,001	0,006	0,818
		Kasaba	,01949*	0,007	0,006
		Büyükşehir	0,012	0,009	0,198
	Büyükşehir	Köy	-0,010	0,010	0,304
		Kasaba	0,008	0,010	0,466
		Şehir	-0,012	0,009	0,198
Bilgi	Köy	Kasaba	0,017	0,045	0,710
		Şehir	,11454*	0,035	0,001
		Büyükşehir	-0,015	0,056	0,793
	Kasaba	Köy	-0,017	0,045	0,710
		Şehir	,09770*	0,039	0,013
		Büyükşehir	-0,031	0,058	0,588
	Şehir	Köy	-,11454*	0,035	0,001
		Kasaba	-,09770*	0,039	0,013
		Büyükşehir	-,12915*	0,051	0,011
	Büyükşehir	Köy	0,015	0,056	0,793
		Kasaba	0,031	0,058	0,588
		Şehir	,12915*	0,051	0,011
Benlik Saygısı Ölçeği	Köy	Kasaba	-,22941*	0,070	0,001
		Şehir	-0,029	0,055	0,603
		Büyükşehir	-0,060	0,086	0,484
	Kasaba	Köy	,22941*	0,070	0,001
		Şehir	,20088*	0,061	0,001
		Büyükşehir	0,169	0,090	0,060
	Şehir	Köy	0,029	0,055	0,603
		Kasaba	-,20088*	0,061	0,001
		Büyükşehir	-0,032	0,079	0,686

	Büyükşehir	Köy	0,060	0,086	0,484
		Kasaba	-0,169	0,090	0,060
		Şehir	0,032	0,079	0,686

Ek Tablo: 9

Birinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi					
			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Tecrübe (Duygu)	İyi	Orta	-0,026	0,016	0,098
		Düşük	-,07906*	0,028	0,005
	Orta	İyi	0,026	0,016	0,098
		Düşük	-,05286*	0,027	0,047
	Düşük	İyi	,07906*	0,028	0,005
		Orta	,05286*	0,027	0,047
Etki	İyi	Orta	,07530*	0,026	0,004
		Düşük	-,19888*	0,046	0,000
	Orta	İyi	-,07530*	0,026	0,004
		Düşük	-,27418*	0,044	0,000
	Düşük	İyi	,19888*	0,046	0,000
		Orta	,27418*	0,044	0,000
Ölçek Genel	İyi	Orta	0,028	0,016	0,090
		Düşük	-,11303*	0,029	0,000
	Orta	İyi	-0,028	0,016	0,090
		Düşük	-,14074*	0,027	0,000
	Düşük	İyi	,11303*	0,029	0,000
		Orta	,14074*	0,027	0,000
Benlik Saygısı Ölçeği	İyi	Orta	-,42309*	0,082	0,000
		Düşük	-,57863*	0,144	0,000
	Orta	İyi	,42309*	0,082	0,000
		Düşük	-0,156	0,137	0,258
	Düşük	İyi	,57863*	0,144	0,000
		Orta	0,156	0,137	0,258

Ek Tablo 10

İkinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi					
			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Etki	İyi	Orta	,04698*	0,022	0,030
		Düşük	-,18894*	0,040	0,000
	Orta	İyi	-,04698*	0,022	0,030
		Düşük	-,23592*	0,038	0,000
	Düşük	İyi	,18894*	0,040	0,000
		Orta	,23592*	0,038	0,000
Ölçek Genel	İyi	Orta	,02431*	0,012	0,041
		Düşük	-,07878*	0,022	0,000
	Orta	İyi	-,02431*	0,012	0,041
		Düşük	-,10309*	0,021	0,000
	Düşük	İyi	,07878*	0,022	0,000
		Orta	,10309*	0,021	0,000
Benlik Ölçeği Saygısı	İyi	Orta	-,13506*	0,047	0,004
		Düşük	-,21244*	0,086	0,014
	Orta	İyi	,13506*	0,047	0,004
		Düşük	-0,077	0,082	0,347
	Düşük	İyi	,21244*	0,086	0,014
		Orta	0,077	0,082	0,347

Ek Tablo: 11

Birinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi					
			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Tecrübe (Duygu)	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	,07280*	0,025	0,004
		Ortaokul Mezunu	,10517*	0,031	0,001
		Lise Mezunu	,07553*	0,029	0,010
		Yüksekokul ve üzeri	,06719*	0,034	0,049
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,07280*	0,025	0,004
		Ortaokul Mezunu	0,032	0,023	0,164
		Lise Mezunu	0,003	0,021	0,895
		Yüksekokul ve üzeri	-0,006	0,027	0,836
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,10517*	0,031	0,001
		İlkokul Mezunu	-0,032	0,023	0,164
		Lise Mezunu	-0,030	0,028	0,287
		Yüksekokul ve üzeri	-0,038	0,033	0,248
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,07553*	0,029	0,010
		İlkokul Mezunu	-0,003	0,021	0,895
		Ortaokul Mezunu	0,030	0,028	0,287
		Yüksekokul ve üzeri	-0,008	0,031	0,789
		Hiç Okula Gitmemiş	-,06719*	0,034	0,049

	Yüksekokul ve üzeri	İlkokul Mezunu	0,006	0,027	0,836
Ortaokul Mezunu		0,038	0,033	0,248	
Lise Mezunu		0,008	0,031	0,789	
Etki	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	0,067	0,042	0,110
		Ortaokul Mezunu	0,049	0,052	0,344
		Lise Mezunu	0,082	0,049	0,092
		Yüksekokul ve üzeri	,26964*	0,057	0,000
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,067	0,042	0,110
		Ortaokul Mezunu	-0,018	0,039	0,651
		Lise Mezunu	0,016	0,035	0,649
		Yüksekokul ve üzeri	,20293*	0,045	0,000
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,049	0,052	0,344
		İlkokul Mezunu	0,018	0,039	0,651
		Lise Mezunu	0,033	0,046	0,474
		Yüksekokul ve üzeri	,22049*	0,055	0,000
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,082	0,049	0,092
		İlkokul Mezunu	-0,016	0,035	0,649
		Ortaokul Mezunu	-0,033	0,046	0,474
		Yüksekokul ve üzeri	,18722*	0,052	0,000
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,26964*	0,057	0,000
		İlkokul Mezunu	-,20293*	0,045	0,000
		Ortaokul Mezunu	-,22049*	0,055	0,000
		Lise Mezunu	-,18722*	0,052	0,000
İbadet	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	,15909*	0,044	0,000
		Ortaokul Mezunu	,21850*	0,055	0,000
		Lise Mezunu	,26090*	0,052	0,000
		Yüksekokul ve üzeri	,26194*	0,060	0,000
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,15909*	0,044	0,000
		Ortaokul Mezunu	0,059	0,041	0,149
		Lise Mezunu	,10180*	0,037	0,006
		Yüksekokul ve üzeri	,10284*	0,048	0,032
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,21850*	0,055	0,000
		İlkokul Mezunu	-0,059	0,041	0,149
		Lise Mezunu	0,042	0,049	0,390
		Yüksekokul ve üzeri	0,043	0,058	0,455
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,26090*	0,052	0,000
		İlkokul Mezunu	-,10180*	0,037	0,006
		Ortaokul Mezunu	-0,042	0,049	0,390
		Yüksekokul ve üzeri	0,001	0,055	0,985
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,26194*	0,060	0,000
		İlkokul Mezunu	-,10284*	0,048	0,032
		Ortaokul Mezunu	-0,043	0,058	0,455
		Lise Mezunu	-0,001	0,055	0,985
Bilgi	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	-0,016	0,072	0,829
		Ortaokul Mezunu	0,052	0,090	0,563
		Lise Mezunu	,24625*	0,085	0,004

		Yüksekokul ve üzeri	0,156	0,099	0,116
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	0,016	0,072	0,829
		Ortaokul Mezunu	0,068	0,067	0,314
		Lise Mezunu	,26193*	0,060	0,000
		Yüksekokul ve üzeri	,17122*	0,079	0,030
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,052	0,090	0,563
		İlkokul Mezunu	-0,068	0,067	0,314
		Lise Mezunu	,19396*	0,081	0,016
		Yüksekokul ve üzeri	0,103	0,095	0,279
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,24625*	0,085	0,004
		İlkokul Mezunu	-,26193*	0,060	0,000
		Ortaokul Mezunu	-,19396*	0,081	0,016
		Yüksekokul ve üzeri	-0,091	0,090	0,315
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-0,156	0,099	0,116
		İlkokul Mezunu	-,17122*	0,079	0,030
		Ortaokul Mezunu	-0,103	0,095	0,279
		Lise Mezunu	0,091	0,090	0,315
Ölçek Genel	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	,06695*	0,026	0,009
		Ortaokul Mezunu	,08625*	0,032	0,007
		Lise Mezunu	,12328*	0,030	0,000
		Yüksekokul ve üzeri	,17878*	0,035	0,000
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,06695*	0,026	0,009
		Ortaokul Mezunu	0,019	0,024	0,421
		Lise Mezunu	,05633*	0,021	0,009
		Yüksekokul ve üzeri	,11183*	0,028	0,000
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,08625*	0,032	0,007
		İlkokul Mezunu	-0,019	0,024	0,421
		Lise Mezunu	0,037	0,029	0,197
		Yüksekokul ve üzeri	,09253*	0,034	0,006
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,12328*	0,030	0,000
		İlkokul Mezunu	-,05633*	0,021	0,009
		Ortaokul Mezunu	-0,037	0,029	0,197
		Yüksekokul ve üzeri	0,056	0,032	0,084
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,17878*	0,035	0,000
		İlkokul Mezunu	-,11183*	0,028	0,000
		Ortaokul Mezunu	-,09253*	0,034	0,006
		Lise Mezunu	-0,056	0,032	0,084
Benlik Saygısı Ölçeği	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	-,29926*	0,130	0,021
		Ortaokul Mezunu	-0,049	0,162	0,762
		Lise Mezunu	-0,047	0,152	0,759
		Yüksekokul ve üzeri	,35677*	0,177	0,044
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	,29926*	0,130	0,021
		Ortaokul Mezunu	,25027*	0,121	0,038
		Lise Mezunu	,25254*	0,107	0,019
		Yüksekokul ve üzeri	,65603*	0,141	0,000
		Hiç Okula Gitmemiş	0,049	0,162	0,762

	Ortaokul Mezunlu	İlkokul Mezunlu	-,25027*	0,121	0,038
		Lise Mezunlu	0,002	0,144	0,987
		Yüksekokul ve üzeri	,40576*	0,171	0,018
	Lise Mezunlu	Hiç Okula Gitmemiş	0,047	0,152	0,759
		İlkokul Mezunlu	-,25254*	0,107	0,019
		Ortaokul Mezunlu	-0,002	0,144	0,987
		Yüksekokul ve üzeri	,40350*	0,161	0,013
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,35677*	0,177	0,044
		İlkokul Mezunlu	-,65603*	0,141	0,000
Ortaokul Mezunlu		-,40576*	0,171	0,018	
	Lise Mezunlu	-,40350*	0,161	0,013	

Ek Tablo: 12

İkinci ölçüm- Çoklu Karşılaştırma- LSD testi			Ort. farkı (I-J)	Std. hata	p
Etki	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	0,048	0,036	0,179
		Ortaokul Mezunu	0,049	0,044	0,267
		Lise Mezunu	0,070	0,042	0,092
		Yüksekokul ve üzeri	,16337*	0,047	0,001
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,048	0,036	0,179
		Ortaokul Mezunu	0,001	0,032	0,972
		Lise Mezunu	0,023	0,029	0,439
		Yüksekokul ve üzeri	,11550*	0,037	0,002
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,049	0,044	0,267
		İlkokul Mezunu	-0,001	0,032	0,972
		Lise Mezunu	0,021	0,039	0,583
		Yüksekokul ve üzeri	,11435*	0,045	0,011
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,070	0,042	0,092
		İlkokul Mezunu	-0,023	0,029	0,439
		Ortaokul Mezunu	-0,021	0,039	0,583
		Yüksekokul ve üzeri	,09287*	0,043	0,030
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,16337*	0,047	0,001
		İlkokul Mezunu	-,11550*	0,037	0,002
		Ortaokul Mezunu	-,11435*	0,045	0,011
		Lise Mezunu	-,09287*	0,043	0,030
İbadet	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	,10926*	0,039	0,006
		Ortaokul Mezunu	,09951*	0,049	0,041
		Lise Mezunu	,15307*	0,046	0,001
		Yüksekokul ve üzeri	,16207*	0,052	0,002
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,10926*	0,039	0,006
		Ortaokul Mezunu	-0,010	0,036	0,785
		Lise Mezunu	0,044	0,032	0,175
		Yüksekokul ve üzeri	0,053	0,040	0,191
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,09951*	0,049	0,041
		İlkokul Mezunu	0,010	0,036	0,785
		Lise Mezunu	0,054	0,043	0,216
		Yüksekokul ve üzeri	0,063	0,050	0,207
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,15307*	0,046	0,001
		İlkokul Mezunu	-0,044	0,032	0,175
		Ortaokul Mezunu	-0,054	0,043	0,216
		Yüksekokul ve üzeri	0,009	0,047	0,848
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,16207*	0,052	0,002
		İlkokul Mezunu	-0,053	0,040	0,191
		Ortaokul Mezunu	-0,063	0,050	0,207
		Lise Mezunu	-0,009	0,047	0,848
Bilgi	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	-0,045	0,049	0,355
		Ortaokul Mezunu	-0,004	0,061	0,952

		Lise Mezunu	,13456*	0,057	0,019
		Yüksekokul ve üzeri	0,034	0,065	0,602
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	0,045	0,049	0,355
		Ortaokul Mezunu	0,042	0,044	0,351
		Lise Mezunu	,17977*	0,040	0,000
		Yüksekokul ve üzeri	0,079	0,050	0,116
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	0,004	0,061	0,952
		İlkokul Mezunu	-0,042	0,044	0,351
		Lise Mezunu	,13824*	0,054	0,010
		Yüksekokul ve üzeri	0,037	0,062	0,543
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,13456*	0,057	0,019
		İlkokul Mezunu	-,17977*	0,040	0,000
		Ortaokul Mezunu	-,13824*	0,054	0,010
		Yüksekokul ve üzeri	-0,101	0,058	0,085
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-0,034	0,065	0,602
		İlkokul Mezunu	-0,079	0,050	0,116
Ortaokul Mezunu		-0,037	0,062	0,543	
Lise Mezunu		0,101	0,058	0,085	
Ölçek Genel	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	0,034	0,019	0,082
		Ortaokul Mezunu	0,037	0,024	0,123
		Lise Mezunu	,07293*	0,023	0,001
		Yüksekokul ve üzeri	,09369*	0,026	0,000
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,034	0,019	0,082
		Ortaokul Mezunu	0,003	0,018	0,853
		Lise Mezunu	,03936*	0,016	0,013
		Yüksekokul ve üzeri	,06013*	0,020	0,002
	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,037	0,024	0,123
		İlkokul Mezunu	-0,003	0,018	0,853
		Lise Mezunu	0,036	0,021	0,088
		Yüksekokul ve üzeri	,05689*	0,024	0,019
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-,07293*	0,023	0,001
		İlkokul Mezunu	-,03936*	0,016	0,013
		Ortaokul Mezunu	-0,036	0,021	0,088
		Yüksekokul ve üzeri	0,021	0,023	0,368
Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,09369*	0,026	0,000	
	İlkokul Mezunu	-,06013*	0,020	0,002	
	Ortaokul Mezunu	-,05689*	0,024	0,019	
	Lise Mezunu	-0,021	0,023	0,368	
Benlik Saygısı Ölçeği	Hiç Okula Gitmemiş	İlkokul Mezunu	-0,003	0,076	0,970
		Ortaokul Mezunu	-0,021	0,094	0,827
		Lise Mezunu	0,037	0,089	0,677
		Yüksekokul ve üzeri	,29228*	0,101	0,004
	İlkokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	0,003	0,076	0,970
		Ortaokul Mezunu	-0,018	0,069	0,797
		Lise Mezunu	0,040	0,062	0,521
		Yüksekokul ve üzeri	,29509*	0,078	0,000

	Ortaokul Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	0,021	0,094	0,827
		İlkokul Mezunu	0,018	0,069	0,797
		Lise Mezunu	0,058	0,083	0,489
		Yüksekokul ve üzeri	,31287*	0,096	0,001
	Lise Mezunu	Hiç Okula Gitmemiş	-0,037	0,089	0,677
		İlkokul Mezunu	-0,040	0,062	0,521
		Ortaokul Mezunu	-0,058	0,083	0,489
		Yüksekokul ve üzeri	,25511*	0,091	0,005
	Yüksekokul ve üzeri	Hiç Okula Gitmemiş	-,29228*	0,101	0,004
		İlkokul Mezunu	-,29509*	0,078	0,000
		Ortaokul Mezunu	-,31287*	0,096	0,001
		Lise Mezunu	-,25511*	0,091	0,005

ÖZGEÇMİŞ

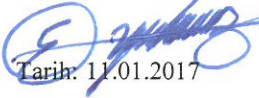
Adı, Soyadı	Emre	YILMAZ	
Doğum Yeri ve Yılı	ARTVİN	1985	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce	Arapça	
ve Düzeyi	İyi	İyi	
Eğitim Durumu	Başlama- Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	1999	2002	Bilecik İmam-Hatip Lisesi
Lisans	2002	2006	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2007	2009	Sakarya Üniversitesi S.B.E. Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Din Psikolojisi Bilim Dalı
Doktora	2012	2017	Uludağ Üniversitesi S.B.E. Felsefe ve Din Bilimleri A.B.D. Din Psikolojisi Bilim Dalı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama- Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2005		Diyanet İşleri Başkanlığı
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	Uluslararası hakemli bir dergide yayımlanmış bir makale.		
Diğer:	Halen Bilecik Müftülüğünde İl Vaizi olarak görev yapmaktayım.		
İletişim (e-posta):	eyilmaz2007@hotmail.com		
	Tarih	11.01.2017	
	İmza		
	Adı Soyadı	Emre YILMAZ	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Emre YILMAZ
Tez Adı	Kur'an Kurslarında Öğrenim Gören Yetişkin Bayanlarda Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Bilecik Örneği)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman (lar)ı	Doç. Dr. İbrahim GÜRSES
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin %10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 11.01.2017